

AGRÁRDIPLOMÁCIA

Szerkesztette:
Zöldréti Attila
Vajda László Sándor

MATE
MAGYAR AGRÁR- ÉS
ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

AGRÁRDIPLOMÁCIA

AGRÁRDIPLOMÁCIA

Szerkesztette
Zöldréti Attila
Vajda László Sándor

MATE
Gödöllő, 2023

Szerzők:

Dr. Benkő Péter (4.6. fejezet); **Dr. Grafjódi István** (2.6. fejezet);
Prof. Dr. Gyuricza Csaba (1.5. fejezet); **Dr. Juhász Anikó** (5.6. fejezet);
Kálmán Zoltán (3.2. fejezet); **Dr. Maác Miklós** (1.6. fejezet);
Magyar Enikő (2.7. fejezet); **Dr. Ókrös Oszkár** (Bevezetés); **Tóth Péter** (3.3. fejezet);
Dr. Vajda László Sándor (2.1., 3.1.; 4.1., 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., 4.7. fejezet);
Dr. Zöldréti Attila (1.1., 1.2., 1.4., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 5.1., 5.2., 5.3., 5.4., 5.5., 6. fejezet);
Dr. Zöldréti Szabolcs (1.3. fejezet)

Szerkesztette:

Dr. Zöldréti Attila
Dr. Vajda László Sándor

Lektorálta:

Dr. Maác Miklós

© Szerzők, 2023

© Szerkesztők, 2023

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik:

CC-BY-NC-ND-4.0

Kiadja:

a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1.
Felelős kiadó: Prof. Dr. Gyuricza Csaba, rektor

Készült a MATE Egyetemi Szolgáltató Nonprofit Kft. nyomdájában

2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1.

e-mail: nyomda@uni-mate.hu

Felelős vezető: Gadanez Ivett Imola

ISBN: 978-963-623-069-2 (nyomtatott)

ISBN 978-963-623-070-8 (pdf)

Tartalom

Köszöntő.....	11
Előszó.....	13
Bevezetés.....	15
A magyar agrárdiplomácia 21. századi aktuális feladatai és célterületei (Ökrös Oszkár).....	15
1. Diplomáciaelméleti és agrárdiplomácia-történeti alapok (Zöldréti Attila, Zöldréti Szabolcs, Gyuricza Csaba, Maácz Miklós).....	23
1.1. Diplomáciaelméleti alapok.....	23
1.2. Az agrárdiplomácia, valamint más szakdiplomáciák helye és szerepe a diplomáciában.....	26
1.3. Napjaink diplomáciájának nemzetközi együttműködési alapjai.....	29
1.3.1. Az 1814–1815. évi bécsi kongresszus és az 1818. évi Aacheni Jegyzőkönyv.....	30
1.3.2. A diplomáciai kapcsolatokról szóló szerződés.....	31
1.3.2.1. A diplomáciai képviseltek vezetőinek osztályozása.....	32
1.3.2.2. A diplomáciai mentességek és kiváltságok.....	32
1.3.3. A konzuli kapcsolatokról szóló egyezmény.....	32
1.3.3.1. A konzuli mentességek és kiváltságok.....	33
1.3.4. Szemelvény az 1965. évi 22. törvényerejű rendeletről.....	34
1.3.5 Szemelvény a 1987. évi 13. törvényerejű rendeletről.....	36
1.4. Az agrárdiplomácia fejlődése történelmi aspektusban.....	40
1.4.1. A kezdetek és történelmi kaleidoszkóp.....	40
1.4.2. Óskor (Kr. e. több millió év – Kr. e. 4000).....	41
1.4.3. Ókor (Kr. e. 4000 – Kr. u. 476).....	42
1.4.3.1. A vízhasználat és terményadók a diplomáciában.....	42
1.4.3.2. A kelet-nyugati agrárdiplomácia az ókorban.....	45
1.4.3.3. A földművelők és a nomádok küzdelmei.....	47
1.4.4. Középkor (476–1492).....	49
1.4.4.1. A Földközi tengeri agrárdiplomácia fénykora.....	49
1.4.4.2. A szerencsendió és a fűszerek az agrárdiplomáciában.....	52
1.4.5. Újkor (1492–1914).....	54
1.4.5.1. Az agrártermékek szerepe az új kelet-nyugati útvonalak feltárásában.....	54
1.4.5.2. A kolonizáció hatása a mezőgazdasági termékekre és termelésükre.....	55
1.4.5.3. Konfliktusok az agrárjövödelmek birtoklásáért.....	61
1.4.5.4. Növényegészségügyi problémák és a termelékenység fokozásának igénye a mezőgazdaságban.....	63

1.4.5.5. A problémakezelés fejlődése az újkorban és az agrárdiplomáciai hálózatok kiépülésének hazai kezdetei	64
1.4.6. Jelenkor (1914-től napjainkig)	65
1.4.6.1. A 20. századi világháborúk, a tudományos és technikai forradalom, valamint az agrár-szakdiplomácia fejlődése	65
1.4.6.2. A 21. század új agrárdiplomáciai kihívásai	67
1.5. Agrárinnovációs, tudás- és technológiatranszfer-hozzájárulás a 21. századi hazai agrárdiplomáciához	73
1.5.1. Agrárinnovációs, tudás- és technológiatranszfer-válaszok napjaink kihívásaira.....	73
1.5.2. A hazai agrárdiplomáciát is támogatja az agrárinnovációs tudás-és technológiatranszfer fejlesztése	77
1.6. Esetleírás: Az agrárattasé feladatai a madridi Magyar Nagykövetségen.....	80
1.6.1. Agrárdiplomáciai feladatok, célkitűzések és azok helye a nagykövetségi feladatok struktúrájában	80
1.6.2. A tevékenység bemutatása és az elért eredmények ismertetése.....	83
Ellenőrző kérdések	84
Irodalom	85

2. Agrárdiplomácia-menedzsment (<i>Vajda László Sándor, Zöldréti Attila, Graffódi István, Magyar Enikő</i>).....	89
2.1. Az agrárdiplomácia-menedzsment alapösszefüggései.....	89
2.2. A nemzetközi agrárdiplomácia-menedzsment lényegi vonásai	91
2.2.1. Az agrárdiplomáciai menedzsment komplex tevékenységi rendszere.....	91
2.2.2. Az agrárdiplomáciai menedzsment folyamatciklusa	92
2.2.2.1. Az agrárdiplomáciai tevékenység tervezése	92
2.2.2.2. Az agrárdiplomáciai tevékenység előkészítése, szervezése	93
2.2.2.3. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtása	93
2.2.2.4. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtásának ellenőrzése	94
2.2.2.5. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtásának értékelése.....	95
2.3. Az emberierőforrás-menedzsment az agrárdiplomáciában	96
2.3.1. Az agrárdiplomatával szembeni általános humánpolitikai elvárások.....	96
2.3.2. Az agrárdiplomata speciális tulajdonságai	99
2.4. Minőségmenedzsment az agrárdiplomáciában.....	101
2.5. Válságmenedzsment	102
2.6. Esetleírás: Agrárdiplomáciai tevékenység Magyarország pakisztáni nagykövetségén	104
2.6.1. A külgazdasági attasé munkájának bemutatása projektmenedzseri szempontból.....	104
2.6.2. Vegyesvállalat keretében végrehajtott akvakultúra-beruházás	106

2.7. Esetleírás: Az agrárdiplomácia a gyakorlatban és a brexit hatása az agrárattasé feladataira	109
2.7.1. Keretek, felkészülés, feltételek és feladatok.....	109
2.7.2. A brit reláció – a magyar agrárpolitika és agrár-külkereskedelem szemszögéből.....	114
Ellenőrző kérdések	116
Irodalom	117

3. A hazai agrárdiplomáciai kapcsolatok menedzselése (Vajda László Sándor, Kálmán Zoltán, Tóth Péter)

3.1. Bilaterális agrárdiplomáciai kapcsolatok	119
3.2. Multilaterális agrárdiplomáciai kapcsolatok	120
3.2.1. Multilaterális agrárdiplomácia Rómában.....	120
3.2.1.1. Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO) ..	121
3.2.1.2. Világélelmezési Program (World Food Programme – WFP).....	125
3.2.1.3. Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap, IFAD	126
3.2.1.4. Világélelmezés-biztonsági Bizottság (Committee on World Food Security – CFS).....	127
3.2.2. Világkereskedelmi Szervezet, WTO.....	127
3.2.3. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, OECD.....	131
3.2.4. Egyéb multinacionális kapcsolatok	133
3.3. Esetleírás: Az agrárdiplomácia szerepe a mangalica nemzetközi megismertetésében	134
Ellenőrző kérdések	142
Irodalom	142

4. Az európai integrációs folyamat az agrárdiplomácia szempontjából (Vajda László Sándor, Benkő Péter)

4.1. Az európai integráció nemzetközi politikai háttere és kialakulásának főbb jellemzői	143
4.1.1. Az európai integráció nemzetközi politikai háttere	143
4.1.2. Az Európai Unió intézményrendszere	144
4.2. Az EU Közös Agrárpolitikája	147
4.2.1. A közös agrárpolitika fejlődése 2020-ig.....	147
4.2.2. A 2023–27-ben érvényes új, közös agrárpolitika.....	152
4.3. Az EU közös kereskedelempolitikája	154
4.3.1. A nemzetközi agrárkereskedelmi tárgyalások menete	155
4.4. Az EU bővítési és szomszédságpolitikája.....	156
4.4.1. A bővítési politika	156
4.4.2. Az EU szomszédságpolitikája	158

4.5. A magyar–EU agrárgazdasági kapcsolatok fejlődése	158
4.5.1. A magyar–EU agrárkapcsolatok 1988-tól 2020-ig	158
4.5.2. A 2023–27-es KAP Stratégiai Terv	162
4.6. Agrárdiplomácia az EU-ban, a magyar érdekek érvényesítése az Európai Unió Tanácsában	163
4.6.1. Magyarország Európai Unió melletti Állandó Képvisellete	163
4.6.2. Érdekérvényesítés a Tanácsban	164
4.7. Az Európai Unió Tanácsának elnöksége és ellátásához kapcsolódó menedzsmentfeladatok	167
4.7.1. Az elnökség főbb feladatai	167
4.7.2. A 2011. I. félévi magyar elnökség tevékenysége	169
4.7.3. A magyar elnökség főbb eredményei az agrárgazdaság területén	170
4.7.4. Felkészülés a 2024. I. félévi magyar elnökségre	170
Ellenőrző kérdések	171
Irodalom	172

5. Kommunikáció és tárgyalástechnika az agrárdiplomáciában

<i>(Zöldréti Attila, Juhász Anikó)</i>	173
5.1. A kommunikáció fejlődése a kezdetektől a digitális kommunikációig.....	173
5.2. A digitális diplomáciai kommunikáció	175
5.3. A diplomáciai tárgyalások rendszere.....	178
5.4. A tárgyalási stratégia, taktika és a tárgyalástechnika	179
5.4.1. A tárgyalási ciklus.....	181
5.4.2. A tárgyalások három dimenziója.....	182
5.4.3. A tárgyalások előkészítése	182
5.4.4. A tárgyalás folyamatának szerkezeti elemei és feladatai.....	186
5.4.4.1. Alkudozás és/vagy problémamegoldás a tárgyalási folyamatban	187
5.4.4.2. Disztributív és integratív tárgyalások	188
5.4.4.3. Az érdekeltek feltárása és a konfliktusok kezelése.....	192
5.4.5. A különböző kulturális sajátosságok a tárgyalás során.....	198
5.4.6. Ha elmarad a megállapodás	198
5.5. A stílus	199
5.6. Esetleírás: A tárgyalások menete a magyar KAP Stratégiai Terv elfogadása folyamatában	200
5.6.1. Vezetői összefoglaló a magyar KAP Stratégiai Terv elfogadásáról.....	200
5.6.2. Részletes háttéranyag a KAP Stratégiai Terv elfogadásának folyamatáról.....	202
Ellenőrző kérdések	207
Irodalom	207

6. A diplomáciai protokoll az agrárdiplomáciában (Zöldréti Attila)	211
6.1. Történelmi áttekintés a protokoll és a diplomácia szabályozásának fejlődéséről.....	214
6.1.1. A protokoll történelmi fejlődése.....	214
6.1.2. Az egységes szabályozás kialakulása	216
6.1.3. A nyelv a diplomáciai protokollban	217
6.2. A diplomáciai protokoll tervezése, szervezése és végrehajtása	218
6.2.1. A diplomáciai protokollhoz tartozó szertartásrendek	219
6.2.2. A sikeres protokoll-tisztviselő jellemzői	219
6.3. Protokoll a diplomáciai kapcsolatok felvételében, a nagykövetek fogadása, búcsúztatása.....	220
6.4. A diplomáciai aktivitás és a kapcsolódó protokoll	222
6.4.1. A rangsorolás szerepe.....	223
6.4.2. A diplomáciai események csoportosítása jellegük szerint.....	226
6.4.3. Az állófogadás protokolljának alapjai	227
6.4.5. Lehetséges ültetési rendek	228
6.5. A protokoll, az öltözködés és a stílus.....	233
6.6. A protokoll változó küldetése	235
Ellenőrző kérdések	235
Irodalom	236
A kötet szerzői.....	237

Köszöntő

Magunk megértetése, a másik fél megértése, az odafigyelő meghallgatás, a meggyőzés, az érdekeink eredményes képviselése és céljaink békés eszközökkel történő elérése nem más, mint maga a diplomácia – és azon belül az agrár-szakdiplomácia – essenciája. Javunkat szolgálja, hasznunkra válik, ha hozzáértéssel és minden aspektusra felkészülten műveljük ezt a területet is annak érdekében, hogy érvényt szerezzünk Széchényi István meggyőződésekének, miszerint „Magyarország nem volt, hanem lesz.”

A Kárpát-medence földrajzi és vízrajzi adottságai nyújtották elődeink számára, és biztosítják ma is számunkra, mezőgazdaságunk és élelmiszeriparunk alapját. A természet által nyújtott kiváló adottságok nemcsak hazánk lakossága részére biztosítják a jó minőségű, biztonságos élelmiszer-ellátást, hanem exportunk révén mezőgazdaságunk és élelmiszeriparunk hozzá tud járulni – a világ szinte minden pontján – az ott élő lakosság magas minőségű élelmezéséhez. Ehhez a természeti, környezeti kincseink megőrzése mellett minden tekintetben élen kell járnunk, amely megköveteli a mezőgazdaságunk és élelmiszeriparunk átfogó és teljes körű megújítását, hogy ezzel ne „csak” a 21. századi feltételeknek való versenyképes megfelelést teljesítsük, hanem hozzájáruljunk a vidéki Magyarország felvirágzásához is.

A globális változások és benne a klímaváltozás, a COVID-19 humán világiárvány, a szomszédságban dúló háború és a 2022-es év extrém időjárási körülményei rámutattak arra, hogy jó irányba mozdultunk el a mezőgazdaság és élelmiszeripar megújításának szándékával, sőt az események a fejlesztés gyorsításának igényét hozták felszínre. Sajnos, az emberiség történelme során régebben is rendszeresen előfordultak háborúk és járványok, amelyekre eddig is folyamatosan fel kellett készülni. Ugyanakkor a folyamatos szolgáltatásra felkészült mezőgazdaság és élelmiszeripar számára is új kihívást jelentett a humánegészségügyi világiárvány és benne az érzékelhető méretűvé váló humánerőforrás-kockázat. Ez a kockázat rámutatott a globális ellátási láncok sebezhetőségére és az élelmiszer-biztonság stratégiai fontosságára. A megváltozó feltételekhez való alkalmazkodóképességünk fejlesztésébe a legfontosabb erőforrásunk, az ember fejlesztése is hozzátartozik. A termék- és technológiai fejlesztések mellett a magasan képzett szaktudás nyújt garanciát céljaink eléréséhez.

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) a kelet-közép-európai térség vezető agrárfókuszú egyetemévé válásával egy korszerű, innovatív tudásközpont létrehozásával kíván hozzájárulni megújulási céljaink eléréséhez. A magasan kvalifikált egyetemi képzéssel az ágazat fejlődését elősegítő, versenyképes szaktudás nyújtása a MATE célja, amely egyúttal vonzó karriert és stabil megélhetési lehetőséget teremthet a jövő vidéki gazdálkodó generációi számára. Missziója keretében új, az ágazatot támogató ismeretek egyetemi szintű oktatását vezeti be a MATE. Ilyen az „Agrárdiplomáciai menedzser” képzés is, amelyben a globális látásban, gondolkodásban és a nemzetközi kapcsolatok gyakorlatában nyújt útmutatót. Jelen kötet az elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítását segíti, amelynek forgatását nemcsak a MATE hallgatói, hanem az ágazat által érintett valamennyi szakembere számára ajánlom a közvetített látásmód és a fókuszálóképesség mind általánosabbá válása érdekében.

Gödöllő, 2023. május 30.

Prof. Dr. Gyuricza Csaba
rektor
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Előszó

Előjáróban szeretnénk köszönetet mondani a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem vezetésének az agrárdiplomáciai menedzser szakirányú továbbképzés elindításáért, mert ezzel valódi hiánypótlást hajtott végre, mivel a magyar felsőoktatásban eddig nem oktatott diszciplína egyetemi szintű átadására vállalkozott. Szintén köszönjük az Agrárminisztérium nyújtotta szakmai támogatást, és kívánjuk, hogy cserébe minél több, az agrárdiplomáciai menedzser képzést sikeresen befejező hallgató szolgálja eredményesen hazánk érdekeit a magyar agrárdiplomáciában.

Jelen könyvünkben a magyar agrárdiplomáciai menedzser szakirányú továbbképzésben résztvevők számára a gyakorlatban eredményesen alkalmazható elméleti és módszertani ismereteket kívánunk közvetíteni a külügyi kormánytisztviselői képzés agrárszakirányú ismeretekkel történő kiegészítésével a sikeres agrárdiplomáciai munkájuk megalapozása érdekében. A magyar agrárdiplomácia sikere segítheti nemzeti kincsünk, a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar nemzetközi rangú szerepének tovább fokozását.

A kidolgozás során nagyban támaszkodtunk a témakörhöz kapcsolódó külgazdasági és külügyminisztériumi forrásmunkákra, a hazai és nemzetközi szakirodalomra és az Agrárminisztériumban az elmúlt évtizedekben felhalmozott tapasztalatokra. Mivel ezen a területen is nagy szerepet játszik a szabályozás, így kitérünk a témakör nemzetközi és hazai jogszabályi hátterének bemutatására is.

Jelen kötet az agrárdiplomácia ismeretkörhöz tartozó szaktantárgyak, az „Agrárdiplomácia elmélete és története”, valamint az „Agrárdiplomáciai menedzsment” ismeretanyagait foglalja össze, amelyet az oktatás prezentációs anyagai tesznek teljessé. Az elhelyezett szövegdobozok a konkrétumok, gyakorlati esetek ismertetésével a gyakorlatorientáltságot, az ellenőrző kérdések pedig a megértés kontrollját szolgálják.

A tudástranszfer folyamatát a hallgatók aktív együttműködésével valósítjuk meg. Ez magába foglalja jelen kötet mellett az előadások és gyakorlatok alkalmával végzett helyszíni, illetve beadandó feladatmegoldásokat is. Az ismeretanyag közvetítésével célunk a témakör megismertetésén túl a hallgatók személyes tudásvágyának serkentése, illetve módszertan nyújtása a magyar agrárdiplomáciai helyzetek megértéséhez és eredményes kiviseletéhez.

Budapest. 2023. május 9.

A szerkesztők

Bevezetés

A magyar agrárdiplomácia 21. századi aktuális feladatai és célterületei¹

Ökrös Oszkár

Az agrár- és élelmiszer-külkereskedelem a COVID-19 járvány, az ukrajnai háború és az ehhez kapcsolódó infláció, energiaválság és makrogazdasági bizonytalanság jellemezte agrár-külgazdasági helyzetben elsődleges prioritás az élelmezésbiztonság szavatolása Magyarország számára. Ennek érdekében egyrészt szükséges elősegíteni a magyar feldolgozóipar biztonságos alapanyagellátását, másrészt stratégiai exporttervezés révén beazonosítani azokat a területeket, amelyeken Magyarország külföldön is piacépes termékekkel és szolgáltatásokkal, valamint tudással rendelkezik. Az agrár-külkereskedelem 2022-ben is bővült és hozzájárult a gazdaság pénzügyi stabilitásához, egyúttal növekvő értékesítési lehetőséget is jelentett az agrárvállalkozásoknak: az agrárexport 2022-ben 23 százalékkal haladta meg a 2021. évi értéket. Az agrár-külkereskedelem feldolgozottsági fok szerinti exportszerkezete kedvezően változott az utóbbi években, ami pozitív a hazai hozzáadott érték, jövedelem és foglalkoztatás szempontjából. Ennek háttérében a feldolgozott termékek exportjának növekedése áll: az export 73 százaléka feldolgozott termékekből állt 2022-ben, míg 2010-ben még 62 százalék volt ez az arány. A külkereskedelmi egyenleg a feldolgozott termékek esetében 2022-ben jelentősen növekedett. Az élelmiszeripar teljesítménye 2022-ben is növekedett, és az összes értékesítés volumene 5,4 százalékkal haladta meg az egy évvel azelőttit. A növekedés motorja a külpiazi értékesítés volt, amely változatlan áron számolt értéke 10,9 százalékkal emelkedett, de a belföldi értékesítés is bővült összességében éves szinten (+1,2%).

A nemzetközi szervezetekben való tevékenység tekintetében az Agrárminisztérium több mint 50 nemzetközi szervezetben képviseli Magyarországot. Az élelmezésügy a közelmúltig nem igazán volt a közbeszéd tárgya, de ebben is változást hozott a világ jelenlegi helyzete szempontjából is meghatározó, Ukrajnában zajló háború és az annak nyomán előálló élelmezésbiztonsági válság, így mára a legtöbb nemzetközi szervezet működésének fókuszában is ez a kérdés áll. Kiemelten szoros együttműködést folytat Magyarország az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetével (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO), amelynek Európai és Közép-Ázsiai Regionális Hivatala Budapesten működik. A regionális hivatallal együttműködve, számos közös rendezvényt szervezve, az Agrárminisztérium jelen van a nemzetközi szakmai vérkeringésben. Az Európai és Közép-Ázsiai Regionális Hivatal és a globális Szolgáltató Központ két évente közösen szervezi meg a FAO Informális Regionális Konzultációt, valamint a

¹ Képzésindító előadás (2023. 03. 10.)

FAO Európai Mezőgazdasági Bizottság (ECA) üléseit; idén mindkettőre jelenléti formában kerül sor. A FAO Európai Mezőgazdasági Bizottságának 2023. évi témája a „Föld- és vízkészletek fenntartható használata Európában és Közép-Ázsiában” lesz. Szintén FAO-s aktualitás, hogy a szervezet római konferenciáján idén választják meg a FAO főigazgatóját a következő 4 évre, amelyen a jelenlegi kínai nemzetiségű főigazgató, Csü Dongjü is indul a pozícióért.

A magyar mezőgazdaság helyzete

2022-ben folyó áron 17%-kal emelkedett a mezőgazdaság kibocsátása az árak kiemelkedő mértékű növekedésének következtében, és 3 998 milliárd forintot ért el. A termelés volume-ne ugyanakkor közel ötödével esett vissza az aszály, a magas inputárak és a madárinfluenza miatt. A termelés csökkenése a növénytermesztésben erőteljesebben jelentkezett, mint az állattenyésztésben. A megugró inputárak miatt a hozzáadott érték mind folyó, mind változatlan áron csökkent. Ezt ellensúlyozta az agrártámogatások emelkedése, ezért a jövedelemmutatók ágazati szempontból a 2021-es szinten alakultak: a termelési tényezők jövedelme 4,7%-kal, a nettó vállalkozói jövedelem 1,8%-kal növekedett. (Az egyes gazdálkodók jövedelmében jelentősek lehetnek a különbségek a termelési szerkezet, a régió, az agrotechnológia, a szaktudás, a méret és az értékesítési csatornák függvényében.)

A magas inputköltségek és az állatbetegségek miatt 2022 folyamán az állattenyésztési ágazatok többségének teljesítménye Európa-szerte csökkent. Ez alól a folyamat alól Magyarország sem volt kivétel. A fontosabb állatfajok esetében 2022-ben érdemben (1,9-39,3 százalék között) csökkentek a vágások, valamint csökkent a tejfelvásárlás (-3,2 százalék) és az élő szarvasmarha exportja (-1,9 százalék) is az egy évvel azelőttihez képest. Ugyanakkor növekedett az élő juh exportja (+3,1 százalék).

A nemzetközi szervezeteken belüli szerepvállalás kapcsán említésre méltóak az ENSZ Környezetvédelmi Programjának (UNEP) égisze alá tartozó természetvédelmi egyezmények is, pl. a biológiai sokféleségről szóló egyezmény. Az egyezmény és jegyzőkönyveinek (a biológiai biztonságról szóló Cartagena Jegyzőkönyv és a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésekről és a hasznosításukból származó hasznok méltányos megosztásáról szóló Nagojai Jegyzőkönyv) legutóbbi döntéshozó üléseit 2022 decemberében rendezték meg Montrealban, az egyezmény titkárságának székhelyén. Az egyezmény részes felei elfogadták a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó globális biodiverzitás-megőrzési keretstratégiát, ugyanakkor több témakör esetében maradtak nyitott kérdések, amelyeket a soron következő döntéshozó ülésnek kell megtárgyalnia. Ennek magyar szempontból azért van különös jelentősége, mert a soron következő nemzetközi döntéshozó ülésre 2024 októberében, Törökországban kerül sor, azaz a magyar EU-elnökségi félév alatt, tehát az EU-álláspont kialakításának koordinációját, képviselőtét hazánknak kell ellátnia.

Kiemelendő a Visegrádi Együttműködés a közép-európai régió érdekérvényesítésében. A magyar V4-elnökség alatt 2021. július 1-től 2022. június 30-ig két agrárminiszteri konferenciát és egy környezetvédelmi miniszteri konferenciát szerveztünk. A V4-es partnereink (Csehország, Szlovákia, Lengyelország) kívül a találkozókra bővített körben, immár hagyományosan Bulgária, Horvátország, Románia és Szlovénia tárcavezetőinek meghívásával került sor. Továbbra is érdekünk, hogy olyan témákban, amelyekben közös az álláspontunk, azt közösen fellépve tudjuk érvényesíteni az uniós tárgyalások során.

További együttműködési keret a Türk Államok Szervezete, az ENSZ által bejegyzett kormányközi nemzetközi szervezet, amely 2009. október 3-án Türk Tanács néven jött létre Nahicsevánban (székhelye Isztambul, Budapesten képvisleti irodája van). A tagállamok – Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán és Törökország – mellett 2018 óta Magyarország és 2021-től Türkmenisztán aktív megfigyelőként vesz részt a kormányközi együttműködés munkájában. A szervezet fontos koordinációs szerepet tölt be a tagállamok parlamentjei, kormányai, különböző minisztériumai, kereskedelmi és iparkamarái, valamint tudományos akadémiái és egyetemei közötti együttműködésben.

Az EU-koordináció, valamint a Közös Agrárpolitikával összefüggő feladatok és lehetőségek tekintetében az Európai Unión belül a kétoldalú kapcsolatrendszer elsősorban a Közös Agrárpolitikával kapcsolatos együttműködés, illetve az uniós rendeletek alapozzák meg. E tekintetben az informális egyeztetések, álláspontok tagállamokkal történő összehangolása tölt be fontos szerepet. Fontos, hogy az agrárpolitika hozzá tudjon járulni a fenntarthatóság gazdasági, környezeti és társadalmi dimenziói közötti egyensúly eléréséhez, összhangban az Európai Zöld Megállapodásban, azon belül a „Termőföldtől az Asztalig” és a „Biodiverzitás-védelmi” stratégiákban foglaltakkal. A vidékfejlesztési támogatások között meghatározó lesz a versenyképességet és a hatékonyságot növelő beruházások támogatása, mivel azok a gazdasági célok mellett a környezeti és társadalmi fenntarthatósághoz is hozzájárulnak. A beruházási támogatásaink keretében a legfontosabb fejlesztési prioritás a hozzáadott érték növelése, valamint a termelés költség- és energiahatékonyságának növelését célzó beruházások segítése. A kihívások ismeretében különösen fontos, hogy 2023-ban sikeresen induljon el az új agrártámogatási rendszer. Az év első hónapjainak éppen ezért leglényegesebb gazdálkodói feladata az új agrártámogatási rendszer feltételeinek megismerése és alkalmazása.

Kiemelt célunk a mezőgazdasági termelés megújítása, a termelők modern, 21. századi tudással való ellátása és az innováció támogatása. Az uniós jogszabályok változása miatt a generációváltás előmozdítása is a jelenleginél nagyobb hangsúlyt, nagyobb forrásokat és rugalmasabb szabályokat kap 2023-tól. A közvetlen támogatások keretében e célra fordított uniós források összege csaknem másfélszeresére – 18,6 millió euróra – emelkedik Magyarországon. A termelők egymással együttműködve nagyobb eredménnyel tudják érvényesíteni érdekeiket a felvásárlókkal szemben, ezért kiemelt célkitűzés a termelői együttműködések közös fejlesztéseinek, beruházásainak ösztönzése és a termék-pálya menti, a termelők és feldolgozók között létrejövő együttműködés támogatása is.

A következő időszakban igen jelentős szakpolitikai eszközök segítik az agrárpolitikai célok megvalósulását, köztük az agrárgazdaság modernizációját. A magyar kormány ugyanis az uniós jog adta maximális mértékben, 80%-ban biztosít nemzeti kiegészítő finanszírozást az uniós fejlesztési forrás mellé.

Történelmi lehetőséget biztosít, hogy az Európai Bizottság 2022. november 7-én elfogadta a magyar KAP stratégiai tervet, amely 6,8 milliárd euró közvetlen és ágazati agrártámogatás, valamint 7,9 milliárd euró vidékfejlesztési forrás felhasználási feltételeit tartalmazza. A vidékfejlesztési források több mint fele gazdaságfejlesztést, több mint harmada fenntarthatósági célokat finanszíroz majd. Mindkettő jelentős bővülést jelent az előzőekhez képest. Ezért a közeljövőben prioritás az új agrártámogatási rendszer sikeres elindítása, a végrehajtási jogszabályok megalkotása, az intézményrendszer felkészítése és a szükséges informatikai fejlesztések megvalósítása, valamint a piaci szereplők tájékoztatása. A támogatásokkal a magyar agrárium termelékenysége a másfélszeresére, a hozzáadott értéke a kétszerese nőhet az évtized végére. Az évtized elején csaknem 10 milliárd eurós kivitel 2030-ig 15 milliárd euróra emelkedhet.

Az uniós intézményekben tekintetében Magyarország 2024. július 1. és december 31. között látja el az Európai Unió Tanácsa soros elnökségét, szorosan együttműködve a megelőző két félévben elnökséget adó Spanyolországgal és Belgiummal. Az előkészítő munka legfőbb stratégiai célja a Magyarország érdekeit szem előtt tartó elnökségi program összeállítása, majd az elnökségi félév során annak végrehajtása. Az elnökségre történő felkészülés során egy politikai és szakmai szempontból is érdekes példát említve: hazánk számára kiemelt stratégiai kérdés a géntechnológiával módosított szervezetekkel kapcsolatos tevékenységek szabályozása és a magyar mezőgazdaság GMO-mentességének megőrzése, ami 2012 óta alaptörvényben rögzített célkitűzés. Ezzel is biztosítjuk a környezet biztonságát, hozzájárulva a magyar lakosság egészségéhez.

A magyar érdekek képviselésének és érvényesítésének további tanulságos példája az EU „Termőföldtől az Asztalig” stratégiája és a tavaly bemutatott bizottsági növényvédelmi rendletervezet, amely célként tűzte ki, hogy 2030-ig a növényvédő szerek felhasználását és kockázatait a felére kell csökkenteni. Magyarországon évek óta az EU-átlag alatt használunk fel növényvédő szereket. 2012–2020 között az EU-átlag 2,2 kg volt hektáronként, Magyarországon átlagosan 1,65 kg. A felhasználás csökkentésének igénye mellett meg kell őriznünk az ország termékbiztonságát. Ezért nem a pusztán mennyiségi csökkentésre, hanem a felhasználás kockázatainak csökkentésére szükséges fókuszálnunk. Az uniós célok megvalósításával foglalkozó tárgyalások során az élelmiszerlánc-biztonsági célok garantálása mellett érvényesíteni kell a hazai élelmiszeralapanyag-előállítás biztosításának szempontjait is.

A kétoldalú kapcsolatok és az agrárattasói hálózat szerepét támasztja alá, hogy harmadik országokkal kormányközi megállapodások alapján gazdasági vegyesbizottságok keretében történnek az ágazati együttműködések. Ebből eredeztethető a tárcaközi megállapodások létrejötte a mezőgazdaság, továbbá a természetvédelem, az állatjólét vagy a kutatás-fejlesztés területén. Kétoldalú agrárkapcsolataink új szempontú megközelítését

és fejlesztését a koronavírus és a nemzetközi konfliktusok indokolják, szem előtt tartva az agrárium jövőbeli ellenállóságát. Ezért nemzetközi prioritásaink között szerepel az agrártechnológiai és agrárdigitalizációs együttműködések kialakítása és megerősítése, ezen felül a befektetések, pl. a hazai mezőgazdasági gépgyártás fellendítése, a tudástransfer fokozása, de fontos együttműködési terület maradt a beporzók védelme, a határokon átvélő természetvédelem, valamint a prémium élelmiszeripari termékek (pl. mangalica termékek) piacra segítése.

Az új génkezelési eljárások kérdése

A francia államtanács 2016 októberében előzetes döntéshozatali kérelmet nyújtott be az Európai Unió Bíróságához, választ kérve a génszerkesztéssel kapcsolatos azon fontos kérdésre, hogy ezek az új technológiák géntechnológiai eljárásnak minősülnek-e, és mint ilyenek, a GMO-k uniós szabályozásáról szóló irányelv hatálya alá tartoznak-e. Az Európai Bíróság 2018-ban hozott ítélete alapján az új génkezelési eljárásokkal előállított szervezeteket géntechnológiával módosított szervezeteknek kell tekinteni, és főszabály szerint vonatkoznak rájuk a GMO-irányelvben előírt kötelezettségek.

Többen azonban a jelenlegi uniós GMO-szabályozás teljes megváltoztatását, ezen termékek és technológiák deregulációját tartják szükségesnek annak érdekében, hogy szabad teret biztosítsanak ezen technológiákkal előállított termékek kereskedelmi forgalomba bocsátásának. A teljes dereguláció aránytalan környezeti, egészségügyi, társadalmi és gazdasági kockázatokkal járna: a legfontosabb szempont, hogy az ilyen új technológiák bevezetésekor biztosítsuk az emberek és a környezet legmagasabb szintű védelmét. Egy technológia potenciális előnyeit csak akkor lehet megfelelően értékelni és figyelembe venni, ha a szóban forgó technológiát és a segítségével létrehozott termékeket már kiértékeltek, és bebizonyosodott, hogy nem jelentenek kockázatot a környezetre, valamint az emberi és állati egészségre. Ehhez szigorú kockázatértékelésre van szükség, e nélkül az ilyen termékek nem hozhatók forgalomba. Magyarország ebben nem tud és nem fog rugalmasságot mutatni.

Az Európai Bizottság előreláthatólag 2023 júniusában mutatja be az új jogszabály-javaslatot. A javaslattervezet célja, hogy egységes szerkezetbe foglalja és naprakésszé tegye a géntechnológiával módosított szervezetekre (beleértve az új génkezelési technikákkal előállított növényeket) vonatkozó európai uniós jogi szabályozást. További részletek egyelőre nem ismertek, de a tárgyalások nagy eséllyel áthúzódnak majd a magyar elnökség idejére.

Jelenleg 12 állomáshelyen lát el feladatot agrárszakdiplomata (Washington, London, Párizs, Berlin, Róma, Madrid, Varsó, Bukarest, Belgrád, Moszkva, Peking és Tokió). Az agrárattaséi hálózatnak köszönhetjük szakmai, szakpolitikai és külgazdasági kapcsolataink jelentős részét, ezért is tartjuk fenn ezt a rendszert. Értékes a hozzájárulásuk az agrárexport tevékenység koordinálásához, a piaci szereplők összekötéséhez, az egyre inkább felértékelődő kifizetési lehetőségek beazonosításához. Az agrár-külkereskedelem

és diplomácia további bővülése érdekében célunk a szakdiplomata hálózat fejlesztése, hatékonyságának növelése, relációs szempontból pedig a szakmai és agrárkereskedelmi kapcsolatok fejlesztése a nyugat-balkáni, a kaukázusi térség országaival és Közép-Ázsiával. Az agrárdiplomácia és agrár-külkereskedelem szempontjából a következő országokat tekintjük elsődleges prioritású relációknak: Németország, Olaszország, Ausztria, Szerbia, Románia, Lengyelország, Franciaország, Horvátország, Szlovénia, Csehország, Egyesült Királyság, Bosznia-Hercegovina, USA, Oroszország, Törökország, Ukrajna, Üzbegisztán, Kazahsztán, Azerbajdzsán, Kína és Egyiptom.

Technológia és tudástranszfer

A közelmúlt és a jelen válságai megmutatták – az értékláncok megszakadása, a távoli országokba történő kockázatos és költséges szállítások, valamint hazai élelmezésbiztonsági szempontok okán –, hogy a mező- és élelmiszer-gazdasági termékexport mellett egyre nagyobb hangsúlyt fog kapni a jövőben a technológiaexport és a tudástranszfer. Hazánk nemcsak terményeket, élelmiszereket tud exportálni, hanem adott esetben sokkal rentábilisabb, biztonságosabb és nagyobb hozzáadott értékkel bír, ha magas színvonalú technológiát, gépeket, szoftvereket (is) értékesítünk a külpiacokon, elsősorban az unión kívüli, harmadik országok részére. Ezzel együtt az olyan alágazatokban, ahol hazánknak szüksége van az innovációkra és a legfrissebb kutatási eredmények becsatornázására a modernizációhoz, nekünk is érdekünk, hogy a tudást idehozzuk, és általa fejlesszünk.

A határon túli magyarság szervezeteivel való együttműködés kiemelt cél. Ezen belül a Kárpát-medencei együttműködés, a határ túloldalán élő magyar gazdák támogatása is kötelességünk. Az agráriumot sújtó problémák a határon túli gazdálkodókat sem kímélik, ezért fontos, hogy ne hagyjuk őket magukra, nekik is segítséget tudjunk nyújtani. Az Agrárminisztérium határon túli együttműködéseinek megalapozása 2012-ben kezdődött. Az elmúlt évek során komoly kapcsolati hálót sikerült kiépítenünk a határon túli magyarok által lakott hat szomszédos országban (Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna, Horvátország és Szlovénia), melynek kapcsán folyamatosan informálódunk a külhoni magyar agrártársadalmat érintő nehézségekről, problémákról, a szükséges beavatkozási területekről.

Az Agrárminisztérium kapcsolati hálójába tartozó, nagyságrendileg mintegy 30 külhoni civil agrárszervezet fő feladata jelenleg a magyar gazdák érdekvédelmének és érdekképviseletének ellátása, ezért megmaradásuk nemzetpolitikai szempontból is kiemelt jelentőségű. Az említett gazdaszervezetek tárcánk közreműködésével alkalmassá váltak arra, hogy ellássák több tízezer külhoni magyar gazdálkodó érdekképviseletét, és az agrárium teljes területén átfogóan naprakész információáramlást tesznek lehetővé tagjaik között. Ezt a célt szolgálja az említett hat országban 2018-ban indult Kárpát-medencei Falugazdász Program, amelynek kiemelt célja a közösségépítést szolgáló hatékony és eredményes programok folytatása és bővítése a külhoni magyarság szülőföldön való

megmaradása érdekében, valamint a külhoni civil agrárszervezetek érdekvédelmi és érdekképviselői tevékenységének erősítése, továbbá olyan új komplex programok indítása, melyek a kis- és közepes gazdálkodók megerősödését szolgálják. Másik kiemelt programunk a Schams Ferenc Terv, amely 2022-ben indult szintén az említett hat országban. A terv célja a Kárpát-medencében tevékenykedő magyar borászok és borászatok szervezett együttműködésének elősegítése, a Kárpát-medence történelmi borvidékeinek felélesztése, a közösségen alapuló tudásátadás és az összehangolt marketingtevékenység megvalósítása a piacképes, a minőségi borkészítés irányába történő elmozdulás érdekében.

1. Diplomáciaelméleti és agrárdiplomácia-történeti alapok

Zöldréti Attila, Zöldréti Szabolcs, Gyuricza Csaba, Maácz Miklós

1.1. Diplomáciaelméleti alapok

A vonatkozó szakirodalom a diplomáciát az államok külügyi tevékenységéhez köti. Egyes szerzők, akik jelentős külpolitikuskok is egyben, egyenesen egyenlőséget tesznek a külpolitikai és a diplomáciai tevékenység közé². A diplomácia a külpolitikai célok elérésének egyik békés eszköze. A szuverén államoknak az a tevékenysége, amely külső érdekeik védelmére, külső és belső helyzetük megszilárdítására, értékeik megtartására, megismertetésére és vonzóvá tételére irányul. A külpolitika egy államnak más államokhoz és a nemzetközi környezethez való viszonyában megnyilvánuló értékek, elvek, érdekek érvényesítéséért és célok eléréséért tanúsított magatartása és tevékenysége. Egyike a kormányzati szakpolitikáknak. A külpolitikát befolyásolják és korlátozzák más szakpolitikai területek (pl. belpolitika, gazdaságpolitika, agrárpolitika) céljai és törekvései. A szuverén állam meghatározza legfőbb külpolitikai irányelveit és stratégiáját. A külpolitikai célok elérésének lehetnek békés és nem békés eszközei. Az egyes államok különböző aktivitást fejtenek ki a diplomácia területén. Ma, amikor mindent mérünk, erre is van aktivitást mutató index, amely napjaink diplomáciai intenzitásáról mutat reális képet.³

Tehát a diplomácia komplex rendszere egyszerre a kitűzött külpolitikai cél elérését jelentő, ahhoz kapcsolódó végrehajtó tevékenységet és egyúttal az ezt lebonyolító intézményt is magába foglalja. Mindez egy ország közigazgatási rendszerének, azon belül a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó egységének egyik része. Tágabb értelemben a külügyi igazgatásban a diplomáciai és a konzuli szolgálaton belül a diplomáciai ranggal rendelkező, külföldön és belföldön tevékenykedő személyek (diplomaták) összessége. Szűkebb értelemben egy állam vagy kormány képviselőiben a fogadó államokban működő, diplomáciai státusszal rendelkező személyek összessége. A diplomácia szó eredetét a görög „διπλό διπλωμένο έγγραφο” (dipló diploméno éngrafo) kifejezésből eredeztetik, amelynek a jelentése: „kétszer hajtott irat”. A diplomata tehát olyan ember, akinek „papírja van”, vagyis meghatalmazással rendelkezik. A diplomácia, ebből is adódóan, a hivatalos kapcsolatok szabályozott és dokumentált formája.⁴

Sharp szerint⁵ a diplomácia lehetőséget biztosít az államoknak és más nemzetközi szereplőknek az egymással való kommunikációra anélkül, hogy maga a kommunikációs

2 Kissinger, H. A. (1996): *Diplomácia*. Panem-Grafo Kiadó, Budapest.

3 Lowy Institute (2021): *Global Diplomacy Index*, Sydney NSW 2000. <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>

4 Roberts, I. (2016, ed.): *Satow's diplomaC pracLce. Book I Diplomacy in General, Preliminary Material*. Oxford University Press.

5 Sharp, P. (2019): *Diplomacy in the 21st Century: A Brief Introduction*, Routledge, New York.

folyamat félreértések forrásává válna, nehézségeket és veszélyeket teremtene. Ha az államok és más szereplők olyan helyzetbe kerülnek, hogy vitatkozniuk kell és konfliktusba keverednek egymással, akkor ez azért történjen, mert azt akarták, hogy ez történjen, nem pedig azért, mert hibákat követtek el, és amiatt olyan harcokba keveredtek, amelyeket senki sem akart igazán. A diplomácia küldetése egy sor prioritást tartalmaz. Ezek közül az első a viták békés rendezése. A második a nem kívánt konfliktusok elkerülése, és harmadik az erőszakos konfliktusok intenzitásának minimalizálása ott, ahol az elkerülhetlenné vált. Sharp véleménye szerint a diplomácia bármilyen meghatározását is nézzük, azokban az alábbi tényezők közösen szerepelnek:

1. az emberi kapcsolatok formája,
2. az entitások meghatározása,
3. a kapcsolatokat vállaló emberek azonosítása,
4. javaslat arra, hogyan lehet a kapcsolatokat sikeressé tenni.

Hagyományos nézet szerint a politikai döntéshozók döntenek, a diplomaták végrehajtják az ezzel összefüggő feladatot. A szereposztás tekintetében ez ma ennél összetettebb, bonyolultabb együttműködést jelent. A diplomaták részt vesznek a politikai döntések előkészítésében, lebonyolítják a tárgyalásokat, tehát részei a döntési folyamatnak. Másik oldalról pedig a politikai döntéshozók diplomataként is cselekszenek. A diplomácia az adott korszak problémáira keresi a megoldást, a már idézett Sharp szerint napjaink legnagyobb kihívásai az alábbiak:

1. A diplomáciai biztonság fenntartása.
2. A diplomáciai kommunikáció lebonyolítása.
3. A diplomáciai megértés elérése és a félreértések elkerülése.
4. Diplomáciai kérdezés és magyarázat (anélkül, hogy beavatkozás történne).
5. A diplomáciai meggyőzés és tárgyalás követelményei („arcvesztés” nélkül, tehát annak elkerülésével, hogy a meglévő kapcsolat károsodjon egy adott eredmény érdekében).
6. Saját diplomáciai kultúra versus diplomáciai gyakorlat versus helyi gyakorlat vonatkozásaiban a harmónia megtalálása.

Magának az alkalmazott külpolitikának és az ahhoz kapcsolódó diplomáciának az egyik osztályozási szempontja a gyakorlatban alkalmazott erő alapján történő minősítés.⁶ Az angol nyelvű szakirodalomban különbséget tesznek a kemény (hard), a lágy (soft) és az intelligens (smart) erejű külpolitika között.⁷

A politikában a kemény hatalmi fellépés katonai és gazdasági eszközök kényszerítés útján történő alkalmazását jelenti más politikai alakulat viselkedésének vagy érdekeinek

6 További osztályozást jelent például, hogy a nemzetközi kapcsolatok és az ahhoz kapcsolódó diplomácia elvi megközelítési alapja tekintetében megkülönböztetjük pl. a realizmusra, a konstruktivizmusra, vagy liberalizmusra épülő iskolákat stb.

7 Wilson, E. J. (2008): Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1): 110–124. doi:10.1177/0002716207312618. S2CID 145117752.

befolyásolására. A politikai erőnek ez a megnyilvánulása gyakran agresszív, és akkor minősül hatékonynak, ha az egyik politikai fél rá tudja kényszeríteni akaratát a másikra, amelynek kisebb katonai és/vagy gazdasági ereje van. A kemény erő alkalmazásának politikája magában foglalja azt a képességet, hogy a gazdasági és katonai erő vonzónak tűnő vagy fenyegető eszközeit használja fel arra, hogy mások kövessék a közvetített akaratot.⁸ A vonzó eszközök itt olyan ösztönzőket jelentenek, mint a korábbi kereskedelmi akadályok csökkentése, a szövetség felajánlása vagy a katonai védelem ígérete. Másrészt a fenyegető eszközök itt valós fenyegetést jelentenek, beleértve a kényszerdiplomácia alkalmazását, a katonai beavatkozással való fenyegetést vagy gazdasági szankciók végrehajtását. Napjaink aktuálpolitikai eseményeire és a kapcsolódó diplomáciára gondolva láthatjuk, hogy maga az Európai Bizottság is intenzív szankciós politikát⁹ folytat, így érdemes egy pillantást vetni arra is, mely országokkal szemben milyen szankciók vannak érvényben.¹⁰ A kemény erő az a képesség, amely mást olyanra kényszerít, amit máskülönben nem cselekedett volna. Az Egyesült Államok a „kemény erő” politikáját mutatta be az iraki háború és az afganisztáni háború tekintetében. A kemény hatalom további példája az Iszlám Állam elleni katonai fellépés, amely válasz volt annak 2014 első felében elért gyors területi térnyerésére.

A puha erő alkalmazásának politikája a külpolitikai tevékenységben, ellentétben a kemény erő politikájával, nem a kényszerítésre, hanem a csatlakoztatás képességére helyezi a hangsúlyt. Más szóval, a puha hatalom magában foglalja mások preferenciáinak formálását a saját vonzereje és a hirdetett célja iránti vonzalom erősítése révén. A puha hatalom meghatározó jellemzője, hogy nem kényszerítő jellegű. Egy ország puha ereje három erőforráson nyugszik. Ezek magukba foglalják az ország mások számára is vonzó kultúráját, a vonzó politikai értékeit és azok hazai és külföldi képviselőit, valamint a mások által is elismert, legitimnek és erkölcsi tekintéllyel rendelkezőnek tekintett külpolitikai diplomáciáját. A puha erő alkalmazásában egy ország megnyeri a többi országot arra, hogy azt akarják, amit ő akar, azt tekintsek közös akaratnak, vagyis a saját táborába kooptálja azokat.¹¹

A nemzetközi kapcsolatokban az intelligens erejű külpolitika kifejezése a kemény és a puha erő alkalmazási stratégiák kombinációjára utal. A Center for Strategic and International Studies meghatározása szerint ez olyan megközelítés, amely hangsúlyozza az erős hadsereg szükségességét, de emellett nagymértékben fektet be a szövetségekbe, a partnerségekbe és minden szintű intézménybe, hogy kiterjessze befolyását és megteremtse fellépésének legitimitását.¹² Az intelligens erő politikájának alkalmazása magába foglalja

8 Nye, J. S. (2003): Propaganda Isn't the Way: Soft Power. *International Herald Tribune*. <https://www.belfercenter.org/publication/propaganda-isnt-way-soft-power>

9 European Commission (2023): Sanctions (restrictive measures) https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures_en

10 European Commission (2023): EU Sanctions Map; <https://sanctionsmap.eu/#/main>

11 Nye, J. S. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, N.Y.: Public Affairs

12 CSIS (2007): Commission on Smart Power: „A Smarter, More Secure America” Center for Strategic and International Studies, Washington.

a diplomácia, a meggyőzés, a kapcsolatépítés és bővítés, valamint a hatalom és befolyás kivetítésének stratégiai alkalmazását, mindezt költséghatékony, politikai és társadalmi legitimitással rendelkező módon, tehát lényegében mind a katonai erő, mind a diplomácia minden formájának bevonását jelenti.

A vegyetszta diplomáciában egy állam külpolitikai céljainak és stratégiájának békés eszközökkel történő megvalósítása a cél. A külpolitikai tevékenységben mozgásterét azonban a gyakorlatban alkalmazandó politikai erő stratégiája befolyásolja. A napjainkban alkalmazott diplomácia nemzetközi jogi gyökerei a napóleoni háborúkat követően meginduló szabályozásokig nyúlnak vissza. Az újkori és jelenkori diplomácia funkcióit az 1815., majd az 1961. és az 1963. évi bécsi egyezmények határozták meg. Az alapot az jelenti, hogy a diplomata személye képviseli a küldő államot a fogadó államban (representatio). Tevékenysége során tárgyalásokat folytat a partnerállamok kormányaival (negotiatio), védelmezi a saját állampolgárainak érdekeit külföldön (protectio) és minden megengedett módszerrel tájékozódik a partnerállamok viszonyairól, illetve tájékoztatja utóbbiakat saját országának viszonyairól, politikájáról (informatio), továbbá előmozdítja, építi a kapcsolatokat a partnerállammal különböző szakterületeken (relatio).¹³

1.2. Az agrárdiplomácia, valamint más szakdiplomáciák helye és szerepe a diplomáciában¹⁴

A szakirodalom is egyetért abban, hogy a legújabb kori „modern diplomáciának” a „régii diplomáciával” szemben az egyik legfontosabb sajátossága, hogy az államok külkapcsolataiban megnő a nem közvetlenül külpolitikai, hanem az azzal összefüggő gazdasági, környezeti, mezőgazdasági, kulturális, tudományos, sportügyi, társadalmi és egyéb területek és feladatok súlya. Ennek következménye a diplomáciai tevékenység és az azt végző köztisztviselői apparátus szakosodásának ilyen irányú fejlesztése. Mértékadó források szerint az évezredfordulón az Egyesült Államok diplomáciai szolgálatának közel kétharmadát tette ki a szakattasának minősíthető külügyi tisztviselők részaránya. Ugyanez a hányad a magyar külügyi szolgálatban mintegy 40%. A szakdiplomáciai ágak szintén az állami-kormányzati külkapcsolatok szinterei, feladataik azonban a politikai diplomáciai módszerektől részben eltérő eljárást igényelnek. Irányításukban a külügyminisztérium mellett más kormányzati szervek és intézmények is részt vesznek. Az adott szakterületek feladatainak ellátása sajátos felkészültséget igényel.

Az egyes szakdiplomáciai ágak megkülönböztethetők kialakulásuk történeti időszaka szerint is. Ilyen értelemben említhetők a már „klasszikusnak” számító ágazatok, mint a több évezredes konzuli és kereskedelmi diplomácia, az ókori olimpiáktól létező

¹³ Bába I. (2022): *Új diplomáciai lexikon I–II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest

¹⁴ Uo.

sportdiplomácia vagy a kultúrák közötti kapcsolatként több évszázada létező, majd – az UNESCO elődje, a Szellemi Együttműködés Intézete 1926. évi megalapításától önálló ágaként is megjelölhető – kulturális diplomácia. Tárgyát tekintve a kezdetektől létező, de az elmúlt évtizedekben kialakult ágak között találjuk a gazdaságdiplomáciát és az abból önállósult agrárdiplomáciát, a nemzetközi pénzügyi intézményekkel való kormányzati kapcsolatokért felelős pénzügyi diplomáciát, a második világháború után az Egyesült Államok kezdeményezésére kialakult tudományos és technológiai diplomáciát. A legújabbban megjelenő szakágak között említhető a fejlődő országok felzárkóztatását, segélyezését célzó nemzetközi fejlesztési diplomácia, a földrajzi határokon átnyúló ökoszisztéma fenntarthatóságát szolgáló klíma- és környezetvédelmi diplomácia, az egészségdiplomácia, az igazságügyi és rendészeti diplomácia, valamint az uniós tagállamok EU-n belüli érdekvédelmére hivatott integrációs diplomácia.

Számos forrás a szakdiplomácia fogalomkörében említi az államnak a külföldi közvélemény befolyásolására irányuló külkapcsolati törekvéseit (nyilvános diplomácia, társadalmi diplomácia, „public diplomacy”), illetve az állami külpolitika végrehajtásához nem tartozó, de azt elősegíteni képes nem kormányzati szereplők, politikai, társadalmi, emberjogi, ifjúsági és más szakmai szervezetek közötti külkapcsolati interakciót („civil diplomácia”). Ezen sokszínűség mellett is mindenkor érvényesül az állami külpolitika egységének és primátusának elve, amely szerint az egyes szakágakban folyó külkapcsolati tevékenységnek – viszonylagos autonómiája mellett is – összhangban kell állnia a kormányprogram külpolitikai elveivel.

A szakdiplomáciai ágak között a konzuli diplomácia a politikai diplomáciához legközelebb álló, ahhoz szorosan kapcsolódó szakágazat. Tartalma tekintetében a gazdaságdiplomácia hagyományos külkapcsolati szakágazat, jelentőségét a világgazdaság kialakulása, majd a globalizáció és a nemzetközi erőviszonyok történeti változásai szabják meg. Feladatai közé tartozik az ország nemzetgazdasági érdekeinek külföldi képviselése, a partnerszágok gazdasági életének, makrogazdasági folyamatainak, külgazdasági konjunktúrájának tanulmányozása, kedvező feltételek kialakítása a küldő kormányzat külgazdaság- és kereskedelempolitikájának megvalósításához, a két- és többoldalú üzleti kapcsolatok fejlesztéséhez, a vállalati jelenlét és tevékenység segítése. Fő eszköze a kereskedelemfejlesztés (trade promotion), a befektetésösztönzés (investment promotion) és kormányközi gazdasági megállapodások létrehozása.

Az agrárdiplomácia az élelmezésbiztonsági kérdések stratégiai fontosságúvá válása és ezzel párhuzamosan az agrobiznisz jelentőségének növekedése eredményeként a gazdaságdiplomáciából leválva képez önálló szakterületet. A világ népességének robbanása mellett nőtt a mezőgazdaság kibocsátása is, és nőtt az egy főre eső napi kalóriefogyasztás¹⁵ is – vessenek pillantást a National Geographic megadott linkjére, amely nagyon szemléletesen mutatja be a változást, de az UN FAO adatai szerint a 2030-ig kitűzött

15 National Geographic (2012): *What the World Eats*. <https://www.nationalgeographic.com/what-the-world-eats/>

élelmezésselátási céltól jelentős a lemaradás, és növekszik az éhezők száma. Az egyes országok agrárdiplomáciai feladatait az adott ország agrárgazdasági érdekeinek képviselője képezi oly módon, hogy a saját érdekek érvényesítése mellett hozzájáruljon az agrobiznisz egészének fejlődéséhez, az élelmezés lokális és globális problémáinak kezeléséhez és a növény- és állategészségügy, valamint az agrárgazdaság fejlődését szolgáló nemzetközi együttműködéshez. Feladatai közé tartozik a fenntartható gazdálkodás érvényesítése az agrobiznisz világában. Ebben támogatja az agrárinnováció, a kutatás-fejlesztés és ezzel összefüggésben a környezetkímélő termesztési, tenyésztési és feldolgozási technológiák felhasználását, segíti az ország agrobizniszéhez tartozó termékek, technológiák és szolgáltatások piacra jutását és kereskedelmét, illetve a külpiaci kínálattal a hazai ellátás színvonalának fejlesztését. További fontos feladata, hogy hozzájáruljon az agrárgazdálkodás tudásbázisának fejlesztéséhez, az agrárszakképzési és -felsőoktatási tudástranszfer előmozdításához, segítve ezzel a különböző földrajzi térségekben a helyben folytatott agrogazdálkodás fejlesztését és a lakosság életkörülményeinek javítását.

A védelmi (katona-, véderő-) diplomácia feladata az ország biztonság- és védelempolitikai érdekeinek képviselője a partnerországokban, valamint a nemzetközi szervezetekben, beleértve a védelmi célú információcsere, kereskedelem és egyéb együttműködés előmozdítását, továbbá a nemzetközi biztonságpolitikai intézményekben, fegyverzet-ellenőrzési rezsimekben, békeműveletekben való részvétel kérdéseit. Az ágazat főszereplői – a külügyi tárcán kívül – a védelmi minisztériumok, a fegyveres erők és testületek vezető szervei, szakterületi profilú vállalatok és intézmények. A külképviseleteken a védelmi diplomácia elterjedt szervezeti keretei a katonai attaséi hivatalok.

A sajtódiplomácia klasszikus értelemben a kormányzatok külföld felé irányuló tájékoztatáspolitikai céljainak, stratégiájának végrehajtását jelenti, amely a külföldi médiának és azon keresztül a partnerországok közvéleményének megfelelő befolyásolására, a kormányzati szándékok hatékony kommunikációjára irányul. Feladata az ország törekvéseinek széles körű és kedvező megjelenítése, pozitív országkép kialakítása a partnerország közvéleményében, a két ország közötti politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok előmozdítása, az elért eredmények megismertetése a nyilvánossággal a sajtó és a tájékoztató munka eszközeivel.

A kulturális diplomácia célja a nemzeti kultúra külföldi terjesztése és az egyetemes kultúra értékeinek hazai megismertetése, azaz a kulturális csere számára a legelőnyösebb feltételek biztosítása, beleértve az oktatási, tudományos és művészeti kapcsolatok ápolását.

A tudományos és technológiai (TÉT) diplomácia feladata az ország természettudományi és technológiai kutatáshoz, műszaki fejlesztéshez fűződő innovációs, technológiapolitikai érdekeinek, törekvéseinek érvényesítése, a belföldi tudományos-technológiai haladás számára kedvező nemzetközi feltételek kialakítása, a hazai és a nemzetközi kutatás-fejlesztési és innovációs folyamatok figyelemmel kísérése, két- és többoldalú kapcsolatok, közös kutatások előmozdítása. A multilaterális tudománydiplomácia fontos nemzetközi helyszínei a nemzetközi szervezetek. A magyar gyakorlat szerint a 2017-ben 12 országban működő

TéT szakdiplomata-hálózat a kormányzat kutatási és technológia-fejlesztési törekvéseivel összhangban, a magyar tudományos közösség érdekében folytatja tevékenységét, a természettudományos kutatás, a műszaki tudományok, a technológia- és termékfejlesztés, valamint az innováció szakterületeinek képviseletében. A hálózat működtetése a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH), valamint a Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) közös feladata.

A sportdiplomácia feladata az ország állami és társadalmi sportirányító testületei és intézményei, egyesületei kapcsolatainak gondozása, a nemzetközi sportéletben való részvétel kedvező feltételeinek biztosítása, s ezen keresztül az országgép kedvező alakítása a nemzetközi sport- és szélesebb közvéleményben. A kulturális diplomációhoz hasonlóan a nemzetközi sportkapcsolatok, programok és rendezvények is hozzájárulhatnak a nemzeti értékek felmutatásához és kölcsönös megismeréséhez, és ezen keresztül a nemzetközi megértés és együttműködés előmozdításához. A sportdiplomácia különösen felértékelődik olyan esetekben, amikor egyes országok között semmilyen hivatalos kapcsolat, kormányközi párbeszéd nem létezik, és a kapcsolatok kialakítását politikai, katonai vagy egyéb ellentétek akadályozzák. A sportdiplomácia ilyen helyzetekben vállalt „nagypolitikai” szerepének ismert történeti példája az asztalitenisz csapatok 1971. évi előkészítő találkozásának hozzájárulása az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közötti kapcsolatok felvételéhez („pingpong-diplomácia”). A kiemelkedő nemzetközi sportesemények korunkban is gyakran szolgálnak politikai csúcsovezetők nem bejelentett, informális találkozóinak színhelyül¹⁶.

A változó világ kihívásaira mutatott diplomáciai rezilienciát mutatja, hogy a COVID-19 humánegészségügyi világválság hatására a már eddig is működő egészségügyi szakdiplomácia teret nyert és a központba került. A klímaváltozással összefüggésben a környezetvédelmi szakdiplomácia szerepe is növekszik. A mai, a világpolitikai vezető szerepért folytatott és, sajnos, háborúk sorával terhelt helyzetben, a háborúk által felerősödő élelmezési problémákra reagáló agrárdiplomácia erősödése mellett a kialakult – és mára már a gazdasági fejlődés fenntarthatósága szempontjából a legnagyobb kihívást jelentő – energiahelyzetre reagálva megalakult és azonnal fontos szerepkörbe került az energetikai szakdiplomácia.

1.3. Napjaink diplomáciájának nemzetközi együttműködési alapjai

A diplomáciai tevékenység egy állam külpolitikai céljainak és stratégiájának békés eszközökkel történő megvalósítása, elsősorban tárgyalások útján. A diplomácia a céljából és feladataiból adódóan szervesen kötődik egy adott államhoz mint a nemzetközi

16 Bába I. (2022): *Új diplomáciai lexikon I–II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest.

kapcsolatrendszer egyik szereplőjéhez. A történelmi kezdetektől fontos szerepet játszik az egyes államok, illetve azok vezetésének létrejöttében és elismerésében. Egy állam elismerése olyan kifejezett vagy hallgatólagos akaratnyilvánítás, mely meghatározza az elismerő és az elismert állam közötti kapcsolat terjedelmét azáltal, hogy lehetőséget biztosít a kétoldalú nemzetközi kapcsolatokra és az államokhoz kapcsolódó érdekek érvényesítésére.

Egy adott állam vezetésének elismerése azt jelenti, hogy az elismerő fél elismeri egy adott ország tekintetében a vezetés hatalomra kerülésének jogszerűségét. A történelem és a hatalmi harcok folyamán ezen elismerési kérdések mindig központi szerepet játszottak, amelyek a kapcsolódó egyeztetések és tárgyalások révén a diplomáciai munka szerves részét képezték. A hódító hatalom megkérdőjelezte a meghódítani kívánt állam fennállásának alapjait, de leginkább vezetésének legitimitását, és saját maga által elismert vezetést helyezett a meghódított állam élére. Ez pedig okszerű alapot adott egy másik hatalom részére a beavatkozásra és az ő általa elismert status quo kialakítására. Napjainkra az előző leegyszerűsítés meghaladottá vált, és ma már a nemzetközi jog nyújtotta keretrendszer biztosítja az együttműködés szabályait. A jog és benne a nemzetközi jog¹⁷ fejlődésében lépésről lépésre haladva kialakult a diplomáciai tevékenység gyakorlatának általános, nemzetközileg elismert szabályozása is.

A diplomácia mai funkcióit az 1815., 1818, majd az 1961. és az 1963. évi bécsi egyezmények határozták meg¹⁸. A diplomata képviseli a küldő államot a fogadó államban, tárgyalásokat folytat a partnerállamok kormányaival, védelmezi a saját állampolgárainak érdekeit külföldön, minden megengedett módszerrel tájékozódik a partnerállamok viszonyairól, illetve tájékoztatja utóbbiakat saját országának viszonyairól, politikájáról, továbbá előmozdítja, építi a kapcsolatokat a partnerállammal különböző szakterületeken.

1.3.1. Az 1814–1815. évi bécsi kongresszus és az 1818. évi Aacheni Jegyzőkönyv

Az Oszmán Birodalom kivételével valamennyi európai állam részvételével 1814–1815-ben megtartott bécsi nemzetközi kongresszus célja Európa napóleoni háborúk utáni politikai rendezése volt. A tárgyalásokat az osztrák államkancellár, Metternich vezette. A kongresszuson lefektették a diplomaták rangsorát, és az ott kialakított egyeztetési és eljárási gyakorlat, valamint a személyes kapcsolattartás jelentik a diplomáciai kapcsolattartás máig érvényesülő alapelveit. A záró jegyzőkönyvben a francia nyelvet határozták meg a diplomácia nyelveként. 1818. november 21-én írták alá az Aacheni Jegyzőkönyvet, amely a diplomáciai képviseletre vonatkozó szabályok meghatározását foglalja össze. A diplomáciai mentességek és kiváltságok (röviden diplomáciai immunitás) a diplomácia ősi nemzetközi jogi elve és gyakorlata, amely kivonja a diplomatákat a fogadó ország joghatósága alól annak érdekében, hogy a diplomata az idegen állam területén, annak jogrendszerében élve is képes legyen feladatai ellátására.

17 Kende T., Nagy B., Sonnevend P., Valki L. (2018): Nemzetközi Jog, Wolters Kluwer, Budapest, Magyarország

18 Sáringer J. (2022): Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez, Aposztróf Kiadó, Budapest, 2022, https://www.apoztrorf.hu/images/stories/ebook/Oktatasi_segedlet_final.pdf

1.3.2. A diplomáciai kapcsolatokról szóló szerződés

A diplomáciai mentességek és kiváltságok szabályait az 1961-ben elfogadott, a diplomáciai kapcsolatokról szóló szerződés rögzíti. Ebben nagy részletességgel szabályozzák a diplomáciai képviselők és személyzetük mentességeit és kiváltságait. Alapvetően nem hozott új rendelkezéseket az egyezmény, csak összezsírozta és általánosan elfogadottá emelte az addig is meglévő nemzetközi szokásjogot és az egyes országok törvényeit. A bécsi szerződés rendelkezései a nemzetközi jog értelmében közvetlenül érvényesek, nem szükséges hozzájuk belső törvény, illetve, ha mégis van ilyen, az nem szűkítheti a nemzetközi jog alapján fennálló mentességet. Bécsben, 1961. április 18-án 60 aláíró ország fogadta el a diplomáciai kapcsolatokról szóló Bécsi Diplomáciai Szerződést (BDSZ), amelyet Magyarországon az 1965. évi 22. törvényerejű rendelettel hirdettek ki¹⁹.

A szerződésnek 52 cikke van, amelyek a világ országai közötti diplomáciai kapcsolatok minden vonatkozását szabályozzák. Az első cikk bizonyos jelentéseket tulajdonít az egyezmény céljaira használt kifejezéseknek, mint például „a képviselő vezetője”, „a képviselő tagjai”, „a képviselő személyzetének tagjai”, „a diplomáciai személyzet tagjai” és egyéb kifejezések. A 3. cikk meghatározza a diplomáciai képviselő funkcióit. A 14. a képviselő vezetőinek osztályba sorolását tartalmazza, a 18. cikk pedig a misszióvezetők fogadása során az osztályukra vonatkozó eljárásokkal foglalkozik. A 21. cikk előírja, hogy a fogadóállam vagy ország segítse elő a küldő állam számára a küldetése teljesítéséhez szükséges elhelyezést vagy területszerzést. A 22. cikk előírja, hogy a képviselő helyiségei sérthetetlenek. A fogadó állam ügynökei nem léphetnek be oda, kizárólag a képviselő vezetőjének beleegyezésével.

A 31. cikk fenntartja, hogy a diplomáciai képviselőnek bírói mentességet kell élveznie, kivéve a különleges eseteket. Ezenkívül nem kényszeríthető arra, hogy tanúvallomást tegyen. A 34. cikk tartalmazza, hogy a diplomáciai képviselők mentesülnek minden személyes, állami vagy magándíj és adó alól, bizonyos területeken és körzetekben néhány kivétellel. Az egyezmény 41. cikke megerősíti, hogy ennek sérelme nélkül a misszió tagjainak tiszteletben kell tartaniuk a fogadó országban alkalmazandó törvényeket és rendelkezéseket. Tartózkodniuk kell továbbá az adott állam belügyeivel kapcsolatos kötelezettségektől és részvételtől.

A diplomáciai kapcsolatokról szóló BDSZ 2. cikke kimondja, hogy az államok között diplomáciai kapcsolatok felvétele és állandó diplomáciai képviselők létesítése kölcsönös megegyezéssel történik. Ezen kölcsönösség tartalmazza:

- A kapcsolatlétesítés feltétele a kölcsönös elismerés (kölcsönösség),
- a kapcsolatlétesítés módja pedig az államok közötti megállapodás.
- A diplomáciai képviselővezető személyének kiválasztása és megbízása akkreditációval történik, ez lehet közös akkreditálás, esetleg többes akkreditálás.
- A megbízás feltétele az agrément, az előzetes jóváhagyás megérkezése.
- A megbízás kezdetét a megbízólevél átadása jelenti.
- A diplomáciai kapcsolatok megszüntetését.
- A diplomáciai kapcsolatok felfüggesztését.

19 Kende T., Nagy B., Sonnevend P., Valki L. (2018): Nemzetközi Jog, Wolters Kluwer, Budapest, Magyarország.

1.3.2.1. A diplomáciai képviseletek vezetőinek osztályozása

A diplomáciai feladatok ellátásához és a hozzá kapcsolódó protokollhoz kapcsolódik a képviseletek vezetőinek osztályozása, amit a BDSZ 14. cikke tartalmaz, ez alapján:

1. A képviseletek vezetői ma három osztályba tartoznak, amelyek az alábbiak:
 - a) az államfőhöz akkreditált nagykövetek vagy nunciosok és az ezekkel egyenrangú egyéb képviseletvezetők osztályába;
 - b) az államfőhöz akkreditált követek, miniszterek és internunciosok osztályába;
 - c) a külügyminiszterhez akkreditált ügyvivők osztályába.
2. A képviseletek vezetői között osztályba tartozásuk alapján – a rangsorelsőbbséget és a szertartásrendi kérdéseket kivéve – nem tehető megkülönböztetés.

1.3.2.2. A diplomáciai mentességek és kiváltságok

A diplomáciai mentességek és kiváltságok körét érinti a BDSZ 31. cikke:

1. A diplomáciai képviselő mentes a fogadó állam büntető joghatósága alól. A diplomáciai képviselő a fogadó állam polgári és államigazgatási joghatósága alól is mentes, kivéve:
 - a) a fogadó állam területén fekvő, magántulajdonban álló ingatlanra vonatkozó dologi jogi pert, hacsak a diplomáciai képviselő az ingatlant nem a küldő állam javára, a képviselet céljára tartja birtokában;
 - b) az olyan hagyatéki eljárással kapcsolatos pert, amelyben a diplomáciai képviselő magánszemélyként mint végrendeleti végrehajtó, hagyatéki gondnok, örökös vagy hagyományos és nem a küldő állam képviselőjeként szerepel;
 - c) az olyan pert, amely a diplomáciai képviselő által a fogadó államban, hivatalos tevékenysége körén kívül folytatott bármilyen szabadfoglalkozással vagy kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos.
2. A diplomáciai képviselő nem köteles tanúvallomást tenni.
3. A diplomáciai képviselővel szemben semmiféle végrehajtási intézkedést nem lehet tenni, kivéve a jelen cikk 1. bekezdésének a)-c) pontjában említett eseteket, amennyiben a végrehajtás személye és lakása sérthetlenségének csorbítása nélkül foganatosítható.
4. A diplomáciai képviselő mentessége a fogadó állam joghatóságától nem vonja ki őt a küldő állam joghatósága alól.

1.3.3. A konzuli kapcsolatokról szóló egyezmény

A konzuli kapcsolatok nemzetközi szabályozását az ENSZ főtitkára, Trygve Halvdan Lie (norvég, főtitkár 1946-52 között) 1949-ben javasolta a közgyűlésnek. Az egyezménytervezet kidolgozását az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága 1955-ben kezdte meg, és 1961-re készítette el. A konzuli kapcsolatokról szóló Bécsi Egyezményt 1963. április 24-én, 48 állam aláírásával fogadták el. Magyarországon az 1987. évi 13. törvényerejű rendelettel

hirdették ki (BKE)²⁰. A konzuli kapcsolatokról szóló bécsi egyezmény új lépést jelentett a nemzetközi kapcsolatok erősítése felé a konzuli területen. Ez az egyezmény 74 cikkből állt, amelyek részletesen a konzuli feladatok különböző vonatkozásaira összpontosítottak. Az 1. cikk tartalmazza a vonatkozó fogalom meghatározásokat; a 3. cikk elmagyarázza a konzuli feladatok ellátását; az 5. cikk a konzuli feladatokat és felelősségeket; a 9. cikk pedig a konzuli képviseletek vezetőinek osztályait mutatja be.

Az egyezmény 16. cikkében is szereplő szempontok egyike a konzuli képviseletek vezetői közötti elsőbbség. A 24. cikk részletesen ismerteti a fogadó állam/fogadó ország értesítését a konzuli képviselet tagjainak kinevezéséről és megszüntetéséről. A 31. cikk a konzuli helyiségekkel kapcsolatos szempontokat tartalmazza. A 35. cikk a kommunikáció szabadságáról szól, amely előírja, hogy a fogadó állam/fogadó ország engedélyezze és fogadja el ezt a fajta szabadságot a küldöttségek hivatalos céljaira. A 49. cikk a konzuli tisztviselők és alkalmazottak adómentességével foglalkozik. Az 50. cikk a vámmentességet és az ellenőrzést tárgyalja. A 70. cikk kitér a diplomáciai képviseletek által gyakorolt konzuli feladatokra. A 72. cikk kiemeli, hogy az egyezmény rendelkezéseinek megfelelő alkalmazása érdekében a fogadó állam nem tehet megkülönböztetést az államok/országok között.

1.3.3.1. A konzuli mentességek és kiváltságok

A konzuli mentességekről és kiváltságokról szól a BKE 41–44. cikke:

1. *A konzuli tisztviselőket őrizetbe venni vagy előzetes letartóztatásba helyezni csakis súlyos bűncselekmény elkövetése esetén és az illetékes igazságügyi hatóság határozata alapján lehet.*
2. *A jelen cikk 1. bekezdésében említett eset kivételével a konzuli tisztviselőket nem lehet bebörtönözni, sem személyes szabadságukat bármely más módon korlátozni, kivéve, ha ez jogerős bírói ítélet végrehajtásaként történik.*
3. *Ha a konzuli tisztviselő ellen büntető eljárást indítottak, köteles megjelenni az illetékes hatóságok előtt. Az eljárást azonban a konzuli tisztviselőt hivatali állásából következően megillető tisztelettel és – a jelen cikk 1. bekezdésben említett eset kivételével – oly módon kell lefolytatni, hogy az minél kisebb mértékben akadályozza a konzuli feladatok végzését. Ha a jelen cikk 1. bekezdésében említett körülmények között szükségessé válik a konzuli tisztviselő előzetes letartóztatásba helyezése, ellene az eljárást a legrövidebb határidőn belül meg kell indítani.*

.....

A konzuli személyzet valamely tagjának letartóztatásáról, előzetes letartóztatásba helyezéséről vagy az ellene indított büntetőeljárásról a fogadó állam köteles azonnal értesíteni a konzuli képviselet vezetőjét. Ha az említett intézkedések valamelyikét a konzuli képviselet

20 Képviseleti Információs Szolgálat (2016): Külszolgálat, Külképviselet: Infojegyzet (2016/7), <https://www.infoszolg@parlament.hu>

vezetőjével szemben alkalmazzák, a fogadó állam köteles erről a küldő államot diplomáciai úton tájékoztatni.

-
1. A konzuli tisztviselők és a konzuli alkalmazottak a konzuli feladatok gyakorlása során végzett cselekményeik tekintetében nem tartoznak a fogadó állam bírói és államigazgatási joghatósága alá.
 2. A jelen cikk 1. bekezdésének rendelkezései azonban nem alkalmazandók:
 - a) az olyan szerződés kötéséből eredő polgári per esetén, amelyet valamely konzuli tisztviselő vagy konzuli alkalmazott kifejezetten vagy hallgatólágosan nem a küldő állam megbízottjaként kötött; vagy
 - b) valamely harmadik személy által indított olyan polgári per esetén, amelyet gépjármű, hajó vagy repülőgép által a fogadó állam területén okozott balesetből származó kártérítés iránt indítottak.

-
1. A konzuli képviselő tagjait fel lehet hívni arra, hogy bírói vagy államigazgatási eljárás során tanúvallomást tegyenek. A konzuli alkalmazottak és a kiegészítő személyzet tagjai a tanúvallomást – a jelen cikk 3. bekezdésében említett eseteket kivéve – nem tagadhatják meg. Ha valamely konzuli tisztviselő a tanúkénti közreműködést megtagadja, vele szemben semmiféle kényszerintézkedés vagy más szankció nem alkalmazható.
 2. A tanúvallomást kérő hatóság köteles elkerülni, hogy a konzuli tisztviselőt feladatai teljesítésében akadályozza. E hatóság a konzuli tisztviselő tanúvallomását - minden olyan esetben, amikor az lehetséges - annak lakásán vagy a konzuli képviselően is felveheti vagy írásbeli nyilatkozat formájában is elfogadhatja.
 3. A konzuli képviselő tagjai nem kötelesek vallomást tenni a hivataluk gyakorlásával kapcsolatos tényekről, és nem kötelesek bemutatni az erre vonatkozó levelezést és hivatalos okmányokat. Joguk van megtagadni azt is, hogy mint a küldő állam nemzeti jogának szakértői tegyenek vallomást.

A BDSZ-hez és a BKE-hez kapcsolódó hazai jogszabályok közvetlen megismerése ajánlott, ezért az alábbiakban idézzük ezekből a bevezető cikkeket, felhívva a figyelmet arra, hogy azok teljes tartalma az interneten elérhető.

1.3.4. Szemelvény az 1965. évi 22. törvényerejű rendeletről

1965. évi 22. törvényerejű rendelet a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetéséről

Kihirdetve: 1965. XI. 18. (A Magyar Népköztársaság megerősítő okiratának letétbe helyezése 1965. szeptember 24-én megtörtént.)

1. § A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződést e törvényerejű rendelettel kihirdeti.

2. § Az 1. §-ban említett nemzetközi szerződés hivatalos magyar fordítása a következő:

„Bécsi szerződés a diplomáciai kapcsolatokról”

E szerződésben részes államok *megemlékezve* arról, hogy a világ népei ősi idők óta elismerik a diplomáciai képviselők jogállását, *figyelembevéve* az Egyesült Nemzetek Alapokmányának az államok szuverén egyenlőségére, a nemzetközi béke és biztonság fenntartására, valamint a nemzetek közötti baráti kapcsolatok előmozdítására vonatkozó céljait és elveit, *meggyőződve* arról, hogy a diplomáciai kapcsolatokra, kiváltságokra és mentességekre vonatkozó nemzetközi szerződés hozzájárulhat az országok közötti baráti kapcsolatok fejlesztéséhez, tekintet nélkül alkotmányos és társadalmi berendezésük különbözőségére, *felismerve*, hogy a kiváltságok és mentességek célja nem egyének előnyben részesítése, hanem az, hogy biztosítsa a diplomáciai képviselőknek mint államok képviselőinek feladatok eredményes teljesítését, *megegyezve*, hogy a nemzetközi szokásjog szabályai továbbra is irányadók azokra a kérdésekre, amelyeket a jelen szerződés rendelkezései kifejezetten nem szabályoznak, *megállapodtak* a következőkben:

1. Cikk

E szerződés alkalmazása körében a következő kifejezéseken az alábbiakat kell érteni:

- a) „a képviselet vezetője” az a személy, akit a küldő állam megbízott azzal, hogy e minőségben tevékenykedjék;
- b) „a képviselet tagjai” a képviselet vezetője és a képviselet személyzetének tagjai;
- c) „a képviselet személyzetének tagjai” a képviselet diplomáciai, igazgatási és műszaki, valamint kisegítő személyzetének tagjai;
- d) „a diplomáciai személyzet tagjai” a képviselet személyzetének azok a tagjai, akiknek diplomáciai rangjuk van;
- e) „diplomáciai képviselő” a képviselet vezetője vagy a képviselet diplomáciai személyzetének tagja;
- f) „az igazgatási és műszaki személyzet tagjai” a képviselet személyzetének azok a tagjai, akik a képviseletnél igazgatási és műszaki munkakörben állnak alkalmazásban;
- g) „a kisegítő személyzet tagjai” a képviselet személyzetének azok a tagjai, akik a képviseletnél kisegítő munkakörben teljesítenek szolgálatot;
- h) „háztartási alkalmazott” az a személy, aki a képviselet valamely tagjának háztartásában áll alkalmazásban és nem a küldő állam alkalmazottja;
- i) „a képviselet helyiségei” a képviselet céljaira – ideértve a képviselet vezetője lakását – használt épületek, vagy épületrészek és az ezekhez tartozó föld tekintet nélkül tulajdonjogi helyzetükre.

2. Cikk

Az államok között diplomáciai kapcsolatok felvétele és állandó diplomáciai képviseletek létesítése kölcsönös megegyezéssel történik.

3. Cikk

1. A diplomáciai képviselet feladatköre – egyebek között – a következőkből áll:
 - a) képviseli a küldő államot a fogadó államban;
 - b) védelmezi a fogadó államban a küldő állam, valamint a küldő állam polgárainak érdekeit a nemzetközi jog által megengedett keretekben;
 - c) tárgyal a fogadó állam kormányával;
 - d) tájékozik minden megengedett módon a fogadó államban levő viszonyokról és fejleményekről, és ezekről jelentést tesz a küldő állam kormányának;
 - e) előmozdítja a baráti kapcsolatokat a küldő és a fogadó állam között, és fejleszti a gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolataikat.
2. E szerződés egyik rendelkezése sem értelmezhető olyképpen, hogy a diplomáciai képviselet nem fejthet ki konzuli tevékenységet.

4. Cikk

1. A küldő államnak meg kell győződnie arról, hogy a fogadó állam megadta az agrément-t annak a személynek, akit a fogadó államban levő képviselete vezetőjeként akkreditálni szándékozik.
2. A fogadó állam nem köteles a küldő állammal az agrément megtagadásának indokát közölni.

1.3.5 Szemelvény a 1987. évi 13. törvényerejű rendeletről

1987. évi 13. törvényerejű rendelet a konzuli kapcsolatokról Bécsben, 1963. április 24-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről

Kihirdetve: 1987. IX. 15. (*A Magyar Népköztársaság csatlakozási okiratának letétele az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkáránál 1987. június 19-én megtörtént.*)

1. § A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a konzuli kapcsolatokról Bécsben, az 1963. évi április hó 24. napján elfogadott egyezményt e törvényerejű rendelettel kihirdeti.
2. § Az egyezmény hivatalos magyar fordítása a következő:

„Bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról”

Ebben az Egyezményben részes államok: *megemlékezve* arról, hogy a népek között ősi idők óta létesültek konzuli kapcsolatok, *figyelembe véve* az Egyesült Nemzetek Alapokmányának az államok szuverén egyenlőségére, a nemzetközi béke és biztonság fenntartására, valamint a nemzetek közötti baráti kapcsolatok előmozdítására vonatkozó céljait és elveit,

tekintetbe véve, hogy az Egyesült Nemzeteknek a diplomáciai kapcsolatokról és mentességekről tartott konferenciája elfogadta az aláírásra 1961. április 18-án megnyílt Bécsi Szerződést a diplomáciai kapcsolatokról. *Meggyőződve arról*, hogy a konzuli kapcsolatokra, kiváltságokra és mentességekre vonatkozó nemzetközi szerződés is hozzájárulhat az országok közötti baráti kapcsolatok kifejlesztéséhez, tekintet nélkül alkotmányos és társadalmi berendezésük különbözőségére, *felismerve*, hogy a kiváltságok és mentességek célja nem egyének előnyben részesítése, hanem az, hogy biztosítsa az illető államok nevében a konzuli képviselet útján végzendő feladataik hatékony teljesítését, *mege erősítve*, hogy a nemzetközi szokásjog szabályai továbbra is irányadók az Egyezmény rendelkezéseivel kifejezetten nem szabályozott kérdésekre, *megállapodtak* a következőkben:

1. Cikk

Fogalommeghatározások

1. Az Egyezmény alkalmazása körében a következő kifejezéseken az alábbiakat kell érteni:
 - a) „konzuli képviselet” minden főkonzulátus, konzulátus, alkonzulátus vagy konzuli ügynökség;
 - b) „konzuli kerület” az a terület, ahol egy konzuli képviselet konzuli feladatok végzésére jogosult;
 - c) a „konzuli képviselet vezetője” az a személy, akit megbíztak azzal, hogy e minőségben tevékenykedjék;
 - d) „konzuli tisztviselő” minden olyan személy, ideérve a konzuli képviselet vezetőjét is, akit e minőségben megbíztak konzuli feladatok végzésével;
 - e) „konzuli alkalmazott” a konzuli képviseleten igazgatási vagy műszaki munkakörben alkalmazott minden személy;
 - f) a „kiszegítő személyzet tagja” a konzuli képviseleten kiszegítő munkakörben alkalmazott minden személy;
 - g) a „konzuli képviselet tagjai” a konzuli tisztviselők, a konzuli alkalmazottak és a kiszegítő személyzet tagjai;
 - h) a „konzuli személyzet tagjai” a konzuli képviselet vezetőjét a konzuli tisztviselők, valamint a konzuli alkalmazottak és a kiszegítő személyzet tagjai;
 - i) a „magánszemélyzet tagja” a konzuli képviselet valamely tagjának kizárólagos magánszolgálatára alkalmazott személy;
 - j) „konzuli helyiségek” a konzuli képviselet kizárólagos céljaira használt épületek vagy épületrészek és az ezekhez tartozó telkek, tekintet nélkül tulajdonjogi helyzetükre;
 - k) „konzuli irattár” a konzuli képviselet minden irata, okmánya, levelezése, könyve, filmje, hangszalagja, nyilvántartása és rejtjelanyaga, valamint az ezek védelmére és őrzésére szolgáló iratszekrények és egyéb bútorok.

2. A konzuli tisztviselőknek két kategóriája van: a hivatásos konzuli tisztviselők és a tiszteletbeli konzuli tisztviselők kategóriája. Az Egyezmény II. fejezetének rendelkezéseit a hivatásos konzuli tisztviselők által vezetett konzuli képviselökre; a III. fejezet rendelkezéseit a tiszteletbeli konzuli tisztviselők által vezetett konzuli képviselökre kell alkalmazni.
3. A konzuli képviselökre azon tagjainak jogállását, akik a fogadó állam honosai vagy állandó lakosai, az Egyezmény 71. cikke határozza meg.

Első fejezet

A KONZULI KAPCSOLATOK ÁLTALÁBAN

I. Rész

Konzuli kapcsolatok felvétele és fenntartása

2. Cikk

Konzuli kapcsolatok felvétele

1. Az államok között konzuli kapcsolatok felvétele kölcsönös megegyezéssel történik.
2. Két állam között a diplomáciai kapcsolatok felvételében történt megegyezés – ellenkező utalás hiányában – magában foglalja a konzuli kapcsolatok felvételét is.
3. A diplomáciai kapcsolatok megszakadása nem vonja maga után ipso facto a konzuli kapcsolatok megszakadását.

3. Cikk

Konzuli feladatok végzése

A konzuli feladatokat a konzuli képviselökre végzik. E feladatokat az Egyezmény rendelkezéseinek megfelelően diplomáciai képviselökre is végezhetik.

4. Cikk

Konzuli képviselő létesítése

1. Konzuli képviselő létesítése a fogadó állam területén csak ennek az államnak a beleegyezésével történhet.
2. A konzuli képviselő székhelyét, rangját és konzuli kerületét a küldő állam állapítja meg a fogadó állam hozzájárulásával.
3. A konzuli képviselő székhelyét, rangját vagy konzuli kerületét a külső állam csak a fogadó állam beleegyezésével módosíthatja.
4. A fogadó állam beleegyezése szükséges ahhoz, hogy egy főkonzulátus vagy konzulátus a székhelyétől eltérő más helységben alkonzulátust vagy konzuli ügynökséget nyisson.
5. A meglévő konzulátushoz tartozó, de annak székhelyén kívüli hivatal megnyitásához a fogadó állam kifejezett és előzetes hozzájárulása szükséges.

5. Cikk

Konzuli feladatok

A konzuli feladatok a következők:

- a) a küldő állam, valamint a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei érdekeinek védelme a fogadó államban, a nemzetközi jog által megengedett keretek között;
- b) a küldő állam és a fogadó állam közötti kereskedelmi, gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztésének előmozdítása – és baráti kapcsolataik elősegítése minden más módon – az Egyezmény rendelkezéseinek keretei között;
- c) tájékozódás minden megengedett módon a fogadó állam kereskedelmi, gazdasági, kulturális és tudományos életének viszonyairól és alakulásáról, ezekről jelentéstétel a küldő állam kormányainak és felvilágosítás adása az érdekelt személyeknek;
- d) útlevelek és egyéb útiokmányok kiállítása a küldő állam honosai részére, valamint vízumok és megfelelő iratok kiadása a küldő államba utazó személyek számára;
- e) segítség és támogatás nyújtása a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei részére;
- f) eljárás közjegyzői és anyakönyvvezetői minőségben és ezekhez hasonló, valamint egyéb közigazgatási feladatok végzése, amennyiben ezt a fogadó állam törvényei és más jogszabályai nem tiltják;
- g) a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei érdekeinek védelme a fogadó állam területén folyó hagyatéki ügyekben, a fogadó állam törvényeinek és más jogszabályainak megfelelően;
- h) a fogadó állam törvényei és más jogszabályai által megszabott keretek között a küldő állam kiskorú és cselekvőképtelen állampolgárai érdekeinek védelme, különösen, ha számukra gyámság vagy gondnokság elrendelése szükséges;
- i) a fogadó államban hatályban levő gyakorlat és eljárási szabályok figyelembevételével a küldő állam honosainak képviselete vagy megfelelő képviseletük biztosítását szolgáló intézkedések tétele a fogadó állam bíróságai vagy más hatóságai előtt avégből, hogy a fogadó állam törvényeinek és más jogszabályainak megfelelően ideiglenes intézkedések hozatalát kérik ezen állampolgárok jogainak és érdekeinek megóvására, amennyiben azok távollétük vagy bármely más ok miatt jogaikat és érdekeiket nem tudják időben megvédeni;
- j) bírósági és peren kívüli iratok továbbítása vagy megkeresésének teljesítése a hatályos nemzetközi megállapodásoknak megfelelően vagy ilyen megállapodások hiányában a fogadó állam törvényeivel és más jogszabályaival összeegyeztethető minden más módon;
- k) a küldő állam törvényeiben és más jogszabályaiban előírt ellenőrzési és felügyeleti jogok gyakorlása a küldő állam szerinti nemzeti hovatartozással rendelkező tengeri és folyami hajók, a küldő államban lajstromozott repülőgépek, valamint ezek személyzete felett;

- l) segítség nyújtása a jelen cikk k) pontjában említett hajóknak és repülőgépeknek, valamint azok személyzetének, a hajók útjáról szóló nyilatkozatok átvétele, a hajóokmányok megvizsgálása és láttamozása, valamint a fogadó állam hatóságai jogkörének csorbitása nélkül vizsgálat folytatása az útközben történt balesetekre vonatkozóan, és amennyiben a küldő állam törvényei és más jogszabályai engedélyezik, a kapitány, a tisztek és a tengerészek közötti mindenfajta vitás ügy rendezése;
- m) a küldő állam által a konzuli képviseletre bízott bármely más feladat elvégzése, amelyet a fogadó állam törvényei és más jogszabályai nem tiltanak, illetve amelyeket a fogadó állam nem ellenez, vagy amelyeket a küldő állam és a fogadó állam között hatályban levő nemzetközi megállapodások tartalmaznak.

1.4. Az agrárdiplomácia fejlődése történelmi aspektusban

1.4.1. A kezdetek és történelmi kaleidoszkóp

A táplálkozás, az étel- és italfogyasztás egyidős az emberiséggel, hiszen amióta ember él a Földön a biológiai szüksége miatt étkezik és ital fogyaszt. Mindez ugyanakkor nemcsak a szükséges energia-, tápanyag- és folyadékbevitel a biológiai szükséglet kielégítésére, hanem egyúttal élvezeti forrás is, mindez a komplexitás sok esetben mitológiai, vallási és kulturális szimbólumok, hagyományok alapjául is szolgál. Az alma például az indulástól kíséri végig az emberiség történelmét. A Teremtés könyvéből ismerjük, hogy Éva kíváncsisága vezetett a tudás fájának tiltott almájába való harapásához, amelyből adott férjének is, aki szintén evett belőle. Az ezáltal elkövetett bűnbeesés maga után vonta a kiűzetést a Paradicsomból. A hit megközelítéséből innentől tekinthetjük a mezőgazdaság indulását, hiszen ettől a pillanattól kezdve az embernek saját magának kellett gondoskodnia a mindennapi betevő falatról és folyadékról.

A vonatkozó szakirodalom a diplomáciát az államok külügyi tevékenységéhez köti, így eredetét is innen, az államok kialakulásától származtatja. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az ember és vele együtt a munkamegosztás megjelenése óta, már a mai értelemben vett államalakulatok kialakulása előtt megindult az egyes mezőgazdasági termékek cseréje majd kereskedelme és ezzel együtt a mezőgazdasági termelés erőforrásainak biztosításáért folytatott küzdelem. Az egyes családok, a nemzetségek, majd a nemzetek és végül a különböző államalakulatok között fejlődő külső kapcsolatokban a mezőgazdaság a kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszott, így joggal feltételezhetjük, hogy a mezőgazdaság a külkapcsolatok és a hozzájuk tartozó diplomácia fejlődésében a kezdetektől fogva központi szerepet játszott, illetve játszik napjainkban és a jövőben is!

Az 1.3. fejezetben az agrárdiplomácia történeti fejlődését nem a történelem teljes körű áttekintésével, hanem a fejlődést bemutató kiragadott példákkal, az adott korszakok

rövid, az agrárdiplomácia történetét érintő leírásával ismertetjük. A történelmi kaleidoszkópban²¹ olyan jellemző folyamatokat és benne olyan agrártermékeket és a hozzájuk kapcsolódó történelmi eseményeket ismertetjük szemelvény jelleggel, amelyek az emberiség élelmészeti és egyéb szükségleteinek ellátásában, a kereskedelemben és ezekkel összefüggésben a diplomáciában jelentős befolyást játszottak. A termékek és áruk különbözősége, azok hiánya vagy többlete a csere, majd a kereskedelem és az abból származó többletbérvétel a mozgó energiája, hajtóereje a kereslet kielégítésnek. A kereskedelemhez tartozó vámok szabályozást, számbavételt, érvényesítést (beszedést) és felügyeleti kontrollt, ellenőrzést is jelentenek a hatalmat gyakorló különböző államalakulatok részéről. Ezek az árumozgáshoz köthető, központilag megnyilvánuló érdekek az adott kor szintjének megfelelő kereskedelempolitika érvényesítési eszközeit jelentik, amelyek fokozatos fejlődésével a külügyi kapcsolattartás és ezzel a diplomácia és benne az agrárdiplomácia fejlődését is eredményezték. Kiragadott példáink ezért nem a történelmi fejlődés hatalmi változásait követik, hanem a mezőgazdasági áruk és termékek kereskedelmén, annak fejlődésén keresztül szemléltetik a diplomácia történeti fejlődését. Rámutatunk arra, hogy a diplomácia tárgya tekintetében a mezőgazdaság mindig is fontos szerepet játszott, és ez a tény a kezdetektől fogva megalapozta a diplomácia agrárismereteinek szükségességét. Az európai fejlődés szemszögéből választott történelmi példákon keresztül a külképviselet fejlődési fokozataiba is és azok egyes országokhoz kapcsolódó sajátosságaiba is bepillantást nyújt a fejezet.

1.4.2. Őskor (Kr. e. több millió év – Kr. e. 4000)

Az ember biológiai életének fenntartását biztosító élelmészeti kezdetekben a gyűjtögetés, a vadászat, a halászat és az állatok háziiasítás útján történő hasznosítása jellemezte. A történeti megismerés fejlődésének eredményeként egyre messzebb eső kortól találkozunk a tudatos termelő földművelés, a növénytermesztés és állattartás jeleivel. A vadászat és gyűjtögetés mellett lassan kialakul a termelő életmód, egyszerű, kezdetleges eszközöket használnak, mint az ásóbot, az agancskapa, a faeke, a sarló és az őrlőkő. Mindez a mai felfogásban kevésnek tekinthető, de akkor a megélhetést biztosító termelést jelentette. Mind a növénytermesztésben, mind az állattartásban elkezdődik a nemesítés a szelekció segítségével.

A környezeti tényezők kedvező alakulása és az ember tudatos munkája, a kézműves-ség és ennek eredményeként az eszközhasználat fejlődése lehetővé tette a stabil élelmezésbiztonság, és biztosította ezzel az emberiség létszámának gyarapodását. A létszámában erősödő családokból kialakultak a nemzetségek, és ez azt jelentette, hogy egyre nagyobb földrajzi területeket vontak megismerésük és felügyeletük alá. A fokozatos terjeszkedés és a jobb élelmezési feltételek keresése miatt megindult a különböző népcsoportok közötti

21 Hóman B., Szekfű Gy., Kerényi K.: *Egyetemes Történet*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 1935/1937, A Magyar Szemle Társaság kiadása – mek.niif.hu

kapcsolatfelvétel, amely magába foglalta a háborús viszály, de a békés együttműködés lehetőségét is. A friss régészeti és antropológiai kutatási jelentések szerint a ma élő „homo sapiens” Afrikából Európa felé való terjeszkedését a már ott jelen levő neandervölgyiek késleltették. A kiszorítás, a szünetekkel zajló háború a mai következtetések szerint több ezer évig tartott. A homo sapiens győzelmét a kutatók azzal igazolják, hogy a neandervölgyiekhez képest jobban hálózatosodtak, nagyobbak voltak a társadalmi csoportjaik, jobban tárolták a tudásukat, és ezt a tudást eredményesen hasznosították. Mindezek egyúttal a jobb alkalmazkodási és a nagyobb szaporodási képességet is mutatják. Ugyanakkor a modern emberben is található kis mennyiségű neandervölgyi DNS, ami arra utal, hogy a küzdelem mellett némi együttélés és keveredés is jelen volt²².

A feltárt küzdelmek is rámutatnak arra, hogy már a kőkorszaki körülmények között élő törzsek közötti érintkezésnek is szükségszerű eleme volt a hírvívő, a követ, a törzs képviselője, küldötte. Ő folytatott tárgyalásokat a törzseket közösen érintő ügyekben, mint az árucseré, a területi elhatárolódás, a konfliktusok lezárása. Már ekkor is a tárgyalásokat folytató követ volt a diplomácia közvetítője és megtestesítője. A felek már akkor is közös érdekből biztosították a követek szabad mozgását, személyük mentességét gyakran tabuk övezték. Mivel a harc a kedvezőbb megélhetést jelentő területekért zajlott, a követek célja ezek megszerzése volt a harc vagy a szövetség eszközével, tehát az ősdiplomácia tárgya agrárorientáltaságú volt.

1.4.3. Ókor (Kr. e. 4000 – Kr. u. 476)

1.4.3.1. A vízhasználat és terményadók a diplomáciában

Ha az ókort az első írásos régészeti leletektől indulva Mezopotámia, Kis-Ázsia és a Közel-Kelet kultúráitól a népvándorlások koráig, egészen a Nyugatrómai Birodalom bukásáig tekintjük, látható, hogy nagy történelmi időtávrról beszélünk, és ezért nyugodtan mondhatjuk, hogy a mezőgazdaság fejlődésének első forradalmi időszaka már az ókorra esik. Ehhez a korhoz már egyértelműen régészeti bizonyítékok alapján köthető a diplomáciai kapcsolatok gyakorlatának megjelenése. A diplomácia szokásjogi úton alakult ki. A küldő fél érdekeinek képviselőjére a konzuli tevékenység alapjainak lerakása is már ebben a korban megkezdődött.

A mezőgazdasági termelőeszközök köre bővül, a növénytermesztés a kertészettel, a szőlészettel, a borászattal, a fafeldolgozással, a halászat és az állattenyésztéssel rohamos fejlődésnek indul. Megjelenik a folyómenti kultúrákban az öntözéses földművelés (Egyiptom, Mezopotámia, India). A művelés alá vonható terület növelése érdekében irtják az erdőt, majd a földet a kimerülésig művelik. Használják – a napjainkban is, sajnos, alkalmazott technológiát – az égető-legelőváltó gazdálkodást, amely azt jelenti, hogy elégetik egy terület

22 Infostrat (2022): Felfedezés a Homo sapiensről, amely átírja a történelemkönyveket; <https://infostart.hu/tudomany/2022/03/07/felfedezes-a-homo-sapiensrol-amely-atirja-a-tortenelemkonyveket>

növényzetét, a tápanyagot jelentő hamut beszántják a talajba, majd, ha kimerül, újat égetnek fel, de a régi helyet még tudják legeltetésre használni. Az alkalmazott technológia csúcsát az ókorban a mezőgazdasági célú vízhasznosítás jelenti. Elég, ha csak Mezopotámia, Egyiptom, India, Kína vagy Közép-Amerika történelmi birodalmainak virágzó mezőgazdaságára és abban a vízhasznosításra és az öntözéses gazdálkodásra gondolunk.

A vízre alapult az élet és a fejlődés. A Tigris, az Eufrátesz, a Nílus vize biztosította az öntözéses gazdálkodás és a fejlődés alapját. Ebből a korból már régészeti leletek bizonyítják a mezőgazdasági tevékenység feltételeiért, bennük a földért és a vízért, továbbá az előállított termékekért és azok kereskedelmi feltételeiért folytatott háborús és diplomáciai küzdelmeket²³. Kialakult az adók és vámok rendszere. Az adók között megjelent a különbség az országon belüli adók és a legyőzött népek által fizetett adók között. A vám pedig már akkor is a kereskedelemhez kötődött. A háborúkhöz, a vazallusok adójához, a kereskedelemhez és annak vámjához kapcsolódó diplomáciai tárgyalások továbbra is a követek útján történtek. Már ekkor rögzítették a viselkedési normákat a követek munkájához kapcsolódóan. A diplomáciai tárgyalások tárgya – a kézművesség robbanásszerű fejlődése következtében – a földrajzi területek és vízkészletek, a kereskedelem és vámok mellett kibővül az ásványkincsek (arany, ezüst, réz, drágakövek stb.) birtoklására.

Az ókori Egyiptomban létrejött az adónyilvántartás, amelyet a fáraók a matematikában jártas és írni tudó papokkal adminisztráltattak. Időszámításunk előtt a 3. évezredben már létezett az aratási adó, és vámot szedtek a Níluson. Az írások feladata volt a beszolgáltatott termények és a terményraktárból kiadott tételek feljegyzése. Az egyiptomi falfestményeken gyakran ábrázolják a leigázott népeket, ahogyan a fáraónak ajándékot, adót visznek. A diplomáciai tevékenység az ókorban legtöbbször eseti jellegű volt, és azt a követek útján fejtették ki, amelyet a műemlékek is bizonyítanak. Az adók és vámok tárgya továbbra is többségében a mezőgazdasághoz kötődött, így ez a diplomáciában az agrár szakismeretek jelenlétét is dokumentálja. Az ókori Egyiptom élénk nemzetközi kapcsolatokat tartott fenn a Közel-Kelet országaival, sőt Indiával is kiterjedt kereskedelme volt. A gazdasági kapcsolatok követek küldéséhez és fogadásához vezettek. A követekkel való bánásmódról részletes szabályok alakultak ki, szabad mozgásukat útlevel biztosította.

Az óindiai kultúrában a viselkedésnek és a diplomáciai szabályoknak egész kódexet tartalmazza Manu tanítása, amely szerint a diplomácia a háború elkerülésének és a béke megőrzésének művésze. A diplomáciai feladatot végrehajtó követek védelme érdekében az uralkodónak szóló intés szerint sohase ölesse meg a követet, mert ha megteszi, udvarával egyetemben pokolba jut. Útmutatása szerint a követ – akár jó, akár rossz – mások ügyét képviseli, és ezért ő maga sohasem érdemelhet halált²⁴.

23 A Nílus vízért folytatott küzdelem napjainkban is zajlik 100 millió fős lakosságú országok háborús konfliktusának árnyékában. A Nagy Etióp Újjászületés Gátjaként ismert duzzasztógát 2022. 02. 20-án megkezdte az energiatermelést. A Nílus vízhozamának jelentős mértékben kitett, földrajzi szempontól Etiópiánál északabbra fekvő államok (Szudán, Egyiptom) azonban már a projekt 2011-es megindulása óta hevesen tiltakoznak a gát megépítése ellen. Ezen államok vezetői szerint ugyanis Etiópia korábbi nemzetközi jogi megállapodásokat felrúgva önkényesen sajátítja ki a Kék-Níluson a folyó vízhozamának jelentős részét. Mivel a Nílus északi részén lévő víz mintegy 85%-a az etióp magasföld felől lefolyó Kék-Nílusból ered, így mind Egyiptomnak, mind pedig Szudánnak elemi érdeke megakadályozni vagy korlátozni a gát működését.

24 Manu Törvénykönyve. https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.vallasok/index.asp_id=40.html

A mezőgazdasági termelési és kereskedelmi feltételeket és az azzal összefüggő határvitát rendezi az eddig fentalált legrégebb írásos diplomáciai dokumentum, amely Lagas és Umma mezopotámiai városállamok között i. e. 2350 körül létrejött sumer nyelvű ékírásos megállapodás egy agyagedényen az állandósult határvita rendezéséről. Az adók és vámok teljesítésének előírása és abban a mezőgazdasági termékek jelenléte már az ókornak is központi eleme volt. Ezek közül a legismertebb régészeti dokumentum a babiloni Hammurabi király i. e. 1700-as évekből származó törvényoszlopa. Azonban maga Hammurabi törvénykönyve is említi egy, az övénel mintegy 800 évvel korábban, tehát az i. e. 3. évezred derekán elámi nyelven kötött szerződést, amit az akkád király unokája kötött vazallusaival. Mindez azt bizonyítja, hogy az államok kialakulásával egy időben megjelent a diplomácia, a kor termelési sajátosságainak megfelelően jellemzően nagyon erős mezőgazdasági tartalommal.

A Teremtés könyvéhez kapcsolódó tiltott gyümölcs, a „tudás almája” megjelenítésén túl az alma a szimbolikában és a történelmi folyamatokban jelentős szerepet játszott. A szépség, a szerelem és az ebből fakadó viszályok és azok következményei a diplomáciaiban gyakran ismétlődnek. Az ókor tekintetében talán a legismertebb eset Parisz aranyalmája, amely a szépség és a viszály szimbólumává vált. A görög mitológia szerint a legszebb istennőnek járó aranyalma odaítélését a földi halandó, ifjú trójai hercegre bízták, aki – elfogadva Aphrodité ajánlatát – a földi világ legszebb asszonyának szerelméért cserébe adta neki az almát. A szóban forgó Heléna azonban már férjnél volt, ám ez nem tántorította el Pariszt, megszöktette szép szerelmét, és Trójába vitte őt férje, Menelaosz mellől. Az ókori források ellentmondásosan írják le ennek a szerelmi szöktetésnek/rablásnak a történetét, de az Iliászában Homérosz a romantikus szerelemnek állít emléket, hiszen abban saját elhatározásukból lettek egymáséi a szöktetés előtti éjjelen. Az alma által kiváltott diplomáciai viszály, amelynek rendezésében a követek nem jártak eredménnyel, az ókor legnagyobb hadjáratát vonta maga után, a kor leghatalmasabb serege gyűlt össze és vonult a messzi Trója falai alá. Az i. e. 1200-as években zajló háborúban sokakkal együtt Parisz is odaveszett, Trója a tűz martalékává vált, és végül Heléna is visszatért férjéhez, Menelaoszhoz. A régészeti kutatások igazolták Trója történetét.

A diplomáciai szövetségek kiépítésében már az ókorban is szerepet játszott a mezőgazdaság eszköz-, termény- és terméktára. Ennek egy romantikus példája az ókori világ csodái közé sorolt Szemirámisz függőkertje Babilonban, amelyben a gyönyörű kert, az öntözés és a kertészet segítette a szövetség fennmaradását. A kert azért épült ugyanis, hogy II. Nabú-kudurri-uszur (a bibliai Nabukodonozor) felvidítsa a honvágygal telt feleségét. Amüthiszt, a médek királyának leánya azért házasodott össze Nabú-kudurri-uszural, hogy a két nemzet szövetséget kössön egymással. Amüthiszt azonban sokat búslakodott, mert nem érezte jól magát az új környezetében. Ahonnan ugyanis jött, dús növényzet és sok hegy volt található, ellentétben Babilonnal, amely sivatagos területen feküdt. A király – annak érdekében, hogy neje és szövetségese otthonosan és jól érezze magát – eldöntötte, hogy a kedvéért készít egy olyan építményt, amely hasonlít felesége szülőföldjére,

ráadásul még sokkal csodálatosabb is annál. Ez sikerült neki. A kopár környezetben a gyönyörű függőkert megépítését az i. e. 700–600-as években a vízkiviteli, vízemelő és öntözőrendszer tette lehetővé, amely egy gigantikus lépcsőzetes építmény volt. Veszétét a feltételezések szerint egy későbbi időszakban bekövetkezett földrengés okozta²⁵.

Az ókori görögök követeiről már Homérosz eposzai is hírt adnak. Foglalkozásuk gyakran öröklődött saját családjukban. Szükséges személyes tulajdonságaik közé tartozott a nagy emlékezőtehetség és a jó beszédkészség. Hivatásuk szent volt, személyük sérthetetlen. A görög városállamok között – különösen a gyarmatvárosok létrejötte után szerte a Mediterráneumban – gyakori, de nem állandó „diplomáciai” kapcsolatok alakultak ki. A városok követeit általában a polgárok gyűlése küldte és fogadta. A gyűlések résztvevői javaslatot tehetek a napirenden lévő ügyekben. A követek fő feladata az volt, hogy ékes-szólan képviseljék városuk érdekeit a fogadó városállam népgyűlésén. A görög világon túli kapcsolatok közül a legfontosabb a görög-perzsa viszony volt. Jó néhány görög város követsége utazott a perzsa uralkodók udvarába, és perzsa küldöttségek érkeztek a görög városokhoz. Kialakult a proxénia intézménye is, amelyben egyes köztisztviseltek álló városlakók saját városukban idegen városok polgárainak érdekeit képviselték. A diplomata sérthetlenségét garantálták. Szerződéseiket márványba vésték, vagy bronztáblán örökítették meg, és templomokban vagy más középületben őrizték.

1.4.3.2. A kelet-nyugati agrárdiplomácia az ókorban

III. Alexandrosz, magyarosan III. Sándor, azaz Nagy Sándor (i. e. 356–323) makedón király elfoglalta a görögök által akkor ismert világ nagy részét. Rövid, de eredményes uralkodása a klasszikus ókori történelem és kultúra egy új korszakának, a hellenizmusnak a csúcra jutását jelentette. Történelmi súlya mellett azért is fontos szereplője jelen kötetnek, mert rá szeretnénk mutatni, hogy követei elősegítették a kelet-nyugati kereskedelmet, a kölcsönös követcserék segítségével tágult a kereskedelmi célpontok köre, és ezek megalapozták a későbbi Római Birodalom sikeres keleti kereskedelmét is. Harci cselekményei, hódításai mögött a hadsereg eszköz- és élelmiszerellátását legalább olyan zseniálisan szervezte, mint magát a harci cselekményeket. Az időben is hosszú, nagy távolságra kiterjedő hadjáratai előtt mindig feltérképezte a vonulási terület adottságait az utánpótlás beszerzése szempontjából is. Hadjáratait úgy indította, hogy az aratási időszakban érkezzen a meghódítandó területre és a termény bőséges ellátást biztosítson serege számára. Az ő idejétől vált szokásossá, hogy az átvonuló sereget az adott területnek kellett ellátnia, így követei és azok diplomáciai munkája a hadsereg élelmezése szempontjából is nagyon fontos szerepet játszottak.

A hadjárataihoz kapcsolódó diplomáciai munkássága mellett hatalmas erőfeszítéseket tett a meghódított, soknemzetiségű terület népességének egy egységbe, szövetségbe kovácsolása érdekében. Ez a nagy ívű kísérlete a szúzai menegzón (i. e. 324) ért csúcspontjára.

25 Britannica: Hanging Gardens of Babylon; <https://www.britannica.com/place/Hanging-Gardens-of-Babylon>

Ezen 10 000 makedón harcos kötött házasságot perzsa hölgyekkel, köztük a kilenc évvel korábban – a perzsák fölött aratott isszoszi csatában (i. e. 333) hadizsákmányként – fogásba esett perzsa hercegnőkkel. Ez volt a leghíresebb kísérlet egy birodalom egységének diplomáciai megteremtésére. Birodalmának bukása a rövid uralkodás után ugyanakkor szinte törvényszerű volt. A birodalom túl nagy volt, túl nagyok voltak a különbségek a túl sok nemzetiség között, és túl kevés ideje volt arra, hogy megszilárdítsa az egységet. Az egyes országok a gazdasági-társadalmi fejlődés különböző fokán álltak, és minden népnek más szokásai és politikai hagyományai voltak. Az uralkodó halála idején a birodalom csak laza katonai-adminisztratív szövetség volt, amelyet Nagy Sándor személye kötött össze, és halálával ez a kötelék megszűnt. Vezérei örökölték a birodalmát, és több-kevesebb sikerrel, de tovább vitték a hellén befolyást a térségben.

Időszámításunk kezdete előtt háromszáz évvel már folyt a kereskedelem az Ázsiát a Nyugattal összekötő kereskedelmi útvonalon, az úgynevezett Selyemúton. A Selyemút az ókori Kínából indulva a dél-, közép- és nyugat-ázsiai országokon át Európáig, illetve egy másik ága Észak-Afrikaig húzódott. Nem volt határozottan kijelölt útvonala. Északi, déli, illetve tengeri útvonalat is tartalmazott. Elhelyezkedése attól függött, hogy éppen merre mozogtak ellenséges törzsek, hol pusztított éhínség vagy szárazság. Nagy mennyiségű selyemterméket szállítottak rajta nyugatra, innen ered az elnevezés is. A kereskedelmi kapcsolatok mellett megélenkült a kulturális kapcsolat is az ókori Kína és Európa között. A Selyemúton nemcsak selymet, hanem számos egyéb terméket is szállítottak, mint például pézsmát (állati eredetű illatszer), ékszereket, drágaköveket, elsősorban rubint, gyémántot, igazgyöngyöt, valamint keleti fűszerek egész sorát, de állatokat és növényeket is, mint például a rebarbara. Fegyvereket, bőrt, ruhákat, szerszámokat, mindent, ami a nagy távolságok miatt az ismeretlenség és újszerűség varázsát hordozta. Csak kevés kereskedő vállalkozott azonban arra, hogy az egész útvonalat maga teljesítse és juttassa el személyesen a termékét a vevőkhöz. Sokkal jellemzőbb volt az, hogy az árucikkek számos közvetítőn keresztül érték el a nyüzsgő piacokat, így magát az útvonalat és gyakran a termékek származását is titok fedte, mindebből általában a kereskedők húztak hasznot.

A termékek áramlása természetesen mindkét irányba folyt. Ez még a fűszerek esetében is igaz volt. A fűszerek közül a zsálya, a rozsmaring, a kakukkfű volt a legkeresettebb keleten, míg nyugatra nagy mennyiségben vittek borsot, szegfűszeget és köményt. Ráadásul a keletről származó sáfrány, a gyömbér, a fahéj annyira értékes volt az európaiak számára, hogy sokszor ezek többet értek még az aragnál is. Az írott feljegyzések szerint a barack, a tök, a borsó és a répa viszont nyugatról került be Kínába. Ezenfelül érkeztek még ékszerek, illatszerek, üvegáruk, valamint ezüst és arany dísz tárgyak – főleg a Római Birodalomból – az ázsiai régióba.

Kínába a Selyemúton érkezett a legtöbb ló, mert bár az ország területén is voltak tenyésztők, de a nomád törzsek támadásának időszakában sokkal több és erősebb testű lóra volt szükség, hogy sikeresen vehessék fel a harcot a támadó nomád törzsekkel. Hasonlóan nagy volt az igény a juhokra és a gypjúra, mivel az állat korábban ismeretlen volt keleten.

Ezzel együtt a kínai termékek és technikák is elérhetővé váltak a nyugati emberek számára, mint a selyem, a porcelán, a lőpor, az iránytű, a papírkészítés, valamint számos új földművelési eljárás. A Selyemúton azonban az áruk mellett járványok, betegségek is terjedtek. Ezen keresztül érkezett Európába a pestis több hullámban, amelynek hatásáról még a középkor érintésénél visszatérünk.

A kereskedelem barter és pénz használatával is zajlott, ugyanakkor a Kínából érkező nagy értékű selyem idővel egyfajta valuta lett a Selyemúton, amellyel a helyi nomád törzseket is kifizették a zavartalan utazás biztosítása érdekében. A Selyemúton folyó kereskedelem, már csak az útvonal hossza miatt is sokszereplős volt, és minden szereplő a saját hasznára igyekezett megőrizni a termékekre, technológiákra, ellátási útvonalakra vonatkozó titkokat. Az érintett államok élénk diplomáciai munkával igyekeztek az útvonalak és a piacok és az ezekkel együtt járó bevételek megszerzésére. Mint a középkor elemzésénél látni fogjuk, a selyem titkának ellopásával és az Oszmán Birodalom térnyerésével, majd azt követően a tengerhajózás robbanásszerű fejlődésének eredményeként a Selyemút jelentősége visszaesett, de éppen napjainkban ismerik fel az érintett felek ismét a globális lehetőségeket benne.

1.4.3.3. A földművelők és a nomádok küzdelmei

A Római Birodalmat a jól szervezett közigazgatás, a harcedzett légiók, a „kenyeret és cirkuszt” követelmény teljesítése, a virágzó kereskedelem és diplomácia, valamint a hajózni muszáj elve jellemezte. A Nagy Pompeiusként emlegetett császár a Szicíliaból Rómába gabonát szálló hajósokat „buzdította”, hogy a viharos idő ellenére is hajózzanak ki a kikötőből. „*Navigare necesse est, vivere non est necesse*”, azaz: Hajózni muszáj, élni nem. A „hajózni muszáj” parancsa motiváció a kereskedelem és az azzal összefüggő gazdasági teljesítmény fejlesztésére és növelésére. Amíg ez érvényesült, Róma növekedett. A sokáig virágzó Római Birodalomban a gazdaság, a kereskedelem fejlődése mellett nagyon sokat fejlődött az étkezés, mai szóval a gasztronómia is. Lucius Licinius Lucullus az ókori Róma egyik legkiemelkedőbb hadvezére és politikusa volt, de a köztudatban élete utolsó, visszavonult évein alapján ismert leginkább, mint a bőséges, ínycsukos lakomák²⁶ rendezője. Lucullusról mesélik, hogy ő találta ki azt, hogy a sót le kell darálni, így jobban lehet sózni az ételeket. Szintén róla tartják, hogy ő telepítette keletről Európába a cseresznyét, illetve az őszibarackot.

A só életszükséglet, és ezt már az ókorban és Rómában is ismerték. A sótermelés és sókereskedelem végigkíséri az emberiség történetét. A konyhasó az egyetlen ásványi eredetű ízesítő anyag, amelyet mint fűszert, nemcsak az ételek ízesítéséhez, hanem azok tartósításához is használunk. A só a történelem folyamán mindig fontos alapanyag volt,

26 Vendégei a kor jellegzetes ételét, a trójai disznót is megtalálták Lucullus lakomáin. Ez a különleges étel úgy készült, hogy egy jókora malac belsejét eltávolították és különféle szárnyasok húásával töltötték meg. Ezután a disznó egyik felét tésztával borították be, majd így megsütötték.

ezért mindig kiemelten figyelt az aktuális hatalom a biztosítására. Az ókorban még kevés sót tudtak kitermelni, ezért az ásványi anyagokban gazdag területek fontos kereskedelmi központokká váltak. Kereskedelmét és annak hasznát az ókortól kezdve központosították. A só olyan értékes volt, hogy a római katonák sóban is kapták a fizetésüket, így a só fizetőszerű is volt az ókorban és még a középkorban is. Megbecsültségét jelzi, hogy számos népnél szokás a vendéget kenyérrel és sóval fogadni.

A bort már az egyiptomiak és a görögök is ismerték, és kereskedtek is vele. A római mitológiában Bacchus néven vált ismertté a boristen, de a világalomra törő Rómában a borfogyasztást is szabályozták. Mivel az emberek a bortól kevésbé betegedtek meg, mint a víztől, a katonáknak és a rabszolgáknak napi fejadagjuk volt, amihez a szükségletet mindenhol biztosítaniuk kellett. A rómaiak így birodalmuk növelésével a szőlőművelés és a borkészítés kultúráját is terjesztették. A római hódítások eljuttatták a szőlőt a Rajna völgyébe, Spanyolországba, Franciaországba, sőt, Pannónia területére is. A bor a diplomáciai kapcsolattartás egyik sikeres eszköze volt a történelem során. A rendezvényeken a kezdetektől fogva egészen napjainkig jelen van. A diplomáciai protokollhoz kapcsolódóan nagyon fontos ajándék szerepét töltötte be a drágakövek, arany, ezüst és egyéb ajándékok mellett.

A diplomáciai kapcsolatok lényegük szerint a szuverén államok között, az egyenlőség alapján léteznek. Ez a gondolat az ókori birodalmakban – Kínában csakúgy, mint Rómában – még hiányzott; a nagy birodalmak és uralkodók saját társadalmukat egyaránt magasabb rendűnek tartották minden más korabeli országnál, ezért egyenrangú diplomáciai kapcsolatokat nem ápoltak velük. Róma azonban soha nem tudta megvalósítani uralmát az egész általa ismert világ felett, mindig maradtak olyan területek és népek, amelyek függetlenek (és rendszerint ellenségesek) maradtak, illetve olyanok, amelyek függőségbe kerültek ugyan, mégis rendelkeztek az önkormányzat bizonyos fokával. Az ilyen jellegű államalakulatokkal a Római Birodalom a legatusok (követek) és oratorok (szónokok) révén tartotta a kapcsolatot. Ha a római követség több főből állt, azt a rangban legmagasabb személy, a princeps legationis vezette. A római diplomácia elválaszthatatlan volt a vallási elemektől. A szerződések, a háború és a béke, valamint az idegenek jogát a *ius sacrum* (a szent jog) szabályozta; a szerződések felett az istenek őrködtek. Fontos szerepet játszott az eskü mint a szerződés biztosítója. Különleges vallási-diplomáciai szerepet töltött be a *facialisok* testülete. A szenátus és a római nép nevében tárgyaltak az idegen népek képviselőivel, ők közvetítették Róma követeléseit, ők folytatták le a kiadatási eljárásokat. Legfontosabb feladatuk a háborúk indításával kapcsolatos eljárások lebonyolítása volt a köztársaság korában. A vallási diplomácia I. Constantinus vagy Nagy Konstantin uralkodása (kereszténység elismerése, a főváros áthelyezése Konstantinápolyba) alatt, illetve azt követően is folytatódott.

A diplomáciai küldetések csak ideiglenes jellegűek voltak a római korban is; gyakran nagy létszámú küldöttségek érkeztek a tárgyalásokra. Az idegen népek követeit Rómában általában a szenátus fogadta. A követ előadta mondanivalóját, majd felelt a kérdésekre. A szenátus ezután saját körben tanácskozott, majd a követet rendszerint visszahívták a

válasz megadására. A követeket, főleg, ha küldetésük barátságos jellegű volt, tisztelettel és megbecsüléssel fogadták. Gondoskodtak vendéglátásukról, fogadták őket az előkelőségek. Mediolanumban (a mai Milánó) 395. január 17-én meghalt az egységes Római Birodalom utolsó császára, Flavius Theodosius. Az elhunytat a birodalom keleti felében idősebb fia, Arcadius, a nyugati részében kisebb fia, Honorius követte a trónon. A történelemben a mai napig fontos határkőként kezelik ezt az eseményt, annak ellenére, hogy a Római Birodalom már az ezt megelőző 100 évben ritkán volt egyetlen császár uralma alatt, mert valamilyen megosztási szempont szerint egyszerre több császár uralkodott. Mindez a belső viszonyok tekintetében polgárháborús hatalmi helyzetet, a külső viszonyok tekintetében a Római Birodalom képviselétéért folytatott diplomáciai harcot jelentette.

Attila, a hunok királya (410 körül – 453) és a Nyugat-, illetve Keletrómai Birodalom összecsapásaiban a föld művelésére eltérő gazdálkodási formában berendezkedett hatalmak csaptak össze, így a gazdagság és birodalmi hatalom forrását, abban a meghódított területek szerepét más megközelítésből értékelték. A hunoknál a legeltetéses nomád állattenyésztés, a rómaiaknál a földművelő gazdálkodás állt a központban. Attila diplomáciáját jellemzi, hogy szövetségesévé emelte a hun birodalom különböző népeinek királyait, emléke ezért számos nép, valamint főleg uralkodó dinasztia körében legendássá, sőt mitikussá vált, sok uralkodó igyekezett ősenek beállítani őt. Az ellenfelek máig ható emlékezetében ugyanakkor Gallia és Itália elleni háborúi miatt Nyugat-Európában a „keleti barbarizmus” jelképe lett. A későbbi keresztény legendákban az „Attila, Isten ostora” elnevezés is feltűnik. Tény, hogy mind a Kelet-, mind a Nyugatrómai Birodalom elleni hadjárataiban serege és diplomáciája segítségével számára kedvező békeszerződéseket kötött, cserébe lemondva Konstantinápoly és Róma ostromáról. Róma bukását hirtelen halála sem akadályozhatta meg, de halálával a hatalmi teret nem egy, hanem több feltörekvő hatalom igyekezett megragadni, évszázadokra elhúzódó háborúk árán.

1.4.4. Középkor (476–1492)

1.4.4.1. A Földközi tengeri agrárdiplomácia fénykora

A feudális középkorban a megélhetés alapja a földművelés volt. A lakosságszám fejlődése indul meg, bár a tomboló járványok és háborúk miatt ebben nagyon komoly hullámvölgyek is vannak. A lakosságszám növekedése mellett erősödik a városiasodás, mindez a mezőgazdasági termelés, azon belül a szántóföldi termelés növelését igényli. A kézművesipar a mezőgazdasági tevékenység minden területén új eszközökkel támogatja a gazdálkodást. Az eke és ezzel együtt a szántás, valamint az állati igavonás szerszámozása is nagyot lép előre. A földhasználat is fejlődik. Előbb a kétnyomásos, majd a háromnyomásos földművelés válik általánossá. Ebben a művelés alatt álló földet három részre osztják. A föld kétharmad részét művelik, a harmadik harmadot pihentetik, ugaroltatják, és minden évben váltogatják a harmadokat.

A Nyugatrómai Birodalmat 395-től kezdve a belső hatalmi harc és a külső támadások miatt válságok sora terhelte, így végül a germán népek támadásai között összeomlott. Az utódállamok igyekeztek átvenni a megszűnő állam igazgatását, vallását, eszközeit és technikáját. Az új formálódó hatalmi alakulatok politikai, vallási majd gazdasági és kereskedelmi konfliktusban álltak a Keletrómai Birodalommal, amely magát hivatalosan továbbra is Római Birodalom néven illette, és amelyet a történelem nevezett el Bizánci Birodalomnak. A Keletrómai Birodalom a 400-as évek invázióit és vallási összetűzéseit túlélve még arra is képes volt, hogy Jusztinianusz császár idején Afrikát, majd Itália déli részét is visszafoglalja, sőt Hispánia déli része is ugyancsak római uralom alá került az 500-as évek közepén. Az ókori egységes Róma keleti felén fennálló birodalom, amely kulturálisan görög, államiságában római, vallása tekintetében pedig keresztény (ortodox) volt egészen 1453-ig, az Oszmán Birodalom hódításáig állt fenn. Hosszú virágzását segítette a kelet-nyugati kereskedelem szempontjából kulcsfontosságú földrajzi fekvése és ebből adódóan a kereskedelemben betöltött központi szerepe. Sikereiben jelentős szerepet játszott a Római Birodalom diplomáciai hagyományainak eredményes továbbvitele.

A bizánci császár követeinek mandátumát két külön levél igazolta. Az egyik az utazáson útban eső államok és a célállomás részére szóló ajánlólevél, amelyben mozgásszabadságot, védelmet és segítséget kértek a követ számára. A másik a meghatalmazás tárgyáról szólt, és ez a követséget fogadó fél vezetőjének volt címezve. Ezt csak ő olvashatta el. A már említett Jusztinianusz császár nemcsak a területszerzésben, hanem a mezőgazdasági technológiai tudás megszerzésében is élen járt. A selyem feldolgozása ugyanis az ókori Kínából ered, ahol évezredek (25 évszázadon) át őrizték a titkát. A kínai selyemárut az Ázsián átvezető Selyemúton szállították a kereskedők Európába, ahol igen nagy becsben tartották. A selyemruházat Európában mindig is luxuscikknek számított. A selyem évezredek óta az egyik legkeresettebb, legdrágább és legmisztikusabb kelme. A selyem mint természetes anyag felhasználása számos kedvező tulajdonsága miatt napjainkban ismét reneszánszát éli. A selyemkészítés tudományát – a legenda szerint – egy véletlennek köszönhetik a kínaiak. Hszi Ling Si császárné ugyanis véletlenül beleejtett a forró teájába egy selyemgubót, ami a hőtől meglágyult, és hosszú, finom fonalat eresztett le, amely alkalmasnak látszott arra, hogy fonalat készítsenek belőle. A selymet mi ruhák alapanyagaként ismerjük, de az ókori Kínában könyveket is írtak selyemszövetre. A selyemkönyveket pedig felcsavarva tárolták.

A selyem európai történetében 552 fontos dátum, ugyanis Jusztinianusz bizánci császár ebben az évben bízott meg két Kínába induló szerzetest, hogy ázsiai térítő útjuk során lopják el a kínaiaktól a selyemszövés titkát és technológiáját. A szerzetesek a dél-kínai Yunnanban ki is derítették a titkot, miszerint a magból eperfa nő, a hernyó pedig tavasszal tojást rak, eperfaleveleket eszik, majd gubót köt maga köré. A prédikátorok végül a botjukba rejtett eperfamagokkal és selyemgubókkal felszerelve tértek haza. Magyarországon 1680-ban honosította meg Passardi Péter János a selyemhernyó tenyésztését. Ezt követően számos selyemmanufaktúra működött az országban.

A középkor világának két legnagyobb piaci rendszere északon a Hansa, a Mediterráni-um területén a Levante²⁷ kereskedelem révén jött létre. Az észak-itáliai városok az indiai és időnként távol-keleti kapcsolatokkal rendelkező Közel-Keletet az európai világgal kötötték össze. A Hansa kereskedelem baltikumai és skandináviai területeinek a kivételével szinte egész Európa kapcsolatba került a Levante-vel. A Mediterráneum Róma bukása után fél évezreddel újból a legjelentősebb kereskedelmi érintkezési csomóponttá vált. A Levante kereskedelem lényege a távoli és különleges áruk beszerzésében és továbbszállításuk utáni drágább eladásában rejlett. A selymet Kínából és Iránból, a gyapotot a Közel-Keletről és Indiából, a fűszereket az indiai Malabár partvidékéről vagy még távolabbról szállították. A Levante kereskedelem hagyományai a késő-római időkig nyúlnak vissza, amikor már nagy mennyiségben szállítottak keleti árukat Rómába. Az egységes arab világ kialakulása és az iszlám keletkezése is az Indiai óceántól a Mekkán és Medinán keresztül a Földközi-tengerhez vezető út forgalmával áll összefüggésben. A levantei kereskedelemnek köszönhetően a középkorban Észak-Itália nagyobb városai gazdaságilag meghatározó szerepet töltek be; fontos kereskedelmi (Velence, Genova), textilipari (Milánó), illetve pénzügyi (Firenze) központokká váltak. Velence abban az időszakban a levantei kereskedelemnek köszönhetően tengeri nagyhatalomként uralta a Mediterráneum keleti részét.

A kor egyik luxus kereskedelmi terméke a cukor volt²⁸, amelyben Velence játszott meghatározó szerepet Európa szempontjából. A cukor előállításához használt cukornád Indiából származott, ahol már ezer éve is használták erre a célra. A perzsáknál a 6. században tűnt fel, majd az arabok megismerkedtek a cukornáddal és a cukorral. Eleinte az uralkodók, a kalifák kedvelt luxuscikke volt. Lassanként egyes városok gyárvárosokká váltak, ahonnan a készített cukrot messzi vidékre is elszállították. Amikor az arabok hatalmukat Egyiptom felé is kiterjesztették, a cukor elterjedését is előmozdították. Egyiptom a cukornád meghonosítása után a leghíresebb cukortermelők egyikévé lett. Nagyot léptek előre a cukorfinomítás terén, olyannyira, hogy Indiában még ma is az ő finomítási eljárásukat használják. Az arabok terjeszkedésével a cukornád elkerült Szicíliába, majd Hispániában (Spanyolország) is meghonosították azt. Itt 1150-ben 29 000 hektár föld volt cukornáddal beültetve, és Motril városában (Granadában) 14 cukorgyár volt. A nádméz ismeretét Európa többi részén a kereszties hadjáratok terjesztették el, és Velence hozta forgalomba. Az első cukorszállítmány 996-ban érkezett Szíriából és Egyiptomból Velencébe. Azok után, hogy Ciprus szigete is a keresztények birtokába jutott, a cukortermesztés ott is virágzásnak indult.

A levantei kikötők felé az Indiából származó áruk szállítására két út kínálkozott. Az egyik a Perzsa-öblön, Baszrán, Bagdadon és Damaszkuszon keresztül vezetett a szentföldi kikötőkbe. A másik a Vörös tengerről Aidhab – Kus útvonalon és tovább a Níluson

27 Levante történelmi földrajzi régió, amely a Közel-Keleten terül el. Tágabb értelemben azok a tartományok, melyek a Földközi-tenger mellett az Eufrátesz és a Nílus folyóig Itáliától keletre estek.

28 The Sugar Association: *History of Sugar* <https://www.sugar.org/sugar/history/>

lehajózva Kairón keresztül Alexandriába és Damietta-ba, illetve az Arab félsziget nyugati partvidékén vezető kereskedelmi úton húzódott. A szentföldi keresztény erődök elestével és az Iránt birtokló mongol Ilkánok hatalmának a megerősödésével megkezdődött a közel-keleti kereskedelmi útvonalak átrendeződése. A Perzsa-öböl Tebrizen és Erzerumon keresztül a Fekete-tengeri kikötőkkel, Trapezunttal és Szinopé-vel; valamint a grúziai Tifliszen keresztül a Don torkolatánál lévő velencei kolóniával, Tanával került összekötetésbe. A Fekete-tenger gazdasági jelentőségét tovább emelték az Arany Horda kánjai azáltal, hogy biztosították a Kínából Tanába és Kaffába vezető út zavartalan forgalmát. A kikötőkbe érkezett árukat a Fekete-tenger partvidékén alapított genovai kolóniák – Kaffa, Sudak, Cembalo, Maurocastrum stb. – lakói a tatároktól vásárolt rabszolgákkal és a tengermelléki gabonával együtt a konstantinápolyi Perán keresztül szállították Itáliába. A genovaiak Kaffán és Maurocastrumon keresztül Lengyelország felé és a Duna torkolatánál lévő Licostomo-n keresztül pedig Magyarország felé közvetítették a levantei árukat. Lengyelország és Magyarország a keleti áruk felvevő piacává és közvetítőjévé vált. A Levante kereskedelem fekete-tengeri ága révén a középkori világgazdaságba való bekapcsolódásra nyílt lehetőség Kelet-Európában²⁹.

Ez a nagyon intenzív kereskedelmi tevékenység és az európai befolyás növelése a diplomáciai munka további erősítését igényelte. Ehhez szükségessé vált az állandó külügyi kapcsolattartás. Az első bizonyított folyamatos diplomáciai kapcsolat állandó képviselőkkel Zsigmond magyar és német-római király (császárrá csak később koronázták), valamint Filippo Maria Visconti milánói herceg között jött létre, és hét éven keresztül, 1425 és 1432 között működött. Ez azt mutatja, hogy az állandó jellegű diplomáciai képviselők Európában a középkor végén alakultak ki. Ebben vezető szerepet játszott a már említett élvonal Magyar Királyság, a Milánói Hercegség, de a Velencei Köztársaság, illetve a pápai állam sem maradt le ebben a folyamatban³⁰. Mátyás királyunk is folytatta az intenzív kapcsolattartást. Fennmaradt Mátyás diplomáciai megbízólevele az 1466-68 közötti időből Handó György pécsi prépost részére, akit a pápai udvarban akkreditált állandó követként. A diplomáciai kapcsolat kölcsönös volt, mert a pápának már 1455-ben volt állandó legatusa Mátyás udvarában. A velencei diplomaták feljegyzései szerint Mátyás király a török császár udvarában és a perzsa fejedelemlél is követet tartott.

1.4.4.2. A szerezendő és a fűszerek az agrárdiplomáciában

Már említettük, hogy a nagy kereskedelmi útvonalakon, mint a Selyemút, nemcsak az áruk haladtak, hanem sajnos járványok, betegségek is terjedtek. A Fekete-tenger és benne a Krím félsziget, ahonnan gyapotszállítmányok is indultak az itáliai textilüzemekbe a Selyemút és a levantei kereskedelem találkozási pontja volt. Nem meglepő, hogy a

29 Hóvári J. (1980): *A levantei kereskedelem néhány kérdése*; Világtörténet, MTA Történettudományi Intézet; http://real-j.mtak.hu/2109/1/Vilagtoritenet_1980.pdf

30 Sáringer J. (2022): Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez, Aposztróf Kiadó, Budapest. https://www.apoztrof.hu/images/stories/ebook/Oktatasi_segedlet_final.pdf

legnagyobb európai pestisjárvány 1347–1354 között is innen indult, miután 1346-ban a genovaiak a Krím félszigeten található Kaffa erődjébe az ostromló tatárok egyfajta katapultáikkal számos, pestisben meghalt ostromló katona tetemét lőtték be. A járvány megjelent a városban is, ahol több ezer genovai polgár tartózkodott. A járvány miatt a lakosság hajókon menekült el Kaffából, így a pestis eljutott Konstantinápolyba, majd Velencébe, Messinába, Genovába és Marseille-be, ahonnan aztán elterjedt az európai kontinens belsejébe, illetve a tuniszi kikötő révén Észak-Afrikába.

Ez a pestisjárvány, amely egyes becslések szerint az akkori Európa lakosságának egyharmadát elpusztította, az egekbe lökte a szerecsendió árát! Bár nem ismerték a ragály okát és terjedési mechanizmusát, megfigyelték, hogy a szerecsendió füstje lassítja a kór terjedését. A kor orvosai – akik mosható zárt bőrruhát, kesztyűt, csőrös orru arcmaszkot viseltek, amelyben gyógynövényeket helyeztek el, illetve a szerecsendió füstjét is alkalmazták – maguk is és környezték is jobb arányban élte túl a ragály időszakát, mint ahol nem alkalmazták a szerecsendió füstjét. Ez a megfigyelés repítette a megfizethetlenség magasságába a szerecsendió árát. A tudomány csak 1894-ben – a Pasteur Intézet Alexandre Yersin nevű svájci mikrobiológusának honkongi kiküldetése során – azonosította a pestis baktériumát és annak terjedési hatásláncát (baktérium – patkány – bolha – ember). A kórokozókat egy Közép- és Belső-Ázsiában honos rágcsáló, az óriás versenyegér és a selyemút mentén közlekedő karavánok juttatták el Európába a bolhacsípés révén. A tudomány azt is feltárta, hogy a szerecsendió rovarirtó hatású, így már annak füstje is hozzájárul a bolhák távoltartásához.

Napjainkban a történészek elemzése nem egységes abban, hogy a „felfedezések”, vagyis a keleti világ nyugatról történő megközelítésének indítéka, az Oszmán Birodalom térhódítása és Konstantinápoly eleste és azzal a korábbi kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatok elzárása, vagy egyszerűen a tengerhajózás fejlődése vezetett a portugál és spanyol térhódításhoz és a velencei hajózás visszaszorulásához. Tény, hogy a felfedezések után létrejött világkereskedelemben Velence és az egész Mediterráneum már nem tudott bekapcsolódni. A választ a kereskedelmi és gazdasági hatalomért folytatott harc adja meg. Erre törekedett az Oszmán Birodalom, és erre törekedtek az „új” feltörekvő nyugat-európai nemzetek, mint a portugálok és a spanyolok, akik irigyelték Velence gazdagságát. Majd következtek ebben a sorban a hollandok, a franciák és az angolok.

A fűszerek olyan szerepet töltek be az ókor végétől kezdve a világgazdaságban, mint a 20. században az olaj és a gáz. A fűszerek kereskedelme és az európai piacokra juttatása és ezzel együtt a szállítási útvonalak feletti ellenőrzés elsőrendű fontosságú volt a politikában, de a közvetítő arab kereskedők féltve őrizték útvonalaik titkát. Monopóliumuk nemcsak abban állt, hogy csak ők láthatták el Európát borssal, szerecsendióval, szegfűszeggel, mirhával, tömjénnel, fahéjjal és, persze a többi értékes keleti áruval, mint gyönggyel, selyemmel, damaszttal, drágakövekkel, hanem abban is, hogy ezek származási országát sem árulták el az európaiaknak, de erre a levantei kereskedelem szereplői nem is voltak kíváncsiak, mert ők a Közel-Keletről érkező áru európai terítésében, illetve a visszaúti igények

kiszolgálásában voltak érdekeltek. A beszerzést nehéznek, kockázatosnak állították be – ami részben igaz is volt –, így a fűszerkereskedelem több mint busás hasznot hozott nekik – és kiasztotta Európa aranykészleteit. Európában fűszerrel kereskedni kiváltság és dús hasznot ígérő tevékenység volt, mivel kis súlya és kis kiterjedése miatt ezen az árucikken lehetett a legtöbbet keresni annak ellenére, hogy mire a távoli keletről a végfogyasztóhoz értek a fűszerek, már legalább tucat kereskedő kezén mentek át, akik mind rátették a maguk hasznát. Ez a mesés haszon az üzletből kimaradókat érdekelttette abban, hogy közvetlenül rátaláljanak az értékes fűszerek hazájára, és közvetlen kereskedelmi kapcsolatokat építsenek ki. Ráadásul 1453-ban, amikor Konstantinápoly elesett, az arab szállítási útvonalakat elvágták, így már kényszerűségből is arra kellett törekednie Európának, hogy önerőből találja meg a mesés keleti árucikkek forrását.

1.4.5. Újkor (1492³¹–1914)

1.4.5.1. Az agrártermékek szerepe az új kelet-nyugati útvonalak feltárásában

A felfedezések korától kezdve rengeteg új növény, gyümölcs, fa és fűszer került Európába, amelyek a mezőgazdaság és az ellátás reformjához járultak hozzá. Mint a Selyemút esetében is tapasztalható volt, az újkorban kialakult, kontinenseket összekötő új kereskedelmi utakon szintén nemcsak az áruk, hanem a betegségek, élősködők és korokozók, humán-, növény- és állatbetegségek is terjedtek! Ezek közvetlen vagy közvetett hatása, sajnos máig tartó hatállyal érvényesül a humán-, a növény- és az állategészségügy területén, új élősködők megjelenésével és új betegségek, fertőzések és járványok okozásával. A földművelés fejlődése tovább folytatódik. A háromnyomásos gazdálkodás helyett a vetésforgó alkalmazására térnek át, amelyben a megművelt földet már 4 részre osztják, de már nincs ugar. Minden évben forgatják a vetést, ez azt jelenti, hogy minden évben mást vetnek ugyanarra a helyre, ezzel és a trágyázás elterjedésével is segítik a talaj regenerálódását, és megelőzik annak kimerülését. Új növények kapcsolódnak be az ellátásba, mint a burgonya vagy a kukorica, a paprika, de továbbra is leggyakoribb az őszi és a tavaszi búza. A téli takarmányozással együtt bővül az istállózó állattenyésztés. Az ipari forradalom meghozza a gépi erőforrások alkalmazását a mezőgazdaságba. Forradalmi változást jelent, hogy megjelenik a gőzeke, az aratógép és a cséplőgép.

Amerika 1492-es felfedezése után a spanyolok és a portugálok mint tengeri hatalmak úgy érezték, hogy itt az idő – egymás közt – a Föld felosztására. A tordesillasi szerződést 1494. június 7-én Spanyolország és Portugália írta alá, és ebben felosztották az Európán kívüli, újonnan felfedezett és felfedezni remélt területeket. A Zöld-foki-szigetektől 370

31 Más értelmezések szerint Konstantinápoly eleste (1453), illetve megint más nézet az angol polgári forradalom kezdetét (1642) tekinti az újkor kezdetének. Ez alapvetően a társadalmi formációk marxi elméletén alapul. Eszerint itt és ekkor került első ízben a meghatározó gazdasági erővé fejlődött polgárság egyértelműen a politikai hatalom birtokába, amivel az érett feudalizmust felváltotta egy új társadalmi formáció, a kapitalizmus, és ezzel állandósult, és új társadalmi kategóriát képeztek a bérmunkások tömege is. Emellett ugyanakkor a rabszolgaságon alapuló gazdálkodás is egészen az 1920-as évekig jelen volt a Földön!

leugára³² nyugatra fekvő délkör mentén történt a megosztás. Az ettől nyugatra eső területek spanyolok, a keletre eső területek pedig portugálok lettek. A szerződést VI. Sándor pápa szentesítette. Bár ezt a szerződés megkötésekor elvileg még nem tudták a felek, a kijelölt határok értelmében a mai Brazília egy része portugál érdekszférába került, amit birtokba is vettek. Ez magyarázza meg a Brazíliában használt portugál nyelv eredetét. A szerződésre és annak pápai támogatására hivatkozva a spanyolok és portugálok még vagy száz évig megakadályozták (fenyegetésekkel vagy fegyveres erővel), hogy a déli féltekén a többi európai állam is részesedjen a földrajzi felfedezések hasznából. Az új földrajzi felfedezések, különösen Magellán Föld körüli útja (1519–1522), illetve az új tengeri hatalmak megjelenése először a megállapodás módosítását³³ kényszerítette ki, majd később, a 17. században Anglia, Hollandia, Franciaország gyarmati terjeszkedése és ezzel együtt a spanyol és portugál nyugat³⁴- és kelet-indiai birtokok elvesztését és ott a tordesillasi szerződés érvényének végét jelentette. A szerződés az „új” gyarmatosítók által nem érintett dél-amerikai spanyol és portugál gyarmatok határainak rendezésénél azonban egészen a 18. század végéig hatályban maradt.

A Föld első körülhajózása Magellán vezetésével végrehajtott, 3 évig tartó portugál-spanyol expedíció volt 1519 és 1522 között, melynek célja a Fűszer-szigetek (ma: Maluku) nyugatról való felkeresése és a spanyol korona számára való birtokba vétele volt a dél-amerikai kontinens déli részén feltételezett átjáró megtalálása segítségével. A hosszú, kalandos út, amelyen maga Magellán is az életét vesztette, sikeres volt. Az út során bebizonyosodott, hogy Amerika és Ázsia között óriási vízterület van, ami sokkal szélesebb az Atlanti-óceánnál, és a Föld felületének nagy részét óceán borítja. Továbbá végső bizonyítékkal szolgált arra, hogy a Föld gömb alakú. Magellán öt hajójából csak egy tért haza, de ez az egyetlen hajó annyi fűszert hozott, hogy nemcsak az expedíció költségei térültek meg, de még nyereség is keletkezett, a spanyol kormány pedig bejelentette az igényét a Fűszer-szigetekre.

1.4.5.2. A kolonizáció hatása a mezőgazdasági termékekre és termelésükre

A gyarmatosító országok³⁵ mindegyike, a spanyolok és a portugálok, majd a feltörekvő Hollandia, Anglia és Franciaország is igényt tartott a Távols-Keletre és benne Kelet-Indiára. Az itt található Fűszer-szigetek egyikéről (Banda) származott a szerezsendió is, amely

32 A leuga vagy gall mérföld ősi tapasztalati hosszsmérték, amely az ember által egy óra alatt gyalogosan megtehető út hosszát fejezi ki. Értéke a történelem során, illetve országonként, régióként is változott, általában 2–5 km között volt. A leugát már az ókori Római Birodalomban használták. Főleg Spanyolországban és Portugáliában máig megtalálható az irodalomban és különböző feliratokon.

33 A módosítás a spanyolok és portugálok közötti hatévi tárgyalást követően 1529-ben, zaragozai szerződéssel történt meg. Ebben a másik féltekén, az indonéz szigetvilágon keresztül is meghúzták az érdekhátart.

34 A Nyugat-India a Karib-tengeren és az Atlanti-óceánon található szigetek láncja. Indiának nevezte őket Kolumbusz Kristóf, az első európai, aki elérte a szigeteket. Azt hitte, hogy elérte Indiát, és így nevezte el az újonnan felfedezett szigeteket Indiának.

35 Az alábbi linke kattintva láthatjuk a Föld 1942. évi térképét az egyes országokkal és a még mindig létező gyarmatokkal: VGM 2.0 - Virtuális Globuszok Múzeuma; Térképtár ELTE, <http://terkeptar.elte.hu/vgm/2/?lang=hu&show=globe&id=96>

az arab kereskedők révén már ismert volt Európában. A „csodaszer” pestis elleni alkalmazásáról, amely az egekbe repítette az árát, már tettünk említést. A gyarmatokért folytatott harcokban a szigetet és a szerencsendió termesztésének monopóliumát a hollandok szerezték meg. A származása helyét őrizték, és igyekeztek a titkát megőrizni, hiszen ez óriási hasznot jelentett számukra. Ezt a kereskedelmi monopóliumot először a franciák törték meg azzal, hogy cserjéjét ellopták, és Madagaszkáron sikeresen telepítették. A szigetet a britek 1753-ban végleg elfoglalták, és megtörték a kereskedelmi monopóliumot azzal, hogy egyéb megfelelő éghajlatú gyarmatukon is telepítették a szerencsendiót. Természetesen ők is hatalmas hasznot húztak ebből, mert – felismerve, hogy a kizárólagos monopólium már nem tartható – a nagyobb mennyiségen alapuló nagyobb haszon mellett döntöttek. Ezen folyamatok oda vezettek, hogy a származási helyhez hasonló éghajlaton már sokféle termesztik – főleg Indonéziában, Nyugat-Indiában, Brazíliában és Madagaszkáron. Eközben több termesztett változata alakult ki.

A felfedező hajókon a hajó legénysége mellett számos tudós tartózkodott a megismert területek feltérképezése és hasznosíthatóságának feltárása érdekében. Csillagászok, térképészek, geológusok és botanikusok, valamint orvosok utaztak a matrózokon és katonákon kívül ezeken a hajókon. A gyarmatosított „Újvilág”-ból érkező kincsek és termékek megalapozták az európai uralkodóházak és a kereskedelemben részesülők fényűzését. Ez nemcsak az arannyal gazdagon díszített paloták, városközpontok látványos építkezéseiben, hanem az akkori luxustermékek gyűjtésében és fogyasztásában is megjelent. Elég, ha csak az arany és drágakő kereskedelmére, a luxus ruházati termékekre, az egzotikus illatszerekre vagy a kakaó fogyasztására gondolunk. A behozott növényi kultúrák nagy változásokat eredményeztek az európai növénytermesztésben és kertészetben.

Az Amerikában őshonos kukoricát maga Kolumbusz hozta Európába, ahol gyorsan elterjedt, és széles körben mind emberi fogyasztásra, mind állati takarmányozásra felhasználták. A Peru és Chile hegyvidékén őshonos, ott már körülbelül 5000 éve termesztett burgonyát Európába először Pizzaro expedíciója hozta el az 1540-es években. A vitaminokban is dús, tápláló és ezáltal energiát adó burgonya először afrodisziákumként használt luxustermék volt Európában. Elterjesztésében Nagy Frigyes jelentős szerepet játszott, amellyel nagyon komoly piaci konkurenciát teremtett a kalászos gabonáknak. Európába még 1494-ben Kolumbusz orvosa hozta a paprikát, amely eredetileg Közép-, illetve Dél-Amerikából származik. A gumi legfontosabb alapanyaga a kaucsuk, amit a maják már több ezer éve ismertek és amely az európai gumiipar nélkülözhetetlen terméke volt.

A kakaót a Dél-Amerika északi területén fekvő trópusi őserdőkből a spanyolok hozták be Európába, és innen került tovább Afrikába és Ázsiába. A 16. században rendszerint porrá őrölt kakaóporból, ánizsból, szegfűszegből és fahéjból kevert kakaómasszát szállítottak hajókon Európába, ahol csokoládéitalt főztek belőle. Az első csokoládéfőző 1580-ban nyílt meg Spanyolországban. A forró csokoládé a 17. század közepén, a teával egy időben terjedt el Európában. Ekkor még rendkívül drága csemege volt, amiért arannyal kellett fizetni. Az osztrák és francia nemesek a spanyol udvarból vették át divatját.

A mára teaszeretetükről ismert angolok is a két ital közül sokáig a kakaót kedvelték jobban. A nyugat-afrikai Aranyparton a franciák, Ázsiában és Ausztráliában az angolok ültettek elsőként kakaót a 19. században. Ahogy erősödött a kakaóláz, úgy szaporodtak az ültetvények, szinte minden trópusi vidéken elkezdtek termeszteni. Bár a kakaó az amerikai kontinensről származik, a világtermelés kétharmada Afrikában, Elefántcsontparton, Ghánában, Nigériában és Kamerunban terem. Belgium és Svájc a mai napig erre a kakaóbabra alapozza csokoládé-nagyhatalmát. Ez ad magyarázatot Elefántcsontpart kimagasló helyére az EU-ba exportáló országok rangsorában is.

A teát a Távols-Keleten már az ókorban ismerték. Az arabok révén Európában is megjelent már eseti és szórvány jelleggel. Általánosan ismertté és népszerűvé csak később vált. Londonban 1568-ban lehetett kávéházban kapni. Az igazi áttörést az jelentette, hogy nagy mennyiségben 1610-ben megérkezett Európába az első szállítmány tea a Holland Kelet-Indiai Társaság hajóival, amely aztán monopóliumot szerzett a tea szállítására. Ezért aztán a hollandok ismerték meg először a teát igazán. Ők hozták el cserjéjét is, és terjesztették el szerte a világban. A tea kiemelkedő szerepét mutatja, hogy az amerikai telepesek a teára vonatkozó londoni vám- és árszabályozás miatt 1773. december 16-án az úgynevezett bostoni teadélutánon megrohantak három angol hajót a bostoni kikötőben, és teaszállítmányukat a tengerbe szórták. Ez az esemény is hozzájárult az amerikai függetlenségi háború 1775. évi kitöréséhez.

Az előző példák mutatják, hogy a felfedezett és gyarmatosított „Újvilág” nemcsak új növény- és terményfajták európai megjelenését jelentette, hanem azok a megismert új növények termelésének is a helyszínei lettek. Ezt tapasztaltuk a szerezcsendiő, a kakaóbab, a tea stb. esetében. A kolonizált területek ugyanakkor egyúttal a már ismert és termelt növények új, megnövelt területű természetesi területei is voltak. Ezek közül a gyapot a klasszikus példa. Elterjedésében az ipari forradalom és annak következtében a textilipar robbanásszerű fejlődése játszott szerepet.

A gyapotkereskedelemre a levantei kereskedelemben és abban az itáliai városok betöltött szerepére vonatkozóan már láttunk példát. A felfedezések korától, a Jó Reménység Foka körüli hajózási útvonalak felfedezésével és a kelet-indiai kereskedelmi társaságok megalapításával indult virágzásnak. Hosszú ideig a portugálok uralták a gyapotkereskedelmet, mindaddig, amíg a 17. század vége felé nem léptek fel jelentősebb konkurenseként más európai államok, köztük Franciaország és Anglia. Az első ipari gyapotmalom Manchesterben nyitotta meg kapuit 1641-ben. Ez jelentette a gyapot ipari feldolgozásának kezdetét Európában.

Amikor az európai bevándorlók megérkeztek Észak-Amerikába, megjelentek az első gyapotültetvények, és megkezdődött a gyapottermesztés³⁶. A gyapotszál egyre népszerűbb lett, és az ültetvények területe gyorsan nőtt. Az ültetés és a gyapotfonál előállítására nagyon munkaigényes folyamat. Ezeket a feladatokat rabszolgákkal végeztették, és a gyapot iránti

36 Monda EU: A gyapot történetének állomásai; https://monda.eduskills.plus/files/modules/economy/cotton_history_hu.pdf

kereslet növekedésével megélénkült a rabszolga-kereskedelem. Tudósok becslése szerint a rabszolga-kereskedelem virágzásának három évszázada alatt 15 millió fekete-afrikainak kellett elhagynia az otthonát, akiket árukként szállították hajóval Dél- és Észak-Amerikába, valamint Európába, hogy ott kényszermunkára fogják őket. Ma összesen 70 trópusi és szubtrópusi országban termesztnek gyapotot. Ma továbbra is a gyapot az egyik legfontosabb rostonövény a világ textilipara számára. Emiatt aztán a „fehér arany” gyakran spekulációk tárgya az árutőzsdéken.

A másik klasszikus példa a cukor. Amerika felfedezésével az Újvilág hatalmas versenytársa lett az Óvilágnak. Kolumbusz Kristóf már 1492-ben átültette a cukornádat Santo-Domingoba, amely csakhamar Európa fő szállítójává vált. Mexikóba már Cortés idejében, míg Brazíliába a 16. század elején került a cukornád. A 19. század végén Kuba, a Fülöp-szigetek, Jáva, Brazília termelte a legtöbb cukornádat. Európában – Spanyolországot kivéve – már nem termesztnek cukornádat. A 16. században Európában cukorfinomítók létesültek a gyarmatokról érkező cukor finomítására (Hamburgban, Magdeburgban, Drezdában, Párizsban, Marseille-ben, Le Havre-ban stb.). Az embargók az agrártermékek piacát és pótlását nem csak napjainkban befolyásolják. A napóleoni kontinentális szárazföldi zár alatt (1806-1814) – amely miatt a gyarmatokban termesztett cukor majdnem teljesen kiesett az európai piacról – fejlődésnek indultak a répacukor-gyárak. A 19. század elején elterjedt répacukorgyártás lényegesen megváltoztatta az egész cukoripart. Gyárak létesültek Francia-, Német- és Oroszországban. A napóleoni háborúk és szárazföldi zár megszűntével a legtöbb gyár azonban bezárta kapuit, csak Franciaországban – ahol a gyártásban több fontos újítást vezettek be – tudott több gyár tovább is működni. Franciaországból a cukorgyártás lassan átterjedt Németországba (különösen Sziléziába és Szászországba), utána pedig Csehországba, Magyarországra, Belgiumba és a többi európai államba is³⁷.

Ha a Föld tengeri úton történő felfedezéséről beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy erre az időszakra esik Szibéria szárazföldi „feltárása” és meghódítása az Orosz Birodalom részéről. Amíg azonban az Újvilág meghódoltatása, Cortés vagy Pizzaro hadjáratai a gyarmatosítások történetének „legnépszerűbb” fejezeteinek számítanak – ahogy India vagy Afrika európai uralom alá vetése is –, addig Szibéria meghódítása már nem érdemelt ekkora figyelmet a történelmi publicitásban. A történelmi íven haladva érdemes visszapillantani arra a tényre, hogy a keleti szláv fejedelemségek történetében nagy törést hozott a tatárjárás. A Kijevi Rusz fővárosát 1240-ben vették be a később Magyarországra is betörő mongol hódítók, és lassan minden orosz fejedelemséget maguk alá gyűrtek, az északnyugati Novgorodot leszámítva. Moszkva fejedelme eközben az Arany Horda vazallusaként lassanként egyesítette az orosz fejedelemségeket. A tatár időszak alatt kezdett el egyesek szerint Oroszország elkeletiesedni, azaz eltérni az európai fejlődéstől, amelyben később Nagy Péter hozott gyökeres változásokat. A XV. századra a

37 Mucci Kricity (2017): SAVEUR: The Illustrated History of How Sugar Conquered the World <https://www.saveur.com/sugar-history-of-the-world/>

területet uraló mongol hatalom fokozatosan meggyengült. A Rettegett jelzöt kiérdemlő IV. Iván (1547–1584) alatt már az Urálig terjedt a cár hatalma. Iván először a maradék európai tatár államokat, az Asztraháni és a Kazanyi Kánságokat hajtotta fennhatósága alá, így megnyílt az út Szibéria felé. 1580-ban kozák csapatok indítottak támadást a mongolok ellen, akik felett 1582-ben átütő győzelmet arattak. A visszavágás ellenére a Szibériai Kánság többé már nem tudott talpra állni, és mindössze hét év kellett hozzá, hogy Iván halálát követően fia véglegesen elfoglalja a kánságot. Ezt követte a végeláthatatlan területek rendkívüli gyorsaságú bekebelezése, és Szibéria teljes meghódítása 1689-re gyakorlatilag be is fejeződött³⁸.

Szibéria meghódításának a mozgató rugói egyfelől a korábban nem ismert mennyiségű és minőségű, igen értékes prémtermékek voltak. A róka, a rozsomák, a hermelin, a vidra, a hód és leginkább a coboly prémje – amit az európai piacokon értékesítettek – lassan a cárok egyik legértékesebb bevételévé vált. A prémek, a bőrök és a fatermékek mellett Szibéria nemesfém lelőhelyei és egyéb ásványi kincsei biztosították a hajtóerőt, amelyek a mai napig az orosz gazdaság kimeríthetetlen, stabil bevételi forrásainak számítanak. Az orosz terjeszkedés kapcsán ki kell emelni, hogy Szibériát követően felfedezésük és fennhatóságuk alá került Alaszka is. Az oroszok számára ez a terület is főként a szőrme- és bőrkereskedelem miatt volt fontos, mert itt is elsősorban a tengeri vidrákat vadászták. Az első telep 1773-ban létesült. A nagy távolságok és az Orosz Birodalom európai konfliktusai miatt 1867. március 29-én aláírt szerződésben az oroszok eladták, és így Alaszka az Egyesült Államok területe lett. Önálló tagállammá majd csak 1959. január 3-án, mint az USA 49. tagállama vált. Az új amerikai terület kezdetben, akárcsak az orosz telepeseeknek, úgy az amerikaiaknak sem volt vonzó. A földje nem volt jól művelhető, s más különösebb, akkor ismert adottsága nem akadt, az időjárása pedig zord volt. Azonban Alaszkában tört ki a történelem legnagyobb aranyláza, 1896–1897-ben. Következései között döntő, hogy az aranyásók közül sokan végleg le is telepedtek itt, és ezzel számos új település jött létre, köztük számos nagyváros is kialakult. A 20. században felismert természeti és ásványkincsei pedig új dimenzióba helyezték Alaszka jövőbeli lehetőségeit.

A „felfedezéseket” követő kolonizálás és a kereskedelmi érdekek a világműködési hajózás fejlődését hozta, amely egészen a Szezei-csatorna megnyitásáig (1876), illetve a Panama-csatorna forgalomba helyezééig (1913) valóban a teljes bolygó körbehajózásával volt lehetséges a Jóreménység-foka, illetve a Horn-fok és a Drake-átjáró használatával. A világ kereskedelmének nagy részét lebonyolító klipperek ezen a déli útvonalon közlekedtek. Az Anglia és Ausztrália, valamint Új-Zéland között utasokat, gyapjút, gabonát és aranyat szállító hajók rendszeresen erre hajóztak.

A mezőgazdasági termékek a pénz világában is fontos szerepet játszottak, nemegyszer diplomáciai konfliktusokat is okozva. A piac és a piaci finanszírozás fejlődésével kialakult a tőzsde, és ezen mezőgazdasági, kertészeti termékek is megjelentek. A világ első tőzsdéje

38 Csernus Sz. (2014): Így született az Orosz Birodalom; Múlt-kor, https://mult-kor.hu/20140919_igy_szuletett_meg_az_orosz_birodalom

1602-ben Amszterdamban nyílt meg, és alig több mint harminc évvel később, 1637-ben az első összeomlás is bekövetkezett – stílszerűen a tulipánpiacon, ugyanis a túlfűtött kereslet miatt gerjesztett tulipánlufi egyik napról a másikra kipukkant. Az 1600-as években addig soha nem látott virág jelent meg török közvetítéssel Európában: a tulipán. A tulipántermesztés – elsősorban Németalföldön – csakhamar virágzó üzlet lett, és az emberek egyre több pénzt fizettek egy-egy nemesített növényért. A tulipánhagymákat 1635-ben már a tőzsdén adták-vették. Áruk hihetetlen emelkedésbe kezdett, 1636-ban volt olyan hét, amikor a tulipán ára megháromszorozódott. Előfordult, hogy egy-egy hagyma naponta tízszer is gazdát cserélt, áruk pedig a tulipánmánia tetőzésekor mai áron csaknem 20 millió forintnak felelt meg. A könnyen megszerezhető gazdagság reményében egyre többen szálltak be az üzletbe, voltak olyanok, akik mindenüket pénzzé tették, csak hogy tulipánhagymát jegyezhesenek. A krach 1637 áprilisában következett be. A tulipánrészvények egyik pillanatról a másikra elértéktelenedtek. Azok, akik minden vagyonukat tulipánhagymába fektették, néhány nap alatt elvesztettek mindent.

A nemzetközi mezőgazdasági kereskedelem azonban nemcsak a tengereken, hanem a szárazföldön, így az európai kontinensen is folyamatosan fejlődött. A szárazföldi kereskedelem – a tengerhajózáshoz hasonlóan – ugyancsak diplomáciai előkészítéssel indult és működött. Erre a magyar szürke marha európai exportja az egyik legjobb példa. Ugyanis a középkor óta százezres nagyságrendben terelték a magyarországi legelőkről, pusztákról széles marhahajtó utakon a betegségekkel szemben ellenálló szilaj szürke marhát Németország felé, felvirágoztatva ezzel az út menti csárdákat, réveket és településeket. A városok határait bérlet legelőkön legeltették őket, hogy a terelésből eredő súlyvesztésüket visszapótolják, majd tömegesen a nagyobb német, bajor városok vásárait és vágóhidjaira hajtották őket. A hosszú, több államalakulatot is érintő út indítása minden alkalommal komoly diplomáciai egyeztetést igényelt, hiszen, ha az összes érintett fél együttműködésébe a legkisebb hiba csúszott volna, az ilyen állattömeg mellett mindenképpen komoly károkat eredményezett volna a közös haszon helyett. A jó diplomáciai előkészítés ellenére is szükség volt az út alatt nem csak a szilaj szürke marhákra, hanem a még szilajabb hajdúkra is. A birtokháborítások elkerülése és az állomány gondozása mellett a pénzügyeket is intézték. Gondoljunk bele mekkora értékkel utaztak. Fellépésük és híres keménységük a haramiák többségét elriasztotta. Vitézségüket Bocskai fejedelem alatt bontakoztatták ki legjobban. A 17. században csak Nürnberg évente 70.000 marhát vásárolt, München, Augsburg, Regensburg, Ulm, Strassburg, Auspitz és Velence mind megrendelő volt. A nagy keresletet már akkor is kítűnő élvezeti értékének és a más marhahúsokéval össze nem hasonlítható ízvilágának köszönhette. Korabeli levéltári okmányok bizonyítják – Augsburg (1578) és Nürnberg (1571) –, hogy a német birodalmi városok rendszabása szerint, ha egy mézárszéken magyar szürke marhát vágtak, akkor ott más húst nem volt szabad kimérni, nehogy más eredetű marhahússal rontsák ennek kiváló minőségét³⁹. Nürnbergben a régi vágóhíd kapuján a mai napig eredeti szarvú szürkemarhaszobor őrzi ennek a kornak emlékét.

39 Agráragazat (2012): Szilaj büszkeségünk, <https://agraragazat.hu/hir/szilaj-buszkesegunk/>

1.4.5.3. Konfliktusok az agrárjövödelmek birtoklásáért

Az ópiumháború az agrártermék jövedelméért folytatott egyik legelhíresültebb háború a sok közül. Az ópium napjainkban is játszott szerepe és jelentősége miatt ismertetjük az előzményt és az összefüggéseket. Az ópium előállítását a még éretlen mákfejek bemeszésével távozó fehéres váladék, az ún. máktej szárításával, majd porlasztásával történik. Az ópium története időszámításunk előtt kezdődött, Európában és Ázsiában egyaránt ismerték. Évszázadokon keresztül szinte csak az ópiumot ismerték mint kábítószer, csodátévő erőt tulajdonítottak neki, és a gyógyászat kezdeteitől használták. A használatára vonatkozó első adatok több mint 3500 évesek. Abban az időszakban, amikor gyógyszerként alkalmazták, az ópiumot kizárólag szájon át vették be. A gyógyászatban ma is használt fájdalomcsillapítót, a morfiumot a német gyógyszerész Fridrich Sterstürner gyógyszerész izolálta 1804-ben, és Morpheuszról, az álmok görög istenéről nevezte el morfiumnak, amelyre a morfin elnevezést is használják.

Néhány évszázaddal ezelőtt a kábítószer kereskedelme nem volt tiltott. A kereskedelem nem titokban, hanem az egyes államok közreműködésével nyíltan zajlott. A kereskedelmi jogokat az államok, hatalmas társaságok birtokolták (például a Brit Kelet-Indiai Társaság, vagy a holland és francia társaságok). A monopolhelyzetben lévő társulások hatalmas jövedelmet húztak, különösen a kábítószernek a brit Indiából Kínába irányuló exportjából. Kína ennek az exportnak a katasztrofális gazdasági és egészségügyi következményei miatt be akarta tiltani azt, de Nagy-Britannia 1840-ben emiatt kirobbantotta az első ópiumháborút, amit később még egy követett. E háborúk következményei voltak azok az egyenlőtlen szerződések, amelyek Kínát félgymarmati státusba taszították.

1600-ban megalakult a Brit Kelet-Indiai Társaság. A társaság óriási hatalommal rendelkezett. A 17. század folyamán Kínával is kereskedni kezdett. A kétoldalú áruforgalom eleinte nagy kínai aktívumot mutatott. Amikor tudomásukra jutott, hogy a portugálok saját gyarmatukon, Makaón keresztül jó áron adnak el Kínában ópiumot, 1773-ban a társaság vezetői elhatározták, hogy a Kínába irányuló exportjuk középpontjába az ópiumot állítják. (Az ópiumot Indiában termelték.) Az angolok így próbálták megvetni a lábukat Kínában, ugyanis Kína mindig elzárkózott a nyugati világ elől. Indiában hozzákezdtek a jó minőségű ópium termeléséhez. A kereskedelem hamarosan rendkívül sikeressé vált, a „Benares” ópiummárka fogalom volt. Hamarosan robbanásszerűen elterjedt az ópium egész Kínában, ahol azt korábban is ismerték, de használata nem volt jelentős. A virágzó kereskedelem révén a Kelet-Indiai Társaság hatalmas pénzüsszegekhez jutott, ez szúrta a brit birodalom többi kereskedőjének is. 1834-ben megszavazták a társaság monopóliumának eltörlését. Az ópium importjának nyilvánvalóan katasztrofális egészségügyi és gazdasági következményei miatt 1839 márciusában Kína betiltotta az ópiumimportot, és az ország területére becsempészett nagy mennyiségű kábítószer megsemmisítette. Ennek következményeként néhány hónappal később kirobbant az első ópiumháború Anglia és Kína között.

Ebben és a következő háborúban Kína végzetesen meggyengült, a Csing-dinasztia bukása elkerülhetetlen volt, melyet csak az ország hatalmas mérete és az európai hatalmak érdekei akadályoztak meg. A kereskedelem tovább folytatódott, egyes ópiumkereskedők tetemes vagyonra tettek szert. Anglia haszna az ópium-kereskedelemből rövidesen évi több millió fontsterling lett. Egyes indokínai országok az állami bevételük nagy részét az ópiumkereskedelemből nyerték. A környező országok is kihasználták az ópium nyújtotta lehetőségeket, ahol nem termelték azt, ott óriási adóval sújtották a kereskedelmet, máshol a feldolgozás révén tettek szert hatalmas pénzüsszegekre. Az ópiumháborúkat követően az európai nagyhatalmak sorra szereztek meg tengerparti kínai területeket, ahol kereskedelmi lerakatokat építettek ki. A birodalom méretének köszönhetően egy állam sem tudta az egész területet az uralma alá vonni, ehelyett koncessziós területeket hoztak létre (ahonnan sértő szövegű táblákkal olykor ki is tiltották a kínaiakat, ilyen volt például Sanghaj). Ez félgymarmati státuszt jelentett. A kínai hatóságok jogköre még saját területükön is rendkívül korlátozott volt, így például, ha európai követett el bűncselekményt, bármennyire is nyilvánvaló volt a bűntett, ha az európai hatóságoknak nem volt tudomásuk róla, illetve nem mutattak be egyértelmű bizonyítékot, akkor azok a bűncselekmények büntetlenek maradtak. Végeredményben a Csing-dinasztia 1912-es bukásának nyitányai az ópiumháborúk voltak.

Az ópiumhoz kapcsolódó állami érdekltség később is fennmaradt. A terjeszkedő Japán Birodalom az 1930-as években termelt és árusított ópiumot, hogy bábállandainak és terjeszkedéseinek egy részét finanszírozni tudja. Ezekben az időkben a világon forgalomban lévő ópium 90%-a japán eredetű volt. Napjainkra az ópiumtermelés a Távol-Keletre és Közép-Amerika térségére koncentrálódik, ahol továbbra is jelentős szerepet játszik még az állami bevételekben is. Becslések szerint például Afganisztán GDP-jének 50%-át a kábítószer-termelés adja, és területe mára a világ legnagyobb kábítószer-termelő vidékévé vált.

Már az ókortól kezdve a történelem folyamán az egyes államalakulatok a különféle tudatmódosító szerek – amelyek egy részét később már kábítószernek neveztek – szállításának, kereskedelmének korlátozására vagy tiltására különböző szabályokat hoztak annak érdekében, hogy használatuk és azok következményei a felhasználás függvényében kézben tarthatók, illetve megelőzhetőek legyenek. A hasis előállításának, használatának és importjának 1879-es betiltásával például Egyiptom volt az egyike azon államoknak, amelyek elsőként vezettek be kereskedelmi korlátozásokat a kannabisz-származékokkal szemben. A kokalevél és annak izolált hatóanyaga, a kokain Dél-Amerikából kiindulva mind Európában, mind pedig Észak-Amerikában közkedvelt fogyasztási luxuscikké, illetve gyógyszertermékké vált. A 19. század végére Hamburg a világ kokainraktárává vált, az Egyesült Államok pedig egészen 1900-ig megközelítőleg 600-1000 tonna kokalevet importált évente, főként Peruból. A 19–20. század fordulóján azonban egyre több orvos és szakértő ismerte fel a kokain használatában rejlő egészségügyi és szociális kockázatokat. 1906-ban az USA politikai vezetői végül úgy döntöttek, hogy korlátozó rendelkezéseket

vezetnek be a koka importjával szemben. A multilaterális diplomácia előretörésének egyik eredményeként a kábítószeres felhasználását és kereskedelmét szabályzó első nemzetközi konvenciót 1912. január 23-án kötötték meg Hágában (Nemzetközi Ópiumegyezmény). Az egyezmény aláírói között volt Németország, az USA, Kína, Franciaország, a Brit Birodalom, Olaszország, Japán, Portugália Oroszország, valamint a perzsa sah és Sziám (Thaiföld) királya⁴⁰.

A banánháborúként elnevezett háborúk, hadműveletek, illetve beavatkozások Közép-Amerikában és a Karib-térségben zajlottak az Egyesült Államok részvételével. Ez az időszak még az 1898-as spanyol-amerikai háborúval kezdődött. A konfliktusoknak számos oka volt, de a legtöbb gazdasági természetű volt, amelyek abból eredtek, hogy biztosítsák a régióban az amerikai gazdasági érdekeket. A United Fruit Company jelentős gazdasági érdekekkel rendelkezett a banán, a dohány, a cukornád és számos más termék termelésében a Karib-térségben, Közép-Amerikában és Dél-Amerika északi részén. Az Egyesült Államokat politikai érdekei is vezérelték, meg akarta őrizni a Panama-csatorna feletti befolyási övezetét és az irányítást, mely alapvető fontosságú volt a globális kereskedelem, valamint a tengerészeti erő szempontjából.

1.4.5.4. Növényegészségügyi problémák és a termelékenység fokozásának igénye a mezőgazdaságban

A kitaruló világ és a kereskedelmi kapcsolatok, valamint az azokon mozgó nagy árumenyiség időről időre megteremti a lehetőséget a humán-, a növény- és állatbetegségek terjedésére, járványok kirobbanására. Az újkor egyik legnagyobb kárt okozó növényegészségügyi problémáját a filoxéra okozta. Európában először Franciaországban bukant fel 1863-ban. Az ottani, európai szőlőket termesztő gazdák, nem ismerve fel a kártevő életkörülményeit, sokáig nem tudtak védekezni ellene. Nagyjából 30 év alatt a filoxéra elpusztította a kontinens kötött talajra települt, nagy múltú szőlőkultúráját. A termőszőlők mintegy kétharmad része esett áldozatul neki. Mindez Európa-szerte jelentős károkat és termelési zavarokat okozott. A szőlőtermesztés filoxéravész utáni megújításában – úgy idehaza, mint szerte a világon máshol is – jelentős szerepet játszott több, világhírré is szert tett magyar mezőgazdasági tudós és szőlőnemesítő. Mára a szőlőoltványok ellenálló gyökérzetének köszönhetően szinte teljesen eltűnt a filoxéra. A filoxéra megtelepedésére alkalmatlan homoktalajokon történő szőlőtelepítések kivételével azonban az oltványszőlő telepítése ma is alapvető követelmény a kártevő elleni védekezésben.

A földművelés fejlődésével fokozódott az igény a talajjavításra. A szerves trágya használat mellett keresték a további lehetőségeket. A világotudósok felfedezték, hogy a Dél-Amerika nyugati partjai előtt sorakozó szigeteken rengeteg guanó, a madarak nagy tömegekben felhalmozódott ürüléke található az ott élő tengeri madarak nagy telepeinek

40 Erdős Á. (2021): A kábítószer-csempészet történelmi perspektívái. Interdiszciplináris Drogszemle, 2 (3): http://real.mtak.hu/123069/1/ErdosA_Akabiszter-csempesztortenelmiperspektivai2021.pdf

és a hatalmas madárpopulációnak köszönhetően. A guanó mezőgazdasági hasznát az 1830-as–40-es évek fordulóján fedezték fel. Termésfokozó hatása felülmúlta a korábban használt talajjavító anyagokét (istállótrágya, fekália, hamu, hal- és csontliszt). A megkövesült guanót egyszerű bányászati módszerekkel tömegesen termelhették ki. Használatának kedvező eredményei a kereskedelme gyors bővülését eredményezte. A guanót Angliába szállító hajók száma 1841-ben még csak 7 volt, de ez a szám 1845-ben már 683-ra emelkedett. Az igény felfutása megindította a tudományos kutatásokat a talaj termőképességének fokozása irányába, amely végül elvezetett a műtrágya bevezetéséhez és alkalmazásának általános elterjedéséhez.

1.4.5.5. A problémakezelés fejlődése az újkorban és az agrárdiplomáciai hálózatok kiépülésének hazai kezdetei

Az állandó követség intézménye – az előzőekben ismertetett 15. századi bevezetés után – a 16. századtól kezdve viszonylag rövid idő alatt elterjedt szerte Európában, és a 17. században vált általánossá, különösen a harmincéves háborút záró vesztfáliai békeszerződések (1648) követően, amely a modern, az európai hatalmi egyensúlyra törekvő diplomácia születésének tekinthető. A francia Richelieu bíboros 1626-ban hozta létre az első igazi külügyminisztériumot, amelynek nagy szerep jutott a vesztfáliai békekötésben. Az állandó kapcsolattartásban a rang a protokoll szerves részévé vált. A vesztfáliai szerződést követően lett általános a francia nyelv használata. Az újkorban a külügyi kapcsolattartás rohamosan fejlődött, amelyben a pápaság intézménye is élen járt. A 16. századtól a pápák fontosabb ügyekben rendkívüli megbízással a pápa személyét képviselő (alter ego) kardinálist küldtek egy-egy kiemelt területre mint rendkívüli nagykövetet. A korszellem szerint az uralkodók méltóságuk sérelme nélkül közvetlenül nem érintkeznek, személyesen nem közlik akarataikat, ezt belföldön a kijelölt miniszterek teszik, illetve a külföldi utak során az uralkodó szuverén személyét megbízólevéllel ellátott nagykövetek képviselik. A nemesség diplomáciában játszott korábbi kizárólagos szerepe mellett megjelennek a karrierdiplomaták. A francia forradalom és a Napóleoni háborúk szele a protokollt is érintette.

Az 1815. évi bécsi kongresszuson szükségesnek tartották, hogy írásban rögzítsék a diplomáciai rangsort. Az 1. cikk három osztályt különböztet meg (nagykövetek és azzal egyenrangúak, követek és azzal egyenrangúak, a külügyminiszterhez rendelt ügyvivők). Ez nyújt alapot a ma életben levő osztályozáshoz is. A jegyzőkönyv a francia nyelv használatát megerősítette a diplomáciában. Ekkor lett a diplomácia nyelve a francia, amely egészen a 20. századig megőrizte vezető szerepét. A francia nyelvhasználat hegemoniájának megtörése is agrárdiplomáciai vonatkozású, hiszen 1895-ben az USA és Nagy-Britannia között Párizsban zajló döntőbíráskodás során – amelynek tárgya a Behring-tengeri főkavadászat volt – jelentette be az amerikai fél képviselője, hogy angolul fogja kifejezni álláspontját. Ott szerepelt először hivatalos nyelvként az angol.

A 19. század vége a magyar mezőgazdaság illetékeseit is arra ösztönözte, hogy saját szaktudósítói hálózatot hozzanak létre a külföldi piacok feltérképezésére, a vám- és kereskedelempolitika, a világtermelés, valamint a technikai-technológiai újítások, felfedezések állandó figyelemmel kísérésére. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben már 1895-ben megfogalmazták az erre vonatkozó javaslatukat⁴¹. A Földművelési Minisztérium az 1890-es években több külföldi információs csatornával rendelkezett, de ezek eseti jelleggel, rendszertelenül, áttételesen, saját szakmai felügyelet nélkül működtek, ezért Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felkarolta az ügyet, és a dualista berendezkedés bürokráciáját megjárva⁴² 1900-ban sikeresen felállította a magyar állandó külföldi agrárhírszolgálatot. Szaktudósítókat küldtek ki Berlinbe, Londonba, Bukarestbe és Washingtonba. Egy-egy szaktudósító az állomáshelyéről több előre kijelölt országra vonatkozóan látta el feladatait. Munkájukat a részükre kiadott szabályzat címe is egyértelműen meghatározta, mert az a „*Szolgálati utasítás a magyar királyi földművelésügyi miniszter által mezőgazdasági kérdések tanulmányozása céljából ideiglenes megbízással külföldre küldött szaktudósítók számára*” címet viselte. Mint a következő pontban ismertetésre kerülő US-példa is mutatni fogja, ez a lépés a maga idejében a magyar mezőgazdaság külföldi kapcsolatai és képvisellete tekintetében nemzetközi összehasonlításban is élenjáró volt. A Zsigmond király által a világon elsőként bevezetett állandó diplomáciai képviseltek mellett a szaktudósítói hálózat kiépítésével a hazai agrárdiplomácia történetében is van mire büszkének lennünk.

1.4.6. Jelenkor⁴³ (1914-től napjainkig)

1.4.6.1. A 20. századi világháborúk, a tudományos és technikai forradalom, valamint az agrár-szakdiplomácia fejlődése

A nagyhatalmak politikai, gazdasági hatalmi harca az I. majd a II. világháború kirobbanásához vezetett. A II. világháborút követően megindult a dekolonizációs folyamat, amely továbbvitte a nemzetközi befolyás fenntartásáért és újraosztásáért folytatott küzdelmet. A különböző háborúk a Földön szüntelenesen folynak napjainkban is. A 20. századi tudományos és technikai forradalom ugyanakkor soha nem látott fejlődést hozott, amely magába foglalta az új megismerésének és meghódításának első nagy lépéseit is. Mindez a gazdaság és a népesség számának robbanásszerű növekedését is segítette és eredményezte. A népességszám gyors növekedése már az újkorban elkezdődött, de a jelenkorban, azon belül is a 20. század második felétől az egymilliárd fős bővülés elérésének ideje

41 Lakos J. (1980): A Földművelésügyi Minisztérium külföldi gazdasági szaktudósítói hálózata (1900–1920). *Levéltári Szemle*, (1–2), 381–406.

42 Lentner Cs. (2020): *East of Europe, West of Asia, Historical Development of Hungarian Public Finances from the Age of Dualism to the Present*, Paris–Budapest, L'Harmattan Kiadó, 303 p.

43 A különböző történelmi szemléletek, megközelítések függvényében különböző indulási időpontot és megnevezést használnak. A marxisták a „legújabb kor”, más megközelítésben a „kortárs történelem”, vagy a „modernkor” megnevezést használják.

35 évről 12 évre csökkent, amely azt mutatja, hogy a népességrobbanás a 20. század második felében csúcrosodott ki. Ez a rapid – egymilliárd fős népességszám-növekedési ciklus – az előrejelzések szerint lassul, előbb 14 évre, majd 21 évre emelkedik az elkövetkező periódusban. Mindez ma már óriási élelmezési kihívásokat jelent⁴⁴.

A jelenkor időszakában a mezőgazdaságban is kialakultak a fejlett tőkés gazdálkodás különböző formái. Ezzel párhuzamosan az agrárgazdaságra is nagy hatással volt a 19. századi kolonizált világ teljes átalakulása a II. világháborút követően⁴⁵. A korszak elején az extenzív mezőgazdasági gazdálkodás a nagy területen gazdálkodó országokban továbbra is eredményesen érvényesült. Ezek leginkább Amerikában, Ausztráliában és Új-Zélandon működtek. Dél-Amerikában és részben Dél-Európában kialakult a nagybirtokon alapuló latifundiális gazdálkodás. Az egyre globalizálódó világpiacra való termelés és a piac nagyarányú kiszolgálása érdekében a mezőgazdaságban is teret nyer az ültetvényes gazdálkodás és a hozzá kapcsolódó nagyüzemi feldolgozás, és ezekkel együtt kialakulnak a nagy globális ellátási láncok. Európa nagy részében már az intenzív mezőgazdasági művelési mód jellemzi a növénytermesztést és az állattenyésztést egyaránt. A II. világháború után Európában megalakult a Közös Piac, majd az Európai Unió, és annak mezőgazdaságát a közös agrárpolitika szabályozza.

A modern diplomáciai tevékenység alapjait, elveit, formáit, módszereit, jogi kereteit az 1815-ös bécsi kongresszus fektette le. Ekkor egységesítették a diplomáciai rangokat is. A II. világháború után az új történelmi viszonyoknak megfelelő jogi alapokat a diplomáciai kapcsolatokról az 1961. évi, illetve a konzuli kapcsolatokról az 1963-ban elfogadott bécsi egyezmények rögzítették. Ezek hatására a 20. században a diplomáciai és konzuli kapcsolatok kialakulása felgyorsult. A 20. század második felében egyre inkább előtérbe kerül a felső szintű diplomácia, amelyben az államok első számú vezetői – az új kommunikációs lehetőségeket felhasználva – közvetlenül tárgyalnak egymással (erre példa az amerikai és szovjet vezetők közötti forródrót a kubai válság idején). A szakirányú diplomáciai, így az agrárdiplomáciai szervezetek azonban továbbra is aktívan vesznek részt az ilyen típusú találkozóknak az előkészítésében, az ott kötött megállapodások előkészítésében és az eredmények érvényesítésében. Ezt a munkát az agrárdiplomáciai szakattasék végzik.

Szerteágazó feladataikról átfogó beszámolót⁴⁶ kapunk Clem, Alan L. US agrárattasé 1960-ban készített kiadványából. Ebben egyebek mellett ismerteti, hogy a mezőgazdasági attasé az amerikai mezőgazdaság szeme és füle külföldön. Ő a tengerentúli marketing szövegírója is. Alapvető küldetése kettős: az amerikai mezőgazdasági termékek külföldi piacainak bővítése, valamint a mezőgazdaság és a mezőgazdasági kereskedelem

44 Roser, M., Richi, H., Ospina, O. H., Guirao, R. L. (2022): World Population Growth; <https://ourworldindata.org/world-population-growth>

45 VGM 2.0 – *Virtuális Glóbuszok Múzeuma*; Térképtár ELTE, <http://terkeptar.elte.hu/vgm/2/?lang=hu&show=globe&id=96>

46 Clem, A. L. (1960): The U.S. Agricultural Attache, His History and His Work. FAS M-91. Washington: Foreign Agricultural Service, July 1960. <https://archive.org/details/TheAgriculturalAttacheHisHistoryAndWork/page/n5/mode/2up>

képviselőinek segítése azáltal, hogy tájékoztatja őket a külföldi értékesítési lehetőségekről és a versenyről. A mezőgazdasági attasé – aki egykor nem volt több külföldi növények gyűjtőjénél és termésstatisztikák összeállítójánál – ma diplomata, értékesítő, riporter, tárgyaló és az amerikai mezőgazdasági termékek piacának építője. Az US mezőgazdasági attasé szolgálat kezdete 1919 májusára tehető, amikor egy mezőgazdasági kereskedelmi megbízottat Londonban állomásoztattak, hogy tanulmányozza az amerikai mezőgazdasági termékek piacát a Brit-szigeteken és Nyugat-Európában, és rendszeresen jelentsen levélben és táviratban. Ezt az embert, Edward Foley-t tekintik Amerika első modern értelemben vett mezőgazdasági attaséjának, bár nem viselte ezt a címet. Az US Mezőgazdasági Minisztérium működését nehezítette, hogy képviselőit a külügyminisztérium nem akkreditálta diplomáciailag ugyanúgy, mint a követségek vagy küldöttségek tisztviselőit. Az amerikai mezőgazdasági attasék és munkatársaik fő feladata, hogy jelentést tegyenek a mezőgazdasági termelésről, a kereskedelempolitikáról és a piacfejlesztésről a megbízási területükön, valamint, hogy az amerikai mezőgazdasági termékek piacának bővítésén dolgozzanak a területükön. Az a tény, hogy az Egyesült Államok a világ legnagyobb exportőre és második legnagyobb importőre a mezőgazdasági termékek terén, rendkívül fontosá teszi ezeket a feladatokat. Az Egyesült Államok ma egy teljes globális mezőgazdasági jelentési hálózatot tart fenn, és a mezőgazdasági attasé ennek a tényfeltáró és elemző rendszernek a középpontjában áll. Termelési és kereskedelmi jelentéseit folyamatosan különleges jelentések egészítik ki a növénytermesztés megváltozott kilátásairól, új vámpatározatokról, veszélyes rovarfertőzésekről, az állatállományban kitört járványokról és jelentős politikai változásokról. E jelentéstételi tevékenység révén az Egyesült Államok teljes körű és aktuális ismereteket szerez a világ mezőgazdaságáról a magán- és kormányzati kereskedelmi programok lebonyolításához.

A legkülönbözőbb nemzetközi együttműködések eredményeként a kétoldalú (bilaterális) diplomáciai kapcsolatok mellett egyre fontosabb a multilaterális diplomácia, amely a nemzetközi szervezetekben – mint az ENSZ és szakosított szervezetei (pl. FAO) – vagy a katonai együttműködésekben (pl. NATO), az Európai Unióban és egy sor más intézményben végzett tevékenység ellátásában egyaránt érvényesül.

1.4.6.2. A 21. század új agrárdiplomáciai kihívásai

Az ENSZ 2022. november 15-én, a népesedési világnapon tette közzé, hogy a Föld lakosságának száma átlépte a 8 milliárd főt. Ez a szám leginkább a most 60-as, 70-es éveit taposó generációnak tűnik hihetetlennek, akik még azt tanulták az iskolában 50 éve, hogy a Föld lakosainak száma 2 milliárd fő. A *World Population Prospects 2022* című kiadványból az is kiderül, hogy India lakosságszáma az előrejelzések szerint 2023-ban megelőzi Kínáét, és így a legnépesebb ország lesz a Földön. A világ népessége továbbra is növekszik, bár lassabban, hiszen 2020-ban már 1 százalék alá csökkent a növekedés üteme. Az ENSZ legfrissebb előrejelzései szerint a világ népessége 2030-ra 8,5 milliárdra,

2050-re pedig 9,7 milliárdra nőhet. Az előrejelzések szerint a népesség a 2080-as években éri el a 10,4 milliárd fős csúcst, majd 2100-ig ezen a szinten marad.

Az ENSZ élelmiszerbiztonsággal foglalkozó 2022-es jelentése szerint a világ visszalép az éhezés és az alultápláltság felszámolására tett erőfeszítésekben. Az éhezés által érintett emberek száma világszerte 2021-re 828 millióra emelkedett, ami 2020 óta mintegy 46 millióval, a COVID-19 világjárvány kitörése óta pedig 150 millióval több, mint azt megelőzően, mindez újabb bizonyítékkal szolgál arra, hogy a világ egyre távolabb kerül attól a céljától, hogy 2030-ra felszámolja az éhezést, az élelmiszerbiztonság hiánya és az alultápláltság minden formáját. A népességnövekedés megnehezíti a szegénység felszámolását, az éhezést és alultápláltságot elleni küzdelmet, valamint az egészségügyi és oktatási rendszerek hiányának csökkentését. Az élelmiszerre irányuló kihívás ugyanakkor nem új keletű, hiszen az élelmiszeri feladat egyidős az emberiség fennállásával. Az emberiség történetét végigkíséri az élelmiszerellátási feladathoz kapcsolódóan a termelési feltételekért, a megtermelt terményekért és termékekért folytatott küzdelem. Ezt a küzdelmet ismétlődő jelleggel számos esetben befolyásolták a különböző világjárványok és a világpolitikai hatalomért folytatott gazdasági, politikai harcok és háborúk. Sajnos, ez napjainkban is így van, hiszen a COVID-19 humánegészségügyi világjárvány mellett⁴⁷ továbbra is küzdeni kell a különböző növény- és állategészségügyi járványokkal, és sajnos napjainkban ugyancsak – köztük a szomszédságunkban is – aggasztó háborúk zajlanak. Mindezek az eddig is létező globális élelmiszeri problémát stratégiai fontosságúvá teszik, és rámutatnak a mezőgazdaság és élelmiszeripar kiemelt szerepére.

A mezőgazdaság az emberi táplálékot, vagyis a biológiai szükséglethez szükséges energiát és tápanyagokat állítja elő, így az emberi létezés alapját jelenti. Fontosságát tovább emeli, hogy emellett ma már az ipari tevékenység, az egészségügy és a szépségipar, a turizmus és a vendéglátás, a sport és számos egyéb terület számára is meghatározó termékeket állít elő. Megítélésének döntő tényezője, hogy a mezőgazdaság által létrehozott termékek más úton nem állíthatók elő, más módon nem helyettesíthetők. A népességszám robbanása azért is jelent egyre növekvő élelmiszeri kihívást, mert mára a Föld mezőgazdasági művelés alá vonható területe nemhogy elérte fizikai korlátait, hanem az ipari és urbanizációs robbanás, valamint a klímaváltozás hatására folyamatosan csökken. A szakértők már 2015-ben rámutattak, hogy a Föld a szántó művelésű területeinek egyharmadát⁴⁸ elveszítette az elmúlt 40 évben, amely az erózió és a szennyezés okozta károokra vezethető vissza. A művelhető területek csökkenése és a talajromlás, valamint az élelmiszer iránti globális kereslet jelenti együttesen a jelenkor nagy kihívását. Mindezeket tetőzi a globális klímaváltozás, amely jelentősen befolyásolja a mezőgazdasági művelés feltételeit, köztük magára a művelhető területek alakulására is közvetlenül kihat.

47 Gyuricza Cs., Zöldréti A. (2022): A krónikus szezonális munkaerőhiány kezelése az agráriumban. In: Zöldréti A. (2022, szerk.) *Utunk az indulástól céljaink eléréséig – megújuló vidék, megújuló agrárium*, SAPARD20, Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest, pp. 109–115.

48 The Guardian (2015): Earth has lost a third of arable land in past 40 years, scientists say <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/02/arable-land-soil-food-security-shortage>

A mezőgazdasági termelés fejlődése ellenére a lakosság számának és az azzal járó élelmezési igénynek a robbanása – a bevezetőben már érintett – globális élelmiszerellátási gondokat okoz napjainkban is, amelyre az érintettek érdekeltsége függvényében különböző megoldási elképzelések, javaslatok születnek⁴⁹. Sajnos, a háborúk, köztük az orosz-ukrán háború, negatívan hatnak az ellátásra, a gazdasági működés normalitására, amely ismét a spekulatív kereskedelem előtt nyitja tágra a kaput. A kereskedelem és a gazdaság minden területén kiteljesedik a globalizáció. Ebben a mezőgazdaság és az élelmiszeripar élvonal szerepet játszik. A termesztés és a gazdálkodás kedvező természeti adottságainak kihasználása mellett ebben a folyamatban az olcsó munkaerő is meghatározó szerepet játszik. A kereskedelmi és az ehhez kapcsolódó diplomáciai küzdelem az egész világon, így az EU-ban is folyik. Az Európai Parlament 2011-es tájékoztatása⁵⁰ ad hírt a „banánháború” egyezményes lezárásáról, amelyet most sikerült diplomáciai mederben tartani az előző fejezetben említett tényleges banánháborúval szemben. Az EU a világ legnagyobb banánimportőre, mivel Európa a világ legfontosabb gyümölcse iránti hatalmas étvágyának kielégítéséhez a szükségesség mennyiség csupán mintegy egytizedét termeli meg. Az afrikai, karibi banánexportőrök és latin-amerikai versenytársaik kemény harcot folytatnak az uniós piaci részesedésért. Ennek a küzdelemnek sikerült diplomáciai és kereskedelmi egyezménnyel keretet szabni.

A 21. századra az egyes földrajzi térségekben, különböző szinten és tartalommal, de létrejönnek a valamilyen formában közösen gazdálkodó földrajzi régiók, és mára már ezen térségi együttműködések összefogásáról beszélhetünk, hiszen ezek nemzetközi együttműködési szerződésekben határozzák meg a közös és kölcsönös piaci együttműködésük szabályait. Az Európai Unió is 10 új taggal bővült. Köztük volt Magyarország is, amely 2004. január 1-vel vált az Európai Unió teljes jogú tagjává⁵¹. A 21. századi európai integrációs folyamat részeként nemcsak a bővülés, hanem a belső integrációt szolgáló hivatott szabályozás is megújult a lisszaboni szerződések elfogadásával. Az EU Közös Agrárpolitika célrendszerét és az alkalmazandó módszerek lefektetését is tartalmazza a szabályozás⁵².

Ilyen együttműködés a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) által eredetileg 2012-ben kezdeményezett szabadkereskedelmi megállapodás is, amelyben a szövetség tíz tagországa – Vietnam, Thaiföld, Fülöp-szigetek, Laosz, Kambodzsa, Mianmar, Malajzia, Szingapúr, Indonézia és Brunei –, valamint öt partnerük – Kína, Japán, Dél-Korea, Ausztrália és Új-Zéland – vesz részt. Ez a megállapodás a világ népességének csaknem egyharmadára és a globális bruttó hazai termék (GDP) csaknem 30 százalékára terjed

49 A következő tanulmány is egy lehetséges megoldást ajánl Észak-Afrika térségére: Zöldrési Szabolcs (2021): *Sowing the seeds for the future, A food security and agricultural perspective for the stabilisation, cooperation and development of North Africa*, COLLEGE OF EUROPE, 2021

50 Európai Parlament (2011): *A banánháború lezárása: ki nyer, és ki veszít?* <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20110121STO12285/a-bananahaboru-lezarasa-ki-nyer-es-ki-veszit>

51 Európai Bizottság Magyarország Képviselate: *Magyarország az EU-ban*

https://hungary.representation.ec.europa.eu/magunkrol/magyarorszag-az-eu-ban_hu

52 Európai Unió (2012): HUC 326/62 *Az Európai Unió Hivatalos Lapja* 2012. 10. 26.

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0007.02/DOC_2&format=PDF

ki, amelyben a mezőgazdasági termények aránya is jelentős. További példaként ezek sorába említhető az EU-nak a Mercosur-országokkal kötött kereskedelmi megállapodása is, amely együttműködés több mint 750 millió fogyasztóra terjed ki. A cél, hogy a mára 8 milliárd fő fölé emelkedett lakosságból minél nagyobb arányban szerezzék meg ezek az együttműködések a fizetőképes fogyasztókat. A Brexit után is a világ legnagyobb mezőgazdasági piaca az Európai Unió. Vezető helyét mind az export, mind az import tekintetében őrzi egyelőre.

A közös agrárpolitika célkitűzései az EUMSZ-ben

39. cikk (az EKSz. korábbi 33. cikke)

(1) A közös agrárpolitika célkitűzései a következők:

- a) a mezőgazdasági termelékenység növelése a műszaki fejlődés előmozdításával, valamint a mezőgazdasági termelés ésszerű fejlesztésének és a termelési tényezők, így különösen a munkaerő lehető legjobb hasznosításának biztosításával;
- b) ily módon a mezőgazdasági népesség megfelelő életszínvonalának biztosítása, különösen a mezőgazdaságban dolgozók egy főre jutó jövedelmének növelésével;
- c) a piacok stabilizálása;
- d) az ellátás hozzáférhetőségének biztosítása;
- e) a fogyasztók elfogadható ár ellenében történő ellátásának biztosítása;

(2) A közös agrárpolitika és az alkalmazásához szükséges különleges módszerek kidolgozása során figyelembe kell venni:

- a) a mezőgazdasági tevékenységnek a mezőgazdaság társadalmi szerkezetéből és a különböző mezőgazdasági régiók közötti szerkezeti és természeti egyenlőtlenségekből adódó sajátos természetét;
- b) a megfelelő kiigazítások fokozatos megvalósításának szükségességét;
- c) azt a tényt, hogy a tagállamokban a mezőgazdaság a gazdaság egészéhez szorosan kapcsolódó ágazat.

Az agrárpiaci munkában maga az EU sem tétlenkedik. Piacvezetőhöz méltó módon járul diplomáciai úton hozzá a piacépítéshez. Az EU mezőgazdasági biztosa 2023. július 2. és 6. között Japánba látogat⁵³ az uniós agrár-élelmiszeripari ágazat vezető képviselőiből álló üzleti delegáció kíséretében. A magas szintű misszió célja, hogy megkönnyítse az európai mezőgazdasági élelmiszerek és italok Japánba irányuló exportját, és bővítse jelenlétüket ezen a piacon. A bizottság különösen a hús (marha-, sertés- és baromfi-hús), a feldolgozott mezőgazdasági termékek, a tejtermékek (különös tekintettel a sajtokra), a bor, a sör és a szeszes italok, az olívaolaj, a gyümölcs és a zöldség ágazatainak a képviselőit

53 European Commission (2023): *Join the EU agri-food business delegation to Japan*; https://agriculture.ec.europa.eu/news/join-eu-agri-food-business-delegation-japan-2022-12-12_en

kéri fel a jelentkezésre. A Japánba irányuló üzleti misszió programja kifejezetten az EU valamennyi tagállamából érkező, hasonló uniós projekteken korábban még részt nem vevő, és a japán piacot esetleg még nem ismerő vállalatok számára készült. A bizottság a misszióban a jelentkezés elbírálása során előnyben részesíti a hiteles exportpotenciállal rendelkező kis- és középvállalkozásokat.

Az agrárdiplomáciai munka eredményeként a nemzetközi vízi, szárazföldi és légi kereskedelmi tevékenység segítése mellett a növény- és állategészségügy érdekében szigorú szabályozás van érvényben a lebonyolításra. Sajnos, ennek ellenére folytatódott a növény- és állategészségügyi betegségek globalizált terjedése. Elég, ha a madárinfluenzára vagy az afrikai sertéspestisre gondolunk. Ezek egészségügyi kezelése, a piaci korlátozások és azoknak az eredményes kezelést követő újraindítása nagy adminisztrációval járó, intenzív agrárdiplomáciai munkát igényelnek az egyes országok között és nemzetközi szinten egyaránt. Sajnos, a COVID-19 támadásával a már védettnek hitt emberiséget is humánegészségügyi világjárvány lepte meg, amely a jelentős humán áldozat mellett nagyon komoly hatást gyakorolt a világgazdaságra. Ebben – elsősorban a humán erőforrás kiesése miatt – az élelmiszeripar, a kertészet és a gyümölcsstermelés területein is jelentős közvetlen károk keletkeztek. A vendéglátás és a turizmus visszaesését érintő veszteségek számos egyéb begyűrűző hatás mellett máig ható közvetett károkat okoztak az agrárium világában.

A 21. században már maga a fejlődés gyorsul. Ez az innováció robbanásszerű fejlődését eredményezte, ami a mezőgazdaságban szintén felbukkant. Az agráriumban is megjelent a robotizáció, és a precíziós mezőgazdaság alkalmazza a digitalizáció eredményezte előnyöket. A FAO 2021. évi Statisztikai Évkönyve szerint⁵⁴ az agrárium a globális GDP 4%-át éri el már 2020-tól kezdve. Az előzőekben részletezett nehézségek ellenére ez biztató eredmény a jövő szempontjából. Ugyanakkor ez arra is rámutat, hogy Magyarország esetében tovább kell javítani a magyar vidék és mezőgazdaság versenyképességét⁵⁵. Ezt célozza a kormány „megújuló vidék, megújuló agrárium” programja. A tendenciák azt mutatják, hogy a 21. század modern diplomáciájában tovább növekszik a diplomácia intézményi szereplőinek száma az újabb és újabb, különböző küldetési multilaterális szervezetek alapításával, növekszik az egyéni és társadalmi igény a folyamatok megismerésére, a nyitottságra, valamint teljes körűvé válik a digitalizáció eredményeinek alkalmazása, amelyben a mesterséges intelligencia felhasználása is megjelenik. A nemzetközi rendszer változásainak hatására a diplomáciai prioritások eltolódnak a problémamegoldás intézményesített együttműködés építésével történő diplomáciájáról az emberek közötti kapcsolatok kezelésének diplomáciájára⁵⁶. Ebben a közvetlen kapcsolatfelvétel lehetősége nagy előrelépést jelent. Magyarország is biztosítja ezt a lehetőséget⁵⁷.

54 FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) (2021): *World Food And Agriculture, Statistical Yearbook*, Rome.

55 Zöldréti A. (2022): A vidék és a mezőgazdaság megújítása a cél. In: *Utunk az indulástól céljaink eléréséig*. Inform Kiadó, Budapest, pp. 85–95.

56 Sharp, P. (2019): *Diplomacy in the 21st Century: A Brief Introduction*, Routledge, New York

57 <https://konzinfor.mfa.gov.hu/kulkepviseletek/osszes#magyarorszag-kulkepviseletei-kulfoldon>

A digitális kommunikáció térhódítása a diplomáciai munkát is elérte, és ennek eszközeként a rendelkezésre álló online világ teljes tárházát felhasználják. A tájékoztatás és a direkt kommunikáció mellett az online kapcsolattartás és kommunikáció a COVID-19 alatt a diplomáciai kapcsolattartás eszközzé vált. Mindezek hatására a nyilvánosság és az imázsépítés teret nyert a külügyi tevékenységben is. Az online kommunikáció lehetősége és a költségtakarékosság átgondolásra készíti az egyes államokat a külszolgálati tevékenységük formája tekintetében⁵⁸, ezért ma már munkájuk teljesítményét és eredményét értékelik. A fejlődési eredmények élenjáró hasznosításával a kommunikáció terén az online megjelenő nyilvános diplomáciát ma külföldön és belföldön egyaránt intenzíven gyakorolják. A hírkezelés új módszerei segítik az országmárka népszerűsítését, és ezzel az adott ország puha hatalmának kiépítésére és kivetítésére összpontosítanak. Az internet segítségével minden érdeklődő bepillantást nyerhet egy adott ország agrárdiplomáciai tevékenységébe is. Célzottnan és tudatosan néhány elérhetőséget meg is jelenítünk az alábbiak szerint:

EU: https://agriculture.ec.europa.eu/index_en

US: <https://www.usda.gov/>

India: <https://agricoop.nic.in/#gsc.tab=0>

Kína: <http://english.moa.gov.cn/>

A 21. századi diplomácia azt is jelenti, hogy a nemzetközi rendszer, az informatikai és a kommunikációs technológia (ICT) változásainak hatására a prioritásokban nagyobb szerepet játszik a problémamegoldás intézményesített együttműködés építésével történő diplomáciája mellett az emberek közötti kapcsolatok kezelésének diplomáciája. A digitális eszközök elemzéssel segítik a kormányzati munka megalapozását és társadalmi megismertetését⁵⁹. A nyilvános párbeszédben a kormány a politikáját támogató kommentáló hangok segítségével is szervezi a képviselt irány elfogadottságát és támogatását. Minde mellett az adott térségben a személyes kapcsolatok tartása továbbra is fontos szerepet játszik a diplomáciában. A nemzetközi online kommunikációnak az agrárdiplomácia területét érintő pozitív megnyilvánulása például az élelmiszerpazarlás ellen az online térben is folytatott harc, benne a tudatosságra ösztönzés megjelenítésével. A 21. században a közszolgáltatásokban tovább erősödik a költséghatékonyság és a teljesítménymenedzsment (PerM) hangsúlyozása és szerepe. A külügyminisztériumoknak (MFA-knak) nincs más választásuk, mint megfelelni ezen követelményeknek. Ezek kihatnak a külügyminisztériumok és intézményeik (leányvállalatai) eredményeinek és hatékonyságának mérésére; az emberi erőforrás menedzsmentben a teljesítményszemlélet erősödésére és a teljesítményértékelések eredményeinek jelentési rendszerére, valamint annak a nyilvánossággal való bizonyos szintű megismertetésére. A 21. században is folytatódik a kisállamok dip-

58 Oliver, A. (2016): „The Irrelevant Diplomat --- Do We Need Embassies Anymore?”, Foreign Affairs, March 14, 2016.

59 Volker Stanzel (2016): Diplomacy in the 21st Century, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) German Institute for International and Security Affairs, Berlin

lomáciájának útkeresése, különös tekintettel a már említett térségi, regionális és globális együttműködési rendszerekben folytatott együttműködések mozgásterére. Például maga az Európai Unió is folytatja a saját diplomáciai tevékenységének kiépítését, és ezzel párhuzamosan az egyes tagállamok diplomáciai aktivitása sem csökken.

Mindeközben India és Kína is jelentős agrárdiplomáciai aktivitást mutat. Kína a „Going Global” stratégia két évtizeddel ezelőtti kezdete óta egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít az agrárdiplomáciának⁶⁰. A nemzetközi mezőgazdasági együttműködés a kínai diplomácia céljává és eszközévé, valamint Kína „nagydiplomáciájának” szerves részévé vált. A kínai agrárdiplomácia lehetőséget és fontos eszközt jelent Kína számára a globális kormányzásban való részvételhez és a célországok fejlesztési terveihez való hozzájáruláshoz. Kína agrárdiplomáciájának célja továbbra is az, hogy feltárja és erősítse a mezőgazdasági együttműködés új módjait a fejlődő országokban, és új mintákat alakítson ki a agrárdiplomáciai együttműködés területén is.

A diplomáciai és abban az agrárdiplomáciai munka ma már együtt fejlődik az emberiséggel, amely boldogulása során továbbra is számos problémával néz szembe. Ezek közül kiragadunk néhány, az agrárdiplomáciát érintő és beavatkozást igénylő folyamatot:

- a lakosság élelmezésbiztonságának fenntartása,
- folyamatosan növekvő húsfogyasztás,
- az élelmiszer-pazarlás és az élelmiszerhiány és a szegénység együttes jelenléte,
- a fenntartható környezet és gazdaság problémái,
- élelmiszer-kiegészítők és -pótlók szerepe,
- kakaóbab, kávé, tea stb. termesztésének kérdései,
- fenntartható fogyasztásra alapozott agrárgazdaság létrehozása,
- az EU perspektívája a brexit után és az orosz–ukrán háború következtében,
- stb.

1.5. Agrárinnovációs, tudás- és technológiatranszfer-hozzájárulás a 21. századi hazai agrárdiplomációhoz

1.5.1. Agrárinnovációs, tudás- és technológiatranszfer-válaszok napjaink kihívásaira

A globális változások, a háborús konfliktusok, a klímaváltozás, a COVID-19, a humán és a különböző növény- és állategészségügyi világjárványok, valamint ezek hatására a termelési és piaci feltételek egyensúlytalanságának fokozódása, továbbá a 2022. év extrém időjárási viszonyai napjainkban ismét rámutattak az élelmezés és ebből adódóan a mezőgazdaság és az élelmiszeripar stratégiai fontosságára. A COVID-19 és a háborús zárlatok

60 Shuai Z. (2019): China's Agricultural Diplomacy Under the "Going Global" Strategy, World Scientific, *Kínai Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Negyedéve*, 5 (4): 557–576. <https://doi.org/10.1142/S237740019500258>

az ellátási és piaci zavarok mellett az ágazat szezonális munkaerőhiányát és a hosszú ellátási láncok szakadási kockázatát az egész világ számára érzékelhető realitássá tették.

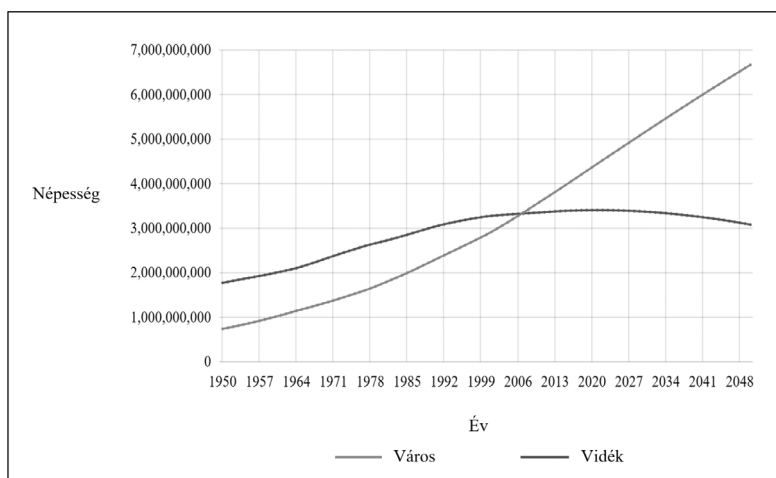
A globális változások részeként a közelmúltban az emberiség létszáma meghaladta a 8 milliárd főt⁶¹, azaz egyre több ember részére kell élelmiszert előállítani, a mezőgazdaság számára rendelkezésre álló egyre szűkösebb területen, ugyanis a klímaváltozás és az eróziós hatások eredményeként folyamatosan csökken a Földön az amúgy is korlátozottan rendelkezésre álló mezőgazdaságilag művelhető terület. Ide kapcsolható a jelentős méreteket öltő élelmiszer-vesztés (fejlődő országokban a post harvest losses, raktározási, feldolgozási okokból), illetve a főként fejlett országokra jellemző élelmiszer-pazarlás, amelynek során a kidobott élelmiszerek mennyisége a megtermelt összes élelmiszer 30-40%-át teszi ki. Ennek a csökkentése szerepel az ENSZ által megfogalmazott Fenntartható Fejlesztési Célok között is, amelyeknek az elérésére ugyancsak szükség van innovatív, technológiai módszerekre és eszközökre. A helyzet és a probléma összetettségét és bonyolultságát jelzi az is, hogy a lakosság szám növekedése mellett, az ENSZ kimutatása szerint, a fejlett gazdasági övezetben lakók esetében különösen, de összességében is folyamatosan csökken a vidéken lakók aránya. Az ENSZ 2021. évi statisztikája szerint⁶² összességében a Földön 4,46 milliárd fő ember él városi környezetben és 3,42 milliárd fő él vidéki környezetben. Ez az arány a gazdaságilag fejlett régiók országaiban még magasabb, és már eléri a 79%-ot. A kapcsolódó, 2050-ig kiterjedő prognózis szerint a népességszám növekedése, bár csökkenő éves ráta mellett, de továbbra is folytatódik, és jelentősen háttérbe szorul a vidéken élés aránya. A városi lakosság az 1950-es 751 millió főről 2021-re 4,46 milliárd főre emelkedett, illetve 2050-re várhatóan eléri a 6,68 milliárd főt. Mindez a lélekszámban is gyorsan növekvő további városiasodást és a vidéken élés arányainak csökkenését jelenti globálisan. A népességrobbanás ellenére globálisan csökkenő vidéki lakosság szám a mezőgazdaság humán erőforrásának csökkenésére és az abból adódó erőforrás-problémára világít rá élesen. Amellett, hogy a vidéki mezőgazdasági munkaerőhiányt innovációval, új technológiákkal próbáljuk orvosolni, az említett negatív társadalmi-gazdasági hatások mérséklése is fontos feladat. Afrikában, ahol a vidéki lakosság aránya csaknem 60% (de számos országban eléri a 70-80%-ot is), a mezőgazdaság fejlesztését célzó projektek során nem elsősorban az élmunkaigényt minimalizáló, termelékenység-növelő módszerekre van szükség: Ehelyett a meglévő vidéki munkaerő képzése, valamint jobb és hatékonyabb felhasználása célravezető inkább. Vidéki munkahelyek teremtése a tárolás, a feldolgozás és az értékesítés terén, valamint a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése révén fokozatosan csökkenthető a közvetlenül mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. Anélkül, hogy a hirtelen termelékenység-növekedés következményeként a vidéki lakosság nagy hányada elveszítené a megélhetését és tömegesen a városokba áramolna, és ott komoly társadalmi-gazdasági gondokat okozna. Végül, de nem utolsósorban ezeknek a szempontoknak a figyelmen kívül hagyása serkenti a nem kívánatos nemzetközi migrációt is.

61 Roser, M., Richi, H., Ospina, O. H., Guirao, R. L. (2022): World Population Growth; <https://ourworldindata.org/world-population-growth>

62 UN (2021): World Urbanization Prospects <https://statisticstimes.com/demographics/world-urban-population.php>

A globális trendhez simulva, a KSH adatai alapján, Magyarországon is 30% alá csökkent a vidéken élők aránya. A problémát a mi esetünkben tovább tetézi, hogy a Föld népességének növekedésével szemben Magyarország lakosságának száma az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent. A csökkenés mindhárom közigazgatási településtípus esetében, tehát a főváros, a további városok és községek közigazgatási egységei esetében is bekövetkezett. A fővárosban 2021-ben 335 390 fővel, a többi városban 271 915 fővel és a községekben 371 386 fővel laktak kevesebben, mint 1980-ban⁶³.

A vidéki népesség arányának a Föld gazdaságilag fejlett területein – így az EU 27 tagállamában is – bekövetkezett csökkenése már önmagában a humán munkaerőt kímélő technológiák fejlesztését várja az innovációtól a mezőgazdasági és élelmiszeripari technológiák tekintetében. Ez az elvárás robbanásszerűen fokozódott a COVID-19 világjárvány időszakában bevezetett határzáratokkal együtt járó, a szezonális munkaerő tekintetében megjelenő korlátozások következményeként. A humán munkaigényt kiváltó innovációs fejlesztések gyorsításának igényére a világban szinte mindenhol, így az Egyesült Királyságban (UK) is rámutattak, ahol az UK Parlament alsóháza (House of Commons) Környezetvédelem, Élelmezés és Vidékfejlesztés Ügyek Bizottsága által 2022. március 29-én közzétett „Munkaerőhiány az élelmiszeriparban és a mezőgazdaságban” című, a 2021–2022-es ülészak negyedik jelentése rövid- és hosszútávú javaslatot fogalmaz meg a probléma kezelésére. Rövidtávon gyors, gyakorlatias megoldással továbbra is biztosítani javasolták a külföldi szezonális munkaerő foglalkoztatását. Hosszabb távon javasolják, hogy a hazai munkavállalókra és a technológiára kell összpontosítani, az innovációra és a fejlesztésre⁶⁴.

1. ábra | A vidéki népesség arányának várható további csökkenése a Földön

Forrás: UN (2021)

63 KSH (2022): Népesség településtípus szerint (1980–2021) https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0037.html

64 UK House of Commons (2022): Environment, Food and Rural Affairs Committee Labour shortages in the food and farming sector <https://committees.parliament.uk/publications/9580/documents/162177/default/>

A népességszám-robbanással összefüggő növekvő globális fogyasztás és ezzel szemben a korlátos termelési feltételrendszer, a klímaváltozás, a mezőgazdasági ágazat munkaerőellátásának állandósuló problémája mind az innováció gyakorlati alkalmazását teszi szükségessé. A kihívásra az agrárinnováció területéről érkeznek is a válaszok, hiszen napjainkban az orvostudomány és az űrkutatás mellett az agrárium területén hasznosul a legtöbb innovációs eredmény. Az ezredforduló óta eltelt két évtizedben az agráriumban nagyobb fejlődés ment végbe, mint a megelőző száz évben. Pedig a 20. század is komoly vívmányokat hozott az agrárium számára, hiszen például akkor jelentek meg a műtrágyák, akkor pörgött fel a biotechnológia, és indult útjára a géntechnológia, de ami napjainkban zajlik, nem mérhető ehhez. A digitalizáció és az informatika betörése mára még jelentősebb változásokat hozott, és a következő tíz év fejlődése pedig az eddigieknél is gyorsabb ütemű lehet. A fiatalok digitális érdeklődése nagy lehetőséget jelent a világban és itthon is, mivel bevonásukkal nagyot léphetünk előre az agrárinnovációs eredmények nemzetközi és hazai gyakorlati alkalmazásában⁶⁵.

Az innovációs lendületre azonban a humánmunkaerő-igény csökkentése mellett számos más területen is szükség van. A mezőgazdaság nemcsak elszenvedője a 2022-ben különösen megtapasztalt megváltozott klímának, de maga is kibocsátó, ezért kiemelt fontosságú a környezeti terhelést csökkentő gazdálkodási módszerek és az ezt elősegítő technológiák alkalmazása oly módon, hogy ez az élelmezésbiztonságot és az élelmiszerbiztonságot ne veszélyeztesse. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás mellett meg kell őriznünk a biológiai sokféleséget és a talajaink termőképességét, például növényváltással, a talajerózió lassításával, a talajművelés ésszerűsítésével, az alkalmazott szintetikus műtrágyák és növényvédőszeres mennyiségének a csökkentésével új, innovatív technológiák (pl. precíziós megoldások) támogatása és bevezetése révén. Az erdőszűltség növelésének fontosságát is el kell ismertetni, hiszen az erdőknek fontos szerepük van a klímaváltozás hatásainak mérséklésében, megkötik a légköri szén-dioxid jelentős mennyiségét, másrészt hozzájárulnak a szélsőséges hőmérsékleti- és csapadékviszonyok mérsékléséhez. Hasonlóan pozitív a hatása a talajművelés csökkentésének (optimalizálásának) és a talajtakaró (köztük a légköri nitrogént megkötő) növények alkalmazásának.

Az innovatív megoldások igényére, a tudatosan és tudományosan fejlesztett alkalmazkodóképesség szükségességére a 2022-es rendkívüli év határozottan mutatott rá. A 2022-es év a mezőgazdaság számára olyannyira rendkívüli volt, hogy amióta adatokat gyűjtenek Magyarországon a klimatikus viszonyokról, aszályról, fagyról, termésátlagról, soha nem volt tapasztalható hasonló negatív állapot. A nagy kérdés az, hogy mennyire vagyunk képesek alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez és a lehetséges előnyöket a magunk javára fordítani. Időben alkalmazunk-e innovatív megoldásokat? Napjaink eseményei arról szólnak, hogy szokatlan és drasztikus változásokhoz kell alkalmazkodnunk,

65 Gyuricza Cs., Szinay A., Zöldréti A., Zöldréti Sz. (2020): Precision agriculture and digitalization can bring new impetus to agricultural higher education, *Polgári Szemle: Gazdasági És Társadalmi Folyóirat*, 16: Kínai különkiadvány, 198–211. DOI: <https://doi.org/10.24307/ps.2021.0114>

és aktív magatartással kell azokra reagálnunk. Tehát az alkalmazkodás, az innovatív és rugalmas válaszok jelentik a megújulást és a hosszú távú boldogulás alapját. Ebben nagyon nagy szerepe van az agrárismeretek és a környezettudatosság oktatása egész Földre kiterjedő fejlesztésének, az agrárszakképzés és -felsőoktatás magasfokú és eredményes munkájának.

1.5.2. A hazai agrárdiplomáciát is támogatja az agrárinnovációs tudás-és technológiatranszfer fejlesztése

Hazai jó példaként említhetjük, hogy a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) megalakulásával végbement struktúra- és modellváltás a felsőfokú, egyetemi szintű agrár- és élettudományi oktatás és kutatás erőforrásainak koncentrációja és megújítása mellett lökést adott azok mobilizálásának és a felsőfokú képzés, valamint a hozzá kapcsolódó kutatás és egyéb tudományos tevékenység új pályára állásának. Az egyetemen tudatos fejlesztés folyik a koncentrált tudományos tudáskapacitás gyakorlati hasznosítása érdekében. Ez megnyilvánul az alap- és az alkalmazott kutatás, az innováció, a legújabb termék- és technológiafejlesztések eredményeinek nemcsak a képzésben, hanem annak a közvetlen gyakorlati alkalmazásban való hasznosítása érdekében is. Az egyetem a tudományos és társadalmi közélet aktív hazai és nemzetközi szereplőjeként növekvő súllyal járul hozzá az agrár- és élettudományok és az agrobiznisz fejlődéséhez, segítve ezzel a hazai vidék és annak gerincét jelentő hazai mezőgazdaság fejlődését és eredményeinek nemzetközi hasznosulását.

A nemzetközileg is szükséges alkalmazkodási képesség erősítése érdekében a MATE tudatosan készül és készíti fel hallgatóit és partnereit a változásokra. A MATE a legkorszerűbb képzést és a naprakész továbbképzést nyújtja, ezért nemcsak azt biztosítja hallgatói számára, hogy az egyetemi képzés keretében a kor kihívásaira választ adni és sikereket elérni képes tudással vérteti fel őket, hanem azt is, hogy a diploma után – a gyakorlati élet útján – a szakemberek folyamatos tudásfejlesztéssel reagálhassanak a kor változó kihívásaira. Ezt az alap- és mesterképzést kiegészítő számos továbbképzési lehetőségen keresztül nyújtja hallgatói számára. Ha csak 2022-23 eseményeit és eredményeit tekintjük át, láthatjuk, hogy a kutatás és képzés mellett a fejlesztés több irányban is elindult. Az egyetem teljes megújítását célzó törekvések keretében erősödnek a partneri kapcsolatok, a campusokon 10 milliárdos nagyságrendben zajlanak felújítások. A tudományos technológiai háttér bővülését jelenti például, hogy a MATE számára is elérhetővé vált Magyarország legerősebb szuperszámítógépe. Ez további lökést ad a MATE vezette agrárinformatikai konzorciumok munkájához. További példaként lehet említeni az Agrártechnológiai Nemzeti Laboratórium és a Kooperatív Technológiák Nemzeti Laboratóriumának indulását.

A MATE nemcsak a hallgatóinak ad át tudást az oktatás keretében, hanem a gazdálkodók, termelők számára együttműködő partnereként is ezt teszi, hiszen a klímaváltozás

hatásai mérséklésének elérése érdekében minden lehetséges információ, eljárás és komplex alkalmazás megosztása elkerülhetetlen és alapvető fontosságú. A komplex megoldásban a vízgazdálkodás újragondolására, a nemesítési technológiák fejlesztésére és új, szárazságtűrő növények használatára, valamint a fenntarthatósághoz, a klímavédelemhez kapcsolódó kutatások folytatására is szükség van. A klímaváltozás hatásai elleni küzdelem és összefogás szép példája, hogy a MATE 2023 januárjában az Agrárminisztérium támogatásával Szarvason átadott egy öntözésfejlesztési-oktatási beruházást. Ez egy olyan gyakorlati képzőhely, amely megismerteti a hallgatókat és a gazdákat a legmodernebb eszközökkel és öntözési, vízmegtartási technológiákkal. Az átadott fejlesztés a legmodernebb eljárások demonstrációs és képzési lehetőségeit biztosítja az öntözéstechnikák és a precíziós öntözésre alkalmas berendezések megismeréséhez.

Az oktatás sikere és a hallgatók támogatása érdekében megújult és bővült az ösztöndíjrendszer is. Élen járva a legkorszerűbb és a piac által is igényelt ismeretek átadására az oktatási rendszer számos új, a hallgatók érdeklődését felkeltő képzéssel bővült. Alkalmazkodva a kor technológiai előrehaladásához a MATE nagy érdeklődés mellett sikeresen megindította a növényvédelmi drónpilóta képzését. Szintén történelmi jelentőségű, hogy 2023-ban elindult az agrárdiplomáciai menedzser szakirányú továbbképzés, amely korszerű tudást nyújt az agrárdiplomáciában, a nemzetközi agrárkapcsolatokban és a nemzetközi agrárkereskedelemben dolgozó szakemberek részére. A képzés keretében a hallgatók megismerik az agrárdiplomácia nemzetközi és hazai összefüggéseit, a cél- és közteszisztemeket, valamint a gyakorlati működést. A cél a külpolitikai és a külgazdasági stratégiával összhangban levő agrárdiplomáciai tevékenység folytatásának tudományos igényű elméleti, módszertani és gyakorlati ismereteinek elsajátítása. A félévek során a hangsúly olyan magasan kvalifikált szakemberek képzésén van, akik vezetőként és csapatban is képesek önállóan dolgozni, bonyolult diplomáciai feladatokat megoldani mind nemzeti, mind az Európai Unió (EU), mind a harmadik országok szintjén.

A MATE aktivitása a hallgatókat is megérintette, és ennek eredményeként több mint 40 százalékkal többen jelentkeztek az egyetemre 2022-ben, mit a megelőző évben. *A láthatóan kimagasló érdeklődés kiválóan bizonyítja, hogy a képzési kínálat bővülése, valamint a fejlesztések miatt a felvételizők körében is megnőtt a bizalom az egyetem iránt.* A végrehajtott lépések jó irányát a hallgatói létszám növekedése mellett az is mutatja, hogy a MATE újabb 50 helyet javított, és ezzel a 151-200. helyet érte el a világ egyik legelismertebb felsőoktatási rangsorán, a Quacquarelli Symonds (QS) 2023-as agrártudományi ranglistáján. Ezzel az eredménnyel a valaha volt legjobb pozíciót érte el az egyetem, és a világ legjobb 12 százalékába került a számára legfontosabb tudományterületen. Mindez azt jelenti, hogy két év alatt 100 helyet javított a MATE a QS agrártudományi rangsorában. A felsőoktatási intézményeket minősítő brit Quacquarelli Symonds (QS) március 22-én tette közzé az aktuális QS World University Rankings by Subject ranglistáját, melynek összeállításakor az agrár tudományterületen összesen 1274 egyetemet elemeztek a tudományos és munkaerőpiaci hírnév, a közlemények idézettsége, az oktatók publikációs

tevékenysége és a nemzetközi kutatási háló alapján. Ezzel az eredménnyel a MATE Magyarországon az első, Kelet-Közép-Európában a hatodik pozíciót foglalja el, így ismét egy lépéssel közelebb került ahhoz a céljához, hogy a régió első számú agráregyetemévé váljon.

Az élelmiszer-ellátás globális feladata, a fejlettségben tapasztalható regionális különbségek, a felzárkóztatás és ezzel a problémák helyben kezelése évtizedek óta kiemelt célkitűzése az ENSZ (UN) és különböző szervezetei diplomáciai munkájának. A nemzetközi együttműködés munkájában, hazánk agrárdiplomáciai kapcsolatainak építéséhez való hozzájárulás keretében a MATE is fejleszti nemzetközi együttműködését az oktatás és kutatás, valamint a tudományos kooperáció legkülönbözőbb lehetőségeire kiterjedően. Ebben a munkában kiemelkedik a FAO képzésében való együttműködés. A FAO és a magyar kormány által életre hívott ösztöndíjprogram keretében immár 14 éve érkeznek a MATE-hoz hallgatók a világ minden tájáról mesterképzésre. A programnak köszönhetően a képzés jelenleg is folyik. A MATE naprakész, jól hasznosítható információkat ad át a fejlődő országok vízgazdálkodással, növénytermesztéssel és növényvédelemmel foglalkozó leendő szakembereinek. A képzés célja, hogy elősegítse a jól képzett diplomás munkakerő hozzájárulását a fejlődő országok fenntartható fejlődéséhez és indirekt módon az elvándorlás csökkentéséhez. A program országainak együttműködése a szakmai, kulturális és gazdasági kapcsolatok fejlesztését is ösztönzi, hiszen a FAO-diplomások visszatérve hazájukba Magyarország és a MATE „nagyköveteivé” válnak, és ezzel élő hidat, kapcsolatot jelentenek a programban részt vevő országok agrárgazdasági együttműködésének fejlesztéséhez. A FAO-képzés mellett a tudásátadás érdekében a MATE folyamatosan fejleszti a már ma is kiterjedt európai, ázsiai, afrikai és amerikai akadémiai és partneri hálózatát.

A MATE a 2021. február 1-jei megalakulása óta kiemelt hangsúlyt fektet az oktatás-kutatás teljes megújítására, a külföldi hallgatók intenzív toborzására, a publikációs tevékenység tudatos erősítésére, és arra is, hogy minél több projektben és minél szorosabban tudjon együttműködni a legmodernebb technológiákat alkalmazó hazai és nemzetközi stratégiai partnereivel. Ennek köszönhető az, hogy a MATE partnerhálózata már több mint 300 intézményre terjed ki. Tehát a MATE nemcsak oktatja ma már az agrárdiplomáciát, hanem a maga területére vonatkozóan aktívan részese is annak. Mindez jól szolgálja az agrártudományok területén kiemelten fontos tudástranszfer fejlesztését és működtetését.

Az előzőek alapján látható, hogy a globális változások, az élelmiszer-ellátás stratégiai fontosságúvá válása az agrártudományok nemzetgazdasági jelentőségének ugrásszerű növekedését eredményezték. Ez a jelentőség egyrészt megnyilvánul az öngondoskodási képesség fenntartásában és annak fejlesztésében, másrészt a felhalmozott szakmai tudás nemzetközi csereértékének növekedésében. A MATE felsőfokú hazai és nemzetközi képzési tevékenységével és tudástranszfer szerepével a hazai agrárdiplomácia tudományos és kulturális partnereként tud hozzájárulni annak jelenlegi és még inkább jövőbeli sikeréhez. Az agrárium globálisan és lokálisan is nagy kihívás és egyben lehetőség előtt is

áll, az élelmezési feladatok ellátása érdekében az agrárpálya ismét a világ egyik legszebb és egyben legfontosabb hivatása lett. A kihívás nagysága miatt az sem kérdés, hogy ez a szakma az elkövetkező 40-50 évben biztos megélhetést fog nyújtani a területen dolgozó, jól felkészült szakemberek számára.

1.6. Esetleírás: Az agrárattasé feladatai a madridi Magyar Nagykövetségen

Az előzőekben már láttuk az US agrárattaséjának beszámolóját. Az alábbi esetleírás a magyar agrárattasé Spanyolországban folytatott munkáját mutatja be, ismertetve ezzel, hogyan illeszkedik a magyar agrárattasé-hálózat tevékenysége a magyar diplomácia rendszerébe.

1.6.1. Agrárdiplomáciai feladatok, célkitűzések és azok helye a nagykövetségi feladatok struktúrájában

A Madridi Magyar Nagykövetségen az agrárdiplomáciai feladatokat mintegy 20 éve kisebb megszakításokkal önálló agrárszakattasé látja el. Az agrárfeladatok körébe beletartoznak a környezeti ügyek is, jóval kevesebb feladattal. Az agrárattasé különösen környezeti és vízügyi, illetve általános kereskedelmi témákban együttműködik a külgazdasági attaséval. Az agrárattasé tevékenysége a következő területekre terjed ki:

1. Első és legfontosabb feladat az országra irányuló magyar agráréxport növelése, illetve a növekedés lehetőségének megteremtése. Ehhez fel kell térképezni, hogy milyen magyar agrártermékek esetében van vagy lehet keresleti piac. Egy olyan ország esetében, amely a világ meghatározó agrártermelője (zöldség-gyümölcs, olívaolaj, bor és sertéshús esetében a világ első 2-3 exportőre között van) nem könnyű olyan terméket azonosítani, amelyből behozatalra szorul, de mivel egyben egy nagyon nyitott, fejlett gasztrókultúrával rendelkező országról van szó, az is nagy eredmény, ha a kínálatot színesítő, egyértelműen Magyarországhoz kötődő termékeket ismertetünk meg a piacon, ezek bevitelét növeljük (tipikusan ilyen termékek pl. a mangalica hústermékek és a tokaji borok a spanyol piacon). E feladat része az agrár- és környezetvásárokon, ill. bemutatókon való magyar részvétel elősegítése, szervezése, magyar cégek spanyol kapcsolatainak fejlesztése, termékbemutatók, szakmai napok vagy akár konferenciák szervezése. Adott esetben egyes konkrét magyar termékek spanyol importőreit szükséges felkutatni, és számukra bemutatni a kérdéses terméket.
2. A fentiekhez hasonló, de azon túlmutat, amikor az élelmiszer- és környezetipari befektetési kapcsolatokat kell elősegíteni kétoldalú találkozók, konferenciák szervezésével.

3. A spanyol agrár- és környezeti minisztériumok tevékenységének megismerése, az agrár- és környezeti politika, valamint az élelmiszerbiztonság, a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem, a piacvédelem, az állategészségügy és a növényvédelem figyelemmel kísérése. Ez a minisztériumi felső vezetők lehetőség szerint személyes megismerésén túl jelenti a szakzsajtó figyelemmel kísérését, illetve a kapcsolattartást olyan ügyekben, amikor a magyar minisztérium kéri a spanyol véleményt, gyakorlatot, tapasztalatot egyes agráriumhoz kötődő kérdésekben. Az EU agrár- és környezeti tanácsában képviselt spanyol álláspontról a minisztériumok külön tájékoztatást (ún. briefing) tartanak a spanyol mandátum fő elemeiről. Ezekről az agrárattasé a legrövidebb időn belül tájékoztatja a hazai szaktárcákat. A minisztériumokon túl hasznos a kapcsolattartás a legkülönbözőbb érdekvédelmi szervezetekkel, szakmai kamarákkal, egyesületekkel, szövetségekkel, hiszen bármilyen kérdés érkezik a magyar szaktárcáktól az ágazat spanyolországi helyzetére vonatkozóan, vagy a spanyol szakmai álláspontot érintően, vagy akár magyar szakmai delegáció fogadását kell megszervezni, igen hasznos a szakmai szervezetek és azok vezetőinek lehetőleg személyes ismerete. A tárgyalásokat bizonyos rang felett (államigazgatásban államtitkár vagy miniszter, szakmai szervezetek, cégek esetében elnök vagy cégvezető) a nagykövet folytatja le, ilyenkor az agrárattasé az előkészítésben, illetve a tárgyalásokon kitűzött feladatok végrehajtásában vesz részt.
4. Az agrár-, élelmiszeripari és környezetügyi oktatási kapcsolatok: oktatói és hallgatói csereprogramok fejlesztésének ösztönzése, azok előkészítésében való közreműködés.
5. Jelentések, elemzések írása a magyar külügyi- és agrártárca tájékoztatása céljából. Ez a két- és többoldalú tárgyalásokról, a megrendezett eseményekről szóló tájékoztatáson túl tartalmaz a spanyol agrárpolitikáról szóló elemzéseket, egyes piaci trendek értékelését, de ide tartoznak olyan feljegyzések is, amikor a külügy vagy a szaktárca támogatását kérjük egy eseményen, vásáron való magyar megjelenéshez. Havonta, illetve évente összefoglaló jelentést kell írni az elvégzett munkáról, és ezekben a spanyol agráriumot érintő átfogó elemzéseket is kell készíteni. Sokszor előfordul, hogy egy minisztériumi szakmai részleg szeretne tájékozódni egy konkrét kérdésben, hogy pl. hogyan szabályoznak egyes agrárügyeket az EU-s tagországokban, vagy mi a piaci helyzete egyes termékcsoportoknak. Ilyenkor az agrártárca nemzetközi főosztálya körlevelet ír az agrárattaséknak, ők megkeresik állomáshelyük szaktárcáját, majd a beérkezett választ továbbítják Budapestre.
6. Magyar magas szintű delegációk, illetve szakmai küldöttségek (kutatóintézetek, szakmai szervezetek, érdekképviseltek, helyi akciócsoportok stb.) találkozóinak, tanulmányútjainak szervezése Spanyolország területén, adott esetben ezeken való részvétel. Ez talán a legtöbb időt igénylő tevékenység, hiszen beletartozik a szakmai elvárások egyeztetésén túl a teljes logisztika: a pénzügyi háttér megteremtése, a repülőjegyek, belföldi utaztatás, szállás, étkezés, szakmai program megtervezése és előkészítése, vagy adott esetben lebonyolítása is.

7. Részvétel a szaktárcák, vagy más nagykövetségek által rendezett eseményeken, fogadásokon, konferenciákon, ezekről jelentések készítése.
8. Évente egyszer az agrárattasé a tárca által kiküldött többi agrárattaséval együtt szóban is beszámol az általa elvégzett feladatokról Budapesten, amellet, hogy jelentését elküldi az agrár-, illetve a külügyi tárcának is. Az Agrárminisztériumban az agrárattasék hagyományosan együtt, konferencián, prezentáció keretében számolnak be, majd válaszolnak a meghívott szakmai közönség kérdéseire.
9. Az agrárattasé mindezekon felül, mint minden diplomata, részt vesz a nagykövetség munkájában: havonta meghatározott napokon telefonos ügyeletet tart konzuli ügyekben annak érdekében, hogy a nagykövetség folyamatosan elérhető legyen a Spanyolországban bajba kerülő magyar állampolgárok számára; a nagykövetség által rendezett eseményeken rendezői, szervezői feladatokat lát el; fogadja az állami vezetőket vagy a nagykövetség más vendégeit a reptéren; illetve ellát bármilyen egyéb feladatot.
10. Igen fontos továbbá, hogy Madridban az agrárattasé helyettesíti a külgazdasági attasét (KGA), amikor szabadság vagy betegállomány miatt nem végez munkát.
11. A madridi nagykövetségen 2015-2019 között a KGA leterheltsége miatt a turisztikai ügyeket főként az agrárattasé vitte. Ez már csak azért is indokolt volt, mert a kedvező országgép kialakításában a gasztronómiának elismerten nagy szerepe van, élelmiszerexport növelés, illetve országpromóció, így szerencsésen köthető össze. Ez alapozta meg a nagykövetség és a Magyar Turisztikai Ügynökség szoros együttműködését is.

Egy nagykövetség feladatai között legfontosabb a diplomáciai és a politikai tevékenység ellátása, a nagykövet és az első beosztott munkaidejét döntően ezek foglalják el. Kiemelten kell kezelni ezeken túl a kereskedelmi kapcsolatokat, ezeket elsősorban a külgazdasági attasé (KGA) kezeli, de amennyiben agrártermékekről van szó, az agrárattasé a felelős. Az agrárattasé helyzete speciális, bár nem egyedi a nagykövetségen belül: bár a szaktárca küldi ki, szervezetileg a külügyi tárca, azon belül a nagykövet felügyelete alá tartozik. Így mind az agrár, mind a külügyi tárca utasításait be kell tartania. Azt, hogy az agrárügyek milyen súllyal szerepelnek a nagykövetség feladatai között, alapvetően a nagykövet dönti el, ahogy azt is, hogy az agrárattaséra mekkora feladatokat ruház. Az agrárattasé a saját tárcájától kapott feladatokat mindenképpen ellátja (szakmai kapcsolatok építése, jelentések, elemzések írása, szakmai delegációk fogadása, programszervezés stb.), ezen felül a nagykövettől függ, hogy mekkora teret szán pl. az agrár- vagy gasztronómiai promóciónak, piackutatásnak, vagy milyen egyéb tevékenységekbe vonja be az agrárattasét.

1.6.2. A tevékenység bemutatása és az elért eredmények ismertetése

Az agrárattasé 2015 és 2019 közötti tevékenységének egy-egy jellemző pontját az alábbiakban mutatjuk be. Ebben az időszakban az agrárattasé számára a gasztronómiát, azon belül a bor promócióját jelölte meg a nagykövet kiemelt fontosságú feladatnak, ennek megfelelően a legfontosabb események, amelyeket az agrárattasé szervezett, ebben a témában zajlottak.

1. „Mangalica és ibérico: szövetségben a hagyományos fajták fenntartásáért” címmel szakmai konferenciát és termékbemutatót tartottunk a Madridi Casino épületében, amelyet a Mangalicatenyésztők Országos Egyesületének kétnapos tanulmányútja követett.
2. Folyamatos kapcsolatot tartottunk az El Corte Inglés (legnagyobb spanyol áruházlánc) élelmiszer-beszerző részlegével: termékbemutatót, magyarországi szakmai utat szerveztünk számukra, megszerveztük, hogy a nagykövet tárgyaljon a részleg igazgatójával, segítettük, hogy az áruházlánc Európai Élelmiszerek Hete rendezvényén a magyar termékek minden évben jelen legyenek, illetve a madridi Salón Gourmet vásáron, amikor volt magyar stand, B2B találkozókat szerveztünk a részleg és a magyar termelők között.
3. Az agrárminiszter programjának megszervezése a madridi Európai erdők konferencián, magyar-német és magyar-spanyol bilaterális találkozók lebonyolítása.
4. Tanulmányút a Mondragón szövetségi csoporthoz (a világ legnagyobb szövetkezete), a Belügyminisztérium közfoglalkoztatással foglalkozó munkatársaival együtt.
5. „Hamvas Béla és a bor” című szakmai borbemutató megszervezése a legnevesebb spanyol borszakértők számára a nagykövetségi rezidencián, illetve a Lavinia borsaküszletben.
6. A NAIK főigazgatója látogatásának megszervezése az INIA agrárkutató intézet főigazgatójánál, a kétoldalú megállapodás előkészítése.
7. 2016-tól magyar stand üzemeltetését szerveztük meg a Salón de Gourmets gasztronómiai vásáron. A magyar megjelenést élelmiszer- és borbemutatókkal gazdagítottuk, mint például a „Villányi és riojai borok találkozója” Rioja tartomány madridi képviselőjén. Részben a Salón-on bemutatott termékekkel májusban megjelentünk a málagai SolWines vásáron is.
8. Magyar élelmiszernapok megszervezése a Marbella-Puerto Banús-ban található Ambrosia gourmet piacon.
9. A Magyar Turisztikai Ügynökség segítése a San Sebastiánban évente megrendezett Gastronómia konferencián és vásáron való megjelenésben.
10. Bobbemutatók a gazdag magyar kulturális programokhoz kapcsolódóan a madridi Thyssen-Bornemissza Múzeumban, mint pl. „Értékteremtők: nők a művészetekben, az üzlet, a bor és a gasztronómia világában” című est a Szépművészeti Múzeum tárlatán, vagy Építészet és bor – szakmai konferencia és kerekasztal-beszélgetés és borbemutató szervezése a Vasarely-kiállítás kapcsán.

11. „Nagyság a különbözőségben, a világ nagy édes borainak találkozója” megszervezése a nagyköveti rezidencián a tokaji, a moseli jégbor és a montillai Pedro Ximénez borok közös bemutatójával.
12. A Vinoble édesbor-világkiállításon tokaji borok bemutatójának megszervezése.
13. A madridi 100 Éves Éttermek Egyesülete és borforgalmazók részére tokaji borbemutató szervezése a La Casa del Abuelo étteremben.
14. A FruitVeB – Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet delegációja látogatásának megszervezése az almeriai zöldség-gyümölcs szövetkezeteknél és kutatóintézeteknél.
15. A Madrid Fusión gasztronómiai világkonferencián magyar stand és előadások megszervezésének segítése, gourmet vacsora a rezidencián a konferencia alkalmából, amelyen az agrárminiszter is részt vett.
16. Pálinkabemutató a nagykövetségen szakmai közönség részére.
17. A Vinoselección borforgalmazó cég vásárlóinak borbemutató a rezidencián. Ezen esemény folytatásaként került be két magyar bor a cég magazinjának áprilisi válogatásába, és így az állandó szelekciójukba.

Az elért eredmények, mint már említettük, ritkán látszanak meg kézzelfoghatóan, pl. az élelmiszerexport növekedésében. Bizonyos viszont, hogy ebben az öt évben sokan megismerték a magyar gasztronómia alapjait és legfontosabb termékeit, sokan kaptak kedvet magyarországi utazáshoz, dinamikusan fejlődtek a kétoldalú kapcsolatok, így elmondható, hogy a Magyarországról alkotott kép pozitívabb, de mindenképpen árnyaltabb lett sok spanyol szemében.

Ellenőrző kérdések

1. Mit fejez ki a diplomáciai aktivitási index?
2. Mi jellemzi a kemény (hard), a lágy (soft) és az intelligens (smart) erejű külpolitikát?
3. Mi indokolja a szakdiplomácia kialakulását, és az agrárdiplomácia mellett milyen további szakdiplomációkat különböztethetünk meg?
4. Milyen egyezmények alapozzák meg napjaink diplomáciai tevékenységének egyes elvek szerinti működését?
5. Mit jelentett az ókorban és mit jelent ma a vízdiplomácia?
6. Mi jellemezte Babilon és Egyiptom agrárdiplomáciáját?
7. Miért játszott az agrárdiplomácia kiemelkedő szerepet Nagy Sándor hódításai során?
8. Milyen szerepet játszott Zsigmond magyar király az állandó diplomáciai képviselők kialakításában?
9. A felfedezések korában milyen motivációs szerepet játszottak az agrártermékek?
10. Milyen agrárdiplomáciai kihívásokkal néz szembe a 21. század emberisége?
11. Milyen szerepet játszik az agrárinnováció a 21. századi agrárdiplomáciában?

Irodalom

- Agrárágazat (2012): Szilaj büszkeségünk, <https://agraragazat.hu/hir/szilaj-buszkesegunk/>
- Bába I. (2022): Új diplomáciai lexikon I-II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve, Kairosz, Budapest
- Britannica: Hanging Gardens of Babylon; <https://www.britannica.com/place/Hanging-Gardens-of-Babylon>
- Csernus Sz. (2014): Így született az Orosz Birodalom; Múlt-kor, https://mult-kor.hu/20140919_igy_szuletett_meg_az_orosz_birodalom
- Clem, A. L. (1960): The U.S. Agricultural Attache, His History and His Work. FAS M-91. Washington: Foreign Agricultural Service, July 1960. <https://archive.org/details/TheAgriculturalAttacheHisHistoryAndWork/page/n5/mode/2up>
- CSIS (2007): Commission on Smart Power: A Smarter, More Secure America, Center for Strategic and International Studies, Washington.
- Erdős Á. (2021): A kábítószer-csempészet történelmi perspektívái. Interdiszciplináris Drogszemle, 2 (3): http://real.mtak.hu/123069/1/ErdosA_Akabitoszer-csempesztortenelmiperspektivai2021.pdf
- Európai Bizottság Magyarország Képvisellete: Magyarország az EU-ban https://hungary.representation.ec.europa.eu/magunkrol/magyarorszag-az-eu-ban_hu
- European Commission (2023): Join the EU agri-food business delegation to Japan; https://agriculture.ec.europa.eu/news/join-eu-agri-food-business-delegation-japan-2022-12-12_en
- European Commission (2023): EU Sanctions Map; <https://sanctionsmap.eu/#/main>
- European Commission (2023): Sanctions (restrictive measures) https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures_en
- Európai Parlament (2011): A banánháború lezárása: ki nyer, és ki veszít? <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20110121STO12285/a-bananhaboru-lezarasa-ki-nyer-es-ki-veszit>
- FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) (2021): World Food And Agriculture, Statistical Yearbook, Rome.
- The Guardian (2015): Earth has lost a third of arable land in past 40 years, scientists say <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/02/arable-land-soil-food-security-shortage>
- Gyuricza Cs., Szinay A., Zöldréti A., Zöldréti Sz. (2020): Precision agriculture and digitalization can bring new impetus to agricultural higher education, Polgári Szemle: Gazdasági És Társadalmi Folyóirat, 16 : Kínai különkiadvány, 198–211. DOI: 10.24307/psz.2021.0114

- Gyuricza Cs., Zöldréti A. (2022): A krónikus szezonális munkaerőhiány kezelése az agráriumban. In: Zöldréti A. (2022, szerk.) Utunk az indulástól céljaink eléréséig – megújuló vidék, megújuló agrárium, SAPARD20, Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest, pp. 109–115.
- Henry A. K. (1996): Diplomácia. Panem-Grafo Kiadó, Budapest.
- Hóman B., Szekfű Gy., Kerényi K.: Egyetemes Történet, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 19351937,
- A Magyar Szemle Társaság kiadása – mek.niif.hu
- Hóvári J. (1980): A levantei kereskedelem néhány kérdése; Világtörténet, MTA Történettudományi Intézet; http://real-j.mtak.hu/2109/1/Vilagtoritenet_1980.pdf
- Infostart (2022): Felfedezés a Homo sapiensről, amely átírja a történelemkönyveket; <https://infostart.hu/tudomany/2022/03/07/felfedezes-a-homo-sapiensrol-amely-atirja-a-tortenelemkonyveket>
- Kende T., Nagy B., Sonnevend P., Valki L. (2018): Nemzetközi Jog, Wolters Kluwer, Budapest, Magyarország.
- Képviselői Információs Szolgálat (2016): Külszolgálat, Külképviselet, Infojegyzet (2016/7), <https://www.infoszolg@parlament.hu>
- Kissinger, H. A. (1996): Diplomácia. Panem-Grafo Kiadó, Budapest.
- KSH (2022): Népeség településtípus szerint (1980–2021) https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0037.html
- Lakos J. (1980): A Földművelésügyi Minisztérium külföldi gazdasági szaktudósítói hálózata (1900–1920). Levéltári Szemle, (1–2): 381–406.
- Lentner Cs. (2020): East of Europe, West of Asia, Historical Development of Hungarian Public Finances from the Age of Dualism to the Present, Paris–Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Lowy Institute (2021): Global Diplomacy Index, Sydney NSW 2000. <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>
- Manu Törvénykönyve. https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.vallasok/index.asp_id=40.html
- Monda EU: A gyapot történetének állomásai; https://monda.eduskills.plus/files/modules/economy/cotton_history_hu.pdf
- Mucci Krierty (2017): SAVEUR: The Illustrated History of How Sugar Conquered the World <https://www.saveur.com/sugar-history-of-the-world/>
- National Geographic (2012): What the World Eats. <https://www.nationalgeographic.com/what-the-world-eats/>
- Nye, J. S. (2003): Propaganda Isn't the Way: Soft Power. International Herald Tribune. <https://www.belfercenter.org/publication/propaganda-isnt-way-soft-power>
- Nye, J. S. (2004) Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York, N.Y.: Public Affairs
- Oliver, A. (2016): „The Irrelevant Diplomat --- Do We Need Embassies Anymore”, Foreign Affairs, March 14, 2016.

- Roberts, I. (2016, ed.): *Satow's diplomaLc pracLce. Book I Diplomacy in General, Preliminary Material*. Oxford University Press.
- Roser, M., Richi, H., Ospina, O. H., Guirao, R. L. (2022): *World Population Growth*; <https://ourworldindata.org/world-population-growth>
- Sáring J. (2022): *Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez*, Aposztróf Kiadó, Budapest. https://www.aposztrof.hu/images/stories/ebook/Oktatasi_segedlet_final.pdf
- Sharp, P. (2019): *Diplomacy in the 21st Century: A Brief Introduction*, Routledge, New York.
- The Sugar Association: *History of Sugar* <https://www.sugar.org/sugar/history/>
- Shuai Z. (2019): *China's Agricultural Diplomacy Under the "Going Global" Strategy*, *World Scientific, Kínai Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Negyedéve*, 5 (4): 557–576. <https://doi.org/10.1142/S2377740019500258>
- UK House of Commons (2022): *Environment, Food and Rural Affairs Committee Labour shortages in the food and farming sector* <https://committees.parliament.uk/publications/9580/documents/162177/default/>
- UN (2021): *World Urbanization Prospects* <https://statisticstimes.com/demographics/world-urban-population.php>
- VGM 2.0 – *Virtuális Glóbuszok Múzeuma; Térképtár ELTE*, <http://terkeptar.elte.hu/vgm/2/?lang=hu&show=globe&id=96>
- Volker Stanzel (2016): *Diplomacy in the 21st Century*, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) German Institute for International and Security Affairs*, Berlin
- Wilson, E. J. (2008): *Hard Power, Soft Power, Smart Power*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1): 110–124. doi:10.1177/0002716207312618. S2CID 145117752.
- Zöldréti A. (2022): *A vidék és a mezőgazdaság megújítása a cél*. In: Zöldréti A. (2022, szerk.) *Utunk az indulástól céljaink eléréséig – megújuló vidék, megújuló agrárium, SAPARD20*, Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest, pp. 85–95.
- Zöldréti Szabolcs (2021): *Sowing the seeds for the future, A food security and agricultural perspective for the stabilisation, cooperation and development of North Africa*, *College of Europe*, 2021

2. Agrárdiplomácia-menedzsment

Vajda László Sándor, Zöldréti Attila, Grafjódi István, Magyar Enikő

2.1. Az agrárdiplomácia-menedzsment alapösszefüggései

Agrárdiplomácia, agrárdiplomata: az agrárágazatot érintő nemzetközi tevékenység állami irányítású része; állami alkalmazásban lévő, a közigazgatásban dolgozó, az agrárium területén nemzetközi tevékenységet végző személyek. Sokan mások is tevékenykednek az agrárium nemzetközi kapcsolataiban (pl. nemzetközi szervezetekben, agrárkamarákban, NGO-knál, külkereskedelemben), de ők nem agrárdiplomaták. A velük való jó kapcsolat, információcsere elősegíti az agrárdiplomaták sikeres tevékenységét. Az agrárdiplomácia szorosan kapcsolódik a politikához, annak változásaihoz. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy az agrárdiplomata a tevékenységét hivatástudattal végezze, amint azt számos példa mutatja. A hivatástudat a magyar agrárium és Magyarország érdekeinek szolgálatahoz kötődik.

Menedzsment, menedzser: Olyan rendszer, amely a menedzsment különálló, speciális iránya és területe, ahol a jól felkészült agrárdiplomata lát el agrárdiplomáciai menedzseri feladatokat, amellyel hozzájárul az agrárdiplomáciai célok eléréséhez, a rendszer hatékony működéséhez.

A szakirányú oktatás célja: agrárdiplomáciai menedzsment képzés nyújtása a jelenlegi vagy jövőbeni agrárdiplomaták részére, kitekintve az agráriumot érintő szélesebb nemzetközi tevékenységre.

Az agrárdiplomácia a külpolitikai és külgazdasági stratégiához illeszkedő, az agrárágazat sajátos érdekeit szolgáló nemzetközi tevékenység. Alapvető formái: a bilaterális kapcsolatok, a multilaterális kapcsolatok és sajátos multilaterális formaként az Európai Unió.

Átfogó cél: a nemzeti érdekek érvényesítése a globális kihívásokra adott válaszok során (pl. gazdasági növekedés, élelmezésbiztonság, környezetvédelem, klímaváltozás, a természeti és humán erőforrások hasznosítása). A válaszok során egyre inkább a fenntarthatóság a mindenén átívelő fogalom, vele együtt a reziliens (ellenálló, alkalmazkodó) gazdaság és a cirkuláris (körkörös) gazdaság.

További célok: kedvező nemzetközi feltételek biztosítása a magyar agrárgazdaság fejlődéséhez, a termelés és az export növeléséhez, a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás előnyeinek kihasználásához, a vidéki foglalkoztatáshoz, a vidéki életszínvonal növekedéséhez (a vidék fejlődéséhez).

Az agrárdiplomácia hazai szereplői:

- a miniszterelnök és a kormány tagjai (esetenként),
- az agrárgazdasági miniszter, aki meghatározó szerepet játszik mind az agrárdiplomáciai célok megfogalmazásában, mind a végrehajtásban; ő a nemzetközileg első sorban elfogadott személy a magyar agrárérdekek kifejezésére és képviseletére,
- az Agrárminisztérium államtitkárai a miniszter képviseletében,
- a nemzetközi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár,
- a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, az EU és FAO Ügyek Főosztálya, valamint a Kárpát-medence Kapcsolatok Főosztálya munkatársai, akik az előkészítésben és a végrehajtásban játszanak fontos szerepet,
- a mezőgazdasági (és környezetügyi) szakattasék hálózata, 2023 januárjában: Berlin: Németország; Róma: Olaszország és FAO (2 fő); Párizs: Franciaország; Bukarest: Románia és Moldova; Belgrád: Nyugat-Balkán; Washington: USA és Kanada; London: Egyesült Királyság; Tokió: Japán, Moszkva: Oroszország; Peking, Sanghaj: Kína; Varsó: Lengyelország és a V4; valamint a brüsszeli állandó képviselő mezőgazdasági és környezetvédelmi csoportja.

A kétoldalú relációkban az agrárattasék szakmai irányítását a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, a brüsszeli állandó képviselőtén dolgozók esetében az EU- és FAO-kapcsolatok főosztálya látja el. A munkáltatói jogokat a Külgazdasági és Külügyminisztérium gyakorolja, napi munkájukért az agrárdiplomaták a külképviseletek vezetőinek felelnek. Éves szinten – többnyire a nyári szabadságuk ideje alatt – az Agrárminisztériumban élő, személyes beszámolót tartanak, amelyekre a minisztériumok munkatársai mellett meghívást kapnak a fő szakmai szervezetek képviselői is.

Diplomáciai nagyrendezvény szervezése

A Magyarországon zajló agrárdiplomáciai tevékenység egyik hatékony, a nemzetközi kapcsolattartáshoz kapcsolódó kiemelkedő eszköze a minden évben megszervezett diplomataszület, amelynek sok éven át a szerző is aktív szervezője és résztvevője volt. Ezen eseményen két autóbusszal és több gépkocsival utaznak el nagykövetségek és a minisztérium munkatársai Magyarország mindig más és más borvidékére. 1-1,5 órás időtartamban mindenki megismerkedik a szüretelés fáradtságos munkájával, vödört, kesztyűt, ollót kapnak a résztvevők. Ezt követően közös ebéd, a borgazdaság és a régió képviselőinek bemutatkozása, kulturális program következik. Az agrárdiplomatának feladata a magyar mezőgazdaság, a magyar vidék értékeinek megismertetése. Külföldön dolgozó attaséinkat is időről időre meghívják hasonló vidéki kirándulásokra, üzemlátogatásokra, amelyek jól hasznosíthatóak munkájuk során.

2.2. A nemzetközi agrárdiplomácia-menedzsment lényegi vonásai

2.2.1. Az agrárdiplomáciai menedzsment komplex tevékenységi rendszere

Az agrárdiplomácia-menedzsment egy olyan komplex tevékenységi rendszer, amelynek elemeit a céljai, a környezete, az erőforrásai, a szervezete és a vezetése alkotják. Folyamata tekintetében megkülönböztetjük a tervezési, az előkészítési (szervezési), a végrehajtási, az ellenőrzési és a visszacsatolási, valamint az értékelési funkciókat. Az agrárdiplomáciai menedzsment működése során a környezeti sajátosságok és belső erőforrások bázisán tervezi meg az elérendő célt és a célélérés folyamatát, a végrehajtás eszközeit és módszereit, valamint annak erőforrásigényét. A munkamegosztásra tekintettel kialakítja a folyamatot, a végrehajtó szervezetet, amely működésével ellátja a teljes menedzsmentciklust – beleértve a végrehajtást, az ellenőrzést, a visszacsatolást és az értékelést is. A saját működésére, valamint az agrárdiplomáciát érintő területekre irányuló információk folyamatos gyűjtésével, azok feldolgozásával támogatja a célképzés és a célélérés folyamatát. Mindez olyan értékláncot alkot, amelynek kimeneti outputjai és outcome hatásai a céléléréstől várt állapotban realizálódnak.

Ezek alapján az agrárdiplomáciai menedzsment feladata a kitűzött célok elérése érdekében olyan vezetési és ellenőrzési rendszer kialakítása és működtetése, amelyben érvényesül a humán-, a fizikai-, a pénzügyi-, az informatikai- és az időtényezőknak mint erőforrásoknak az optimalizálása a tervezési, az előkészítési és a végrehajtási funkciók ellátása során. Az agrárdiplomáciai menedzsment a közigazgatási menedzsmenthez és az üzleti menedzsmenthez is kapcsolódik, hiszen az agrárdiplomáciát is közszolgák hajtják végre, illetve az agrárdiplomácia hozzájárul az üzleti kapcsolatok fejlesztéséhez, ezért területe tekintetében közös halmazokkal rendelkezik az üzleti menedzsmenttel. Alkalmazott eszközei és módszerei tekintetében pedig a stratégiai- és a projektmenedzsmenttel, valamint a válságmenedzsmenttel mutat rokonságot. Az agrárdiplomáciai menedzsment területi és működési sajátossága miatt azonban önálló menedzsment tudományterület képez.

Az agrárdiplomáciai menedzsment cél- és végrehajtás-orientált, ezért a tudomány olyan területeire irányul, amelyek ezt az eredményesség és a hatékonyság oldaláról támogatják. A hozzá kapcsolódó tudásanyag multidiszciplináris, amelyet jelen jegyzet tárgyalta témakörei, valamint a többi kapcsolódó tantárgy tematikai körvonalaznak. Kiemelt eleme a humán-erőforrás-menedzsment, mert a belső meggyőződéstől vezérelt, a profizmusra törekvő agrárdiplomáciai menedzser a rendszer legnagyobb erőforrása, amelynek maximális kihasználása az agrárdiplomáciai menedzsment sikerének záloga.

2.2.2. Az agrárdiplomáciai menedzsment folyamatciklusa

2.2.2.1. Az agrárdiplomáciai tevékenység tervezése

A funkciók tekintetében a *tervezés* (planning) megalapozó eleme az elemzés, amelynek során az adott helyzetet befolyásoló tényezők és az adottságok felmérése és értékelése történik. Az elemzés iránya – az előzetes információgyűjtés és -feldolgozás alapján – ennek megfelelően egyrészt külső környezeti, másrészt belső diagnosztikai. A környezeti elemzés minden külső tényező számbavételére irányul. Ennek része a stakeholder-kutatás és -elemzés is, amelyben fel kell mérni a kialakítandó célokkal azonos és ellentétes érdekeltiségek körét és érdekérvényesítő képességét. Modellezni kell az egyes akcióra adott reakciójuk irányát és hatását. A belső diagnosztikának a saját képességekről és készségekről nyújtott valós képpel kell segíteni a tervezést.

Egy adott állam külpolitikai stratégiája határozza meg a külpolitikai tevékenységét, és ezt szolgálja a diplomáciai tevékenysége is. A szakdiplomáciák – benne az agrárdiplomációval – ennek a kifelé egységes diplomáciának a részei. Tehát az adott állam agrárdiplomáciai stratégiája az állam külpolitikai céljaiból vezetendő le. A stratégia, mint általában, így az agrárdiplomáciai stratégia estében is – a külpolitikai célokkal harmonizáló – az elérendő célok, az erre fordítható erőforrások és eszközök, valamint ezek felhasználási módszereinek összessége. A tervezett célokhoz kapcsolódóan számba kell venni a cél-elérés várható erőforrásigényét és azok alkalmazási módszereit. Ezen belül fel kell mérni a rendelkezésre álló és beszerzésre váró erőforrásokat, eszközöket. A humán erőforrás tekintetében például az agrárdiplomációban a képzett agrárdiplomata-kapacitást össze kell vetni a célokhoz tartozó humán kapacitásigénnyel.^{66 67} Ugyanez vonatkozik a teljes eszközállomány- igényre is. Meg kell határozni a biztosítás módját (képzés, tárgyi eszközök beszerzése stb.) és mindezek költségét. Az agrárdiplomáciai stratégiai tervet megtárgyalja a külügy és a kormány. Az agrárdiplomáciai stratégiai tervet még a jóváhagyás előtt éves periódusokra bontják, nem utolsó sorban azért, mert az államok tevékenységüket a költségvetésen keresztül finanszírozzák, így kormányzati támogatás esetén a végrehajtás forrását a költségvetésen keresztül biztosítják.

Már a tervezéskor meg kell határozni a céléléréstől várt jövőbeli eredményeket, hatásokat, azok értékeléséhez indikátorokat kell rendelni. Az agrárdiplomáciai menedzsment alapvetően közép- és hosszútávra tervez, így alapvetően a stratégiai tervezés sajátosságait alkalmazza. Lényeges szempont, hogy az egyes agrárdiplomáciai aktivitások tervezésekor az indikátorok körében a siker kritériumait is előre kell definiálni. Az agrárdiplomáciai menedzsment komplex rendszeréből adódóan annak a célrendszere is komplex, így esetében nem kizárólagos cél a rövidtávú gazdaságosság.

66 Gyuricza Cs., Zöldréti A. (2022): A krónikus szezonális munkaerőhiány kezelése az agráriumban. In: Zöldréti, A. (szerk.) Utunk az indulástól céljaink eléréséig – megújuló vidék, megújuló agrárium, SAPARD20, Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság, pp. 109–115.

67 Batthyány-Schmidt M.; Zöldréti A.; Zöldréti Sz. (2020): A nők lehetőségei egy „férfias” ágazat generációváltásában, *Új Munkaiügyi Szemle*, 1(4), 47–60.

2.2.2.2. Az agrárdiplomáciai tevékenység előkészítése, szervezése

Az előkészítés és a hozzá kapcsolódó szervezés (organizing) a kitűzött feladatok hatékony megoldását szolgálja, a rendelkezésre álló erőforrások optimalizálását is szem előtt tartva, beleértve az időtényezőt is mint erőforrást. A szervezésnek ki kell terjedni az ellátandó feladat valamennyi részletének kidolgozására, annak szabályozására és a végrehajtási tapasztalatok alapján időről-időre történő felülvizsgálatára (az ellenőrző tevékenység során feltárt hiányosságok, vagy a belső és külső tényezők változásának a hatására). Az előkészítés a végrehajtás valamennyi elemére kiterjed. A fennálló és indítandó agrárdiplomáciai missziók alapján összeállítódik a többéves és az éves diplomáciai naptár, és az időtényező figyelembevételével folyik az egyes diplomáciai események előkészítése. A naptár frissítése folyamatos tevékenység. Váratlan események, külpolitikai hangsúlyváltások miatt a naptár karbantartása a gördülő tervezést és előkészítést is magában foglalja, mivel a naptár nem lehet statikus, hanem egy dinamikus és állandó aktivitást igénylő feladat. A végrehajtás időhorizontjának szem előtt tartása mellett megtörténik az agrárdiplomatakon konkrét feladatra irányuló komplex felkészítése is. A tartós külföldi külszolgálatra a jelölt csak sikeres komplex külügyi igazgatási felkészítés és vizsga után nevezhető ki. Szakdiplomáciai feladatokat ellátó kiküldöttek az érintett szakminisztérium felkészítésén is részt vesznek. Sikeres felkészülésük után megkapják a pontos feladatleírásukat és a mandátumuk igazolását. Szakdiplomatai feladatok esetében a munkáltatói jogkört a külügy gyakorolja a külügyi szakmai feladatellátás felügyeletével. A speciális szakmai feladatok végrehajtását a szakminisztérium felügyeli.

Az 1961. évi Bécsben aláírt Diplomáciai Kapcsolatokról Szóló Egyezmény (BDE) 21. cikke előírja, hogy a fogadó állam köteles megkönnyíteni a küldő államnak a képviselet részére szükséges helyiségek megszerzését, vagy segíteni a képviselet elhelyezkedésében és a képviselet tagjainak lakáshoz jutását, tehát segíteni kell a diplomáciai tevékenység előkészítésében. A BDE 11. cikke arra utal, hogy a fogadó állam gondoskodása keretek között maradjon, mert a fogadó állam körülményeire tekintettel megkívánhatja, hogy a kialakítandó képviselet létszáma az észszerűség és a természetes keretek között legyen kialakítva.

Már működő képviselet és folyamatban levő misszió estében is szükséges az előkészítés, felkészülés. A tárgyalásról szóló fejezetben bemutatjuk, hogy az agrárdiplomáciában alkalmazandó tárgyalásra való felkészülés milyen előkészítési lépéseket kell, hogy tartalmazzon. Hasonló célból mutatjuk be a protokoll gyakorlatában az előkészítés szerepét, amely segíti az agrárdiplomáciai munka céljainak közvetítését.

2.2.2.3. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtása

A végrehajtás (implementation) és annak vezetése (leading) az agrárdiplomáciai menedzsment realizálási folyamata. Az agrárdiplomáciai menedzsmentben a kapcsolattartás az az interface, amelyen keresztül a realizálás történik. Az alábbi pontokban, illetve a

kommunikációról és a protokollról szóló fejezetekben tárgyaljuk ezek típusait. A realizálás során az agrárdiplomata önálló kompetenciával bíró felelős személy. A tervlépések végrehajtása és az adott lépések terv-tény hatásainak gyakorlatilag azonnali értékelése az agrárdiplomáciában kiemelten fontos, mert az a céléléréshez tartozó navigálást szolgálja. Feladata a célélérés biztosítása, vagy a visszacsatolás alapján bekövetkezett célváltozáshoz vagy az esetleges céltévesztéshez kapcsolódó korrekciók végrehajtása is.

A BDE 25. cikke előírja, hogy a fogadó állam a képviselet feladatainak teljesítéséhez minden könnyítést megad. Tehát a képviselet munkáját nem akadályozhatja, hanem azt meg kell könnyíteni. A végrehajtásban maguk a diplomaták is menedzsmentmódszereket alkalmaznak. Szakdiplomáciai tevékenységük ellátásában a diplomaták egymás közti érintkezésének szabályait a protokoll határozza meg, amely a végrehajtási feladat minden elemében érvényesül. A terv-tény helyzet tekintetében az agrárszakdiplomatának (attasénak) tájékoztatási kötelezettsége áll fenn a képviselet vezetője, az agrár- és a külügyminisztérium kijelölt illetékes vezetői felé. A tájékoztatás mellett rendszeres írásos jelentéstétel is biztosítja a vezetés informáltságát a tervezett feladat végrehajtása tekintetében. A realizálási folyamat aktivitása mozgásban tartja az agrárdiplomácia-menedzsment egészét. Ez az aktivitás biztosítja az előre nem várt, nem jelzett (pl. előre nem látható, a mezőgazdaságot érő katasztrófa, mint pl. jelentős kiterjedésű tűz vagy árvíz) eseményekre való azonnali reagálás képességét az agrárdiplomácia területén. Az ilyen esetekre az agrárdiplomáciai menedzsment havária (vészhelyzeti) forgatókönyvekkel készül a válságmenedzsment keretében, amelyben a kapcsolattartás és a tárgyalások során előálló válsághelyzetek kezelésére is tudatosan készülnek. Ha azonban a válsághelyzet az adott képviseletet is magába foglaló földrajzi térségben bekövetkező, közvetlen életveszélyt okozó természeti vagy ipari katasztrófa, súlyos járvány, terrorfenyegetettség, fegyveres zavargás, polgárháború vagy háború, illetve ezek közvetlen veszélye áll fenn, akkor a külszolgálatot teljesítő diplomata hazarendelhető, amelynek időtartama a kiváltó ok függvénye. Az ilyen eseményt a diplomáciai tevékenység értékelésében figyelembe veszik.

2.2.2.4. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtásának ellenőrzése

Az ellenőrzés (controlling), amely az outputra irányul és benne a folyamatos minőségbiztosítás, valamint a hatások (outcome) nyomon követését szem előtt tartó monitoring is a terv-tény elemzését szolgáló funkció. A szervezet tevékenységének „minősége” nem csak a vezetőkön, hanem a tevékenységben résztvevő összes agrárdiplomáciai menedzseren múlik. A terv-tény állapot nyomon követésének módja a diplomáciai szervezet szabályozott, belső információáramlása és az ahhoz kapcsolódó jelentési rendszer. Ez kiterjed a szokásos rendre és a rendkívüli helyzetekre vonatkozó jelentésekre is.

Egy diplomáciai szervezetben is nagyon fontos a munkatársak egyetértése, elkötelezettsége a szervezet céljai érdekében, a tevőleges hozzájárulás kezdeményezésekkel, javaslatokkal. A diplomáciai szervezet hatékonyságának fontos része a dokumentálás, az egyes

dokumentumok és a dokumentáció egészének a minősége. A controlling folyamatos állapotfelmérésből előállított információja a visszacsatolás útján jut vissza a tervezéshez, amelynek a pozícióelemzést követően a realizálás egyes tényezőinek a megerősítése vagy akár a módosítása lehet a következménye.

2.2.2.5. Az agrárdiplomáciai munka végrehajtásának értékelése

Az agrárdiplomáciai menedzsmentrendszer értékelése irányulhat magának az egész rendszernek vagy a diplomátnak az értékelésére, irányulhat az egyes céléléresek vagy adott időszakok értékelésére, de leginkább ezek kombinációjára. Az értékelés a célérés érdekében kifejtett működés átfogó, komplex, időszakhoz kötődő vagy a befejezést követő utólagos számbavétele, amelyhez az objektivitást a tervezés során lefektetett eredmény- és hatásmutatók, indikátorok biztosítják. A külpolitikát irányító külügyminisztériumok mellett a szakdiplomákat foglalkoztató szakminisztériumok külön is végeznek rendszeres értékelést, illetve az egész állományra kiterjedő felkészítést. A komplex értékelés nyújtja az agrárdiplomata és az agrárdiplomáciai menedzsment minősítésének alapját.

Ha az időszakos értékeléshez tartozó teljesítményértékelés alapján a tartós külszolgálatot teljesítő diplomata nem éri el az elvárható minimum átlagos teljesítményt, hazarendelhető. Mindez az egyéni elkötelezettség mellett komoly motivációs tényező a kitűzött célok elérésére. Természetesen nemcsak az adott diplomata személyét, hanem az alkalmazott agrárdiplomáciai menedzsment egészét is rendszeres időközönként értékeli a kormányzati munkán belül. A diplomáciai munkához kapcsolódó diszkréció szükségessé teszi, hogy a tájékoztatáspolitikai alapvetően a sikeresen végrehajtott agrárdiplomáciai eseményekről számoljon be, amely a diplomáciai munka élő aktivitásának érzékeltetését szolgálja. A 2. pont végén külön fejezetekbe rendezett esetleírások példát mutatnak a magyar agrárdiplomáciai menedzsmentben alkalmazott konkrétumokról a diplomata munkájának tervezése, előkészítése és a megvalósításában érvényesülő menedzsmenteljárások tekintetében.

Időnként vita van arról, hogy a menedzsment tudomány vagy művészet. Tudomány, mert van egy rendszerezett tudásanyaga, alapvető tudományos elvei, ok és okozati összefüggései. Művészet, mert a kivitelezése során a tudományos alapelveket kreatív módon alkalmazzuk. Valójában egyidejűleg tudomány és művészet is. És vannak sokan, akik belső meggyőződésből, hivatásszerűen végzik.

A menedzsment fontosabb alterületei:

- termelési menedzsment – amivel jelen tantárgy keretében nem foglalkozunk,
- marketingmenedzsment – ld. külön tantárgyban,
- innovációmenedzsment – hatásait elemezzük,
- minőségmenedzsment – ld. külön pontban,
- emberierőforrás-menedzsment – ld. külön pontban,
- válságmenedzsment – ld. külön pontban.

2.3. Az emberierőforrás-menedzsment az agrárdiplomáciában

2.3.1. Az agrárdiplomatával szembeni általános humánpolitikai elvárások

Az emberi erőforrás egyike az agrárdiplomáciában rendelkezésre álló erőforrásoknak a pénzügyi, a fizikai és az informatikai erőforrások mellett. A fő cél az agrárdiplomáciában is ennek az erőforrásnak a hatékony felhasználása a szervezet előtt álló célok elérése érdekében, itt azonban a mai napig is kiemelkedő szerepe van a humán tőkének. Az agrárdiplomácia egyéb erőforrásai általában szűkösen állnak rendelkezésre, hiszen azok főként a nemzeti költségvetés helyzetétől függenek, ami – akár időben, akár földrajzi területenként – az igényektől elmaradóan áll rendelkezésre. Ezért fontos az emberi erőforrással való ésszerű gazdálkodás. Az utóbbi évtizedekben, években egyre jobban terjed a mérésen alapuló tervezés és értékelés, továbbá a digitalizáció. A digitális megoldások sok területen segítséget nyújtanak, és képesek emberi erőforrást kiváltani, de ezek alkalmazása csak korlátozottan tudja helyettesíteni az emberi agynak a szükségletét a diplomáciában.

A menedzserek esetében számos fontos készséget állapíthatunk meg, amelyek azonban különböző mértékben vannak meg a szervezet egyes tagjaiban. Ilyenek a

- technikai készségek (beleértve a szaktudást);
- humán készségek, beleértve az együttműködésre, csapatmunkára való hajlandóságot; az empátiát, mások megértését, a gondolkodásában való eligazodást;
- konceptuális készségek, a szervezet átfogó átlátása, a lényeges elemek felismerése, a hatások megbecsülése;
- kommunikációs készségek, amelyek megléte egy agrárdiplomatánál elengedhetetlenül fontosak;
- döntéshozói készségek;
- időgazdálkodási készségek.

Az időtényezőt állandóan szem előtt kell tartanunk a munkánkban, és mérlegelni kell, hogy a cél elérésének a minősége és az ahhoz szükséges idő egyensúlyban legyenek egymással. Előfordul, hogy egy cél vagy megállapodás időben lezár egy rossz irányba tartó folyamatot, és azt egy idő után felül kell vizsgálni és módosítani kell. De az is előfordul, hogy a cél vagy megállapodás megvalósításának a jobb minőség okán való halasztása végül a cél vagy megállapodás elérését megghiúsítja, és az események más irányt vesznek. Egy jó vezető vagy menedzser tisztában van az önmaga és a beosztottjai készségeinek mértékével, feladataikat azok figyelembevételével szabja meg. Ugyanakkor mindenkinek törekednie kell a készségei fejlesztésére, akár egy adott feladattal járó magas igényekhez való gyors felnövelés útján.

A sikeres vezetésnek különböző módszerei alakultak ki: a tekintélyelvű (autokrata) vezetés és a klubszerű, a beosztottak véleményét figyelembe vevő vezetés. Időtényező

szempontjából általában az első a hatékonyabb. A hibázási lehetőségek csökkentése, az erősebb motiváció és a célok magasabb szintű elérése érdekében sok helyen elterjedt az utóbbi módszer. Az agrárdiplomácia területén inkább az autokrata módszer alkalmazása a jellemző, de ezt kombinálni lehet a klubszerű vezetés korlátozott alkalmazásával. Tulajdonképpen harmadikként megkülönböztethető a döntéseket kerülő vezetési módszer is, ennek alkalmazása azonban kerülendő, és az agrárdiplomáciában maximum rövid időszakokra található erre példa. A vezetési módszerekhez tartozik még a motiváció és a brainstorming. A fentiek együtt jelentik a szervezeti kultúrát.

Az emberierőforrás-menedzsment három fő funkciója a munkaerő felvétele, a tevékenységének irányítása és a munkaerőtől való megválás. Ennél nagyobb részletességgel és részbeni kifejtéssel az alábbi funkciókat ismertetjük.

A felvétel vagy kiválasztás: ennek során számos tényezőt kell mérlegelni. Mindenekelőtt azt, hogy van-e szükség új munkaerőre, vagy átcsoportosítással, jobb szervezéssel megoldhatóak-e a szervezet előtt álló feladatok? Ha a felvétel mellett születik döntés, a következő annak tisztázása, hogy a szervezet rövid- és középtávú célkitűzéseivel összhangban mik lesznek az új munkaerő feladatai. Meglévő hely (státusz) betöltése esetén a korábbi munkaköri leírásból célszerű kiindulni, azt a változó körülményekhez adaptálva. Új munkahely létrehozatala esetén át kell gondolni az adott szervezeti egység (csoport) előtt álló célokat és feladatokat, valamint esetleg a nagyobb szervezeti egységen belüli átcsoportosítás lehetőségét, szükségességét. Az új munkaerőt a munkaköri leírásban szereplő feladatokból kiindulva kell kiválasztani. A leírásban célszerű az új munkaerőtől elvárt készségeket is felsorolni. A kiválasztó személy(ek) mindezekhez hozzáteszi(k) a szervezeti kultúrába történő bekapcsolódás, valamint az új munkaerővel szembeni személyes elvárásoknak a szempontjait. A személyes szempontok vagy kötődés hatásának csökkentése érdekében a jelöltet többen is meghallgatják, a kiválasztás több fordulóban történik. A kiválasztást végző személyek előre megállapodnak a kiválasztás szempontjaiban, az egyes szempontok pontozásának rendszerében, illetve azok súlyozásában. Új munkaerő felvételénél a több személy közül történő választás növeli a valóban megfelelő jelölt megtalálásának az esélyét.

Motiváció, kompenzáció. Az agrárdiplomaták állami szolgálatban állnak, így az anyagi elismerés (bérezés, jutalmak) lehetősége sikeres tevékenység esetén is jóval korlátozottabb, mint az üzleti szférában. Mégis létezik néhány olyan motivációs lehetőség, amellyel a vezetők időről időre élnek, és amelyek az agrárdiplomáciai munkavállalókra többnyire hatásosak.

- A feladat különleges jellege: nemzetközi környezetben végzik munkájukat, az agrárágazat és a nemzetgazdaság számára fontos, esetenként hosszabb távra is meghatározó tevékenységet folytatnak.
- A diplomata élete mozgalmas, külföldön és belföldön is (vendégekkel) sokfelé megfordul, sokféle emberrel találkozik, az agrárgazdasághoz kapcsolódó széleskörű ismereteket szerez.

- Nagyszerű csapatban dolgozik, értékes, nagy tudású munkatársakkal együtt. Nemzeti és nemzetközi elismerést tud szerezni önmagának és az országának.
- Jövőbeli előmenetele szempontjából általában pozitív megítélést kap a valamely agrárdiplomáciai munkakörben végzett tevékenység,
- A vezetők élhetnek a szóbeli és írásbeli dicséret lehetőségével. Ennek mértéke vezetőként különböző, általában csekélyebb mértékben élnek vele, mint az indokolt lenne, pedig az agrárdiplomáciai munkát végzők többségének ez komoly motivációt jelent.
- A különösen kiemelkedő tevékenységet végző agrárdiplomaták nemzeti és nemzetközi kitüntetésekben részesülnek.

Az irányítás (performance management). A vezető az általa irányított agrárdiplomatának világos eligazítást adjon, lehetőleg írásban. Ez lehet csak néhány tőmondat. A beosztottnak lehetőséget kell adni a visszakérdezésre. Mindez azért fontos, mert az agrárdiplomaták általában nagy önállósággal, minimális vezetői közbeavatkozással végzik a munkájukat. Gyakori vezetői ellenőrzés, utasítás, módosítás a motiváltságot és a feladat elvégzésének a hatékonyságát csökkenti. Segíti viszont a feladat jó minőségben való elvégzését, ha menet közben – akárcsak egész rövid – oda-vissza információcsere történik a vezető és a beosztott között.

A képzés, az önfejlesztés: kulcsfontosságú területei az agrárdiplomata fejlődésének, még ha időhiányra hivatkozva gyakran csak korlátozottan valósul is meg. Mindazokra a szakmai, nyelvi területekre ki kell terjedjen, amelyek az agrárdiplomata feladatkörébe tartoznak, kiegészítve a jövőbeni személyes tervekre való felkészüléssel. Konferenciákon való részvétel, üzemlátogatások, fogadásokon való részvétel során egyaránt kombinálható az adott szakmai feladat elvégzése az önképzéssel.

Utódlás, tervezés. Fontos, hogy a szakmai (felső) vezetők, akiknek rálátásuk van az agrárdiplomácia nagyobb területeire és a kapcsolódó területekre, maguk is rendelkezzenek a munkatársak képzésére, önfejlesztésére, a jövőjükre vonatkozó elképzelésekkel. Nagyon sok olyan terület van az agrárdiplomácián belül és a kapcsoló nemzetközi területeken, ahol egy-egy agrárdiplomáciai helyen éveket eltöltve és tapasztalatokat szerezve az újabb, magasabb követelményeket állító pozícióban is meg tudja állni a helyét az illető. Ezért is fontos a munkatársak lehetőleg évenként történő értékelése előre meghatározott szempontok alapján. Az értékelések során lehet beszélni a jövőbeni tervekről is

Informatikai rendszerek ismerete. Minden munkahely egyre szélesebb körben alkalmaz informatikai, digitális rendszereket. A kézzel való jegyzetelés, a nyomtatott jelentések, feljegyzések időszaka egyre inkább lejár, az informatikai eszközök és módszerek kerülnek egyre inkább előtérbe a napi munka és az információk tárolása során is. Célszerű a legfontosabb információkat írásos formában is rögzíteni és tárolni – akárcsak a mobilunk esetében. A digitális eszközök használatával az információk megsokszorozódnak, egyre nehezebb a valós és hasznos információkat kiválasztani közülük. Az agrárdiplomácia

területén is egyre fontosabb szerephez jutnak az informatikai szakemberek. Egy jó agrárdiplomatánál azonban rend van mind az információk továbbításában és tárolásában, mind a saját fejében. Az információk megsokszorozódása idején is szükséges, hogy az agrárdiplomata által adott információk hitelesek legyenek.

2.3.2. Az agrárdiplomata speciális tulajdonságai

Egy jó agrárdiplomata egyaránt rendelkezik szakmai ismerettel, nyelvismerettel és pozitív emberi tulajdonságokkal. A szakmai ismeret nem elsősorban egy adott terület mély ismeretét jelenti, hanem az agrárgazdaság minél több területéről való áttekintést és kapcsolati rendszert. Ilyenek pl. a mezőgazdasági termelés, a kereskedelem adatai, a gazdaságszerkezet, a támogatási rendszer, a vidékfejlesztés, az agrároktatás és -kutatás, a marketing, az agrárágazat jogi szabályozása és stratégiai anyagai. Mindezekről ismeretekkel kell rendelkezni a fogadó ország(ok) és Magyarország tekintetében is. Legyen tájékozott az agrárium új tudományos-technikai fejlődésében, pl. digitalizáció, precíziós mezőgazdaság, biotechnológia. Az agrárdiplomatát gyakran meghívják a fogadó országban vagy nemzetközi szervezetekhez előadást tartani. Ilyenkor a felkészülés során célszerű az ismereteket szakemberek segítségével elmélyíteni, pontosítani. Külszolgálat alatt a jó agrárdiplomata mindent megtesz Magyarország és a magyar agrárium jó hírnévének építéséért. Az idegen nyelvek közül alapvető az angol nyelv ismerete, mind az értés, olvasás, írás magabiztos, választékos módján. Emellett fontos a fogadó ország nyelvének minél magasabb szintű ismerete. A Brüsszelben és a nemzetközi szervezeteknél dolgozó személyek esetében követelmény vagy mindenképpen előny további nyelvek (elsősorban a francia, német, spanyol) nyelvek birtoklása. A személyes tulajdonságok között igen fontos a nyitottság, a kapcsolatteremtő készség, az empátia, a konstruktivitás, a korrektség és a hitelesség. Fontos az önálló munkavégzésre való képesség, a szorgalom, a kreativitás, az innovációkra való érzékenység. Az agrárdiplomata minden pillanatban és helyzetben az őt küldő országot képviseli, az országát nem kis részben rajta keresztül ítélik meg. Humánológiai szempontból a menedzseri tevékenység alapja az emberek rendszerszervező képessége. Ezen belül az egyes csoporttagok csoportidentitása, vagyis a közös eszmék és értékek elfogadása, az együttműködési képesség, az aktív részvétel a menedzsmenttevékenység egyes szakaszaiban, a hűség a csoporthoz (lojalitás), az érzelmi elkötelezettség. Egy agrárdiplomatának lojálisnak kell lennie a mindenkori kormányhoz, a felső vezetőihez. A kapott feladatokat a legjobb minőségben kell elvégezni. Az agrárdiplomatának elsősorban az általa végzett munkához kell érzelmileg kötődnie. Ha ez a kötődés fennáll a vezető(k) felé is, úgy az egész szervezet hatékonysága növekszik.

Az agrárdiplomáciai menedzserek esetében igen fontos adott régiók, népcsoportok kulturális sajátosságainak ismerete. Tapasztalataink szerint sok nemzetközi tárgyalás azért akadt és akad el, mert a felek nem veszik figyelembe egymás kulturális sajátosságait. Pedig még a kifejezésre azonos, pontosan fordított fogalmak is eltérő tartalmakat

jelenthetnek a feleknél, eltérő magatartás, következmények társulnak hozzájuk. Ezekre a kulturális sajátosságokra különösen a protokoll tantárgy oktatása során térünk ki.

A diplomáciai munka során a diplomata feladata a küldő féltől kapott megbízás végrehajtása a fogadó félhez kapcsolódó neutrális alapállás mellett. A diplomata hozzáállása tekintetében sem a bennszülötté, sem az ellenséggé válás nem szolgálja a küldő fél tárgyilagos tájékoztatásához fűződő érdekeit. A „localitisz” vagy „bennszülötté válás” olyan diplomáciai szindróma, amelyben a diplomata a fogadó állam érdekei mellett érvel, nem pedig a küldő állam érdekei mellett. A lokalizáció akkor fordul elő, amikor egy diplomata a fogadó országban olyan mértékben beépül a helyi kultúrába, hogy figyelmen kívül hagyja küldetését. A diplomata ebben az esetben bennszülött állampolgárként viselkedik. A probléma elkerülése érdekében a diplomatáknak egy adott kiküldetésben legfeljebb négy évre ajánlott szolgálatot teljesíteni, vagyis ezen a területen is ajánlott a rotációs elv alkalmazása. Az „antilokalitisz” egy másik lehetséges probléma a diplomata esetében. Ez esetben a diplomata a fogadó állam érdekeivel és politikájával szemben megkülönböztetés nélküli ellenséges magatartást képvisel, amelynek kiváltója lehet az érintett államban a barátságtalan bánásmód vagy a kemény és/vagy primitív életkörülmény, de ezt kiválthatja és erősítheti a fogadó országtól eltérő politikai beállítottság is. Az antilokalitisz gyengíti a diplomaták kapcsolatát a fogadó állammal, ami végső soron a diplomaták negatív attitűdjét alakítja ki a fogadó állammal szemben. Az a diplomata, akinél kialakult az antilokalitisz, csak negatív információkat közvetít a fogadó államról a küldő állam felé, ami ellentmond a küldő állam külpolitikai célkitűzésének.

A személyes nyitottság jutalma

Nem sokkal az EU-ba történő belépésünket követően informális tanácsülésre került sor, amelyen a szerző is részt vett az agrárminiszter kíséretében. Az első este rendezett vacsorán nagy, kerek asztalok mellett ültek a vendégek, mi már inkább a szélén, ahol az asztalunknál volt még néhány üres szék. Egyszer csak bejött a terembe két személy, szintén elegánsan öltözve, de olyan bizonytalanul néztek körül, mint akik nem igazán ismernek a teremben senkit. Odainvítáltam őket az asztalunkhoz, beszélgetni kezdtünk. Kiderült, hogy ők Törökország képviselői voltak, amely ország szintén meghívást kapott az informális találkozóra. Az egyikük a mezőgazdasági minisztériumban volt miniszterhelyettes. Körülbelül egy évre rá Magyarország is indult egy twinning pályázaton, amely a törökországi vidékfejlesztést volt hivatott segíteni. A pályázó országok konzorciumai bemutatkozásán magyar részről én is részt vettem. A bíráló bizottság vezetője a miniszterhelyettes volt. A pályázatot a mi konzorciumunk nyerte meg. Ez a tevékenység egy láncszeme lett a Külügyminisztérium által is szorgalmazott magyar–török kapcsolatoknak.

A diplomatának semlegesnek kell lennie, és építő, pozitív kölcsönhatásba kell lépnie a fogadó állammal annak érdekében, hogy erősebb kapcsolatot építsen ki mindkét ország javára⁶⁸.

Kapcsolattartás a tárgyalóasztalon túl

A tanácsi munkabizottságok brüsszeli találkozóin során a hivatalos ülések mellett fontos szerepet jutott a nemhivatalos találkozásoknak, amelyek általában fehér asztal mellett bonyolódtak. Brüsszel központjában nagyszámú étterem és pub van, amelyek délidőben vagy este megteltek a brüsszeli tisztviselőkkel, a tagállami kiutazókkal. Fontosabb üléseknél az előző napon történő kiutazással este számos, számunkra fontos emberrel lehetett összefutni, akár két helyen is. Ezekon a találkozókon kötetlenül ki lehetett puhatolni a partnerek álláspontját, szándékait, de mód volt arra is, hogy elmagyarázzuk és szövetségeseiket keressünk a magyar állásponthez, hogy kipuhatoljuk a kompromisszumos pontokat.

2.4. Minőségmenedzsment az agrárdiplomáciában

A minőség fogalmát általában értelmezik úgy, hogy valami „jó”, vagy „kiváló”. A minőség eleinte termékekhez kötődött, és annak tulajdonságai alapján ítélték egy terméket „minőséginek”. A termékek mellett a minőség vizsgálata és értékelése hamarosan kiterjedt a szolgáltatásokra is. Az 1950-es évektől a minőségpolitika, a minőség megközelítése gyors fejlődésen ment keresztül. A kiindulópont Japán volt, ott is a Toyota gyárban bevezetett módszerek, rendszerek példáját tanulmányozta és igyekezett átvenni az egész világ. A minőségi szemlélet a termékekről átterjedt a termelési folyamatokra, a munkaerő képzettségére és részvételére. Kialakult a „minőségirányítási rendszer” (quality management), majd az átfogó, „totális minőségirányítás” (TQM Total Quality Management) fogalma és gyakorlata⁶⁹. Az utóbbi években tovább gazdagodott a minőség fogalma, tartalma: részévé vált a környezettudatosság, a környezet védelme, valamint a társadalmi felelősségvállalás is.

Az évek, évtizedek során felmerült és egyre erősödik a minőségpolitika államok közötti összehangolásának szükségessége és gyakorlata. Európában 1958-ban alakított meg egy minőség-ellenőrzéssel foglalkozó szervezetet öt állam: Franciaország, Nyugat-Németország, Olaszország, Hollandia és az Egyesült Királyság. Ez volt az EOQC, a European Organization for Quality Control. Ehhez a szervezethez hamarosan több nyugat-európai állam minőségellenőrző szervezete is csatlakozott. Ahogy a minőségmenedzsment-szemlélet tért hódított Európában is, 1972-ben a szervezet neve – mai napig tartó érvénnyel

68 Ruey T. D. (2017): The history of Diplomacy, Diplomatic World Institute, <https://www.diplomatic-world-institute.com/en/history>

69 European Organisation for Quality Magyar Nemzeti Bizottság (EOQ MNB) honlapja, <https://eoq.hu>

– EOQ-ra (European Organization for Quality) változott. A viszonylag nyitott berendezkedésű Magyarországon elsősorban az exportorientált agrárgazdaságban foglalkozó szakemberek már az 1960-as években figyelemmel kísérték az EOQ tevékenységét, részt vettek egy-egy munkabizottsága ülésén. 1972-ben megalakult Magyarországon az EOQ Magyar Nemzeti Bizottsága (EOQ MNB), amely még abban az évben felvételt nyert az EOQ-ba, és a mai napig is annak a hivatalos nemzeti képviselő (National Representative) szervezete. Az EOQ MNB egyik szakosztálya a mezőgazdasággal és élelmiszeriparral foglalkozik, egy másik szakosztály a közigazgatás minőségmenedzsmentjével, habár elsősorban az önkormányzatokkal, kormányhivatalokkal⁷⁰.

Az agrárdiplomácia a közigazgatás része, de a minőségmenedzsment témája a diplomáciában és ezen belül az agrárdiplomáciában is sajnálatosan kevésbé kerül szóba, szakirodalmi is alig van, inkább csak a diplomáciai oktatás minősége kapcsán emlegetik. A minőségmenedzsment-szemlélet és -gyakorlat a diplomáciai tevékenység hatékonyságához, sikerességéhez is hozzá tud járulni. A szervezet tevékenységének „minősége” nem csak a vezetőknél, hanem a tevékenységben résztvevő összes agrárdiplomáciai menedzseren múlik. Egy diplomáciai szervezetben is nagyon fontos a munkatársak egyetértése, elkötelezettsége a szervezet céljai érdekében, a tevőleges hozzájárulás kezdeményezésekkel, javaslatokkal. A diplomáciai szervezet hatékonyságának fontos része a dokumentálás, az egyes dokumentumok és a dokumentáció egészének a minősége.

2.5. Válságmenedzsment

A válságmenedzsmentet a rendkívüli eseményekre, körülményekre alkalmazzák. Ennek is kell legyen egy tudatosan megtervezett része (pl. matematikai modellek alapján), és van egy improvizáción alapuló része. A válságmenedzseléshez újra kell gondolni a fizikai, anyagi erőforrásokat és különösen a humán erőforrásoknak a „normális helyzetektől” eltérő tulajdonságok alapján történő bevetését. Válságról beszélünk, ha a szervezet működésében előre nem vagy alig látható esemény következik be, amelyre a szervezetnek az egyensúlya érdekében reagálnia kell. Az agrárdiplomáciában előfordulnak kisebb kihatású válságok, kihívások, mint pl. ha az egy- vagy kétszemélyes agrárdiplomata-létszámból váratlanul kiesik valaki betegség vagy családi ok miatt, vagy ha a vezetés váratlanul rövid határidejű, sok munkával járó feladatot ad, ami a feladatlírásban vagy a rutinszerűen végzett feladatok között nem szerepel. Gyakran előfordul, hogy egy nemzetközi tárgyalás váratlan, kedvezőtlen fordulatot vesz. Az EU-elnökség ideje alatt is előfordulhatnak válságok, amire reagálni kell, pl. a 2011. I. félévi elnökség idején megjelenő, egész Európát érintő e-coli fertőzés. Nagyobb horderejű válságok elsősorban külső tényezők miatt fordulnak elő: a globális világban vagy a fogadó országban bekövetkezett váratlan politikai,

⁷⁰ Molnár P. (2022): Az EOQ MNB közhasznú egyesület 50 éve, 1972–2022, <https://eoq.hu/emlek/eoq50.pdf>

gazdasági események, pl. energiaválság, ukrajnai háború. A válság bizonytalansággal és kockázattal jár, amelyek leküzdésével a válságmenedzsment foglalkozik. Fő feladatok:

- A válság jeleinek felismerése, lehetőség szerinti megelőzése. A jelek felismeréséhez szükséges, hogy az agrárdiplomata széleskörű információs bázissal rendelkezzen, és a rendelkezésre álló adatokat rendszeresen elemezze. Az elmélyült gondolkodásra időt kell szánni, mert események előre történő felismerésével és azokra történő reagálással erőforrásokat lehet megkímélni, kedvezőtlen kimeneteket megelőzni.
- Amennyiben a válság mégis bekövetkezik, először gyors reagálással azonnali intézkedéseket kell tenni, pl. tárgyalások elnapolásának kérése.
- Ezt követően egy alapos elemzés alapján javaslatot kell kidolgozni és kezdeményezni, többnyire a vezetés felé.
- A jóváhagyott intézkedések alapján meg kell kezdeni a válságból kivezető stratégia végrehajtását.

Fontos, hogy a válság jelentkezésekor és a leküzdése alatt elkerüljük a pánikot. A válságmenedzselés során az agrárdiplomaták lényeges tulajdonságai közül különösen szerepet kap az innovativitás és a kreativitás. A válság leküzdésében segítséget jelent, ha az erőforrásainkból tartalékkal rendelkezünk. Gyakran a válságból kivezető stratégia feltétele az is, hogy szövetségeseket találjunk az elgondolásainkhoz (pl. a nemzetközi tárgyalások során). Válság idején át kell gondolni és gyakran módosítani kell a szervezet tevékenységével kapcsolatos kommunikációt. Ez általában kevesebb kommunikációt jelent a válság menedzselése során, de lehetnek esetek, amikor a több kommunikáció elősegíti a megoldást (pl. szövetségesek keresése és meggyőzése esetén).

A válsághelyzet kezelése a magyar elnökség alatt

A válságmenedzsmentre jó példa volt a magyar elnökség ideje alatt fellépő e-coli fertőzés Németországban, majd több európai országban, amely halálos kimenetelű megbetegedésekkel is járt. Én az SCA elnöke voltam, és munkatársaimmal éppen egy szombati kiránduláson voltunk Brüsszel közelében, amikor megcsörrent a telefonom. A mezőgazdasági biztos kabinetjének egyik munkatársa volt, aki röviden tájékoztatott az e-coli fertőzés terjedéséről, és átadta biztos üzenetét, amely szerint rendkívüli miniszteri értekezletet kell összehívni hétfőre vagy keddre. Azonnal felhívtam a miniszteremet, aki kissé meglepődve hallotta a szoros időtervet, hiszen bőven volt már programja mindkét napra. A keddet választotta, visszaszóltam a kabinet munkatársának, és kedden reggel valóban ott ült valamennyi miniszter Brüsszelben a Tanács ülésén. Megtárgyalták a helyzetet, információt cseréltek, rendkívüli intézkedésekről döntöttek. Ezek során a magyar elnökség támogatásával elfogadásra került az a magyar tagállami javaslat, hogy a paprika is kerüljön be a kompenzációban részesülő termékek közé.

2.6. Esetleírás: Agrárdiplomáciai tevékenység Magyarország pakisztáni nagykövetségén

2.6.1. A külgazdasági attasé munkájának bemutatása projektmenedzseri szempontból

Kérdéskörök:

1. a magyar agrárdiplomáciai célok, azok illesztése, alkalmazása a pakisztáni viszonyokhoz,
2. Pakisztán agrárpiaci jellemzői, azok jelentősége,
3. a külgazdasági attasé munkamódszere,
4. az elméleti stratégia, munkamódszer átültetése a gyakorlatba, esettanulmányok.

1. Magyar agrárdiplomáciai célok, azok illesztése, alkalmazása a pakisztáni viszonyokhoz. A nagykövetség külgazdasági munkáját, annak agrárvonatkozását illeszteni kell a magyar agrárszektor közép- és hosszútávú elképzeléseihez, irányvonalaihoz. Emellett tisztában kell lenni a magyar agrártermelők által biztosított exportképes termékek, szolgáltatások körével. 2022. november 7-én az Európai Bizottság elfogadta Magyarország Közös Agrárpolitikáját (KAP), mely alapjaiban határozza meg a magyar vidék és agrárium fejlődésének irányvonalait. A 2027-ig tartó időszakban Magyarországnak járó uniós agrár- és vidékfejlesztési támogatások, az uniós források a kiemelkedő arányú nemzeti költségvetési hozzájárulással együtt minden eddiginél nagyobb segítséget jelentenek a vidékfejlesztés, a gazdálkodók és élelmiszer-feldolgozók számára. Az előző időszakhoz képest jelentős bővülést jelent a felértékelődő, tudásátadáshoz kapcsolódó témakörök, a magyar agrárium termelékenységének fokozása. Az új, elfogadott KAP-ban megfogalmazott célok között szerepel az új innovációk adta lehetőségekkel való hatékonyabb termelés, legyen szó akár precíziós gazdálkodásról, akár agroökológiai termelési módszerről.

A nagykövetségnek, a külgazdasági attasénak erre az új irányvonalra kell fókuszálnia a jövőben, mint ahogy tette ezt a korábbi időszakban is, a korábbi preferenciák figyelembevételével.

2. Pakisztán agrárpiaci jelentősége. Pakisztánban a mezőgazdaság domináns ágazatnak számít, GDP vonatkozásában a második legerősebb ágazat a textilipar után, de a politikai, társadalmi, környezeti és éghajlati viszonyok miatt hanyatló teljesítménye következtében termelési hozama fokozatosan csökken. A mezőgazdaság a lakosság 43%-át foglalkoztatja, s a GDP 19%-át adja. A mezőgazdasággal kapcsolatos problémák a következők:

- a modern mezőgazdasági technológia hiánya,
- alacsony hektáronkénti termés hozam, hatalmas betakarítási veszteségek,
- kimerülő vízkészletek,
- korszerűtlen vízkitermelés és a talaj sótartalma,

- a gazdálkodó rossz pénzügyi helyzete,
- földrajzilag szigorúan lokalizált piac (az egyes tartományok eltérő földrajzi, éghajlati adottságai),
- illegális földhasználat.

A nagykövetség – agrárorientációjú – külgazdasági munkájában a fentiekben felsorolt téma közül az első négy pontra fókuszál, hiszen ezekben áll rendelkezésre olyan magyar technológia, tudástranszfer-lehetőség, melyre jelentős igény mutatkozik Pakisztánban.

A nemzetközi statisztikák szerint a népességnövekedéssel számolva a világ országainak 60%-kal több élelmiszert kell előállítania 2050-re. A fenti nehézségek ellenére Pakisztánnak 50%-kal több élelmiszert kell termelnie 2050-re, úgy, hogy a termelési hozamok évről évre csökkennek, vagyis nem hogy emelkednek, hanem csökkennek a megtermelt javak, ez a jövőben szinte megoldhatatlan problémák elé állítja majd Pakisztánt.

3. *A külgazdasági attasé munkamódszere.* Általánosságban megfogalmazva egy külgazdasági attasé (KGA) feladatkörében az elsődleges feladat az adott gazdasági ökoszisztéma feltárása, felfedezése. Ezt követi a munkastratégia kialakítása, hogy hogyan lehet összekapcsolni a magyar mezőgazdasági exportkínálatot és az erre irányuló helyi keresletet. Nincs ez másként az agrárdiplomáciai területeken sem, különösen, hogy Pakisztán egy mezőgazdasági orientációjú ország. A pozícióba belépő KGA munkája, feladata elsősorban attól függ, hogy ez az üzletfejlesztési folyamat milyen stádiumban van, mit ért el az elődje, milyen stádiumban kapcsolódott be az új diplomata a projektbe. Pakisztánban nincs külön agrárszakattasé, az attasé feladatkörén belül egy terület az agrárdiplomácia.

A fő feladatok előtt még ott van a nulladik feladat: a célsországba, célközösségbe való megérkezés és beilleszkedés. Meg kell érteni és együttműködni a helyi közösséggel, annak kulturális keretei között kell tudni eredményt elérni. Sokan képviselik azt, hogy bele kell simulni a kultúrába. Tökéletesen beilleszkedni egy nagyon hosszú és szinte lehetetlen feladat. Ma már sokkal inkább elfogadottabb a tökéletes illeszkedés megközelítéséhez képest, hogy felvállalható az, hogy „idegen vagyok, nem itt született vagyok”, de tiszteletben tartom a ti kultúrátokat, rendszereiteket, és üzleti érdekeltség alapján kapcsolatokat keresek veletek. Ebben a „besimulásban” az lesz sikeres, aki képes tudatosan alkalmazkodni. A stratégiai tervezésről szóló szakirodalmak nagy többsége négy feladatot azonosít egy új munkafolyamat, piac vonatkozásában, melyek a következők:

1. piacfeltárás, a lehetőségre való felkészülés;
2. stratégia kialakítása, projektgenerálás;
3. üzletfejlesztés;
4. teljesítés, megvalósítás.

Ennek a négy feladatnak, négy egymást követő lépésnek kell tükröződnie a KGA munkájában is. Az egyes szakaszok időbeni hossza, mélysége nagyban függ a KGA személyétől, felkészültségétől, korábbi üzleti, üzletfejlesztési tapasztalatától. Nagyban függ

az állomáshely fejlettségétől, a jelen lévő konkurenciától, és sok más egyéb objektív és szubjektív tényezőtől. Nem annyira kézenfekvő az igény és kereslet egymásra találása, de a fenti stratégiai lépések fel nem cserélhetőek, és ki sem hagyható egy eleme sem. A negyedik lépésben szétválnak a folyamatok, hiszen szerződésük elvinni egy üzletet igazából már nem a KGA dolga, hanem a helyzetbe hozott szervezeté. Azonban a kapcsolatápolás szempontjából és a következő lehetőségek kiaknázása érdekében az utánkövetés egy el nem hanyagolható lépés.

4. *A fenti elméleti stratégia, munkamódszer átültetése a gyakorlatba.* Pakisztánban az agrárdiplomácia témakörében a megvalósítás és a jövőbeli siker esélye szempontjából az alábbiakat érdemes kiemelni.

2.6.2. Vegyesvállalat keretében végrehajtott akvakultúra-beruházás

Az akvakultúra mint bizonyos halféleségek kontrollált körülmények közötti tenyésztése a világban a '70-es években indult el, ennek ellenére az elmúlt 1-2 évig nem volt hagyománya Pakisztánban. A nemzetközi gyakorlatban már kialakult nyitott vagy zárt, extenzív vagy intenzív tenyészetekben, a szárazföldön lévő tavakban vagy medencékben, illetve part menti vizekben, vagy a part menti nyílt vizekben végzett halszaporítás, halnevelés, a halak élelmiszeripari hasznosítása csak szórványosan, mindenféle komolyabb stratégia nélkül folyt. Ezt a piaci lehetőséget ismerte fel a KGA, s a korábban bemutatott „négylépéses modell” mentén indította el a piacralépési folyamatot.

1. lépés: *piacfeltárás, a lehetőségre való felkészülés*

Piacfeltárás:

- A pakisztáni édesvízi haltermelés és halfogyasztás alapjainak megismerése, fajok, tavak, takarmányozás, értékesítés.
- A haltermelés és -tenyésztés fejlesztési lehetőségeinek meghatározása, keltető, nevelő tavak, fajok, területi elhelyezkedés, vízbázis, munkaerő kérdései.
- Együttműködési lehetőségek feltérképezése, meghatározása a haltenyésztés és egyéb mezőgazdasági területek fejlesztése terén.
- A lehetséges együttműködés kialakítása érdekében szükséges intézkedések, feladatok meghatározása.

Megállapítások:

A pakisztáni haltermelés elsősorban extenzív technológián alapul, amikor a halakat nem takarmányozzák, csak tartják a tavakban, és várják, hogy a rendelkezésre álló természetes táplálékon megnőjenek, így a magyar szakértelemre mind az etetés technológiájában, mind a szaporításban széleskörű igény mutatkozik. Az édesvízi halak feldolgozása nem elterjedt, a megtermelt halat általában jegelve értékesítik, és az értékesítés helyszínén tisztítják meg igény szerint, illetve helyi próbálkozások vannak feldolgozott haltermékek

előállítására, ez azonban semmilyen tekintetben nem felel meg az európai követelményeknek.

A lehetőségre való felkészülés:

A piacfeltárás mindig kétoldalú, tisztázni kell a magyar oldal nyitottságát, képességét, készségét. Emellett a pakisztáni oldal nyitottságát, készségét az újra, s a képességét az új technológia adaptálására. A gyakorlatban a KGA az alábbihoz hasonló struktúrában összeállított stratégiai kérdéseket teszi fel a szereplőknek, s ezekre keresi a választ:

Megvan-e a szándék a felekben az együttműködésre?

- a) Van-e igény a szolgáltatásra a pakisztániakban (nem a magyar fél akar elsődlegesen adni, hanem akarnak-e a pakisztániak kapni)?
- b) Van-e képesség a magyar félben az együttműködésre?
 - i. Van-e szándék?
 - ii. Van-e kapacitás (szakmai, tanácsadási, rendszeres kiutazásra készség, szakember, aki folyamatosan tudja irányítani, követni a projektet)?
 - iii. Van-e erőforrás (pénzügyi, munkaerő)?

Mit ajánlanak a felek az együttműködés keretében?

- c) Magyarország
 - i. tőkebefektetést Pakisztánban, csak egy sikeres előkészítő fázist követően;
 - ii. folyamatos szakmai támogatást;
 - iii. munkaerő-allokálást vagy -felvételt.
- d) Pakisztán
 - i. tőkebefektetés;
 - ii. szakmai stáb kialakítása, kiképzése.

Mik a projektlehetőségek?

A piacfeltárás és projektgenerálás első lépéseként meghívták Pakisztánba dr. Hala-si-Kovács Bélát, a Nemzeti Agrárkutatói és Innovációs Központ Halászati Kutatóintézetének (NAIK HAKI) vezetőjét, aki kiutazott egy tanulmányútra, felmérésre 2020. január 20-25. között.

2. lépés: a stratégia kialakítása, projektgenerálás

A tanulmányutat követően a koncepció a következő volt: A NAIK HAKI tudásbázisán bevonják a VitaFort Agro Ázsia Zrt.-t (VAA), ami egy vegyesvállalati formában a helyi partnerrel, a Jaffer Agro Services (Pvt.) Ltd-vel közösen egy vegyesvállalatot hoz létre keltetés, intenzív akvakultúra-rendszer és feldolgozás tervezésére, építésére és működtetésére. A beruházáshoz szükséges tőkét a Jaffer, míg a VAA a szükséges know-how-t és a projektmenedzsment költségét (tervezhető módon egy fő mérnök felvételével) biztosítja. A vegyesvállalati részesedést a „befektetett” humán- és pénzügyi erőforrások arányában lehet meghatározni.

Projekt:

Az akvakultúra területén megvalósítható üzleti együttműködés Sindh tartományban, ahol az Engro infrastruktúra-bázisán első lépésben egy termelő akvakultúra-telep és első szintű halfeldolgozó üzem, második lépésben pedig egy keltető létesítése valósítható meg. Az üzem vízellátására nemcsak a kitermelt bányavíz, de feltehetően a használt erőművi hűtővíz is alkalmas lehet megfelelő visszahűtés után. A szóba jöhető fajok: afrikai harcsa, tilápia, ponty. A magyar fél részére szakmai háttérrel biztosíthat az üzleti együttműködéshez a NAIK HAKI, amely főként az első időszakban az ivadékellátást is biztosíthatja.

3. lépés: üzletfejlesztés

Az üzletfejlesztés további lépései során előfordul, hogy az eredetileg megfogalmazott projektcélok változnak, módosulnak. Ez történt ebben az esetben is. A második tanulmányútra 2021. január 22. és 29. között került sor, a VitaFort Agro Ázsia Zrt. halászati szakértője, dr. Gorda Sándor PhD személyében. Módosult a projektcél: egy halnevelő telep kialakítása tilápia és pangasius szaporítására és nevelésére. Későbbiekben, kedvező piaci lehetőségek esetén a telep bővíthető a kívánt 100 millió darab/év pangasius ivadék kibocsájtási szintre.

4. lépés: teljesítés, megvalósítás

Alig egy hónappal később, 2021 februárjában megalakult az első magyar-pakisztáni agráripari vegyesvállalat, az AquaHatch International Pvt. A 600 000 dollár alaptőkével, 33,4%-os magyar részesedéssel alapított vállalat fő tevékenysége az édesvízi ökoszisztéma fejlesztése Pakisztánban, melynek első lépése egy pangasius és tilápia halfajok ivadékainak előállítására létrehozott halasfarm építése és üzemeltetése. A beruházás teljes volumene 1,3 millió euró. Az AquaHatch szakmai partnere a VitaFort Agro Ázsia Zrt., amely több tucat ilyen típusú keltetőt fejlesztett már Laoszban, Kambodzsában, Vietnamban és Thaiföldön. Az ötlet helyi fő szervezője a Jaffer Agro Services (Pvt.) Ltd. (JAS), melynek éves árbevétele hozzávetőlegesen 40 millió dollár. Másik befektető partner a Garibsons (Pvt.) Ltd., mely Pakisztán 18. legnagyobb rizsexportáló vállalata, éves árbevétele meghaladja a 100 millió dollárt. A vegyesvállalat helyi szakmai irányítását a negyedik partner, a 22 éves halászati export- és akvakultúra-fejlesztési tapasztalattal rendelkező vállalat, a Deep Blue Seafoods (Pvt.) Ltd. végzi, mely éves 10 millió dolláros árbevétellel rendelkezik. A meglévő keltetők nem képesek kielégíteni a piaci igényeket, mindössze kétmillió ivadékot tudtak helyben előállítani. A projekt keretében 100 hektár földet vásároltak, ahol kezdeti időszak után 10 millió ivadék előállítását tervezik. A cég székhelye a lehetséges vásárlók, halászati telepek közelében, Sultanabadban található, Sindh tartományban.

2.7. Esetleírás: Az agrárdiplomácia a gyakorlatban és a brexit hatása az agrárattasé feladataira

2.7.1. Keretek, felkészülés, feltételek és feladatok

A koordináta-rendszer, amiben egy szakdiplomata dolgozik. A kiválasztás és a szakmai felkészülési folyamat (hazai és állomáshelyi) mind fontos eleme a sikeres munkának. A folyamat a kiválasztással kezdődik. Az agrárszakdiplomáták az agrárminiszter javaslatára, az Agrárminisztérium felterjesztése alapján, a külgazdasági- és külügyminiszter jóváhagyásával, a Külgazdasági- és Külügyminisztérium hivatalos kihelyezési okiratában meghatározottak szerint kerülnek ki az egyes állomáshelyekre. Feladataikat a szakmai alaputasítás (AM) és a munkaköri leírás (KKM) határozza meg. Előbbi kifejezetten szakmai, az alap- és speciális feladatokat, a jelentéstételi kötelezettséget, a jelentések rendjét határozza meg.

A legfontosabb feladatok (kivonat):

A szakdiplomata tevékenységének szakmai területeit az AM feladataihoz kapcsolódó témakörök jelentik, az alábbiak szerint:

- A fogadó ország mezőgazdasági, élelmiszer- és környezetipari piacának feltérképezése, különös tekintettel a magyar piacfejlesztés lehetőségeire.
- A magyar vállalkozások agrár- és környezetipari áru- és szolgáltatásexportja növelésének és piacra juttatásának elősegítése.
- Az élelmiszer- és környezetipari befektetési kapcsolatok elősegítése.
- A fogadó ország illetékes szakirányú hivatalos szerveivel való kapcsolattartás, a magyar érdekek érvényesítése a magyar agrár- és környezetipari export növelésének és piacra jutásának érdekében.
- A mezőgazdasági és környezetügyi vásárokon való magyar megjelenés koordinálása.
- A mezőgazdasági és környezetügyi oktatói és hallgatói csereprogramok előkészítésében való közreműködés.
- Vonatkozó nemzetközi és kétoldalú megállapodások, munkatervek előkészítésében való részvétel.
- Nagy-Britannia agrárpolitikájában bekövetkezett változások, a brexit-folyamatok – ezen belül kiemelten az agrár- és környezetügyi politikai döntéseinek – napi szintű figyelése, feldolgozása, továbbítása.
- A brexit hatásainak nyomon követése a brit mezőgazdasági támogatáspolitiká, az élelmiszerbiztonság, a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem, a piacvédelem, az állategészségügy és a növényvédelem prioritásaira.
- A mezőgazdasági termelés és a kapcsolódó feldolgozási tevékenységek termelésfejlesztési és gazdaságossági szempontjainak értékelése, különösen a termelési támogatások, a feldolgozási ösztönzők és az értékesítés-élénkítés gyakorlati kérdéseire a fogadó államban.
- A mezőgazdaság az éghajlatváltozással összefüggő környezeti hatásainak mérséklésére alkalmazott gyakorlatok, technológiák bemutatása, és a fejlődési irányok nyomon követése (pl. öntözésfejlesztés, talajgazdálkodás stb.).

A szakdiplomata a tevékenysége során az AM agrárdiplomáciai célkitűzéseivel összhangban:

- Az általános feladatok között felsorolt témaköröket folyamatosan tanulmányozza, figyelemmel kíséri, jelentést készít, amelyben felhívja a figyelmet a fogadó országok agrárágazatában végbemenő folyamatokra, javaslatot tesz az együttműködés kialakítására, illetve a meglévő kapcsolatok bővítésére.
- Segítséget nyújt a magas szintű szakmai delegációk programjának előkészítésében, megszervezésében és lebonyolításában a küldő országokban, ill. Magyarországon. Szükség szerint szakmai kíséretet biztosít.
- Közreműködik a minisztériumi szintű találkozók tárgyalási tematikájának összeállításában.
- Segíti a szakértői delegációk programjának megszervezését és lebonyolítását mindkét országban.
- Figyelemmel kíséri a kiküldő és a fogadó ország közötti együttműködési kapcsolatok alakulását, és elősegíti azok fejlődését.
- Együttműködést alakít ki a nagykövetségek munkatársaival, segítve egymást a hatékony munkavégzésben, és az eddigi gyakorlatot alapul véve a környezetvédelmi és a külgazdasági szakterülettel kapcsolatos feladatok ellátásában.
- Szoros kapcsolatot alakít ki a fogadó országban működő magyar konzulátusok illetékes munkatársaival.
- Szoros kapcsolatot alakít ki a fogadó ország illetékes szaktárcáinak, érdekképviseleti szervezeteinek, szakmai szövetségeinek és szükség szerint vállalatainak, továbbá oktató- és kutatóintézményeinek illetékes munkatársaival.
- Részt vesz az országos és nemzetközi jelentőségű szakmai rendezvényeken.
- Kitérési pontok beazonosítása a magyar agrárexport számára, és a lehetőségeikkel képest közreműködik a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek Nagy-Britannia piacán történő elhelyezésében.
- Eljár konkrét agrárkereskedelmi ügyekben, magyar élelmiszerek potenciális angliai importőreivel történő kapcsolatfelvételben stb.

Jelentési és beszámolási kötelezettség:

- Munkájáról hetente, havonta, évente összefoglaló jelentést készít.
- Általános tartalmú jelentéseit az AM NKAF vezetőjének címezve küldi meg, a Külgazdasági és Külügyminisztérium Észak-Európa Főosztály egyidejű tájékoztatása mellett.
- Operatív ügyekben, illetve a szaktárca soron kívüli reagálását követelő ügyekben közvetlenül jelent az AM NKAF vezetőjének, valamint közvetlen, napi szintű kapcsolatot tart az NKAF illetékes referensével.
- A szakmai információkat tartalmazó, ill. döntést és intézkedést nem igénylő, tájékoztató jellegű jelentéseit, közvetlenül az érintett szakfőosztály vezetőjének küldi meg, az NKAF vezetőjének és referensének egyidejű tájékoztatásával.

Szóbeli beszámolására évente egyszer, a diplomáciai év végén, a Külgazdasági és Külügyminisztériummal egyeztetett nyári szabadságolási időszak alatt kerül sor az AM által meghatározott időpontban, az AM NKAF szervezésében. Míg a szakmai alaputasítás a feladatokra, addig a munkaköri leírás a munkavégzés rendjére vonatkozóan tartalmaz előírásokat, így pl. kiterjed a hatáskörökre, a külképviseleti adminisztratív feladatokra, az ügyeleti rendre, a munkakörre vonatkozó speciális törvényekre, rendeletekre, előírásokra, illetőleg belső utasításokra, szabályzatokra. A munkáltatói jogkör gyakorlója tehát a szakdiplomata esetében a Külgazdasági és Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára, a közvetlen szakmai irányítási jogkört gyakorló felettese az agrárminiszter (az AM Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályán keresztül), míg a külképviseleti munkájáért a nagykövet felel. Az AM-en belül a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya, a KKM-ben belül az Észak-Európa Főosztály (kereskedelempolitikai kérdésekben a KERPOL), a külképviseleten belül a belpolitikáért és a külgazdasági, valamint a tudományos és technológiai területért felelős munkatársak az első számú, meghatározó kapcsolatok. A fogadó ország sajátosságaiból adódóan felértékelődik az EU-s nagykövetségekkel, az ottani szakdiplomatakkal, illetve az EU-delegáció mezőgazdasági és kereskedelmi csoportjával való együttműködés.

A mezőgazdasági és környezetügyi szakdiplomata a kihelyezése előtt külügyi szakvizsgára kötelezett. Ennek tantárgyait, valamint a vizsgák menetrendjét a KKM határozza meg. Ezek tematikája kiterjed a protokolltól a nemzetközi szervezeteken át a biztonságpolitikai, nemzetközi fejlesztéspolitikai témakörökön túl a diplomáciai képviselet feladat- és hatásköreire, a konzuli jogra és tevékenységre stb. A felkészülés keretében általános (pl. iratkezelés, konfliktus- és stresszkezelés, közösségimédia-használat) és speciális (pl. az adott ország biztonsági kockázatait ismertető) képzéseken szükséges részt venni. A kihelyezés feltétele az egészségügyi alkalmassági vizsgálatok elvégzése is. Az AM a szakmai felkészítést a házon belüli főosztályok, szakmai területek megjelölésével (pl. kereskedelempolitika, vidékfejlesztés, élelmiszerbiztonság, állatjólét stb.), a szakmaközi szervezetek adatainak, illetve a relációban működő nagyobb vállalkozások elérhetőségeinek biztosításával támogatja. Az otthoni felkészülési idő általában 1-4 hónap.

Az állomáshelyre érkezve számos adminisztratív feladat vár a (szak)diplomatára. Ezek egy részében a nagykövetségi munkatársak segítenek (pl. regisztráció a külügyminisztériumnál, tartózkodásra is jogosító, diplomáciai státuszt igazoló kártya kiváltása, igazolások a mentességek (pl. lakásbérletnél helyi önkormányzati adó) igénybevételéhez. A megfelelő lakás megtalálásáról minden diplomata maga gondoskodik, meghatározott biztonsági feltételek teljesítése mellett (pl. a lakás távolsága, elhelyezkedése nagykövetségi és biztonsági felelősi engedélyhez kötött) és a lakhatási támogatásra meghatározott keretösszeg lehetőségein belül. Ennek átfutási ideje kb. egy hónap. Valójában ez az időszak szükséges ahhoz is, hogy megismerkedjünk az új munkahelyi környezettel, kollégákkal, a lakóhely környezetével, a szolgáltatásokkal, közlekedéssel stb. Ezt követően kezdődik valójában az érdemi munka: bejelentkezés a helyi agrárminisztérium megfelelő szervezeti egységéhez,

más nagykövetségek szakdiplomataihoz, szakmai szervezetek vezetőihez; releváns vállalkozások feltérképezése, feliratkozás hírlevelekre, információs csatornákra, a legfontosabb események beazonosítása stb. Ez a folyamat egy kb. 3-6 hónapos időszakot ölel át.

Mi szükséges a diplomáciai munkához, melyek azok a személyiségjegyek, tulajdonságok és képességek, amelyek segítik a diplomatát – általánosságban és szakterület-specifikusan is:

- alap: nyitottság a világra, érdeklődés a világ dolgai iránt, és az a motiváció, hogy a nemzetközi kapcsolatrendszeréről és az egyes országokról mindig újat tanulhat;
- ehhez kapcsolódik egy nagyfokú rugalmasság és alkalmazkodási képesség – „When in Rome do as Romans do”; meg kell tanulni megérteni a helyiek nyelvét, gondolkodását, teljesen új munka- és általános társadalmi környezetet kell viszonylag rövid idő alatt megszokni; el kell igazodni a helyi mindennapi életben (víz- és gázművek, szerződéses, közlekedés, „célravezető” kommunikáció stb.);
- terhelhetőség, teherbírás, fegyelmezettség – egy váltakozó intenzitású, folyamatosan változó, új helyzeteket teremtő munkakörnyezetben kell helyállni;
- érzelmi és szellemi stabilitás – rendkívül fontos, hiszen kezelni kell tudni sokszor a családot, a barátokat, a megszokott kapcsolati és biztonsági háló hiányát; váratlan helyzeteket és kihívásokat kell tudni leereagálni, megoldani;
- elengedhetetlen a jó kommunikációs és kapcsolatteremtési képesség – ezek tanulhatóak és érdemes is fejleszteni (egyetemi és más keretek között is); fel kell tudni ismerni azt is, hogy milyen információt honnan lehet legkönnyebben megszerezni, azt hol érdemes megosztani, így az informális és formális csatornákat megfelelően kell tudni működtetni;
- megbízhatóság és korrektség: ez az első számú névjegyünk;
- és nem utolsó sorban: az ember legyen tisztában önmagával, a saját képességeivel és vágyaival (mi az, ami lelkesíti, milyen területen dolgozik szívesen – például, ha kutatna, vagy nem szeret nyilvánosan, tömeg előtt beszélni, akkor gondolja át, hogy valóban ezt a pályát szeretné-e választani).

Példák: volt olyan kolléga, aki a járványhelyzetben úgy döntött, hogy hazamegy, nem bírta a bizonytalanságot, a folyamatos változást, és hiányzott a biztonsági tér körülötte. Volt olyan, aki minden eseményre mást kellett felkérjen moderátornak, mert nem tudott vagy szeretett nyilvánosan beszélni. Egy diplomatának számos helyzetben kell tudnia önállóan megnyilvánulni, eseményeken kell részt vennie, saját rendezvényeket kell kezdeményeznie, szerveznie, adott esetben azok házigazda szerepét is ellátnia, így az önállóság, a magabiztosság, a határozott fellépés és jó szervezőkészség szintén elengedhetetlenek ehhez a munkához. A szakdiplomata esetében ezek fokozottan igazak, hiszen egyedül „viszi” a területet (szemben pl. a politikai osztályon dolgozókkal vagy a nagyobb nagykövetségeken a külgazdasági területen dolgozó kollégákkal, ahol többen is lehetnek, illetve munkájukat külön asszisztensek is támogatják), az eseményei specifikusak, célzott

vendégkörrel zajlanak – pl. a B2B rendezvények, szakmai konferenciák, amelyeken ő maga határozza meg a tematikát, dönt a bevonásra kerülő partnerekről, a meghívottakról stb. Relációs specifikus, de azok az állomáshelyek, ahol jelenleg szakdiplomataik dolgoznak, mind kiemelt relációknak számítanak, így a kiküldött szakdiplomataik munkája is folyamatosan fókuszban van, és nagyfokú aktivitás jellemzi a tevékenységüket.

A szakdiplomata feladatai a következők egy úgynevezett. bilaterális relációban, tehát akkor, ha a diplomata nem nemzetközi szervezethez, hanem egy országba rendelve végzi a feladatait. Talán leginkább egy hármas pilléreként lehet és érdemes meghatározni és összefoglalni a portfóliót:

- Agrárpolitika – nagymértékben kapcsolódik és hasonlít ahhoz a munkához, amit pl. a brüsszeli állandó képviselőn dolgozó kollégák végeznek, hiszen az agrárpolitika közösségi hatáskör, Brüsszelben történik az uniós szintű alakítása. Támazkodunk az ő munkájukra, a tőlük kapott információkra, és mi is igyekszünk becsatornázni az egyes országok politikájának alakításával kapcsolatos információkat. Az Egyesült Királyság vonatkozásában az utóbbi időben ez a brexit-folyamatok, az EU-val kötött kereskedelmi megállapodás végrehajtása, az ágazati szabályozások, a KAP helyébe lépő új agrártámogatási rendszer nyomán követését jelenti elsősorban. Külön érdekesség, hogy itt, a UK-ban négy külön országrész van – külön, ún. devolvált kormányokkal, az agrárpolitika alakítása ezeknél a kormányoknál van, míg a kereskedelempolitika az országos, westminsteri hatáskör. A politikai és szakmai kapcsolatok körébe tartozik a hivatalos kapcsolattartás a helyi minisztérium (Department for Environment, Food and Rural Affairs – DEFRA), az Országos Gazdaszervezet, a terméktanácsok, a szakmai szervezetek képviselőivel, de legalább annyira fontos az informális kapcsolati háló építése is. Kiemelt fontossággal bír a rendszeres kapcsolattartás a többi nagykövetségi szakdiplomataival – sokat lehet tanulni tőlük, és az információcsere is sokkal könnyebben megvalósítható.
- Agrárkereskedelem, agrárexport elősegítése, támogatása. Az utóbbi időben hangsúlyos, kiemelt fókuszot kap a bilaterális relációkban. Ide tartozik a kereskedelem-szabályozás változásainak követése, az üzleti lehetőségek felkutatása, megkeresések kezelése, partnerek közvetítése, de magyar cégek piaci megjelenésének elősegítése is, kiállításokon, szakmai rendezvényeken való részvételük támogatása, promóciós események szervezése (pl. sajtóreggeli magyar termékekre építve, borkóstolók stb.). A magyar cégek külpiacra lépését számos formában segítjük, ebben a KKM-el (KERPOL, EXPORTKOORD), a Magyar Exportfejlesztési Ügynökséggel, a vámügyi szövetséggel stb. szorosan együttműködünk, előadásokat tartunk, a cégeket tanácsadással, a piaci és szabályozási környezet háttérinformációival segítjük, de volt példa olyan vállalkozásra, amelynek üzleti levél megírásában, volt, hogy a határon elakadt szállítmányának kezelésében, magánszemélyek esetében kedvelésből tartott állatok szállításának elősegítésében működöttünk közre. Színes és változatos munka, melynek legfontosabb része az AM-mel, a KGA-kollégákkal és helyi, valamint magyarországi

cégekkel való együttműködés, a terméktanácsokkal és exportban érintett ügynökségekkel, szervezetekkel való rendszeres kapcsolattartás.

- Agrár-technológiák (K+F+I): roppant izgalmas terület, és számos szempontból releváns is. Egyrészt az, hogy a jövőben mit, milyen körülmények között fogunk tudni előállítani, és az egyes országok miként tudják az élelmezés biztonságát garantálni, abban meghatározó szerepe van a technikai fejlődésnek és helyzetelőnynek (pl. az UK stadion méretű vertikális farmokon, termőföld nélküli termesztőközegekben állít elő jelentős mennyiségű zöldséget). Másrészt ahhoz, hogy az agráriumot vonzóvá tegyük, és a generációváltást is pozitívan lehessen befolyásolni, mindenképp szükség van arra a tudásra és azokra a technológiákra, melyek a fiatalok információszerzési és munkavégzési feltételeit határozzák meg. Nem utolsósorban pedig a technológiai és tudástranzfer a kapcsolataink elősegítését, a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásunkat is támogatja. Exporttermékként is tekinthetünk rá.

2.7.2. A brit reláció – a magyar agrárpolitika és agrár-külkereskedelem szemszögéből

Az Agrárminisztérium által delegált szakdiplomata 2019 márciusától végzi az agráriummal és agrár-élelmiszeripari területtel kapcsolatos feladatokat a londoni nagykövetségen. Tevékenységének központjában a brexitet követő átmeneti időszak új szabályozási környezetének nyomon követése, magyar döntéshozók, szakmai szervezetek és vállalkozások felé történő kommunikációja, a szabadkereskedelmi megállapodások és az agrárágazatot érintő hazai és nemzetközi folyamatok, fejlemények napi szinten történő figyelése kaptak prioritást. A brexit és a járványhelyzet kiemelt figyelmet irányított a UK-ban (is) az élelmiszer-előállítás és -ellátás területére, illetve az önellátás kapacitásainak fejlesztésével párhuzamosan az importkittenység csökkentésére és az új exportpiacok felé történő nyitásra, ugyanakkor az ukrajnai válság fokozottan világított rá, hogy a szigetország importtermékektől való függősége folyamatos és kiemelt kockázatként jelentkezik az élelmezésbiztonságban.

Az ország földterületeinek 71%-át hasznosítják mezőgazdasági tevékenységre, mindemellett az elfogyasztott élelmiszerek csupán kb. 50-60%-át állítják elő belföldön, így az ország élelmiszerimport kitenettsége továbbra is jelentős. A mezőgazdaságból származó teljes bevétel az Egyesült Királyságban 5 milliárd GBP (az ország GDP-jének kb. 0,60%-a). Az agrár-élelmiszeripari ágazat, ezen belül az élelmiszer-feldolgozás ugyanakkor a hazai feldolgozóipar legjelentősebb ágazata, éves szinten mintegy 122 Mrd fonttal járul hozzá a GDP-hez, és közel 4 millió munkavállalót foglalkoztat. A hazai előállítású termékek szerepének felértékelődése, a nagyobb önellátásra való berendezkedés fontossága és a helyi vállalkozások kapacitásainak bővítése továbbra is kiemelt figyelmet és támogatást kap. Belföldön a „Back British Farming”, a „Buy British” és a „British Food is Great,” míg külföldön a „Food is GREAT” kampányok széleskörű szakmai összefogással valósulnak meg, 2021-ben és 2022-ben az agrárszakdiplomata hálózatát tovább bővítették.

Míg az agráriumért felelős miniszter vízióként egy nemzetközileg versenyképes agrárágazatot, világvezető állatjóléti rendszert és technológiailag fejlett, az új innovációkat hasznosító, termelékenységében is a világ élvonalába tartozó brit mezőgazdaságot jelölt meg, a realitás ennél sokkal árnyaltabb képet mutat. A sertéságazatban kialakult drámai helyzet, a UK történetének legsúlyosabb madárinfluenza-járványa, a kínai felvevőpiac bizonytalanságai, a vágóhídbezárások, a kertészeti ágazatban kialakult drasztikus (70%-os) munkaerőhiány, a gazdálkodói tevékenységgel felhagyók egyre nagyobb száma, a későn meghozott kormányzati intézkedések, az input anyagok költségeinek jelentős emelkedése, az ellátási láncokban jelentkező fennakadások (szállítási kapacitások csökkenése, műtrágyagyárak leállításának eredményeként kialakult széndioxid-hiány élelmiszer-feldolgozókra és fagyasztott élelmiszereket szállítványozó cégekre gyakorolt hatása), valamint az energiaárak kilövése mind-mind rendkívül súlyos kihívásként és problémaként jelentkeznek.

A kereskedelempolitika központi kormányzati, az agrárpolitika viszont devolvált hatáskör, így a KAP helyébe lépő Környezetvédelmi Földgazdálkodási Rendszer (ELM) tesztelése az agrártámogatások kapcsán további feszültségeket hozott a felszínre, mely az egyes országrészek szakpolitikájának összehangolását nehezíti csakúgy, mint az árulellenőrzések rendszerének kidolgozatlanága és bevezetésének immár negyedik alkalommal, 2024. január végéig történő elhalasztása is, melyet a brexit és az északír protokoll körüli újabb viták tovább mélyítettek. Az EU-s reláció, a magasfokú piaci beágyazottság és a UK jelentős importkittenysége ellenére sem szerepel a kiemelt exportterületek között; a kereskedelmi lehetőségek és a jövőbeni kapcsolatok fókuszja – a kormányzati kommunikációval összhangban – a Távols-Keletre és az indiai-csendes-óceáni térségre tevődött át.

Az Egyesült Királyság ugyanakkor hazánk agrárexport relációjában a 10-11. helyet foglalta el az elmúlt években, így a magyar agrártermékek és agrár-élelmiszeripar szempontjából fontos piacnak minősül. Az agrár-külkereskedelmi forgalmunkban kivitelünk az elmúlt négy teljes évben 265 és 327 millió euró között, behozatalunk 41 és 118 millió euró között mozgott. Egyenlegünk az utolsó négy teljes évben pozitív volt, 147 és 278 millió euró között alakult. 2022. I-IX. időszakában exporttermékeink közül értékben első három helyen az állatok etetésére szolgáló készítmények és takarmányok (36 ezer EUR), az elkészített és konzervált húsok, vágási melléktermékek (cca. 36 ezer EUR), illetve az étrend-kiegészítők, élelmiszer-alapanyagok és -adalékanyagok (21 ezer EUR) szerepelnek. A UK kiemelt piaca a palackozott magyar boroknak (két éve az első számú piac volt), így ennek megfelelően ez a termékkategória nem csupán az ún. „soft diplomacy” tevékenységeinkben, de konkrét, piacépítést segítő események szervezésében is meghatározó szerepet kap.

Magyar agrár-élelmiszeripari exportöröknek nyújtott szolgáltatás keretében a szakdiplomata tevékenysége az alábbiakban realizálódik:

- partnerközvetítésben (forgalmazói és potenciális együttműködésre beazonosított listák összeállítása, esetenként személyre szabott piacfeldméréssel);

- üzleti lehetőségek felkutatásában, menedzselésében, tanácsadásban (cégekre szabot-
tan vagy a relációban jelentkező piaci információk alapján);
- az üzleti partnerek megbízhatóságának ellenőrzésében;
- magyar cégek problémás ügyeinek megoldásában;
- nemzetközi versenyekről, díjakról szóló információk megosztásában;
- és a relációt érintően kiemelten a brexit átmeneti időszakot követő szabályozási
környezet monitorozásában, az információk naprakészen tartásában és folyamatos
megosztásában.

UK-beli vállalkozások megkeresésére a szakdiplomata közreműködik:

- az adott cég igényeinek pontos felmérésében;
- magyarországi partnerek, potenciális beszállítók beazonosításában;
- kapcsolatfelvételen;
- a szabályozási környezet ismertetésében;
- folyamatkövetésben.

Minden reláció speciális, de az üzenet és a feladat ugyanaz: legjobb tudásunk és lehetőségeink szerint képviselni a saját országunkat, a saját területünket, és mindig tisztában lenni azzal, hogy mi magunk üzenet hordozók vagyunk, a rólunk kialakított kép pedig az ország megítélését is befolyásolja. Olyan névjegykártyát hagyjunk ott mindenhol, amit bármikor, a világ bármely pontján, bárki újra szívesen a kezébe vesz. Minden kihívás és nehézség ellenére fontos megélni azt, hogy egy új országot, új kultúrát, új embereket ismerhetünk meg. A Covid sok változást hozott az életünkbe, de az mindenképp pozitív, hogy kiemelt figyelmet irányított az agráriumra és az élelmiszer-ellátás fontosságára. Az egészségügyi szolgáltatások után talán a legfontosabb területté vált, hiszen alapvető szükségletéről van szó. Ez egy nagyon komoly tanulási folyamat volt a kormányzati és gazdasági szereplők számára is, mely az egyes országok és ellátási hálózatok egymásra utaltságát és függését is fókuszba emelte. Bebizonyosodott, hogy elszigetelt országokként nem tudjuk ellátni a feladatainkat, hanem azt – a saját érdekeink érvényesítése mellett – a nemzetközi partnereinkkel való együttműködésben kell megvalósítanunk.

Ellenőrző kérdések

1. Ki tekintendő agrárdiplomácia-menedzsernek?
2. Melyek az agrárdiplomáciai menedzsment folyamat részei?
3. Melyek az emberierőforrás-menedzsment fő szakaszai?
4. Milyen szempontok játszanak szerepet a diplomáciai naptár tervezése során?
5. A BDE mely cikkei adnak útmutatást a diplomáciai munka előkészítéséhez?
6. Milyen irányokban történik a diplomáciai munka végrehajtásának értékelése?
7. Milyen motivációk és kompenzációk ösztönzik az agrárdiplomatákat?
8. Melyek a minőségmenedzsment összefüggései az agrárdiplomációval?
9. Melyek a válságmenedzsment szakaszai?

Irodalom

- Batthyány-Schmidt M.; Zöldréti A.; Zöldréti Sz. (2020): A nők lehetőségei egy „férfias” ágazat generációváltásában, *Új Munkaügyi Szemle*, 1(4), 47–60.
- Gyuricza Cs., Zöldréti A. (2022): A krónikus szezonális munkaerőhiány kezelése az agráriumban. In: Zöldréti, Attila (szerk.) *Utunk az indulástól céljaink eléréséig - megújuló vidék, megújuló agrárium*, SAPARD20, Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság, pp. 109–115.
- European Organisation for Quality Magyar Nemzeti Bizottság (EOQ MNB) honlapja, <https://eoq.hu>
- Molnár P. (2022): Az EOQ MNB közhasznú egyesület 50 éve, 1972–2022, [https:// eoq.hu/emlek/eoq50.pdf](https://eoq.hu/emlek/eoq50.pdf)
- Ruey T. D. (2017): The history of Diplomacy, Diplomatic World Institute <https://www.diplomatic-world-institute.com/en/history/>

3. A hazai agrárdiplomáciai kapcsolatok menedzselése

Vajda László Sándor, Kálmán Zoltán, Tóth Péter

3.1. Bilaterális agrárdiplomáciai kapcsolatok

E téren az elmúlt években aktív vezetői tevékenység volt. A kétoldalú kapcsolatok építése keretében különös hangsúlyt kapott az üzleti kapcsolatok fejlesztése, a magyar export elősegítése. Hangsúlyos területek:

- a Keleti Nyitás keretében Oroszország, Ukrajna (a háborún kívüli időkbén) és a Türk Államok Szervezete tagjai,
- a Távol-Kelet (Kína, Japán, Dél-Korea),
- a Déli Nyitás keretében Afrika, azon belül is Egyiptom, a Maghreb-országok és néhány közép-afrikai ország (pl. Kenya),
- a Nyugat-Balkán, ahol igény mutatkozik a magyar EU-belépés tapasztalatainak átvételére,
- a Kárpát-medence országai.

Ezekben a régiókban nem csak a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari termékekre van igény, hanem komplett termelési rendszerekre, szaktanácsadásra, az agrárpolitikai tapasztalataink átadására⁷¹. Oroszország mezőgazdaságában a háború előtti években 5,4 milliárd Ft értékben valósultak meg magyar beruházások. A bilaterális agrárdiplomácia szintereihez tartoznak a kétoldalú gazdasági vegyesbizottságok vagy kormányközi bizottságok, valamint az önállóan vagy a GVB-k keretében működő mezőgazdasági munkacsoportok, amelyek különösen a korábbi években voltak aktívak (pl. Belarusz Köztársaság, Kína). Oroszországgal 2016 novemberében, majd 2019 júniusában Magyar-Orosz Üzleti Fórumot rendeztünk, amelyen a mezőgazdaság és élelmiszeripar kiemelt területként szerepelt. A kínai kapcsolatok sajátos formája a 16 kelet-közép-európai állam és Kína együttműködése, fóruma. Agrárminiszteri csúcstalálkozó volt Budapesten 2015-ben, majd a 2017. évi budapesti kormányfői csúcstalálkozó idején is ülésezett a mezőgazdasági és környezetvédelmi szekció. A 2019. áprilisi csúcstalálkozáson Görögország bejelentette, hogy 17. kelet-közép-európai országgént a jövőben részt kíván venni az együttműködésben. Az agrárgazdasági kapcsolatokat Bulgária (Szófia) központtal egy külön intézmény koordinálja.

71 Kurucz M., Jójárt L., Fazekas S.; Alvincz J. (2019): *Mindent a magyar vidék jövőjéért. Mezőgazdaságunk 2010–2018.* Gondolat Kiadó, Budapest.

A kétoldalú agrárdiplomáciai kapcsolatokban külön említést érdemel az OMÉK, a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás, amelyet 2013-ban, 2015-ben 2017-ben és 2019-ben is megrendeztek. A kiállítás díszvendége 2013-ban Oroszország volt, ami mind az orosz mezőgazdasági miniszter, mind nagyszámú üzletember magyarországi látogatását és tárgyalásait hozta magával. 2017-ben Japán, 2019-ben Marokkó volt a díszvendég, ami mindkét relációban a kétoldalú kapcsolatok erőteljes fellendülését hozta magával. 2021. október 7. és 10. között is megrendezték az OMÉK-ot az „Egy a Természettel” Vadászati Világkiállításához kapcsolódóan. 2021-ben 14500 m² területen 400 kiállító vett részt, 22 szakmai rendezvényt tartottak. Az OMÉK-on rendezte meg Magyarország – mint a soros elnök – a V4-ek agrárminisztereinek találkozóját. Mind a hazai, mind a külföldi élelmiszer-kiállításokon és -vásárokon nagy feladat hárul mind a hazai agrárdiplomatákra, mind az agrárattaséokra a két- és többoldalú találkozók előkészítésében és végrehajtásában, mind az üzleti kapcsolatok létrehozásában, építésében. Magyarország külföldön is számos mezőgazdasági és élelmiszeripari kiállításon, vásáron vesz részt (pl. Berlin, Moszkva, Párizs, Amszterdam, Isztambul, Újvidék). Ezekben az üzletemberek mellett rendszerint magas szintű agrárdiplomáciai vezető kiutazására és partnertalálkozókra is sor kerül.

Az agrárdiplomácia fontos területe az állat- és növényegészségi egyezmények kötése, azok figyelemmel kísérése, amelyek a kereskedelmi kapcsolatok előfeltételei. Az ezekkel kapcsolatos harmadik országokból érkező ellenőrzések (auditok) indulása és záró értékelése az Agrárminisztériumban történik. A kölcsönösség elve alapján magyar szakemberek is részt vesznek az EU által harmadik országokban végzett auditokon. Az EU-n belül a közös agrárpolitika részei az egységes növény- és állategészségügyi előírások, ezek kidolgozásában és továbbfejlesztésében a hazai szakemberek mellett a brüsszeli állandó képviselőn dolgozó szakdiplomáták is együtt dolgoznak a többi tagállam agrárdiplomatáival.

3.2. Multilaterális agrárdiplomáciai kapcsolatok

3.2.1. Multilaterális agrárdiplomácia Rómában

A multilaterális agrárdiplomácia egy jelentős része az ENSZ keretein belül zajlik. Római székhelyen működik az ENSZ Élelmészeti és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO), a Világélelmészeti Program (World Food Programme – WFP) és a Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap (IFAD), valamint a Világélelmészeti-biztonsági Bizottság (Committee on World Food Security – CFS). A következő fejezet ezekről ad egy összefoglalót.

3.2.1.1. Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO)

Létrejötte, küldetése, tagsága

A FAO-t Quebec City-ben, Kanadában alapították 1945. október 16-án. Így állt elő az az érdekes helyzet, hogy az ENSZ szervezeteként létrehozott FAO tulajdonképpen 8 nappal előbb létrejött hivatalosan, mint maga az ENSZ. A FAO „születésnapjáról” világszerte megemlékeznek, magyar javaslatra ugyanis október 16-t az Élelmezés Világnapjává (World Food Day) nyilvánították. Az ENSZ legnagyobb szakosított szervezete a FAO. Jelmondata „fiat panis” – „legyen kenyér”, mivel a küldetése a szegénység és az éhezés leküzdése a világon, az élelmezésbiztonság (leegyszerűsítve: az egészséges, aktív élethez szükséges tápláló, minőségi élelmiszerral való ellátás) megteremtése mindenki számára. Céljai között szerepel a mezőgazdaság termelékenységének növelése, a táplálkozás javítása, a vidéki lakosság életszínvonalának emelése, a természeti környezetnek, a biológiai sokféleségnek, a talaj termékenységének stb. megőrzése mellett. A FAO Központja Rómában van, de a decentralizáció révén jelenleg mintegy 130 országban tevékenykedik. Jelenleg 194 teljes jogú és két társult tagja (Feröer, Tokelau) van a szervezetnek. A FAO munkájában részt vesz regionális gazdasági integrációként az Európai Unió is, azonban szavazati joggal csak a tagállamok rendelkeznek.

Felépítése, működése, tevékenysége

A FAO legfőbb irányító testületeként a konferencia hivatott meghozni a főbb stratégiai irányokra, a szervezet kétéves munkaprogramjára és költségvetésére vonatkozó fontosabb döntéseket. A páratlan években rendezett konferencián általában a tagállamok agrárminiszterei vesznek részt. A hivatalos napirendek megtárgyalásán kívül a FAO Konferencia egy kiváló lehetőség egy semleges, szakmai fórumra, a résztvevő miniszterek közötti találkozókra és kötetlen eszmecserékre is. A FAO Konferencia két ülészaka között egy szűkebb, 49 tagországból álló testület, a FAO Tanács látja el az irányító feladatokat és felügyeleti funkciókat. A tanács üléseit évente 2-3 alkalommal tartják. A FAO munkaprogramjának és költségvetésének a tervezetét az ugyancsak tagországi képviselőkkel álló programbizottság és pénzügyi bizottság vitatja meg, és észrevételeivel továbbítja azt a FAO Tanács részére további vitára, végül a konferencia elé jóváhagyásra. A kétéves munkaprogram és költségvetés elfogadása mellett a FAO Konferencia feladata megválasztani (4 éves időszakra, egy újraválasztási lehetőséggel) a szervezet élén álló főigazgatót, aki egy személyi felelős vezetőként irányítja a szervezet operatív munkáját, és a tevékenységről két évente ad számot a konferencián. A jelenlegi főigazgató a kínai származású Qu Dongyu, az általa irányított szervezetben dolgozók teljes létszáma mintegy 13 000 fő. A FAO testületeiben a döntések többsége konszenzussal születik, a teljes egyetértés viszont gyakran csak elhúzódó egyeztetések révén érhető el. Bizonyos kérdéseket azonban csak szavazással dönthetnek el (munkaprogram és költségvetés, főigazgató személyének

és a tanács tagjainak megválasztása stb.). A FAO-ban tartott választások alkalmával az „egy ország – egy szavazat” elv érvényes. A FAO hivatalos nyelve az angol, az arab, a kínai, a francia, a spanyol és az orosz.

A FAO tevékenysége rendkívül szerteágazó, felöleli a mezőgazdaság és élelmiszer-előállítás minden jelentős területét. A növénytermesztés, a növényvédelem, az állattenyésztés, az állategészségügy, a génmegőrzés, a földhasználat, a vízgazdálkodás, az erdészet, a halászat, a termékkereskedelem, az ételmezési és táplálkozás-politika, valamint a mezőgazdasági statisztika területéről egyaránt kiváló szakemberek dolgoznak a FAO szervezeti egységeiben. Tagországi képviselők részvételével folyik a munka aktuális szakmai kérdésekről a mezőgazdasági bizottság (Committee on Agriculture – COAG), az erdészeti bizottság (Committee on Forestry – COFO), a halászati bizottság (Committee on Fisheries – COFI) és a mezőgazdaságtermék-bizottság (Committee on Commodity Problems – CCP) keretében, a titkársággal közösen meghatározott napirend szerint. Egy másik fontos testület a FAO Mezőgazdasági és Élelmiszeri Célú Génforrások Bizottsága (Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture – CGRFA), amelynek legfőbb feladata a biológiai sokféleség megőrzése a jövő generációk számára és a génforrások fenntartható felhasználásának biztosítása az ételmezésbiztonság megteremtése érdekében. Fenti bizottságok jelentéseiket a FAO Tanács és a konferencia részére nyújtják be vitára és elfogadásra.

Néhány további fontos testület létrehozásában és működésében szintén jelentős a FAO szerepe. Ezek közül elsőként említendő a Codex Alimentarius Főbizottság (Codex Alimentarius Committee – CAC), amelyet a FAO és az Egészségügyi Világszervezet (WHO) közösen hozott létre 1963-ban. Célja az élelmiszerek legfontosabb összetevőit, illetve idegenanyag-tartalmának maximálisan elfogadható szintjét szabályzó nemzetközi szabványok, irányelvek és útmutatók kidolgozása. Ez a munka 26 Codex-szabványban folyik. A CAC az üléseit évente (az anyaszervezetek székhelyén felváltva, Genfben és Rómában) tartja. Ezeken fogadják el a szaktanácsokban kidolgozott és megvitatott szabályokat és szabványokat. A Nemzetközi Növényvédelmi Konvenció (International Plant Protection Convention – IPPC) egy kormányközi egyezmény, amelyet 180 ország kormánya írt alá. Célja a növények védelme a betegségek és kártevők ellen, azok terjedésének megakadályozása növényegészségügyi szabványokkal, s ezek révén elősegítve a biztonságos nemzetközi kereskedelmet. Az IPPC titkárságának a FAO Központ ad otthont.

A FAO alapvetően egy tudásszervezet (knowledge-organization). Ennek megfelelően a szervezet költségvetésének túlnyomó részét a személyi jellegű kiadások képezik. A FAO világon egyedülálló könyvtára részben nyomtatott, de mindinkább digitalizált formában tárolja a minden országra kiterjedő összegyűjtött adatokat és információkat, valamennyi agrárszakterületre vonatkozóan. Ezek feldolgozása, kiértékelése rendkívül hasznos a szervezet alkalmazottai számára, de a tárolt dokumentumok a tagországoknak is rendelkezésre áll. A feldolgozott adatok alapján a FAO rendszeres időközönként készít tájékoztató kiadványokat a világ mezőgazdaságának, erdészetének, halgazdálkodásának helyzetéről,

továbbá a mezőgazdasági termékek nemzetközi piacairól, a várható trendekről, kilátásokról. Ezek egy részét más szervezetekkel közösen készíti (WFP, IFAD, WTO, OECD, OIE, WHO, UNEP stb.). Ily módon a FAO az érintett agrárszakterületeken létfontosságú és megkerülhetetlen adatforrást és hivatkozási alapot jelent.

Magyarország és a FAO

FAO tagságunk eredetileg 1946. szeptember 13-án kezdődött, azonban 1952-ben – a szovjet blokk több államával együtt – Magyarország kilépett a FAO-ból. Magyarország újracsatlakozásának a dátuma 1967. november 6. Az 1968-ban megjelent kormányhatározat értelmében a magyar kormány – a külügyminiszterrel együtt – a földművelésügyért felelős minisztert bízta meg azzal, hogy Magyarországot a FAO-ban és az ENSZ többi mezőgazdasággal és élelmezésüggyel foglalkozó szervezetében képviselje. Szintén a kormányhatározat alapján jött létre a FAO Magyar Nemzeti Bizottság (FAO MNB), melynek titkársága az FM-ben, a FAO-ügyekkel foglalkozó főosztály keretében működik. A FAO MNB tagjai az agrártárca szakfőosztályainak, kutatóintézeteinek, illetve az agrár-érdekképviseleteknek és agráregyetemeknek a képviselői, valamint a társtárca érintett szakemberei. 1968-ban a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium létrehozta Magyarország FAO-hoz akkreditált állandó képviseletét Rómában. A Magyarország és a FAO közötti együttműködés már a kezdetektől intenzív volt, melynek köszönhetően a szervezettel kialakított kapcsolataink elősegítették agrárpolitikai céljaink megvalósítását. Magyarország kedvezményezett országgént több millió dollár értékű támogatásban részesülhetett 1969-76. között. E fejlesztési programok sikeresek és más kedvezményezett országok számára is példaértékűek voltak. Az egyik akkor működő program volt Magyarországon az „Öntözéses mezőgazdaság a Tisza folyó völgyében” elnevezésű projekt, amelynek keretében jelentős ismeretanyagot szereztünk és adaptáltunk az akkor korszerűsödő mezőgazdasági üzemszervezés, öntözés és vízelvezetés, állattartás, korszerű vetésszerkezet és talajvizsgálatokon alapuló műtrágya-felhasználás területén. Két további FAO-projekt segítségével épült ki és fejlődött világszínvonalra a ma is elismert magyar édesvízi halgazdálkodás (akvakultúra). A Szarvasi Haltenyésztési Kutatóintézet és a százhalombattai Temperált Vízű Halszaporító Gazdaság korszerű technológiája, kutatási és laboratóriumi felszerelése és kiinduló ismeretei e projektek révén kerültek Magyarországra. A belvízi halászat területén a FAO segítségével szerzett ismereteket és szaktudást szervezett formában adtuk tovább az érdekelt fejlődő országoknak. Ezeken túl a FAO ún. szakmai együttműködési programja (Technical Cooperation Programme – TCP) keretében több kisebb projekt zajlott Magyarországon a 80-as és 90-es években is, pl. a zöldség- és gyümölcsstermesztés fejlesztésével, az élelmiszerek minőségének ellenőrzésével, az állat- és növényegészségüggyel, a talajvédelemmel, a vidékfejlesztéssel, az erdő- és halgazdálkodással, a biotechnológiával, valamint a távérzékeléssel kapcsolatban.

Ezek végrehajtása során Magyarország (javuló gazdasági fejlettségi mutatói alapján) a kedvezményezett státusz mellett egyidejűleg donorként is szerepelt, ami főleg természetbeni

hozzájárulást jelentett (magyar szakértők díjazásának, illetve fejlődő országokból érkezők ellátásának költségei stb.). Az ún. donori-recipient helyzet azt jelentette, hogy donorként, azaz támogatóként jelentünk meg a szellemi javaink átadásában, ugyanakkor pl. a piacgazdaság kialakításához továbbra is hatékony segítséget kaptunk a szervezettől. Abban az időszakban Magyarország anyagi eszközökkel, pénzügyileg nem tudott számottevő segítséget nyújtani a fejlődő országok megsegítéséhez, azonban a magyar szakmai ismeretek, tapasztalatok átadása komoly segítséget jelentett a kedvezményezett országok számára, s ezt a fajta közreműködést a FAO mindig nagyra értékelte. Az elmúlt évtizedek során sok magyar szakember dolgozott FAO-konzultánsként a fejlődő országokban, valamint a FAO Központban is. A magyar szakemberek leginkább az öntözés, az édesvízi halászat, a virológia, a parazitológia, a gyümölcsstermesztés, a trópusi haltenyésztés, a növényvédőszer-analitika, a kukoricatermesztés, a mezőgazdasági statisztika fejlesztésében, valamint az agrárszakoktatásban vettek részt Afrika, Ázsia és Latin-Amerika fejlődő országaiban. Továbbá rendszeresen több száz ösztöndíjast is fogadtunk agráregyetemeinken és kutatóintézetekben a néhány hetes tanulmányutaktól kezdve a kétéves mesterképzéseken át a posztgraduális egyetemi képzésekig az agrárágazat legkülönbözőbb szakterületein. Az utóbbi évtizedben Magyarország már egyértelműen a donor országok közé került, mivel a 2004-es EU-csatlakozás óta TCP-projektek kedvezményezetti státuszára nem jogosult.

FAO-hivatalok Magyarországon

A helyi viszonyok és sajátosságok nagyobb mértékű figyelembevételére érdekében, a FAO-tagországok által megfogalmazott igények alapján a 90-es évektől felgyorsult a szervezet decentralizációja. Számos országban létesített a FAO képviselőket, illetve létrejöttek az egyes kontinenseken a regionális, alregionális hivatalok. Ebbe a koncepcióba illeszkedett a budapesti székhelyű FAO-hivatalok létrehozása is. Komoly agrárdiplomáciai erőfeszítések eredményeként 1996-ban Budapesten nyitották meg a FAO Közép- és Kelet-Európai Alregionális Hivatalát. Ez Magyarország szakmai tekintélyének, a FAO-ban végzett munkának az elismerését jelentette. Újabb agrárdiplomáciai sikerként 2007-től Budapesten működik a FAO Európai és Közép-Ázsiai Regionális Hivatala, és a legnagyobb közös szolgáltató központja (Shared Service Center). Ezekben a hivatalokban több száz magyar fiatal részere nyílt meg a lehetőség nemzetközi szervezetben dolgozni, tapasztalatokat szerezni. A FAO-hivatalok Budapestre költözésének a jogi alapját a magyar kormány és a FAO között 2007. március 27-én aláírt megállapodás teremtette meg. A megállapodás szerint a magyar fél biztosította a FAO-hivatalok elhelyezését, egyben vállalta 5 millió dollár értékben vidékfejlesztési projektek finanszírozását a rászoruló országokban, valamint kétéves mesterképzés biztosítását öt év alatt 100 (fejlődő országokból érkező) diák részére. Természetesen mindezt a FAO-val egyeztetett módon. Mára már több mint 300 diák kapott magas színvonalú képzést magyar egyetemeken, agrártudományi és állatorvosi karokon. A Magyarországon tanuló dél-európai, afrikai, közép-ázsiai diákok hazatértük után hozzá tudnak járulni hazájuk mezőgazdaságának a fejlődéséhez. Ezek az együttmű-

ködések kölcsönösen előnyösnek bizonyultak, hiszen a végzett diákok fontos összekötő kapcsot jelenthetnek egyrészt a minisztériumok szintjén, másrészt a vállalati, üzleti szférában. A FAO-hivatalok budapesti működésének a diplomáciai presztízs mellett számos konkrét anyagi előnye van. Az említett munkahelyteremtés mellett a FAO-rendezvények tartása által gerjesztett konferenciaturizmus gazdaságélénkítő hatása is jelentős. Említést érdemel továbbá, hogy a FAO példáját követve több más ENSZ-szervezet (pl. UNHCR, UNICEF) Budapesten létesítette a szolgáltató központját, így mára több mint ezer magyar fiatalnak teremtették meg a nemzetközi szervezetben végzett minőségi munka lehetőségét. A magyar külügyminiszter és a WFP ügyvezető igazgatója 2023. február 21-én aláírták azt a megállapodást, amelynek értelmében már 2023 tavaszán megkezdí a működését az a központ, amelyben 80 ember fog dolgozni, a segélyszervezet globális tevékenységéhez kapcsolódó pénzügyi forgalom 70 százalékát Budapestről intézve.

3.2.1.2. Világélelmezési Program (World Food Programme – WFP)

Létrejötté, küldetése, tevékenysége

A Világélelmezési Programot (World Food Programme – WFP) az ENSZ és a FAO hozta létre 1961-ben, kezdetben egy 3 éves kísérleti időszakra, az ENSZ keretein belüli élelmiszer-segélyezés céljából. Ma a WFP a világ legnagyobb humanitárius élelmiszer-segélyező szervezete, küldetése az éhezés megszüntetése életmentő segélyek nyújtása révén. Földrengések, extrém időjárás okozta katasztrófák és más természeti csapások, valamint háborús konfliktusok következtében kialakuló válsághelyzetekben is rendkívül gyorsan és hatékonyan reagál. A szervezet élén az ügyvezető igazgató áll, akit az ENSZ-főtitkár és a FAO főigazgatója együttesen nevez ki 5 éves időszakra. A jelenlegi ügyvezető igazgató az amerikai származású David Beasley. A WFP munkáját egy 36 tagú végrehajtó bizottság felügyeli, amely egyben meghatározza a WFP közép- és hosszútávú stratégiáját, megvitatja a korábbi programok tapasztalatait összefoglaló értékeléseket, és jóváhagyja az egyes válság sújtotta országokba irányuló újabb segélyprogramokat. Fő szabály szerint a döntések a WFP Végrehajtó Bizottságában konszenzussal születnek, ami a multilaterális diplomácia sajátossága. Ez egy rendkívül aktív és intenzív folyamat, időigényes egyeztetéseket jelentő háttérmunkát igényel, de nagy előnye, hogy végül mindenki sajátjának érzi a döntést. (A FAO-hoz hasonlóan itt is az „egy ország – egy szavazat” elv érvényesül, és a WFP hivatalos nyelve ugyancsak az angol, az arab, a kínai, a francia, a spanyol és az orosz.) A WFP tevékenységének és működésének forrásait túlnyomórészt a tagországok kormányainak önkéntes felajánlásai képezik. A szervezet teljes költségvetése 2021-ben mintegy 9,35 milliárd dollár volt. A logisztikai feladatok ellátásához 5 600 teherautó, 30 hajó és csaknem 100 repülőgép áll a WFP rendelkezésére. A hatékonyságot jól mutatja, hogy a WFP rendkívül alacsony, 6,5 %-os fajlagos költséggel képes megoldani a feladatait. Ez azt jelenti, hogy minden 100 dollárból mindössze 6,5 dollár megy a szervezet működésére, 93,5 dollár a tényleges segítségnyújtás összege.

A szervezet (a tagországok nyomására) kiemelt figyelmet fordít a segélyezésre használt élelmiszerek helyben vagy legalább a régióban való beszerzésére (táplálkozás-élettani, helyi kereslet-élelmitési és gazdaság-fejlesztési előnyök). A statisztikák szerint mára a beszerzések 79%-a a fejlődő országokból származik. A végrehajtó bizottság által 2016-ban elfogadott WFP Stratégiai Terv szerint a segélyezésen alapuló humanitárius működést kiegészítik a hosszabb távon is pozitív hatásokat elérő fejlesztési jellegű tevékenységek. Ettől kezdve vált az „Életek mentése – életek megváltoztatása” („Saving lives – changing lives”) a szervezet jelmondatává. 2020. október elején átadták a WFP részére a Nobel-békedíjat. Az indoklás szerint a WFP „az éhség leküzdésére irányuló erőfeszítése miatt, a béke feltételeinek javításáért konfliktus sújtotta területeken, valamint az éhség háborús és politikai fegyverként történő alkalmazásának megakadályozásában vállalt szerepéért” érdemelte ki a díjat.

Magyarország és a WFP

Az 1980-as, 90-es években Magyarország rendszeres természetbeni felajánlásokkal, majd 2010-ig évi 65 ezer dollár összegű készpénz felajánlásával járult hozzá a WFP működéséhez. Ezzel a kelet-közép-európai országok sorában sokáig az elsők voltunk, de ma már a csoportunkban szinte sereghajtónak számítunk. A WFP munkáját felügyelő végrehajtó bizottság 36 helyére a regionális megoszlást követve a tagországok pályázhatnak. A kelet-közép-európai csoportból 3 ország lehet a testület tagja. Magyarország a kezdetektől aktív tagorszádként több alkalommal tagja volt a végrehajtó bizottságnak. 2015 óta a testületben a tagságunk folyamatos, a szervezet történetében eddig egyedülálló módon 2017-ben a végrehajtó bizottság elnökhelyettesévé, 2018-ban pedig az elnökévé választották a magyar állandó képviselőt. A WFP-vel való magyar kapcsolatok jók és kiegyensúlyozottak. A magyar állampolgárságú alkalmazottak száma a szervezetben a legfrissebb adatok szerint 5 fő.

3.2.1.3. Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap, IFAD

A Nemzetközi Mezőgazdasági Fejlesztési Alap (International Fund for Agricultural Development – IFAD) 1977-ben jött létre, az 1974-es Világélelmezési Konferencia döntése alapján, mint az ENSZ szakosított szervezete. A szervezet küldetése a szegénység és az éhezés megszüntetése, az élelmezési rendszerek átalakítása, a vidéki területek inkluzív és fenntartható fejlesztése révén. Az IFAD alapvetően a tagországok önkéntes felajánlásaiból, 3 éves ún. feltöltési periódusokhoz történő hozzájárulások alapján dolgozik. Fő tevékenységként a fejlődő országok kormányai részére nyújt hosszútávú, kedvezményes kamatozású hiteleket a mezőgazdasági- és vidékfejlesztési programjaik finanszírozása céljából. Az IFAD által nyújtott hitelek sok esetben katalizátorként szolgálnak további pénzügyi források bevonásához. A szervezet a világ mezőgazdaságának a strukturális problémáit kívánja orvosolni az élelmezési rendszerek átalakítása, fenntarthatóvá tétele

révén. Különleges figyelmet fordít a szervezet a vidéki területeken élő kistermelők életkörülményeinek javítására, mivel paradox módon a szegénység az élelmiszert előállító vidéki népességet sújtja leginkább. Ebből adódóan az IFAD sok esetben viszonylag kicsi, helyi projektek finanszírozását végzi, mivel ezek sok esetben a nagy bankok számára nem mindig tekinthetők vonzó célpontnak. A 2015-ben elfogadott ENSZ Fenntartható Fejlődési Célokot és az ENSZ-főtitkár által megfogalmazott „zéró éhezés” célját az IFAD is követendőnek tartja. Az IFAD valamennyi kontinens rászoruló országának mezőgazdaságát segíti. Az IFAD-nak jelenleg 177 ország a tagja, székhelye Rómában van. Magyarország 2011-ben csatlakozott a szervezethez. Az IFAD hivatalos nyelve az angol, az arab, a kínai, a francia, a spanyol és az orosz.

3.2.1.4. Világélelmezés-biztonsági Bizottság (Committee on World Food Security – CFS)

A Világélelmezés-biztonsági Bizottságot (Committee on World Food Security – CFS) 1974-ben hozták létre római székhellyel, az üléseit is Rómában tartják. A kormányközi testület egy inkluzív, sokszereplős, ún. multi-stakeholder platformként működik, azaz a munkájában részt vesznek a kormányok képviselői mellett a civil szervezetek, a privátszektor, a gazdaszervezetek, a tudományos kutatás, valamint néhány ENSZ-szervezet (FAO, WHO, IFAD, WFP) és nemzetközi pénzügyintézet (Világbank) képviselői is. A CFS ajánlásokat dolgoz ki, és útmutatást ad számos élelmezés-biztonsághoz kapcsolódó kérdésben. Munkamódszereit illetően a CFS az elfogadott munkatervének megfelelően egy független tudományos szakértőkből álló csoportot (High Level Panel of Experts – HLPE) kér fel egy jelentés elkészítésére az adott témakörben. A HLPE jelentéseit demokratikus, inkluzív módon nyilvános vitára bocsátják, amelynek ma már része az online konzultáció is. A beérkezett észrevételeket feldolgozzák, és elkészítik a jelentés újabb változatát.

A CFS munkájában részt vehet az ENSZ valamennyi tagországa. A CFS évente több alkalommal tart munkacsoportüléseket, és évente egyszer, októberben a döntéseket meghozó plenáris ülést, ahol a CFS hivatalos nyelve az angol, az arab, a kínai, a francia, a spanyol és az orosz. Ezeken az üléseken a sokszereplős elvnek megfelelően minden érdekcsoport képviselője elmondhatja véleményét. Az elv a konszenzusra való törekvés, ami a sokszereplős részvétel miatt a kormányközi egyeztetésekhez képest még sokkal komplexebb multilaterális diplomáciai erőfeszítéseket igényel.

3.2.2. Világkereskedelmi Szervezet, WTO

A kereskedelem évezredek óta kíséri az emberiség történelmét, szoros kapcsolatban a politikai fejleményekkel. 2018 februárjában a WTO akkori vezérigazgató-helyettese, Alan Wolf arról beszélt, mindig is kapcsolódtak egymáshoz a történelem során. A kereskedelem nyitottságának akadályozása veszélyt jelent a stabilitásra és a békére mind országon

belül, mind nemzetközi szinten. A WTO (World Trade Organisation) a GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) utódszervezeteként jött létre 1995. január 1-én. A GATT 1946 óta létezett, Magyarország 1973-ban lett a tagja. 2023 elején a WTO-ban a világ 164 állama szerepel tagként, amelyek a világkereskedelem 98%-át képviselik. A WTO célja olyan multilaterális kereskedelmi megállapodások létrehozatala, amelyek a világkereskedelem liberalizálásán keresztül elősegítik valamennyi állam gazdasági fejlődését. Célja, hogy a világkereskedelem a lehető leghabzóban, előrelátható feltételek mellett történjen. A WTO tevékenysége tehát túlmutat a kétoldalú vagy a regionális megállapodásokon, amelyek a kívülállók számára tulajdonképpen hátrányosabb piacra jutási feltételeket jelentenek. A gyakorlatban azonban a bilaterális, regionális és multilaterális megállapodások egymás mellett léteznek, hiszen időnként egyes tagállamok speciális feltételekkel kifejezetten az egymás közötti gazdasági kapcsolatokat kívánják fejleszteni.

A WTO alapelvei a következők:

- A diszkriminációmentesség elve, ezen belül: a legnagyobb kedvezmény elve (Most Favoured Nation, MFN), ami alapján, ha egy tagállam bármelyik másik tagállamnak kereskedelmi kedvezményt nyújt, azt ki kell terjessze az összes többi tagállamra.
- A megállapodások kivételnek tekintik a szabadkereskedelmi társulást és a vámuniót, amennyiben az nem vezet be a korábbinál súlyosabb kereskedelmi intézkedést a kívülállók számára.
- Ugyancsak kivétel az eredetileg a fejlődő országok számára bevezetett egyoldalú vám- és egyéb kereskedelempolitikai kedvezmények,
- valamint az unfair intézkedések ellentételezésére bevezetett intézkedések (“antdumping”).
- A nemzeti elbánás elve, amely szerint az importált árukat és szolgáltatásokat a piacra történt belépésüket követően azonos elbánásban kell részesíteni a helyileg előállított termékekkel. Ez vonatkozik pl. a védjegyekre, a szerzői jogokra és a találmányokra is.
- Fontos alapelve a WTO-nak az átláthatóság az egyes tagállamok által a WTO által hozott döntések végrehajtásáról, a nemzeti jogszabályokról, a kereskedelmi intézmények működéséről, a kereskedelmet érintő statisztikákról. Az átláthatóság a WTO-ba történő belépésnek is az egyik feltétele.

A WTO szabályrendszere rendelkezik a vitás esetekről is. Létrejött egy vitarendezési testület, (Dispute Settlement Body), amely vitás esetekben egy egyeztető bizottságot, “panel” hoz létre, amelynek döntése kötelező a vitás felekre nézve. A WTO tevékenysége során úgynevezett „tárgyalási fordulók” tartottak, és az ezeket lezáró megállapodások jelentették a következő időszak nemzetközi kereskedelmi feltételrendszerét. A WTO a döntéseit hosszú évek tárgyalásai után többnyire egyhangúlag hozza meg, amelyek életbe lépésüket követően a tagállamokra kötelezőek. A legutóbbi befejezett tárgyalási forduló az Uruguay-forduló volt, amely 1993-ban a Marrakeshi Megállapodással zárult, 1995. január elsején lépett életbe, és az eredeti szándék szerint 2000-ig tartalmazott kötelező liberalizálási előírásokat.

A megállapodás összesen mintegy 30 000 oldalnyi dokumentumot tartalmaz(!). Ez volt az első olyan tárgyalási forduló, amely kiterjedt a mezőgazdasági termékekre is, amelyeket korábban amolyan tabuként kezeltek az élelmiszer-ellátás stratégiai jelentősége miatt. Az agrárgazdaságban három fő területen történtek tagállami vállalások: belföldi támogatások, exporttámogatások és a vámok csökkentése. Negyedik fontos területként az SPS, a Sanitary and Phytosanitary Agreement említendő meg. A jelenleg folyamatban lévő tárgyalási forduló a Doha-forduló 2001 novembere óta tart, amelyet azonban sem a 2005-ben tervezett életbeléptetésig, sem azóta nem sikerült lezárni. Ennek okai között szerepelt a gazdasági válság, amely nem kedvezett a liberalizálásnak, valamint a tagállamok nagy száma miatt rendkívül eltérő érdekek. A 12. Miniszteri Konferenciát 2021. november végére tervezték Nur-Szultan-ban, Kazahsztánban, de a COVID miatt végül 2022 júniusában Genfben tartották meg, ahol újabb, de még nem végleges erőfeszítések történtek a megegyezésre. A multilaterális tárgyalások elhúzódásának következménye, de egyúttal oka is a kétoldalú megállapodások számának növekedése (ld. EU-Japán, EU-Kanada, EU-Ausztrália). Fontos részmegállapodások azonban 1995 óta is születtek, pl. 1997-ben a telekommunikációs szolgáltatásokról, majd az információs technológiai termékekről, a pénzügyi szolgáltatásokról. 2011-ben a közszolgáltatásokról történt megállapodás. 2015-ben a tagállamok a Nairobitan tartott miniszteri értekezleten megállapodtak az exporttámogatások mielőbbi felszámolásában. 2017-ben a szellemi tulajdonról szóló megállapodást módosították a világgazdaságban végbement újabb fejlemények figyelembevételével.

A Doha-forduló keretében 21 témában folynak a tárgyalások, ezek között van a mezőgazdaság, a növény- és állategészségügy (SPS), a piacra jutás. A mezőgazdasággal a CoASS (Committee on Agriculture in Special Sessions) foglalkozik⁷². Magyarország az Uruguay-fordulóban önálló tagállamként vett részt, és a Cairns-i csoport tagjaként, a csoporttal azonos álláspontot képviseltünk. A csoport az erőteljes átfogó liberalizálás híve volt, gyakran ellentétbe került az Európai Gazdasági Közösséggel, de az USA-val is. Ez időben Magyarország aktív résztvevője volt a tárgyalásoknak. 2004. május 1-je óta az EU tagja vagyunk. Tekintettel a kereskedelmi politika közösségi jellegére, a WTO-tárgyalásokon egyeztetett és egységes állásponttal lép fel az EU, a képviselőket az Európai Bizottság látja el. A közös EU-álláspont egyeztetésében, kialakításában részt veszünk, de a WTO-fórumokon aktivitásunk jelentősen csökkent. Agrár-külkereskedelmünk mintegy 80%-át az EU vámmentes, egységes belső piacon bonyolítjuk.

1994-ig a mezőgazdaságra nem vonatkoztak az általános megállapodásokban rögzített elvek, a mezőgazdaságot élelmiszerbiztonsági szerepe miatt kivételezettként kezelték. 1947-től 1994-ig a részes felek jogosultak voltak exporttámogatást nyújtani elsődleges mezőgazdasági termékeknek, és importkorlátozásokat is alkalmazhattak.

Az 1995-től érvényes új kereskedelmi feltételek között még mindig különleges státusza volt a mezőgazdaságnak, bizonyos fokú rugalmasságot élvezett a többi területhez képest⁷³. A külön fejezetet képező „mezőgazdasági megállapodás” azonban már részletes

72 Világkereskedelmi Szervezet, WTO honlapja (2023): www.wto.org

73 Francois Negre: A WTO Mezőgazdasági Megállapodása, Európai Parlament, 2022. április

előírásokat tartalmazott a mezőgazdasági és élelmezési termékek kereskedelmére és támogatására. Ezeket még kiegészítették az SPS-megállapodás (növény-és állategészségügyi), valamint a TRIPS-megállapodás (szellemi tulajdonjog-védelmi) egyes rendelkezései, továbbá érintette az agrártermékeket a kereskedelemtechnikai akadályok lebontásáról szóló megállapodás is.

A mezőgazdasági megállapodás 3 fő területre terjedt ki.

- **Piacrajutás.** Az importot nehezítő különböző védintézkedést (pl. az EU-import lefölözését) vámokká kellett átalakítani, majd ezeket 1995–2000 között (6 év alatt) 36%-kal kellett csökkenteni, egyes termékekre vámkontingenst kellett nyitni. Az importáló országok érdekeinek védelmére létrehoztak egy különleges körülmények fellépte esetén alkalmazható védzáradékot.
- **Belső támogatások.** A mezőgazdaságot érintő összes belső támogatást három „dobozba” kellett besorolni. A *narancssárga* dobozban szereplő termékek összesített támogatási mutatóját (AMS) 6 év alatt 20%-os csökkentési kötelezettség érintette – az 1986–88-as átlagos szinthez képest. A „de minimis” záradék szerint ebből ki lehet zárni olyan támogatást, amelynek összege alacsonyabb, mint az adott termék értékének vagy a teljes mezőgazdasági termelésnek az 5%-a. A *kék* dobozba kerültek azok a támogatások, amelyek mentesek a csökkentési kötelezettség alól, de amelyek adott területhez vagy rögzített hozamokhoz, rögzített állatállományhoz kötöttek (pl. az EU közvetlen támogatásai). A *zöld* dobozban vannak az engedélyezett támogatások, mint például a közszolgáltatási támogatások, azaz a kutatás, oktatás, promóció, állami készletek, belső élelmiszersegélyek; valamint a termeléstől függetlenített támogatások, pl. természeti katasztrófa esetén vagy a kárbiztosításhoz nyújtott állami támogatás.
- **Exporttámogatás.** A Marrakesh-i Megállapodás alapján a részes feleknek az exportban támogatott termékek mennyiségét 6 év alatt 21%-kal, az erre fordított költségvetési kiadásokat 36%-kal kellett csökkenteni az 1986–90-es bázishoz képest.

A WTO-megállapodásokban foglaltak kötelezőek az Európai Unióra is, mint az egyik aláíróra. Mivel a tárgyalások párhuzamosan folytak, lényegében már a közös agrárpolitika 1992. évi átfogó reformja során is figyelembe vették a WTO-tárgyalások irányát. 1995-től pedig az EU egész közös agrárpolitikája a WTO előírásainak hatálya alá tartozik. A KAP-t befolyásolják továbbá a számos két- és sokoldalú egyezmény keretében elfogadott kedvezmények és az egyes államok által az általános preferenciarendszer (GSP) keretében egyoldalúan elhatározott és érvényesített kedvezmények. A WTO-nak számos fontos publikációja van, amelyeket egy agrárdiplomatának érdemes figyelemmel követni. Ezek a dokumentumok jól használhatóak kereskedelmi folyamatok elemzéséhez, érthetővé teszik egyes országok, országcsoportok kereskedelempolitikáját, két-és sokoldalú megállapodásait. Ilyenek:

- A WTO Éves Jelentése (Annual Report), amely átfogó képet nyújt az előző év WTO-eseményeiről.
- A Világkereskedelmi Jelentés (World Trade Report), amely a világ kereskedelempolitikai eseményeinek mélyebb megértését igyekszik elősegíteni, valamint a nemzetközi kereskedelem trendjeit (pl. 2022. évi jelentés a klímaváltozással összhangban).
- A Világkereskedelmi Áttekintés (World Trade Statistical Review) a világkereskedelem legutóbbi trendjeinek elemzésével. Legutóbbi száma 2022. november 30-án jelent meg.

Genfben, a WTO székhelyén Magyarországnak egy állandó képvisellete működik az ottani ENSZ-szervezetekkel és a WTO-val való kapcsolattartás céljából. Az állandó képviseleten 2023 elején a 13 munkatársból 1 fő diplomata a mezőgazdasággal, piacrajutással, környezetvédelemmel és az UNECE-vel foglalkozott.

Azonosulás a csoportfeladattal

Az 1980-as évek elején Magyarország még önálló tagállamként vett részt a GATT-tárgyalásokon. Szövetségeket keresve beléptünk az Cairns-i Csoportba. Ez 14, az agrártermékek exportjában érdekelt tagállam tárgyalási szövetsége volt a minél nagyobb liberalizáció elérése, a protekcionista intézkedések (pl. EGK, Japán, Svájc, Norvégia) lebontása érdekében. Egyszer egy Argentínában tartott tárgyaláson, az Andok hegyei között összetalálkozott a csoport egy másik, fiatalokból álló turistacsoporttal. Érdeklődtek, hogy mit csinál ez a több ország képviselőiből álló csapat. Amíg a többiek gondolkodtak, hogy definiálják magukat, magam mutattam be a csoportot. A fiatalok megköszönve a tájékoztatást továbbmentek. A csoportot vezető ausztrál kolléga elismerően biccentett, és csak annyit mondott: „Na, végre én is tudom, hogy kik vagyunk.”

3.2.3. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, OECD

Az OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) 1960-ban alakult nemzetközi szervezet. A 20 alapító tagja (18 európai ország, továbbá az Egyesült Államok és Kanada) az akkori „fejlett világ”-ot jelentették. Időközben a tagság 34-re bővült, a tagok közé bekerültek kelet-európai, ázsiai, dél-amerikai országok és az OECD tevékenységében részt vesz Oroszország, Kína, India is. Magyarország az 1993 decemberében beadott kérelmet követően 1996 májusában lett tag. Ma már az OECD egy globális nemzetközi szervezet, amelynek célja olyan politikák elősegítése, amelyek az egész világ népességének gazdasági és társadalmi jólétét emelik. Az OECD munkájában kormányok vesznek részt, amelyek kicserélik tapasztalataikat, és megoldásokat keresnek a közös problémákra. Legmagasabb fóruma a miniszterek tanácsa, összesen kb. 250 bizottság, munkacsoport

működik (pl. a gazdaságpolitika, a foglalkoztatáspolitikai, a pénzügyek, a közlekedéspolitikai, a migráció, a zöld növekedés területén). Az agrárminiszterek 2010-ben, majd 2016 márciusában találkoztak. Az OECD a tagállamoktól adatokat gyűjt, amelyek alapján a Párizsban székelő titkárság – gyakran külső szakértők bevonásával – tanulmányokat készít. Ezeket a kormányok képviselői megvitatják és ajánlásokat fogadnak el, az OECD anyagait, kiadványait világszerte használják a kormányok, kutatók és szakértők. Ilyenek pl. az OECD-FAO Agricultural Outlook, az Agricultural Policy Monitoring and Evaluation, a különböző témákban és országokról készülő Economic Survey-k. Az OECD tevékenységének fontos területe a mezőgazdaság, az agrárpolitikák elemzése, javaslatok megfogalmazása. Az átszervezések következtében a párizsi központban a korábban önálló mezőgazdasági igazgatóság ma a kereskedelmi és mezőgazdasági igazgatóság keretében működik, de a tagállamok képviselőiből álló bizottságok szintjén továbbra is van külön mezőgazdasági bizottság, halászati bizottság és kereskedelmi bizottság. Az évi 3-4 ülés témáit a tagállamok javaslatai alapján készülő munkaterv határozza meg. Évente kiadják az OECD Agricultural Policy Monitoring and Evaluation-t, amely összességében és egyenként is értékeli a tagállamok és néhány további ország agrárpolitikáját. Az értékelésben fontos szerepet játszik a PSE (Producer Support Estimate), valamint a CSE (Consumer Support Estimate), amelyek az OECD által kifejlesztett támogatási mutatók. 2013. évben 47 ország összesített PSE-mutatója 18%-ra nőtt a 2011. évi 15%-ról. 2013-ban az Európai Unió mutatója 20,5% volt, további országok mutatója, pl. Japán 52,6%, Svájc 52,1%, USA 6,9%, Ausztrália 2,1%, Új-Zéland 1%.

Az OECD Mezőgazdasági Bizottsága az agrárpolitika számos részterületével foglalkozik (pl. agrárkereskedelem, agrár-környezetvédelem, piaci információs rendszer, digitális mezőgazdaság). Egy ilyen terület a kockázatkezelés és a mezőgazdaság ellenálló képességének növelése. Ennek keretében jelent meg egy legutóbbi tanulmány, amely hét ország tapasztalatai alapján a természeti katasztrófák kezelésének előrevívő módszereit mutatja be. A tanulmány az agrárdiplomaták közvetítésével jut el Magyarországra, és mi is hasznos következtetéseket vonhatunk le belőle a magyar gyakorlat számára. Fontosak azok a szabványok, amelyeket az OECD dolgozott ki és tart karban. Ilyen szabványok vannak vetőmagokra, a zöldség-gyümölcsre, a traktorokra, az erdészeti szaporítóanyagokra. Az OECD munkájában az Agrárminisztérium és háttérintézményei munkatársai vesznek részt. Párizsban, az OECD központjában Magyarország képviseletet működtet, amelyet nagyköveti rangú diplomata irányít. A képviselet egyik munkatársa tartja a kapcsolatot – egyebek között – az OECD Kereskedelmi és Mezőgazdasági Bizottságával.

Az Európai Unióhoz történt belépésünk óta az OECD munkájában való részvételünk intenzitása csökkent. A nemzetközi agrárpolitikai színtér erősen átterelődött az EU-ra az átfogó közös agrárpolitika miatt. Az OECD-anyagok is gyakran együtt kezelik az Európai Unió tagállamait. Az OECD-ben továbbra is magas színvonalú agrár-közgazdasági elemző munka folyik, és az ott szerezhető információk értékes tapasztalatokat jelentenek az EU-n kívüli világ agrárpolitikájáról. Párizsban a nagykövetség mellett működik

Magyarország Állandó Képviselője az OECD és az UNCTAD mellett. A képviselőn egy diplomata foglalkozik a mezőgazdasággal és emellett a halászattal, környezetpolitikával, energetikával, közlekedéssel. A mezőgazdasági bizottság (COAG) 2022. november 3-4-én miniszteri szintű ülést tartott a „Fenntartható mezőgazdasági és élelmezési rendszerek kiépítése egy változó világban” címmel. A találkozó az Agrárminisztériumot a nemzetközi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár képviselte. Az ülésen történő magyar részvétel előkészítésében és lebonyolításában mind a képviselő, mind az Agrárminisztériumnak a témával foglalkozó agrárdiplomatái részt vettek. Magyarországon az összes tevékenységet átfogó OECD Nemzeti Tanács és OECD Magyar Nemzeti Kapcsolattartó Pont működik, a 245/2017 (VIII. 29.) Kormányrendelet alapján. A kapcsolattartó pontot, illetve a tanács titkárságát a Pénzügyminisztérium Európai Unió Stratégiai Főosztályán alakították ki.

3.2.4. Egyéb multinacionális kapcsolatok

A Visegrádi Négyek egy regionális együttműködés Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország között. Alapját a lengyel, a cseh és a magyar királyok 1335. évi, ugyancsak visegrádi találkozója és megállapodása adta. 1991. február 15-én Vaclav Havel csehszlovák, Lech Walesa lengyel és Antall József magyar miniszterelnök állapodott meg a három (1993, Szlovákia önállósága óta négy) állam együttműködéséről az európai integráció útján. Fő cél a demokrácia és a stabilitás erősítése a közép-európai térségben. Az együttműködés mai kereteit a miniszterelnökök 1999. májusi pozsonyi találkozásán határozták meg. A Visegrádi Négyek elnökségét váltakozva tölti be a négy tagállam. Lengyelországot követve Magyarország 2021. július 1. – 2022. június 30. között volt a soros elnök. Az elnökséghez Magyarország részletes munkatervet készített. A Visegrádi Négyeknek nincs külön titkársága, ezt a feladatot mindig a soros elnökséget adó ország látja el. A mezőgazdasági miniszterek általában évi két találkozót tartanak. Magyarországon a legutóbbira a 2021. októberi OMÉK alkalmából került sor. A miniszteri találkozók fő témái általában az EU Közös Agrárpolitikájában való részvétel egyeztetése (pl. jelenleg az új közös agrárpolitika kialakítása) és a nemzeti agrárpolitikai tapasztalatok kicserélése. Az utóbbi években előtérbe került a V4-országok közötti kétoldalú kereskedelmi és beruházási kapcsolatok erősítése. A V4 jelentőségét mutatja, hogy a négy ország találkozója gyakran kibővül Romániával, Bulgáriával, Szlovéniával, de időről időre Franciaország és Németország is komoly érdeklődést mutatnak a V4-országokkal való kapcsolatok erősítése iránt.

A két- és sokoldalú kapcsolatok sajátos formája a Kárpát-medencei együttműködés, amely a nemzetpolitika megnyilvánulása az agrárium területén. Ennek keretében Magyarország sokrétű segítséget nyújt a határokon túl élő magyar gazdáknak tevékenységük sikeres folytatásához (pl. szaktanácsadás, képzés, gazdaszervezetek támogatása; az utóbbi években gazdaságfejlesztési programok). A koordinációs feladatokat az Agrárminisztérium Kárpát-medencei Kapcsolatok Főosztálya látja el. A SEE RWG a Dél-Kelet

Európai Országok Vidékfejlesztési Munkacsoportja. Titkársága Skopjében van. Tagjai a nyugat-balkáni államok, Bulgária, Románia, és a szervezetben megfigyelői tagsággal rendelkezik Németország, Ausztria és hazánk is. Az üléseken rendszeresen részt vesznek az Európai Bizottság, a FAO és különböző segélyszervezetek (pl. USAID, GIZ) képviselői is. Az RWG (Rural Working Group) fontos fórum információk szerzésére, kapcsolatépítésre a nyugat-balkáni államokkal. Legmagasabb fóruma a miniszterek tanácsa, általában évi egy találkozóval. Másik fontos fórum az RGW Közgyűlése (Assembly), amely évente háromszor ülésezik. Magyarországon 2013 áprilisában (Siófok) ülésezett a közgyűlés.

Példa a V4 együttműködésre

2014 tavaszán a belgrádi magyar nagykövetségre történt kérésre követően a V4-országok közös rendezvényt szerveztek a magyar nagykövetség épületében a csatlakozásra váró szerb agrárdiplomaták részére. A cél a négy ország EU-csatlakozási tárgyalásokra való felkészülésének és a tárgyalások indulásának segítése volt és a tapasztalatok bemutatása. A másik három ország fővárosaiból érkezett kollégák ismerősök voltak, ez lehetőséget adott az előadások tartalmának összehangolására. A mintegy 40 fős hallgatóság a szerb mezőgazdasági minisztérium munkatársaiból és agráros NGO-k képviselőiből tevődött össze. A rendezvény és az azt követő beszélgetések jó lehetőséget adtak arra, hogy kölcsönösen megismerkedjünk a szerb kollégákkal, akikkel utána közel két éven keresztül együtt dolgoztam a szerb minisztérium és a szerb mezőgazdaság EU-felkészülésén.

3.3. Esetleírás: Az agrárdiplomácia szerepe a mangalica nemzetközi megismertetésében

Prológus: Az IAAS

Az agrárdiplomáciával már viszonylag fiatalon, 20 évesen a Debreceni Agrártudományi Egyetem hallgatójaként kapcsolatba kerültem. Az éppen kibontakozó rendszerváltás kezdetén 1988-ban sok új nyugati szervezet kezdte meg magyarországi tevékenységét, egyebek között ekkor alakult meg az Agrárhallgatók Nemzetközi Szövetsége – az International Association of Agricultural Students (IAAS, www.iaasworld.org) – magyar tagszervezete, melynek elnöke a Gödöllői Agrártudományi Egyetem egyik hallgatója, az agrárdiplomáciában ma is aktív Maáczi Miklós, alelnöke pedig én lettem. Ma már történelmi tény, hogy 1990-ben mi voltunk az első magyar agrárhallgatók, akik már nem a keleti blokk, hanem a nyugati országok valamelyikében tanulhattunk. Én magam Spanyolországot választottam, egyrészt, mert az akkor még kötelező orosz és az ajánlott angol nyelv mellett a spanyolt is tanultam, másrészt, mert a spanyol diákküldöttséget két kedves lány, Elena és a húga, Sarita vezette. 2015-ben már mint a Mangalicatenyésztők Országos Egyesülete

elnökeként egy nagy magyar-spanyol közös sertésenyésztési konferenciát szerveztem és vezettem Madridban, melyen a már említett Maác Miklós mint Magyarország Madridi Nagykövetségének Agrárattaséja, Elena mint a Spanyol Agrárminisztérium Vidékfejlesztési államtitkárának kabinetfőnöke, Sarita pedig mint a Spanyol Állami Szabványügyi Hivatal nemzetközi kapcsolatokért felelős igazgatója vettek részt.

I. A kezdetek

1. A spanyol kapcsolat

Az 1990–1991. években egyéni tanrendben végeztem a Debreceni Agrártudományi Egyetemet, és nagyrészt Spanyolországban éltem és tanultam, gyakorlatilag minden kiírt ösztöndíjat megpályázva és elnyerve. Életem nagy lehetősége 1991 márciusában bukkant fel, egy Spanyolországból érkezett levél formájában. A levelet egy bizonyos Juan Vicente Olmos Llorente írta. A levélben az állt, hogy ő egy nagy sonkagyár örököse, és különleges, nagyon magas minőségű és minél zsírosabb sonkákat szeretne venni, lehetőleg valamilyen egyedi sertésfajtából. Arra hamar rájöttem, hogy ilyen nálunk csak az akkorra szinte teljesen kihalt mangalicasertés lehet, így az ajánlatot először vissza is utasítottam. Olmos úr azonban kitartóan küldözgette a leveleket, és meghívott az édesapja által vezetett kis családi sonkagyárunkba, ahová 1991 nyarán el is utaztam. Ott aztán gyorsan rájöttem, hogyha nemcsak a mának, de a jövőnek is élni akarok, akkor ezt a lehetőséget komolyan kell venni.

1991 nyarán már itthon elkezdtem feltérképezni a magyar mangalicasertés-állományt, és megállapítottam, hogy a fajta a teljes kihalás stádiumába jutott. A mangalicasertés világon fellelhető teljes létszáma 198 darab volt, és a szám napról napra csökkent. A fajta megmentésére spanyol barátom bevonásával 1992 januárjában megalakult az Olmos és Tóth Kft., mely alapítása óta a fajta fenntartásával és hasznosításával foglalkozik. Az akkori 198 darabos mangalicaállomány mára évi 60 ezer darabos szektorra alakult, belőlem az általam alapított, ma már 160 tenyésztet ellenőrző Mangalicatesenyésztők Országos Egyesülete elnöke is lett. Olmos úr rég megörökölte cégét, melyből mára Spanyolország legjobb és egyik legnagyobb sonkaipari konszernje fejlődött, a Monte Nevado-csoport. Cégük vezérterméke a magyar családi gazdaságokban előállított és magyar vágóhidakból hozzájuk exportált alapanyagból érlelt Monte Nevado Mangalica-sonka.

2. Az agrárdiplomaták szerepe a kezdeti időkben

1991 őszén már elkezdtem kidolgozni a mangalicasertés megmentésének terveit, melyben alapvető szerepet szántam a piaci hasznosításnak, az 1950-es években megszűnt termékgyártás újraindításának. Ezek között először is a Spanyolországba menő sonkaexport tűnt a legfontosabbnak, hiszen erre már akkor volt vevő. Az élelmiszerexport akkoriban nagyhatalmú trösztök, állami szervezetek privilégiuma volt, és ne feledjük, hogy nem volt internet, mobiltelefon, sőt igazából semmilyen telefon sem, ezért az információkat ma már szinte elképesztő nehézségek árán lehetett csak megszerezni. Konkrétan egy

állampolgár nem is tudhatott ezekről a nagyértékű üzletekről, de a tudás is hiányzott, hiszen akkoriban nem oktattak üzleti ismereteket sem. Ilyen körülmények között csegettem be a Madridi Magyar Nagykövetség ajtaján, és érdeklődtem a magyar sertéshús spanyol exportja ügyében. Az ügyintéző az illetékes attaséhoz irányított, aki meglepetéssel vegyes érdeklődéssel hallgatta meg a mangalicasonka exportjáról szövegetett terveimet. Nagyon segítőkész volt, sok címet, nevet, telefonszámot adott, hogy kiket keressek meg itthon, mely hatóságokhoz és cégekhez forduljak. Kapcsolatom a madridi attaséséval olyan szorosra vált, hogy ő lett a diplomamunkám külső konzulense is. A diplomamunkám elkészítése párhuzamosan ment a cégalapítással és a mangalicamentéssel, de így is sikerült 1992 nyarán egy jeles védést összehozni. Ezért is külön köszönet illeti a munkámat segítő agrár- és külgazdasági attasékat.

II. A múlt és jelen: az agrárdiplomaták szerepe a mangalicasertés nemzetközi elfogadtatásában

1. Az Olmos és Tóth Kft. mangalicasonka-kereskedelme, export- és importproblémák megoldása

A mangalicasertés tenyésztése, vágása és kereskedelme törvény által tilos volt Magyarországon már az 1970-es évektől, és tilos volt 1991-ben is. Állami intézkedések sora tiltotta a zsíros sertések tenyésztését, és súlyos büntetést kapott minden vágóhíd, amely a központi normatívánál zsírosabb sertést vágott. Központi döntések alapján működő szervezetek, szakértők csapata örködött a magyar sertésállomány húsmennyisége és minél vékonyabb szalonnája felett, így nagy megdöbbenést és ellenállást keltett, amikor a madridi attasé javaslatára személyesen elkezdtem felkeresni a Földművelésügyi Minisztérium és az akkor mindenható Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet vezetőit. Ők mondták, hogy zsíros húsról nincs igény. Én erre mondtam, hogy márpedig van. Hatóságilag semmit sem haladtunk. Piacilag viszont igen. Az export, de facto be is indult, mintatétel néven, de 1993-ra már láthatóvá vált, hogy teljesen ellentétes a hazai sertésenyésztés szakmai iránya és a mi valós piaci igényünk. Egyik konfliktus a másikat érte.

Ekkor lépett akcióba a gazdasági és agrárdiplomácia. 1994 tavaszán hívott fel telefonon Szilágyi István, a Gazdasági Minisztérium spanyol területért felelős vezetője, és azonnali személyes találkozót kért. Megértette a helyzet tarthatatlanságát, és mellém állt. Konkrétan javasolta a nemzetközi agrárügyekben legjobbnak számító Vajda Lászlót, az agrárminisztérium főosztályvezetőjét, és ígérte, hogy ezt a problémát gyorsan meg fogjuk oldani, ha én is együttműködök velük. Én vállaltam, hogy feladom az addigi lázadó magatartásom, és önkéntes jogkövetést tanúsítok, és ezért meg is alapítottam a Mangalicatenyésztők Országos Egyesületét (MOE), amely szervezet már kérhette az állami elismerést, és törzskönyvezési tevékenységével biztonsággal elkülönítette a mangalicatenyésztést a hússertés tenyésztésétől. A magyar kormány így már engedélyezte a zsírsertésenyésztést, a mangalicasonka exportját és reimportját is. Innentől kezdve elindult az érdemi munka, hivatalossá és szabályozottá vált a kormányzat és a

tenyésztők közötti kapcsolat (fontos adalék, hogy mivel még nem voltunk EU-tagok, akkoriban a húskereskedelem is engedélyek, kvóták, vámok megfizetése mellett nagyon szabályozottan és bonyolultan zajlott.)

2. A Mangalicatenyésztők Országos Egyesülete (MOE) és a hazai agrárdiplomácia kapcsolatának fejlődése az EU-tagság előtt

A MOE szerepe 1998-ban értékelődött fel igazán, ekkor került hatalomra egy olyan politikai vezetés, mely a családi gazdák érdekeit és a vidékfejlesztést is zászlajára tűzte. A mangalicát vidéken élő családi gazdák tenyésztették akkor is, így viszonylag gyorsan meg is jelentek olyan, a fajta megőrzését és hasznosítását támogató jogszabályok, melyek már nemcsak az exportot, de a hazai kereskedelmet is élénkítették. Ekkoriban kezdődött az a mai is zajló folyamat, amelyben a mangalicát nemcsak egy sertésnév, hanem magyar őshonos sertésnév, sőt, a magyar vidék újjászületésének egyik jelképeként, a családi gazdaságok működésének indikátoraként is meghatározhatjuk. E folyamat elindítása konkrétan Vajda Lászlóhoz és munkatársaihoz köthető. Ő szervezte meg az agrárminiszterek magyar és spanyol mangalicás programjait, és nagykövetek, európai diplomaták sorát hozta el mangalicalepekre. Az elmúlt 25 évben e folyamat erősödött, ma már nem kérdés, hogy a mára világmárkává fejlődött, külföldi egyetemeken oktatót, más kormányok által másolt mangalicatenyésztés és -hasznosítási program kialakulása és működése is egybeforrott a magyar agrárdiplomáciával.

3. A mangalicaszektor és az agrárdiplomácia kapcsolata az EU-csatlakozás után

3.1. A mangalicatenyésztés EU-s jogszabályainak közös létrehozása

A mangalica – csakúgy, mint minden más őshonos haszonállatunk – léte, szerepe hirtelen felértékelődött hazánk EU-csatlakozása után. A biodiverzitás fenntartása, a genetikai beszűkülés elleni fellépés, a zöldítés, nemcsak ma, hanem már 20 évvel ezelőtt is fontos politikai irányok voltak. A génmentés, génmegőrzés, génhasznosítás témakörében EU-s támogatások sora jelent meg, ezeknek a Közösségi Agrárpolitikai Programokban (KAP), majd az ebből eredő magyar vidékfejlesztési programokban (VP) és más jogszabályokban való szerepeltetése a magyar agrárdiplomácia egyik fontos feladata lett. Az együttműködés lényege, hogy interakció jött létre, a MOE-nak valós beleszólása van a mangalicát érintő EU-s és magyar jogszabályok, támogatások megalkotásában, de ezeket a szakmai javaslatokat a magyar kormány és azon belül az Agrárminisztérium az agrárdiplomatái segítségével viszi keresztül, emeli be az EU-s joganyagba. Konkrét példa erre a termelésben megőrzött nőivarú tenyészállatok (kocák) génmegőrzési támogatása. A kocátámogatás ma már a harmadik ciklusánál tart, és közös siker, hogy a 2009-es 144 eurós támogatás mára 300 euróra nőtt (<https://agraragazat.hu/hir/agrar-ujra-nyitott-palyazat-mangalica-murkozi-mezogazdasag/>). Szintén konkrét és folyamatos együttműködés alakult ki a MOE és az AM brüsszeli képviselői között a 2018-ben megjelent új EU-s állattenyésztési törvény megalkotása folyamán.

3.2. *Az agrárattasék szerepe a mangalicaszektor üzemeltetésében, munka a külképviseléseken*

A központi jogalkotás mellett, azzal egyenértékű a területi munka. A mangalicatermékek nagy része a spanyolországi sonkaeladás mellett más exportpiacokra megy. A mangalicaszektor léte függ az exportpiacoktól, hiszen ma már a fajta termékei nem a szegények eledeljei (szalonna vagy zsír), mint 100 éve voltak, hanem a fine dining szektorban eladható prémiumhúsrészek lettek (tomahawk, szűzpecsenye, papszelet, speciális császárszalonna-készítmények stb.). A belföldi termékgyártás zömmel családi üzemekben zajlik, export nélkül a magyar piac egész egyszerűen kevés az eladandó prémiumtermékeknek. Az export ezért kötelező és létfontosságú tevékenység. Az agrárattasék tevékenyen kivesszik a részüket az új piacok (országok) megnyitásában, azaz az első lépés mindig a mangalicatermékek beviteléhez szükséges engedélyek, országprotokollok, vágóhídi engedélyek, állategészségügyi szabályok, igazolások megalkotása. Ha ez megvan, akkor a potenciális vevők felkutatása, a piacelemzés, majd a vevők megnevezése és a MOE-val közös termékbemutatók, vásári megjelenések szervezése következik. Ebben a fázisban az attasék mellett már az Agromarketing Centrum és a HEPA agrárszakemberei is aktívan szerepet vállalnak. A mangalicatermékek külföldi bevezetésére a MOE évente stratégiatervet dolgoz ki, melyet az Agrárminisztérium külön szerződésben írt feltételekkel anyagilag is támogat, biztosítva az előkészítő kiutazások és programok anyagi hátterét. A MOE és a nagykövetségeken működő agrárattasék együttműködése kiemelt fontosságú, és több ízben volt létfontosságú.

III. Konkrét példák a MOE és a hazai agrárdiplomaták együttműködésére

1. *Az ibérico–mangalica háború*

A mangalicasertés a spanyol ibéricosertéssel azonos vagy sok esetben jobb minőségű áru előállítására képes. Nem véletlen, hogy a világ legjobb sonkagyára – a spanyol Monte Nevado – több mint 30 éve az ibéricosonkák piaci áránál drágábban vásárolva kvázi kizárólagos vevője a magyar mangalicák sonkájának. Ma már kerül mangalicasonka szlovén, olasz, belga, sőt, néha japán sonkagyarakba is, de egyértelmű, hogy a mangalica piaca, vevői ugyanazok, akik egyébként ibéricosonkát vennének. Az ibéricotenyésztők kezdeti lekicsinyelő, majd bagatellizáló hozzáállása helyébe az aggodalom, majd a határozott rosszallás lépett. 2010-től a MOE – kihasználva a támogató politikai környezetet – még határozottabb exportpiac-építésbe kezdett, és 2014-re Ázsiában már drágábban vették a mangalicatermékeket, mint az ibérico-t.

Látszott, hogy a mangalica húsa nagyobb sikert arat, mint a mintát adó ibérico, és a mangalicasonka is kezdte a spanyol ibérico pozícióit fenyegetni. Ezt már nem nézték az ibéricotenyésztők sem tétlenül. Kissé unfair módon nem a nyílt és korrekt piaci szabadversenyt választották, hanem lejárató sajtókampányt indítottak ellenünk. A kampány során 2013–2015 között több spanyol újságíró és tévés stáb érkezett Magyarországra, és készített tendenciózus, a tényeket vagy elferdítő, vagy részizgazságokat közlő, nagyon negatív kicsengésű riportokat, dokumentumfilmeket, melyeket a legnépszerűbb tévécsatornák is

közöltek. A helyzet már a mangalica megmentését elindító és ma is létfontosságú Monte Nevado elleni bojkottal fenyegetett. Az egyre romló viszony helyreállítása kiemelt fontosságúvá vált. Ekkor – 2015-ben – javasoltam, hogy a hecckampány megtörését nem tiltakozással, meg ellentámadásokkal kell kezelni, mert ezzel csak még jobban magunkra haragítjuk az amúgy a piacvesztésük miatt jogosan neheztelő ibéricoszektor. Ráadásul az évente a magyar sertésállomány kétszeresét, azaz 6 millió ibéricosertést kibocsátó szektort nyílt háborúban úgysem tudjuk megverni, velük kapcsolatban kifinomultabb módszereket kell alkalmazni.

A probléma elemzése után a madridi agrárattasé, Maácz Miklós feltárta az ibéricoszektor vezetésének rendjét, felvette velük a kapcsolatot, jelezve nekik, hogy a MOE szakmai együttműködést szeretne kialakítani velük. Megdöbbenek és nem reagáltak. A madridi magyar nagykövet, dr. Győri Enikő felvette a kapcsolatot a spanyol agrárminiszterrel, jelezve neki, hogy a MOE szívesen venné, ha a spanyol tenyésztők megmutatnák, hogy valójában hogyan is kell jól csinálni a zsírsertésenyésztést, kiemelve az együttműködés fontosságát a vidékfejlesztés, a családi gazdaságok fenntartása, a biodiverzitás megőrzésében. A spanyol miniszter meglepődve, de pozitívan reagált. Közben a MOE magyar agrárkutatói felvették a kapcsolatot a spanyol genetikusokkal, jelezve, hogy komoly EU-s együttműködés is lehetne egy ibérico-mangalica közös génmegőrzési munkából. Hamar kiderült, hogy amilyen erősek az ibéricotenyésztők a piacon, olyan gyengék a génmegőrzésben. Ez amúgy érthető egy hatmilliós populációnál, ott nem kellene azok a szigorúan ellenőrzött génbankok, amik nálunk megvannak. Több hónapos munka eredményeként jött létre a magyar agrárdiplomácia segítségével a Madridi Ibérico-Mangalica Konferencia, ahol a spanyol és a magyar agrárminisztérium államtitkári szinten vett részt, és egymást váltották az ibérico és mangalica témájú előadások. A rendezvényen a 10 legjobb magyar családi termékgyártó tartott mangalicakóstolót a meglepett ibéricotenyésztőknek, akik válaszul a legjobb makkos ibéricosonkájukat vették elő. Mivel mindkét termék kör mindenkinek nagyon ízlett, így a rendezvény a közös egyezséggel zárult, hogy sonkában a világ legjobbja a spanyol ibérico, a mangalica lett a világ második legjobbja, éttermi húsokban és szárazáruban pedig a mangalica a világ legjobbja és szorosan jön utána az ibérico.

A válság ilyen gáláns kezelésében az IAAS-ban megismert barátaim komoly szerepet játszottak, Maácz Miklós agrárattasé, volt IAA-elnök mellett a már említett Elena-Sarita páros is részt vett a rendezvényen, ami után Elena egy spanyol minisztériumi bejárásra is elvitt, Saritával pedig a mangalica elnevezés jogi oltalmáról tárgyaltam az irodájában, és példaként az ibérico névhasználati normatíváját ismertette. (E névhasználati és márkavédelmi kérdés fontos szerepet játszik a második konkrét példában.) A nagy ellenségeskedés után úgy sikerült kiegyezni, hogy amikor a 2017-es V. Nemzetközi Zsírsertés Világkongresszust a spanyol ibérico fővárosában, Caceresben tartották, akkor a mangalicával kapcsolatos előadások már az ibérico-val azonos súllyal futottak, a MOE mint díszvendég volt jelen, a 2019-es japán és 2022-es tajvani kongresszuson pedig már együtt vettünk

részt. Talán ennek a sikeres békekötésnek is szerepe volt abban, hogy 2020-ban Áder János köztársasági elnöktől megkaptam a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetését, míg 2022-ben VI. Fülöp spanyol király a Katolikus Izabella Rend Tisztikeresztjét adományozta nekem. A magyar köztársasági elnök a mangalica megmentését és nemzetközi elismerését, a spanyol király a mangalica megmentésén kívül a spanyol gasztronómia és sonka nemzetközi elismertetését és Spanyolország presztízsének emelését említette a döntésében. Azt, hogy emeltem-e a presztízsüket, nem tudom, de hogy kimentettem őket egy nagy presztízsvesztéséből, azt igen (<https://dteurope.com/diplomacy/spanish-royal-decoration-to-peter-toth/>).

2. Az agrárdiplomácia szerepe a piacok megnyitásában, a jogi környezet kialakításában

Az Afrikai Sertéspestis hatásainak kivédése, az elvesztett piacok visszaszerzése. 2018-ban tavasszal megjelent hazánkban az Afrikai Sertéspestis (ASP). Ugyan csak vadsertésállományokat fertőzött meg, de a hatása így is katasztrofális volt. A bejelentés napján azonnali hatállyal kitiltották a magyar sertést és így a mangalicatermékeket az EU-n kívül szinte mindenhol, egy csapásra elvesztettük a japán, szingapúri, dél-koreai, tajvani, amerikai piacainkat. Egyedül Hongkong alkalmazta az EU-s protokollt. A mangalicatermékek 70%-a exportra került, ez a piac elveszett, a teljes export 40%-a hazánkban maradt. A nagy mangalicavevők, Pick Szeged, Pápai Húskombinát vis maior-helyzetet jelentve azonnal le is állították a mangalicavágást, ezzel a teljes szektort és vele a fajtát az ismételt kihalás útjára téve. Az árak a felére zuhantak, a hízókat senki sem vette át. Első lépésként a tenyészállományok megőrzésére egy rendkívüli, 500 millió forintos kormánytámogatást kértem és kaptam, ezzel rövid távon sikerült elkerülni a MOE összeomlását. Segítségül kellett hívni a spanyol sonkagyárat, hogy amíg nincs más vevő, vegye meg és adja el a sonkákon kívül a többi húsrészt is. Bár ez ellentétes volt az önálló mangalicapiac magyar érdekével, de időt kellett nyerni, és végül is így sikerült bekerülnünk olyan európai kereskedőkhöz is, akik addig csak ibéricohúst vettek. Első lépésben a román piac megnyerése volt a cél, aztán jött a német, osztrák, svájci és más európai országokban folytatott mangalicabevezetési kampány. E piacnyitásokban elévülhetetlen érdemeket szerzett többek között Béki Nándor, aki akkor a Berlini Magyar Nagykövetség agrárattaséja volt, és ő szervezte meg a mangalicások részvételét a nagysikerű Berlini Magyar Szüreten vagy éppen a Düsseldorf-i Magyar Napokon. A lengyel piac megnyitásában nagy szerepet vállalt Jancsó István agrárattasé, aki nemcsak vevőtálcázókat, hanem szakmai, kutatói együttműködésüket is szervezett, szervez az elmúlt négy évben. E tanulmány írásakor éppen egy lengyel egyetemi konferenciára készülök, ahol több mangalicatenyésztővel együtt a családi gazdaságok és vidékfejlesztés témakörében tartunk előadásokat lengyel gazdatársainknak. Az európai piac erősítésével 2019 végére sikerült az ASP előtti árakat helyreállítani, és elhárítani a piaci összeomlást. Ebben az agrárattasék szerepe kiemelkedő, a MOE és köztük kialakult jó személyes kapcsolat alapvető fontosságú. 2020 elején már volt arra is erőnk, hogy nagyobb

energiát fordítsunk az elveszett ázsiai piacok visszaszerzésére. Nyilván a fő munka az AM állategészségügyi gárdáján és az agrárdiplomatákon volt, de a MOE szakmai javaslatokkal, külföldi delegációk, auditok fogadásával, megfelelő igazolásokkal támogatta a tevékenységet, melyet már siker is koronázott. A 2018 tavaszi kilitás után négy évvel, 2022-ben újraindult a mangalichúsok szingapúri exportja. A 2022-ben kibontakozott takarmányár- és egyéb költségrobbanás, az európai háborús recesszió nagyon veszélyes helyzetet teremtett, de az európai áraknál csaknem 30%-kal többet fizető szingapúri piac komoly pozitív elmozdulást okozott.

IV. A jövő

Épp a napokban kapjuk vissza a japán exportengedélyt is, az első mangalicaszállítmány 2023 májusára kiérhet. Japán példáját követi Tajvan és Dél-Korea, így alapos esély van rá, hogy 2023 nyarára, öt évvel a kilitás után, már az új jogszabályok szerint ismét mehet mangalicaáru ezekbe az országokba. Sok országban dolgozó sok magyar agrárdiplomata együttes sikere, hogy 2022 végére már több mangalica-tenyészállat van, mint 2018 előtt, és e nehéz időszakban is eredményes mangalicateenyésztés folyhat. Nehéz lenne hosszútávú jóslatokba bocsátkozni, de azért azt hiszem, lehetünk optimisták. Tíz év múlva, 2033-ban lesz a mangalica fajta kitenyésztésének 200. évfordulója, így mindenképpen ki kell tartanunk.

V. Az üzenet

Ez a visszaemlékezés példázza, milyen szép eredményeket lehet elérni, ha a gazdák és az általuk alkotott szervezet megtalálja a közös nevezőt az állami szervekkel, és kapcsolataikat a közös munka és sikerek jellemzik. E siker nem más, mint a mangalica fajta minél nagyobb genetikai sokféleségben és minél nagyobb létszámban való megőrzése, és ehhez a mangalica-megőrzés mindhárom elemének, a génmentés, a génmegőrzés és a génhasznosítás egységének megteremtése és megtartása. Az elmúlt 3 évtized bebizonyította, hogy a mangalicateenyésztők számíthatnak a magyar államra, és a magyar állam is számíthat a mangalicateenyésztőkre.

Epilógus: a mottóm: „Az életem egy egzotikus kalandregény, egy politikai thriller és egy brazil szappanopera keveréke.”

Ellenőrző kérdések

1. Melyek a WTO alapelvei?
2. Melyik három területre terjed ki a jelenleg is érvényes Mezőgazdasági Megállapodás?
3. Milyen tulajdonságokkal kell bírjon egy agrárdiplomata?
4. A FAO mellett mely nemzetközi szervezetek foglalkoznak a világelelmezéssel?
5. Melyik nemzetközi szervezetnek vannak gazdaságpolitikai, köztük agrárpolitikai ajánlásai?
6. Miért fontos a Kárpát-medencei együttműködés?
7. Milyen tevékenységet folytat a FAO a világelelmezési helyzet javítása érdekében?
8. Mik jellemzik Magyarországot és a FAO kapcsolatát?
9. Hogyan működik a WTO?
10. Hogyan hasznosul Magyarország számára a nemzetközi szervezetekben végzett agrárdiplomáciai tevékenység?

Irodalom

Kurucz M., Jójárt L., Fazekas S.; Alvincz J. (2019): Mindent a magyar vidék jövőjéért. Mezőgazdaságunk 2010–2018. Gondolat Kiadó, Budapest.

Negre, F. (2022): A WTO Mezőgazdasági Megállapodása, Európai Parlament, 2022. április

Világkereskedelmi Szervezet, WTO honlapja (2023): www.wto.org

4. Az európai integrációs folyamat az agrárdiplomácia szempontjából

Vajda László Sándor, Benkő Péter

4.1. Az európai integráció nemzetközi politikai háttere és kialakulásának főbb jellemzői

4.1.1. Az európai integráció nemzetközi politikai háttere

A II. világháborút követően Európa egésze leromlott állapotban volt. A háborús pusztítások egyaránt érintettek épületeket és gépeket, az ipari és a mezőgazdasági termelés is visszaszorult, Európa (döntően amerikai) élelmiszerimportra szorult. 1947-re számos országban gazdasági válság alakult ki. A Franciaországban és Olaszországban hozott fogyasztói megszorító intézkedésekre a lakosság tüntetésekkel reagált. Ebben a helyzetben az Egyesült Államok és néhány európai (főleg francia) vezető egy újfajta politikai, gazdasági és társadalmi megközelítést szorgalmazott: a megbékélés, az összefogás, az együttműködés politikáját. Ennek fontosabb megnyilvánulásai a következők voltak. Ez egy hosszútávú amerikai segélyterv volt az európai országok megsegítésére. Névadója George C. Marshall tábornok, az Egyesült Államok külügyminisztere volt. A Marshall-terv célja volt Európa gazdasági megerősítése, társadalmának demokratikus irányú átalakítása, a lakosság jólétének növelése. A program 1948 áprilisától 1952 júniusáig működött. Ez idő alatt összesen 17 európai ország kapott anyagi támogatást Izlandtól Törökorszáig. A legnagyobb összegekben Franciaország, Olaszország, (Nyugat-)Németország részesült. Az USA tervei szerint a program nyitva állt minden európai ország számára, de a kelet-közép-európai országok – köztük Magyarország – szovjet nyomásra nem kértek a támogatásból.

A Marshall-terv keretében összesen 14 milliárd dollárt használtak fel a kedvezményezett országokban. Egy 2021. évi számítás szerint ez mai értéken mintegy 600 milliárd USD-t tenne ki. A segélyt az érintett országok kormányai kapták, akik azt hitelként továbbadták kereskedelmi cégeknek, akik döntően amerikai árut vásároltak rajta, majd az eladásból befolyt összeget visszafizették a kormányuknak, amelyik azt újra fel tudta használni. A programhoz számos intézmény létrejött is kapcsolódott, amelyek – vagy a jogutódai – a mai napig is működnek. Ilyen a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap vagy az OEEC (Organisation for European Economic Cooperation), amely a segélyek szétosztását végezte, de egyúttal a gazdasági stabilitás, a növekedés, a kereskedelem

fejlesztésének témáival is foglalkozott. Az OEEC bázisán jött létre 1960-ban az OECD (Organisation for Economic Development), amellyel további tanulmányaink során részletesen foglalkozunk. A Marshall-terv nem csak gazdasági segélyprogram volt, a céljai között szerepelt a kedvezményezett országokban a demokrácia alapelveinek meghonosítása, a jogállamiság kialakítása, a szabadpiaci gazdaság létrehozatala. Az USA újfajta politikai kapcsolatok kialakítását szorgalmazta az európai országok között, amely a vesztes hatalmakat (Németország, Olaszország) is együttműködő partnernek tekinti. Ennek eredménye volt Németország és Franciaország kibékülése is, amely az 1958. szeptember 14-i De Gaulle-Adenauer találkozó során és az azt követő Élysée-Szerződésben nyert végső elfogadtatást. A német közvélemény és a német tankönyvek még a XX. sz. első felében is Franciaországot mint ősellenséget („Erbfeind”) emlegették. 1947-től számítható a hidegháború időszaka is, miután véglegessé vált, hogy Európa két részre szakadt, és ezzel együtt a politikai és a társadalmi kapcsolatok, valamint a két régió közötti kereskedelem egy jelentős része is (az élelmiszer-kereskedelem, így a magyar export is kevésbé sínylett meg a szakítást). 1947. március 12-én hangzott Truman amerikai elnök híres beszéde, melyben meghirdette a „Truman-doktrínát” a kommunizmus feltartóztatásáról. Egy másik, a rákövetkező 35 évet jellemző fogalom, a „vasfüggöny” 1946 márciusában hangzott el Winston Churchill egy beszédében: „a Baltikumtól az Adriáig tartó vasfüggöny hullott le Európára.” Európa kettéválásának hatására írták alá 1949-ben Washingtonban a North Atlantic Treaty-t, amit 1950-ben a NATO (North Atlantic Organisation) létrehozatala követett. Ennek lényege az USA katonapolitikai, biztonsági garanciája volt a nyugat-európai szövetségei számára. 1950-ben hangzott el a híres Schuman Declaration, amelyben Robert Schuman francia külügyminiszter javasolta, hogy Nyugat-Németország s Franciaország helyezték közös irányítású hatóság alá a szén- és acéliparukat, amelyek abban az időben a gazdaság alapvető iparágai voltak. A javaslatban az is szerepelt, hogy ez a közös szervezet legyen nyitott más országok irányába is. 1952-ben hat állam (Nyugat-Németország, Franciaország, Olaszország és a BE-NE-LUX államok aláírták a Párizsi Szerződést az ECSC (European Coal and Steel Community) létrehozataláról. Az együttműködéssel gyakorlatilag lehetetlenné vált az ellenségeskedés, ennek helyére az egyenlőség és a szolidaritás lépett. Az ECSC kedvező tapasztalatai alapján erősödött meg az érintett 6 ország vezetőiben a továbblépés indokoltsága és szükségessége. Ennek eredménye lett 1957-ben a Római Szerződés, amelynek alapján 1958. január 1-én megkezdte működését a European Economic Community (EEC) és az Európai Atomenergia Közösség (Euratom).

4.1.2. Az Európai Unió intézményrendszere

Európai Tanács

Az Európai Unió politikai irányvonalát, prioritásait, az elvi döntéseket meghatározó intézmény. Tagjai a tagállamok állam- és kormányfői, az Európai Tanács elnöke és az Európai Bizottság elnöke. Üléseit Brüsszelben tartja. Az Európai Tanács nem jogalkotó

szerv, megbeszélései végén konszenzusra jut. Az így kialakult közös álláspontot záróközleményben hozzák nyilvánosságra. Jelenlegi formáját, hatáskörét a 2009. évi Lisszaboni Szerződés határozta meg – hasonlóan több más EU-s intézményhez.

Nem összekeverendő az Európa Tanáccsal, amelynek 46 tagállama van – köztük a 27 EU-s tagállam –, és amelynek székhelye Strasbourgban van. Az Európa Tanács tagjai valamennyien aláírták az Emberi Jogok Konvencióját, és az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság felett őrködnek.

Európai Parlament

Az Európai Unió egyik fontos döntéshozó szerve az Európai Unió Tanácsa mellett. Az Egyesült Királyság kiválását követően 705 tagja van, akiket a tagállamok állampolgárai közvetlenül választanak meg, 5 éves időszakra. A legfontosabb jogszabályok döntési folyamatában való részvétel mellett az Európai Parlament felügyeli az Európai Bizottság munkáját, ellenőrzi az EU költségvetését. Bizottságaiban meghallgatja a biztos-jelölteket, majd plenáris ülésen együtt dönt az Európai Bizottság elfogadásáról. Az Európai Parlamenten belül szakterületenként bizottságok működnek, amelyeket saját, szakértőkből álló titkárság támogat. Az agrárdiplomatáknak fontos feladata, hogy a képviselők mellett a titkárságok munkatársaival is jó kapcsolatot tartsanak. Az agrárdiplomácia szempontjából fontos parlamenti bizottságok:

- COMAGRI, amely a mezőgazdaság és vidékfejlesztés témáival foglalkozik,
- PECH, a halászat ügyeire,
- ENVI: környezet, közegészségügy, élelmiszerbiztonság.

Az Európai Unió Tanácsa

Korábbi elnevezése: Miniszterek Tanácsa (Council of Ministers), így találjuk még korábbi dokumentumokban. Általánosan használják rövidített formában, csak „tanács” néven.

A tanács egységes jogi személy, amely 10 féle formációban működik., aszerint, hogy a megtárgyalandó napirend a tagállami kormányokban melyik miniszterhez tartozik. Az agrárdiplomácia szempontjából a legfontosabb a Mezőgazdasági és Halászati Miniszterek Tanácsa. A tanács létszáma 27 fő, elnökét előre meghatározott rotáció alapján fél-éves váltásban töltik be a tagállamok. Kivétel a külügyi tanács, amelynek elnöke az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselője. Felváltva ülésezik Brüsszelben és Luxemburgban. A tanáccsal és az elnökséggel később részletesen foglalkozunk.

Európai Bizottság

Ezen a néven két, egymással összefüggő intézményt értünk. Így nevezik egyrészt a 27 biztosból álló testületet – más elnevezéssel a „kollégiumot” –, másrészt pedig a biztosok irányítása alatt álló mintegy 23 ezer fős apparátust. A biztosok egy-egy tagállam által küldött személyek, akik saját körükből választják meg a bizottság elnökét, és osztják el egymás között a feladatokat. A bizottsági tagok megbízatása 5 évre szól, legközelebb 2024

őszén esedékes új bizottság megalakítása. Az agrárdiplomácia kapcsolatrendszerében a jelenlegi bizottság egyik tagja a mezőgazdaságért felel, egy másik tagja az egészségügyért és élelmiszerbiztonságért, egy harmadik tag pedig a környezettel, óceánokkal és halászattal foglalkozik. A kollégium rendszerint hetente egyszer ülésezik, és ott hozza meg azokat a döntéseket, amelyek azt követően mint az „Európai Bizottság döntései” kerülnek nyilvánosságra.

A bizottság munkatársainak döntő része Brüsszelben dolgozik, egyes részlegei Luxemburgban és Írországban találhatóak. Egy időben volt szándék arra, hogy a bizottság valamennyi részlegét áthelyezzék a tagállamokba, de a munkavégzés zökkenőmentessége és a tagállamokkal való kapcsolattartás érdekében ezt a kezdeti lépések után elvetették. Az apparátuson belül főigazgatóságok működnek, amelyek általában egy, de esetenként több biztos fennhatósága alatt állnak. A magyar agrárdiplomácia a következő főigazgatóságokkal áll szinte napi kapcsolatban:

- DG AGRI, amelynek hatáskörébe a mezőgazdasági és vidékfejlesztési témák tartoznak;
- DG ENV, környezetvédelem, természetvédelem;
- DG SANTE, amelynek felelőssége az egészségügyre és az élelmiszerbiztonságra terjed ki.

Az egyes főigazgatóságok éves feladat- és működési tervet (Management Plan) tesznek közzé, amely a honlapjukon is megtalálható. Ennek tanulmányozása értékes információkat ad az agrárdiplomatáknak saját menedzsmenttervük összeállításához, az elnökségi program megtervezéséhez. A fenti, döntéshozatalban érintett intézményeken túl további fontos közösségi feladatokat látnak el:

- az Európai Bíróság, amelynek 28 főbírája és az elsőfokú bíróságok 56 bírája hoz ítéleteket az eléjük kerülő ügyekben, és amelynek központja Luxemburgban van;
- az Európai Központi Bank frankfurti székhellyel;
- az Európai Számvevőszék, valamint
- az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ), amely a világ számos, EU-n kívüli országában diplomáciai képviselőket működtet.

A további, számos európai uniós intézmények közül kettőnek Budapesten van a székhelye. Ezek:

- az Európai Innovációs és Technológiai Intézet ((EIT) és
- az Európai Unió Bűnüldözési Képzési Központja ((CEPOL).

Az Európai Uniónak vannak úgynevezett tanácsadó testületei is, amelyeknek a véleményét a döntéshozó szervezetek kéri és figyelembe veszik. Ezek a szervezetek:

- az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (ECOSOC), amely a legtöbb agrár témájú jogszabály döntéshozatali folyamatában közreműködik, így az agrárdiplomatáknak az ECOSOC munkatársai között is érdemes kapcsolatot tartani;
- a Régiók Európai Bizottsága, valamint a
- a Politikai és Biztonsági Bizottság.

Valamennyi fentebb felsorolt intézménynél lehetőség van magyar állampolgároknak is elhelyezkedni. Az agrárdiplomáciai végzettség és gyakorlat számos esetben előnyt biztosít. Az EU-s intézményeknél történő munkaerő-felvétellel az EPSO (European Personnel Selection Office) foglalkozik, a pályázni szándékozóknek az ő honlapjukat érdemes figyelni.

4.2. Az EU Közös Agrárpolitikája

4.2.1. A közös agrárpolitika fejlődése 2020-ig

Az EGK-t alapító hat tagállam a Római Szerződésben megfogalmazta, hogy közös agrárpolitikát (KAP) kell kialakítani, meghatározták az 5 fő célkitűzést és az elérésükhöz szükséges eszközöket. A szerződés 1. mellékletében (Annex I.) felsorolták mindazokat a termékeket, amelyek a KAP hatálya alá tartoznak. A KAP fő célkitűzései 1958 óta változatlanok, ezért érdemes őket felidézni.

1. A mezőgazdasági termelékenység növelése a műszaki fejlődés előmozdításával, valamint a termelési tényezők, így különösen a munkaerő legjobb hasznosításával.
2. A mezőgazdasági termelők megfelelő életszínvonalának biztosítása.
3. A piacok stabilizálása.
4. Az ellátás hozzáférhetőségének biztosítása.
5. Elfogadható árak a fogyasztók számára.

A célkitűzések között a figyelmes szemlélő némi ellentmondásokat is felfedez, de talán ezért is voltak ennyire időtállóak. Valójában az elmúlt évtizedekben a mindenkori belső és külső körülményekhez igazodott a célkitűzések sorrendje, egymáshoz viszonyított arányuk⁷⁴. 1958-ban a stresai találkozón a hat tagállam agrárminiszterei egyeztették a bevezetendő közös agrárpolitika fő jellemzőit, és 3 alapelvben állapodtak meg. Ezek:

- a piac egységessége: olyan közös piac létrehozatala, amely biztosítja a termékek szabad forgalmát egységes versenyszabályok mellett;
- a közösségi preferencia: a 3. országok termékeivel szemben a közösségen belüli termelők védelme (erre lehetőséget adott, hogy a GATT-tárgyalásokon ekkoriban a mezőgazdasági termékek még kivételként szerepeltek);
- a pénzügyi szolidaritás: miszerint a közös agrárpolitika költségeit egy közös alapból fedezik, ahol a kifizetések egyforma szabályok szerint történnek, a tagállamok befizetései és kifizetései egymástól eltérhetnek.

Az induláskor még valamennyi célkitűzést nagyon komolyan vették, és a 80-as évek elejéig többé-kevésbé ment is a közös megvalósításuk. Talán a fogyasztók irányába alkalmazandó elviselhető ár szorult kissé háttérbe, mivel a mezőgazdaság támogatása

74 Quelle politique agricole pour l'Union Européenne? Movement Européen- France, Janvier 1999

nagyrészt a mesterségesen magasán tartott termelői árakon és az ezekhez kapcsolódó külső (import) védelmen keresztül valósult meg. A miniszterek között egyetértés volt abban is, hogy az EGK-ban a mezőgazdaság „multifunkcionális modelljét” valósítják meg, amelyben a termelés növelése és hatékonysága mellett hasonlóan fontos szempontok a környezet és a táj védelme, a vidéki lakosság foglalkoztatása. Az 50-es évek második felében az alapító hat tagállam még erősen nettó élelmiszer-importőr volt, a mezőgazdaság termelékenysége alacsony, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma magas volt. A II. világháború alatti éhezés még erősen élt a politikusok fejében, ennek visszatérte nem minden realitást nélkülöző rémkép volt. A közös agrárpolitika az addig teljesen különállóan alakított és működtetett nemzeti agrárpolitikák helyére lépett, és fokozatosan alakult ki. Az első évtizedben a KAP az 1970-re célul kitűzött vámunióhoz kapcsolódott. A vámok nélküli belső kereskedelem a versenyhelyzet egyenlősége céljából szükségessé tette a piaci intézkedések egységesítését. A versenyszabályok a gazdaság egyéb szektoraiban ezt alapvetően az állami támogatások tilalmával oldották meg, a mezőgazdaságban azonban – az élelmiszer-ellátás stratégiai fontosságára tekintettel – a KAP-ban szabályozták a nyújtható állami beavatkozásokat.

A KAP első szakasza az úgynevezett „közös piaci szervezetek” (common market organizations) kialakítását jelentette, az Annex I-ben szereplő szinte összes termékre, termékcsoportra. Az EGK Tanácsa hosszas előkészületek után 1962. január végén fogadta el a „gabonafélék közös piaci szervezetéről” szóló rendeletet. Ez részletesen szabályozta a gabonafélék termelésében és kereskedelmében megengedett beavatkozásokat, támogatásokat (pl. intervenció, exporttámogatás, lefölözés, irányár, intervenció ár). A számszerű mértékeket évről-évre hajnalig tartó viták után fogadták el az agrárminiszterek. A gabonafélék után hasonló piaci rendszerbe foglaltan következett a szarvasmarha-, a tej-, a zöldség-gyümölcs-, a bor és a többi termékcsalád. 1968-ra 17 rendelet lefedte az agrártermékek döntő részét (kivéve pl. lóhús, csiga, vadhús, nyúl). A termékcsoportokra vonatkozó szabályozások között voltak úgynevezett „kemény”, vagyis részletesen, többféle beavatkozással szabályozott és úgynevezett „puha” szabályozású ágazatok. Utóbbiaknál kevesebb volt a beavatkozás, kisebb a támogatások mértéke, erősebb volt a piaci kitettség. „Kemény” szabályozása volt, és így jelentős támogatást kapott a gabona, a szarvasmarha-, a tej- és a borágazat. Puhán szabályozott volt a sertés- és a baromfiszektor, a kettő között volt, de inkább a puhához közeli a zöldséggyümölcs szektor. Mindezt az akkori tagállamok döntötték el az akkori gazdasági érdekeik alapján, de mindennek a mai napig, a jelenlegi KAP-ra is kihatása van. Az 1980-as évek elején komoly változások mutatkoztak a közösség mezőgazdasági termelésében. Az addigi KAP sikerei eredményeként a mezőgazdaság termelékenysége és termelése meredeken emelkedett, az intervenció intézkedések nyomán komoly búza- és tejfelesleg (,,hegyek”) alakultak ki, amelyekről csak óriási összegű exporttámogatások révén lehetett megszabadulni. Az állampolgárok kétszer is fizettek a mezőgazdasági termékekért: a megtermelésükért és az értékesítésükért. 1982-re a közös költségvetésben a KAP aránya elérte a 70%-t. Így tehát gyökeres változásokra volt

szükség, de ez csak lassan következett be. a folyamatot lassította, hogy 1973-ban Görögország, majd 1975-ben Portugália, két jelentős mezőgazdasági fejlesztésre szoruló ország lépett be az EGK-ba. A változás folyamatát azonban a másik oldalról erősítette, hogy a negyedszázad alatt az alapító tagállamokban jelentősen csökkent a mezőgazdaság súlya a GDP-ben és a foglalkoztatásban a többi termelői szektor, valamint a szolgáltatásoknak a mezőgazdaságnál is gyorsabb növekedése miatt. Folyamatosan haladt előre a mezőgazdasági üzemek koncentrációja is. 1984-ben bevezették az első, termelést korlátozó rendszert, a tejkvótát, amelyet hamarosan követett a cukorkvóta. Ezek termelőre lebontva szabályozták az értékesíthető mennyiségeket. A túllépést szigorúan szankcionálták.

Ezek az intézkedések már érleltek egy átfogó reformot, amely 1992-től lépett életbe, és az akkori mezőgazdasági biztos, az ír Ray Mac Sharry nevéhez fűződtek. Ez a reform a termelői árak fokozatos, de radikális (kb. 30%-os) csökkentését hozták magukkal a termelők részbeni kompenzálásával, amely még alapvetően termeléshez kötött volt (pl. gabona, olajos mag, húsmarha, tej, anyajuh, dohány és cukor esetében). Bevezették a kötelező területpihentetést, amihez önkéntesen még további vállalást lehetett tenni. Mindez magával hozta az agrártermelés fokozatos piacorientáltságát, a külső védelem, az intervenciók készletek és az exportszubszidiák csökkenését. A GATT Uruguay-forduló megállapodásának életbe lépésével (1995) az import lefölözéseket vámmal kellett helyettesíteni. Időközben egy további lényeges változás következett be a KAP-ban. 1988-ban az immár 12 tagállam elfogadta az egységes belső piac kialakítását célzó „Zöld Könyvet”, amelynek intézkedései 1993. január 1-én léptek életbe. Az 1980-as évekre ugyanis kiderült, az egymás közötti vámokon kívül még számos tényező nehezíti a szabad kereskedelmet. Ilyenek voltak a tagállamonként különböző állat- és növényegészségügyi intézkedések, az élelmiszerek forgalomba hozatalának eltérő előírásai (pl. élelmiszerminőség, adalékanyagok, jelölés) és az eltérő szabványok. Mindezek egységesítése eredményeként az EGK egésze és a közös agrárpolitika is az integráció újabb, az egységes belső piac (közös piac) szakaszába lépett. Ezt követte 1993 novemberében az elnevezés változása is, azóta használjuk az Európai Unió kifejezést⁷⁵. Az 1990-es évek második felében újra változtak az európai mezőgazdaság külső és belső feltételei. A világ mezőgazdasági termelése gyors ütemben növekedett, és az EU-nál alacsonyabb költséggel és támogatással termelő országok részéről egyre nőtt a nyomás az EU-ra az agrárpolitika protekcionista elemeinek leépítésére, mind a kétoldalú tárgyalásokon, mind a nemzetközi szervezetek keretei között (WTO, OECD).

1998-ban az EU 10 tagjelölt országgal – köztük Magyarországgal – megkezdte az újabb bővítési tárgyalásokat. A tagjelölt országok szemszögéből ezeket csatlakozási tárgyalásoknak nevezzük. Ezek az országok összességükben jelentős nagyságú mezőgazdasági földterülettel és mezőgazdasági termelővel rendelkeznek, akiknek az azonos kezelése az agrárkiadások újbóli nagymértékű növekedéséhez vezetett volna. Az Európai Unió 1998-ban elfogadta az „Agenda 2000” elnevezésű dokumentumot, aminek eredményeként

75 Halmi P. (szerk., 2007): Az Európai Unió agrárrendszere, Harmadik, bővített átdolgozott kiadás, Mezőgazda Kiadó, Budapest.

2000. január 1-én a KAP újabb, megreformált szakasza lépett életbe⁷⁶. Ennek leglényesebb elemeként megszületett az egységes vidékfejlesztési rendelet, és a vidékfejlesztés ettől kezdve a KAP II. pillére lett. Korábban különböző években különböző tartalmú és eljárási rendű rendeletek voltak érvényben a mezőgazdasági beruházások, a vidéki infrastruktúra, az agrár-környezetvédelem, a vidéki örökség védelme tárgyú támogatásokra. Mindezeket a strukturális politika körébe tartozó intézkedéseket 2000-ben egy egységes rendeletbe foglalták egyre inkább egységes eljárási renddel. 2003-ban a „félidei felülvizsgálat” során újabb, több területre kiható változásokat fogadtak el. Az EU agrárpolitikájában folytatódott a termelés korlátozása, miközben a támogatások csökkentek, és a termeléstől fokozatosan elválasztották őket. Csökkentek az exporttámogatások, korlátozták az intervenciók beavatkozásokat (pl. a termékkört vagy az intervencióra kerülhető mennyiségeket illetően). A 2003-ban még nélkülünk (bár a legvégső szakaszban már megfigyelői státuszban a jelenlétünkben) hozott döntések azt jelentették, hogy a magyar mezőgazdaság 2004. május 1-én nem a várt, hanem új feltételek, új támogatási rendszer mellett lépett be az EU-ba. Ebből adódott, hogy Magyarország 7 új tagállami társunkkal együtt (Málta és Szlovénia kivételével) a közvetlen támogatások egyszerűsített rendszerét (SAPS – Single Area Payment System) vezette be. A támogatások történelmi alapon, illetve a kitárgyalt kvóták alapján kiszámított összesített támogatási összegét (amit nemzeti borítéknak neveznek) az üzemek termőterülete alapján osztottuk ki évről évre. Ez a rendszer – többszöri meghosszabbítással és kisebb módosításokkal – 2022-ig maradt érvényben. A 2000-es években az I. pilléren belül fokozatosan csökkent a piaci intézkedések szerepe és támogatása, és nőtt a közvetlen kifizetéseké, azon belül is a termeléstől szétválasztottaké.

2009-ben megint egy alapvető változás következett be a világpiacon. A mezőgazdasági termékek esetében – részben a termelés csökkentése, de főleg az ázsiai kereslet növekedésének a hatására – az árak növekedése és nagyfokú volatilitása következett be. A WTO-ban nem sikerült – a mai napig sem – a kereskedelem liberalizálásának a Marrakeshi megállapodás 2000. évben történő lejártát követő új rendszerében megállapodni. Megváltozott az agrárium szerepének nemzetközi és az EU-n belüli megítélése, az élelmiszer újra „stratégiai termék” vált. Az EU-ban a termelés korlátozása helyett újra előtérbe került a termelésnövelés. Az „európai mezőgazdasági modell” multifunkcionális jellegén belül a versenyképesség és a fenntarthatóság egyre erősebb hangsúlyt kapott. Ez megmutatkozott a 2014–20-ra elfogadott közös agrárpolitikában, amely az egyeztetések elhúzódása miatt végül is 2015-től 2022-ig volt érvényben. Valós egyszerűsítési javaslatok mellett sok esetben a korábbinál jóval bonyolultabb rendszerek léptek életbe, pl. a közvetlen kifizetések zöldítési előírásainál. Mindez tükrözte az Európai Bizottság törekvéseit a társadalmi elvárások kielégítésére (pl. a mezőgazdasági támogatások indokoltságát, a környezettudatosságot illetően). Az I. pillérben közelítés történt a közvetlen kifizetések tagállamok közötti különbségében. Immár nemcsak a II. pillérben, de az I. pillérben is

76 Fehér I. (2002): Az Európai Unió integrált vidékfejlesztési politikája, SZIE, Gödöllő.

több esetben választási lehetősége volt a tagállamoknak a sajátosságaik érvényre juttatása céljából. Ugyanakkor a stratégiai szerep felértékelődését mutatja, hogy a kritikák és viták ellenére a mezőgazdaság támogatására jutó összegek nem csökkentek.

KAP 2014–2020

Az Európai Bizottság az erre az időszakra szóló közös agrárpolitikai javaslatát 2010 őszén terjesztette elő. A 2011. I. félévi magyar elnökség alatt fogadta el az Európai Tanács a többségi közös „elnökségi következtetéseket”, és még a magyar elnökség alatt megkezdődött a trilógus is a tanács és az Európai Parlament álláspontjainak egyeztetésére a bizottság közreműködésével. A megegyezés 2013 végére született meg, így az új közös agrárpolitika bevezetése 2015. január 1-re csúszott. 2014 egy átmeneti év lett. A 2014–20-as közös agrárpolitika 3 fő célkitűzésre épült: a fenntartható élelmiszertermelésre (viable food production); a természeti erőforrások fenntartható menedzselésére és klímapolitikai intézkedésekre, valamint a kiegyensúlyozott területi fejlesztésre (balanced territorial development). Fontos új intézkedések voltak az I. pilléren belül az úgynevezett „zöldítés” (greening), amely megvalósításától függött a közvetlen kifizetések 30%-os része, valamint a kisgazdaságok egyszerűsített támogatása. A KAP teljes költségvetési előirányzata 398,3 milliárd euró volt. Ebből az EMVA az I. pilléres közvetlen kifizetéseket (291,2 milliárd euró) és a piaci intézkedéseket (17,5 milliárd euró), az EMGA pedig a II. pillér vidékfejlesztési intézkedéseit (99,6 milliárd euró) finanszírozta. Ennek az időszaknak a közös agrárpolitikája 4 alapvető rendeleten nyugodott, amelyeket 2013 őszén fogadtak el.

Összefoglalás: a Római Szerződés aláírása óta eltelt évtizedekben a korábban önálló nemzeti agrárpolitikák helyére fokozatosan közösségi szabályozás lépett. Fontos állomások voltak:

- 1968: amikor kialakultak a termékcsoportok közös piaci szervezetei;
- 1992: a közvetlen (akkori nevén még a kompenzációs) támogatások;
- 1993: az egységes belső piac létrejötte;
- 2000: az egységes vidékfejlesztési rendszer kezdete;
- 2014: a környezetvédelmi szempontok és támogatások erőteljes megjelenése a KAP-on belül.

Az agrárpolitika több területe azonban továbbra is nemzeti szabályozásban maradt (pl. termőföld-politika, üzemszerkezet, oktatás, kutatás, marketing), hogy az eltérő nemzeti, regionális sajátosságok (pl. éghajlat, talaj, üzemszerkezet, termelési szerkezet) érvényre juthassanak. Az első évtizedekben a minden tagállamra egyformán kötelező közösségi jogszabályok mellett – a tagállamok számának növekedése miatt – egyre több területen került bevezetésre a rugalmasság, a tagállamonként eltérő alkalmazási lehetőség. Ez a többszínűség megmutatkozott már 2014-től kezdve, majd a jelenlegi periódusban már sokszínűséggé lett.

A KAP szabályrendszerét szakaszosan állapítják meg. A periódusok általában 7 évesek, igazodnak a többéves pénzügyi megállapodáshoz (Multiannual Financial Framework),

de oka ennek az új szabályrendszerben való megegyezés időigénye is. A Lisszaboni Szerződés életbelépéséig a KAP jogszabályait az Európai Tanács fogadta el, az Európai Parlamentnek véleményezési joga volt, amit a tanács nem volt köteles figyelembe venni. 2009 decembere, a Lisszaboni Szerződés életbelépése óta a KAP is az együtdöntési eljárás rendje (mai nevén ordinary legislation) hatálya alá tartozik. Így a tanácsnak és a parlamentnek először saját intézményén belül kell megállapodásra jutni a KAP-nak a bizottság által javasolt szabályairól, majd egymás között is egyezsége kell jutni az úgynevezett „trilógus” keretében. Ez megalapozottabbá teszi, de meg is hosszabbítja a KAP-jogszabályok elfogadási idejét.

4.2.2. A 2023–27-ben érvényes új, közös agrárpolitika

Az Európai Bizottság 2018. június 12-én hozta nyilvánosságra a javaslatát a 2021–27-es időszakra vonatkozó KAP-ról. Hosszas egyeztetéseket követően 2021. december 2-án született meg az Európai Tanács és az Európai Parlament megállapodása, a három alapvető rendelet december 6-án jelent meg. Ennek lebontásaként további számos uniós és nemzeti jogszabály alkotja a KAP teljes jogi hátterét:

- a 2021/2115 EU-rendelet a KAP Stratégiai tervről,
- a 2021/2116 EU-rendelet a horizontális intézkedésekről és
- a 2021/2117 EU-rendelet a közös piacszervezetről.

A KAP 2023–27-et tehát jelentős késedelemmel fogadták el, ezért az eredetileg tervezett 2021 helyett csak 2023. január 1-én vezették be. 2021-re és 2022-re az EU átmeneti rendeletet fogadott el, ami szerint a szabályokat illetően a 2014–2020-ra jóváhagyott KAP volt érvényben, de pénzügyi hátterét már a 2021–27-re jóváhagyott többéves pénzügyi megállapodás adta.

Az új KAP 10 fő célkitűzésen alapul, melyeknek kulcsszavai a következők.

1. Méltányos jövedelem a mezőgazdasági termelőknek – a mezőgazdasági üzemek fennmaradását szolgáló jövedelemtámogatás, további közelítés a tagállamok között és azok régiói között; kiemelt támogatás a leginkább rászoruló kis- és közepes gazdaságoknak, valamint a fiatal gazdáknak.
2. A versenyképesség javítása.
3. A mezőgazdasági termelők helyzetének javítása az értékláncon belül – pl. az együttműködések elmélyítése a piacok átláthatósága révén.
4. Éghajlatváltozással kapcsolatos intézkedések – üvegházhatású gázkibocsátás csökkentése.
5. A környezet védelme – víz-talaj-levegő; vegyi anyagok felhasználásának csökkentése.
6. A tájak és a biológiai sokféleségnek megőrzése – a biodiverzitás csökkenésének megállítása és megfordítása.

7. A generációs megújulás támogatása – Európa gazdaságát előregedett; a mezőgazdasági pályát vonzóvá kell tenni a fiatalok előtt.
8. A vidéki térségek gazdaságának élénkítése – foglalkoztatás, gazdasági növekedés; társadalmi befogadás.
9. Az élelmiszer-minőség és az egészség védelme – jó minőségű, biztonságos, tápláló, fenntartható módon termelt élelmiszerek; élelmiszerpazarlás csökkentése, állatjólét növelése.
10. Az ismeretek bővítése – tudásátadás elősegítése; innováció és digitalizáció ösztönzése.

Ezek a célkitűzések szorosan kapcsolódnak az Európai Bizottság három átfogó anyagához: az Európai Zöld Megállapodáshoz; a Termelőtől a Fogyasztóig Stratégiához és a Biológiai Sokféleség Stratégiához. A 2023–27-re elfogadott közös agrárpolitika új megközelítést tartalmaz a korábbiakhoz képest számos szempontból:

- Középpontban a tagállamok mezőgazdaságának teljesítménye és az eredmények állnak.
- Ambiciózusabb környezetvédelmi célkitűzéseket tartalmaz: a támogatásoknak a korábbiaknál nagyobb hányadát kell erre fordítani, és az intézkedések meg kell jelenjenek mind az I., mind a II. pillérben.
- A tagállamoknak az I. és a II. pillérre közös nemzeti stratégiai tervet kell kidolgozni, és azt 2021. december 31-ig a bizottságnak jóváhagyásra benyújtani.
- Megerősített feltételrendszer (reinforced conditionality) – szigorúbb kötelező követelményrendszer a támogatások feltételeként.
- Ökoszisztémák (ecosystems) széleskörű kialakítása – pl. biogazdálkodás, agrárökológiai programok, állatjólét javítása.

Szövetségek keresése a magyar állásponthoz

Brüsszelben az agrárminiszterek tanácsülését általában havonta egyszer, hétfőn tartják. A megelőző héten a minisztérium munkatársai intenzíven dolgoznak az egyes napirendi pontokhoz tartozó magyar álláspont kidolgozásán. Pénteki napokon délelőtt, amikor az álláspontok már általában készek voltak, és jóvá is hagyták azokat a vezetők, tájékoztatót tartottunk a többi EU-tagállam magyarországi nagykövetségei képviselőinek, akik kevés kivétellel meg is jelentek. A cél az volt, hogy ismertessem a magyar álláspontot és indokoljam azt annak érdekében, hogy minél több szövetségest szerezzünk a hétfői találkozóra. A nagykövetségek még aznap megírták a jelentéseiket a fővárosoknak, ahonnan így a magyar álláspont ismeretében érkeztek a delegációk Brüsszelbe. Ez megkönnyítette álláspontunk miniszteri ismertetését, elfogadtatását. A tájékoztatókon előfordult, hogy a magyar agrárium egyéb aktuális eseményeiről is szó esett, például új, fontos nemzeti jogszabályok elfogadása, KSH-adatok, mezőgazdasági vásárok, kiállítások. Hasonló tájékoztatókat tartottak néhány más EU-s tagállamban is, ahol a mi agrárdiplomatáink vettek részt és küldték haza a jelentéseiket.

Miután a pénzügyi időszak 2021-27, a hét évre szólóan a KAP költségvetése 387 milliárd euró, amelyből 291,1 milliárd euró az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA), 95,5 milliárd euró pedig Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) rendelkezésre áll. Utóbbit egészíti ki további 8 milliárd euróval a Next Generation Alap, amely a COVID-19 válság gazdasági és társadalmi hatásainak helyreállítását célozza. Ezekkel a forrásokkal a KAP lényegében megőrzi a csaknem 40%-os részesedését az EU összesített közös költségvetésén belül.

4.3. Az EU közös kereskedelempolitikája

A kereskedelem a munkamegosztás kezdetei óta jelen van az emberiség történetében. A kereskedelemtől a résztvevők előnyöket várnak, amelyek révén növekszik a gazdaság, a fogyasztók szélesebb termékválasztékhoz, kedvezőbb árakhoz jutnak. A nemzetközi piaci szereplés növeli a versenyt, ezáltal ösztönzi a hatékonyabb, versenyképesebb termelést, az innovációt. Mindezek miatt 1945 óta a világ országaiban az uralkodó irányzat a kereskedelem növelése, a kereskedelem előtt álló akadályok elhárítása, a liberalizáció. Ez a törekvés hozta létre nemzetközi egyezményként a GATT-ot (General Agreement on Tariffs and Trade) 1947-ben, amely az évek során szervezetként működött, és 1995-ben nevét is változtatva Világkereskedelmi Szervezet (WTO) lett. Vannak időszakok – általában válságok esetében – amikor egy vagy több államban, egy vagy több szektorban a hazai termelés és piacok védelme, a protekcionista törekvések kerülnek előtérbe. Ilyen politikát a leggyakrabban a mezőgazdasági termékeknél lehet(ett) tapasztalni, de a nemzetközi kereskedelem történetében voltak már protekcionista intézkedések energiahordozók, textiltermékek, acéltermékek, autók esetében. A nemzetközi kereskedelem hagyományos legfőbb mozgatórugója a komparatív előnyök szerzése. Az erre való fókuszálás azonban nem mindig segíti az agrárdiplomata elemzését. Gyakran szerepet játszanak politikai megfontolások (pl. fejlődő országok megsegítése), nemzetközi vállalatoknál a termelés mérete nagysága (economies of scale) miatti árucserre, vagy akár csakis cégvezetők közötti baráti kapcsolatok.

A Római Szerződés nemcsak közös agrárpolitika kialakítását irányozta elő, hanem a vámunió célkitűzésével megalapozta a közös kereskedelempolitikát is⁷⁷. 2022 végére az EU egyike lett a világ leginkább külgazdaság-orientált gazdaságának. Külkereskedelmi forgalma a GDP 30%-nak felel meg. Az EU a világ legnagyobb egységes piaca csaknem 450 millió fogyasztóval, ezért érdekes partner a világ bármely állama részére. Az egy partnereként való tárgyalás erőssé teszi az EU tárgyalási pozícióját. A tagállamokkal ugyanakkor folyamatos konzultáció történik egy erre a célra létrehozott tanácsi munkacsoportban. Az Európai Unió a WTO (World Trade Organisation) tagja, az abban

77 Gstöhl, S., De Bievre, D. (2018): *The Trade Policy of the European Union*, Palgrave, London.

vállalt kötelezettségeinek eleget tesz, és dolgozik a WTO-megállapodás, a kereskedelem liberalizálásnak továbbfejlesztésén. Mivel a WTO-ban 2000 óta nem sikerült új megállapodást kötni („Doha-forduló”), azért az EU a WTO-tárgyalásokkal párhuzamosan kétoldalú egyezményeket is köt. 2022 végén összesen 41 kereskedelmi egyezménye volt életben 72 országgal. Tartalmukat illetően a megállapodások rendkívül sokszínűek, szinte mindegyik egyedi sajátosságokkal bír. Az áruk és szolgáltatások kereskedelmének hagyományos szabályozása mellett egyre jobban kiterjednek a külföldi befektetések szabályozására, a szellemi tulajdon védelmére – beleértve a mezőgazdasági termékek földrajzi árujelzőit –, a fenntartható fejlődésre, az emberi jogokra. A kereskedelmi megállapodások partnereinek kijelölésénél fontos szempont a fejlődő országoknak nyújtott segítség. Néhány jellemző megállapodástípus:

- partnerségi megállapodás: Örményország, Fülöp-szigetek, Mongólia;
- szabadkereskedelmi megállapodás: Vietnam, Szingapúr;
- társulási megállapodás: Ukrajna, Moldova;
- stabilizációs és társulási megállapodás: a Nyugat-Balkán számos országával;
- EU-Japán Partnerségi Megállapodás;
- EU-Kanada Átfogó Gazdasági- és Kereskedelmi Megállapodás;
- EU-együttműködés az ACP-országokkal (afrikai, karib-tengeri és latin-amerikai).

4.3.1. A nemzetközi agrárkereskedelmi tárgyalások menete

A nemzetközi tárgyalásokat az Európai Unió folytatja le és írja alá. A folyamat azzal kezdődik, hogy az Európai Unió Tanácsa felhatalmazást ad kereskedelmi tárgyalások megkezdésére a bizottságnak, és ehhez tárgyalási irányelveket (negotiating directives) fogalmaz meg. A tárgyalásokat az Európai Bizottság folytatja, azon belül is a kereskedelmi főigazgatóság, a DG Trade (melynek a 2010-es években hosszú éveken keresztül magyar főigazgató-helyettese – aki rövid ideig főigazgató is – volt). Eközben konzultációkat folytat a tanáccsal, az Európai Parlamentet időről-időre tájékoztatja a tárgyalások menetéről. A tanácson belül a partner a kereskedelempolitikai bizottság (Trade Policy Committee, TCP), amelyben minden tagország képviselője részt vesz. A TCP-nek van egy teljes jogú tag szintje, amelyben általában a fővárosok magas rangú kereskedelempolitikai vezetői vesznek részt, és amely általában havonta egyszer ülésezik. A helyettesi szint többnyire az állandó képviselő szakértő munkatársaiból áll, akik hetente egyszer találkoznak. Specifikus témák esetében szakértői csoportokat is összehívhatnak. A TCP üléseit a mindenkori elnökséget adó ország képviselői vezetik. Amikor a bizottság előzetes megállapodásra (provisional agreement) jut a partnerrel, azt a tanács megvitatja, és felhatalmazást ad az aláírásra. Ezt követően az EP egyetértést (consent) nyilvánít. A megállapodást végül formálisan a tanács köti meg.

A megállapodás tartalmától függően szükségessé válhat a tagállamok egyenkénti ratifikációja, amennyiben a megállapodás által lefedett területek meghaladják a közös kereskedelempolitika vagy egyéb közösségi politikák határait. Az agrártermékek

kereskedelmének fontos feltétele az állat- és növényegészségügyi előírásokban való meg egyezés. A WTO-n belül létezik az SPS-megállapodás (Sanitary and Phytosanitary Measures), amelyet az EU és a többi WTO-tagállam is irányadónak tekint. Számos termék – különösen az élőállatok és az állati termékek – esetében az SPS-megállapodáson túlnyúló előírásai vannak az egyes WTO-szerződő feleknek. Az EU kereskedelmi megállapodásai esetenként ezekre is kitérnek, vagy a partnerekkel külön állat- és növényegészségügyi megállapodást kötnek. Exportot-importot ezek ismeretében lehet lebonyolítani. Ezért az állat- és növényegészségügyi előírások, megállapodások tartalmának ismerete mind az üzletemberek, mind az agrárdiplomaták számára fontos.

4.4. Az EU bővítési és szomszédságpolitikája

4.4.1. A bővítési politika

Az európai közösségeket létrehozó hat tagállam kezdettől fogva kinyilvánította, hogy készen áll újabb európai tagokkal bővülni, amennyiben azok elfogadják a közös demokratikus alapelveket, és annak érdekében tevékenykednek. Az első bővülésre 1973-ban került sor. Ekkor három új tag került be az integrációba: Dánia, az Egyesült Királyság (UK) és Írország. Az UK részvételéről már a kezdetektől szó volt, de az akkori egyeztetések során az UK nem tudott mindennel azonosulni, és így kimaradt. Azért, hogy az integráció kedvező hatásait mégis élvezhesse, az Egyesült Királyság vezetésével 1960-ban megalakult az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA, European Free Trade Association). Az EFTA maga is jelentős gazdasági erőt képviselt. A vámunió 1968-ban, az EGK-ban történt létrejötte után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az EK-integráció nagyobb és perspektivikusabb fejlődést tud nyújtani a tagjainak, így az UK és Dánia is átlépett az EGK-ba.

A következő két bővülés 1981-ben következett be először Görögországgal majd Spanyolországgal és Portugáliával. A három mediterrán ország gazdaságilag jóval elmaradottabb volt a közösség többi tagjánál, itt azonban nagyon fontos szerepet játszottak a politikai szempontok: a három ország stabilizálása és a demokrácia útján való megtartása volt a cél. Portugáliával egy további volt EFTA-tag került át az EGK-ba.

1995-ben újabb három korábbi EFTA-tag lépett át az EU-ba: Ausztria, Finnország és Svédország. Velük együtt egy 4. állam is lefolytatta a csatlakozási tárgyalásokat, Izland, amelynek a lakossága azonban a belépés dátuma előtt néhány héttel tartott népszavazáson elutasította az EU-tagságot. (Pedig már számtalan adminisztratív és technikai előkészület történt Izland belépésére is tekintettel). Ausztria, bár az EFTA-nak tagja volt, de az 1955-ben kivívott semlegessége alapján a 80-as évek első felében még mind a NATO-, mind az EU-tagságát politikailag lehetetlennek tartották. Ez változott meg az EU-t illetően mind az osztrák lakosság belső, mind a külső európai tagállamok közös véleménye alapján.

2004-ben 10 új tagállam lépett be egyszerre az unióba: 8 kelet-közép-európai tagállam, Málta és Ciprus. Ezt a bővülést alapos előkészületek és hosszas tárgyalások előzték meg. Olyan államok kerültek be az EU-ba, amelyek 1989-90-ig alapvetően eltérő politikai és gazdasági feltételek mellett fejlődtek, az EU-tagságra való megfelelésük mind a politikusok, mind a lakosság körében hosszas meggyőzést igényelt.

Magyarország már az 1991-ben aláírt társulási megállapodás preambulumaiba belefoglalta, hogy a megállapodást az uniós tagsághoz vezető út egy állomásának tekinti. A régi tagállamok ezt a maguk részéről még nem jelentették hasonlóan ki, de a megállapodás aláírásával és annak végrehajtásával tudomásul vették ezt a szándékot, és hozzájárultak a folyamathoz.

2007-ben Bulgária és Románia, 2013-ban pedig Horvátország lett az Európai Unió tagja. A társulási megállapodások 1991-ben történt aláírását követően az akkori tagállamok 1993-ban, a Koppenhágában tartott tanácsülésen foglalkoztak a bővítés témájával. Az itt elfogadott tanácsi következtetésekből a tagállamok egyhangúlag kimondták, hogy azok a kelet-közép-európai társult államok, amelyek az ezirányú akarataikat kifejezik, az EU tagjai lehetnek. Meghatározták az ehhez szükséges feltételeket is, amelyeket azóta „a csatlakozás koppenhágai kritériumaiként” emlegetünk. A tagsághoz az szükséges, hogy

- a jelölt államok olyan stabil intézményeket hozzanak létre, amelyek garantálják a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, és tisztelik és védik a kisebbségek jogait;
- működő piacgazdaságot hoznak létre, amely képes megbirkózni az unió belüli verseny nyomásával és az ottani piaci erővel;
- vállalják a tagsággal járó kötelezettségeket, beleértve a politikai, a gazdasági és a pénzügyi unióhoz történő csatlakozás céljait;
- az unió maga képes legyen új tagok befogadására úgy, hogy az európai integráció előrehaladása ne sérüljön;
- mind az unió, mind a tagjelölt országok általános érdekei megfelelően figyelembe legyenek véve;
- az uniós tagság útján a tagjelölt államok csatlakozási kérelmet nyújtanak be, az Európai Bizottság egy részletes véleményét („avis”) készít a tagjelölt állam tagságra történő felkészültségéről, és ennek alapján az Európai Tanács dönt a tárgyalások megkezdéséről; a csatlakozási tárgyalások első szakasza az átvilágítás („screening”), majd ennek sikeres lezárása után következnek azok a tárgyalások, amelyek során a jelölt ország fokozatosan bizonyítja az EU-nak, hogy az átvilágítás után függőben maradt témákban fokozatosan eléri a tagságra való alkalmasságot; a tárgyalások lezárását követi az aláírás, majd valamennyi EU-tagállam és a tagjelölt állam ratifikálása után az életbelépés;
- a tagjelölt államok felkészülését az EU átfogó kereskedelmi és pénzügyi eszközökkel segíti, ezek az előcsatlakozási alapok (pre-accession funds);

- 2023 elején az EU 7 tagjelölt államot (Albánia, Moldova, Montenegró, Észak-Macedónia, Szerbia, Törökország és Ukrajna) és 3 potenciális tagjelölt államot (Bosznia-Hercegovina, Grúzia és Koszovó) tart nyilván; közülük Törökországgal már 2005-ben, Montenegróval 2012 júniusában, Szerbiával 2014 januárjában, Albániával és Moldovával 2022 júliusában elindultak a tárgyalások; az EU közösségi politikái 35 fejezetre osztva kerülnek napirendre a tárgyalások során, a 35-ből a 11. fejezet a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés, a 12. fejezet az élelmiszerbiztonság, a növény- és állategészségügyi politika, a 13. fejezet a halászat.

4.4.2. Az EU szomszédságpolitikája

Az Európai Unió arra törekszik, hogy a szomszédjaival békében éljen, és hogy a szomszédos államok stabilitását, biztonságát és jólétét elősegítse oly módon, hogy a demokrácia értékei érvényesüljenek. A 2003-ban hozott döntés után 2004-től érvényesül a szomszédsági politika, 16 államot érintően. A keleti partnerség keretében az EU kapcsolatokat tart fent Azerbajdzsánnal, Belorusszal, Grúziával, Moldovával, Örményországgal és Ukrajnával. A déli szomszédság keretében a partner államok: Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Marokkó, Palesztina, Szíria és Tunézia. A szomszédsági kapcsolatok alakulásáról az Európai Bizottság 2015-ben és 2020-ban is készített tájékoztatásokat az EU többi vezető intézménye részére, majd 2021-ben kiadott egy közös közleményt „Megújuló partnerség a déli szomszédokkal – új agenda a mediterrán térség számára” címmel. A szomszédsági politikának is van pénzügyi háttere. 2021-27-re 19,3 milliárd eurót írnak elő a többéves pénzügyi keretben.

4.5. A magyar–EU agrárgazdasági kapcsolatok fejlődése

4.5.1. A magyar–EU agrárkapcsolatok 1988-tól 2020-ig

Az 1960–1970-évek Európájának égboltján még a hidegháború szelei fújtak. Az egyre erősödő Európai Gazdasági Közösségekkel nem voltak diplomáciai kapcsolatai a kelet-európai államoknak, csak az egyes nyugat-európai tagállamokkal. A KGST és az EGK közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok enyhe próbálkozások ellenére lehetetlenek voltak az eltérő politikai, társadalmi és gazdasági célok, hatáskörök miatt. A kereskedelem azonban így is utat talált a Nyugat felé a magyar agrártermékek számára: a pápai sonka, a magyar marhahús, a tokaji bor, a Pick és Herz szalámik, a Globus konzervek ott voltak a nyugat-európai üzletek polcain, a fogyasztók asztalán. A szakmai együttműködés fóruma a FAO volt, a kereskedelempolitikában pedig a GATT keretei között támadta Magyarországot is az EGK erősen protekcionista közös agrárpolitikáját. Bár a diplomaták, köztük az agrárdiplomaták között a személyes kapcsolatok esetenként kölcsönösen elismerőek,

akár barátiak voltak, a hivatalos kapcsolatok hűvösek maradtak. A napsugár először 1988. szeptember 26-án tört át erőteljesen a hidegháború felhőin, amikor Brüsszelben aláírták az első, a magyar–EU diplomáciai kapcsolatokat megalapozó dokumentumokat: egy kereskedelmi megállapodást és egy gazdasági együttműködési megállapodást⁷⁸. Ezt követően küldött először az EWGK nagyköveti szintű vezetőt a budapesti EK-delegáció élére, majd következett a magyar EGK-delegáció felállítása Brüsszelben szintén nagykövet vezetésével. 1998 októberében már Brüsszelbe érkezett az agrárminisztérium küldöttsége egy miniszterhelyettes vezetésével, hogy megkezdjék az agrárkereskedelem új szabályaira vonatkozó tárgyalásokat. Az EGK Miniszteri Tanácsának döntése nyomán azonban az események felgyorsultak. Az EGK 1989. évre, majd 1990. évre is preferenciális elbánást biztosított Magyarországnak és mellette Lengyelországnak számára. Az egyoldalúan megadott kedvezmények számos agrártermékre is kiterjedtek. 1990-től elindult a PHARE-program is, amely Magyarország és Lengyelország gazdasági struktúrájának átalakítását segítette. A PHARE eredetileg egy OECD-segélyprogram volt, amelynek a koordinálásával az EK bizottságát bízták meg. A PHARE-program 10 éve alatt a magyar mezőgazdaság évi átlag 10 millió ecu-t (az euró elődje) kapott elsősorban intézmények fejlesztésére (pl. földhivatal, állat- és növényegészségügy), de PHARE-hozzájárulással sikerült létrehozni a ma is működő Agrárhitel Garanciavállalási Alapot is.

1990 decembere és 1991 novembere között havi rendszerességgel folytak a társulási megállapodás tárgyalásai, az aláírás 1991. december 16-án történt meg. Magyar részről az aláíró Antall József miniszterelnök volt. A társulási megállapodás (az EK által használt elnevezése: Európa-megállapodás) preambulumban a magyar fél már kifejezte azon célját, hogy a megállapodást a későbbi tagság előkészítésére is kívánja használni. A megállapodásnak volt egy részletes, 5 évre szóló kereskedelmi része, amelynek végzetével a felek szabadkereskedelmi társulást hoztak létre, és volt egy gazdasági együttműködési, segítségnyújtási fejezete. A kereskedelmi rész agrártermékekre kölcsönös, a magyar fél javára aszimmetrikus vámkedvezményeket, vámkvótákat irányzott elő. A gazdasági együttműködéssel a VI. cím foglalkozott, ezen belül a 76. cikk a „Mezőgazdasági és agrár-ipari szektor”-ral. A társulási megállapodás kereskedelmi része 1992. március 1-én, a tagállami ratifikációt is igénylő részei 1994. február 1-én léptek életbe. Menetközben a megállapodás több módosítása történt, így például 3 új tagállam (Ausztria, Svédország, Finnország) 1995. január 1-i belépése miatt (amely országok korábban az EFTA tagjai voltak). 2000-től kezdve a kölcsönös kedvezmények tovább nőttek, és a kereskedelem jelentős része már „dupla nullás” alapon bonyolódott – mind a vámok mind az exporttámogatások 0-ra csökkentek.

Mind a PHARE-program, mind a társulási megállapodás tárgyalásaiban és végrehajtásában a magyar agrárdiplomaták – elsősorban az agrárminisztérium munkatársai – igen aktív szerepet játszottak. Az agrárminisztérium volt az első abban, hogy a brüsszeli delegáción a külügyminisztérium munkatársai mellett szakdiplomata, agrárattasé kezdte meg

78 Hargita Á-né (2012): *Vissza Európába – rögös úton*, Gondolat Kiadó, Budapest.

a működését. A magyar társadalom fő célkitűzése azonban az európai uniós tagság volt, visszakerülni újra abba az ezeréves közegbe, amely Magyarország méltó helyét és fejlődési lehetőségét jelentette. 1994. április 1-én Magyarország benyújtotta az Európai Bizottságnak a csatlakozási kérelmét, amit még aznap Lengyelország is megtett. A bizottság 1996 áprilisában úgynevezett „kérdőívet” küldött Magyarországnak, hogy felmérje, hogyan állunk a tagságra való felkészüléssel. A válasz megfeszített munkával júliusra elkészült. Csak az agráriumra vonatkozó rész mintegy 250 oldalt tett ki, és a közös agrárpolitika minden területét átfogta. A válasz alapján a bizottság véleményt (avis, opinion) készített, ezt követően pedig a miniszterek tanácsa megadta a tárgyalási felhatalmazást.

A csatlakozási tárgyalások 1998. március 31-én kezdődtek meg a két tárgyalásvezető nyilatkozataival. A tárgyalások első szakasza az úgynevezett átvilágítás (screening) volt, amely – a kérdőívhez hasonlóan – a magyar felkészülés állapotát, a még megteendő intézkedéseket, a tárgyalást igénylő témákat tárta fel. A közös agrárpolitikát érintő screening 1998 júliusa és 1999 novembere között zajlott le több találkozó során. A tárgyalások második szakaszában a felek rendszeresen tárgyalási dokumentumokat küldtek egymásnak, amelyekben félévente főtárgyalói vagy miniszteri szinten történtek megegyezések, lezárások. Az utolsó, a fennmaradt nyitott kérdéseket lezáró tárgyalások 2002. december 12-én és 13-án Koppenhágában zajlottak. Itt dőlt el a pénzügyek, a támogatások sorsa is. A résztvevő felek delegációit itt már a miniszterelnökök vezették. A csatlakozási megállapodást 2003. április 16-án Athénben írták alá, miután 2003. április 12-én a magyarországi ügydöntő népszavazáson a résztvevők 84%-a a csatlakozás mellett, igennel szavazott. Másnapról kezdve Magyarország képviselői már részt vehettek a tanács munkájában, de 2004. május 1-ig még szavazati jog nélkül. A csatlakozásra való felkészülés óriási erőfeszítéseket követelt meg a magyar agrárgazdaságtól⁷⁹. Bár az agrárpolitikai célkitűzésekben sok hasonlóság volt, a szabályozások és a végrehajtás módjában, az intézményrendszerekben, a gazdtársadalom gondolkodásában még számos különbség mutatkozott. Ebben szerepet játszott a rendszerváltás, az agrárium privatizációja, a KGST kereskedelmi rendszerének felbomlása és átalakulása. A társulási megállapodásban foglaltakat is felhasználva a felkészülés három fő területre koncentráldott⁸⁰.

Jogi harmonizáció, vagyis a magyar agrárium jogrendszerének fokozatos közelítése majd adaptálása) a KAP éppen érvényben levő rendszeréhez, majd egyre inkább annak a csatlakozás napjáig történő átvétele. Az EU hatalmas közösségi joganyagából elsősorban az állat- és növényegészségügyi, valamint az élelmiszerekkel kapcsolatos jogszabályok fokozatos harmonizációja történt meg. Ez könnyítőleg hatott az EU-ba irányuló élelmiszerexportunkra is. Az 1990-es évek közepétől kezdve az új magyar törvények tudatosan törekedtek az EU-s jogszabályok rendelkezéseinek minél teljesebb körű átvételére. Ilyen volt az élelmiszertörvény, az állategészségről szóló törvény, a takarmányok előállításáról

79 Baksa A., Vásáry. M. (2013): *A Közös Agrárpolitika Magyarországon*, Innosco Közhasznú Alapítvány, Budapest.

80 Vajda L. (2014): Elvárások-realitások-lehetőségek, A magyar agrárgazdaság 10 éve az EU-ban, *Gazdálkodás*, (3): 200–210.

és forgalomba hozataláról rendelkező törvény, a bortörvény és a hegyközségi törvény, a növényvédelem vagy a biotermelés szabályozása. Az Európai Unió értékelt ezeket a magyar erőfeszítéseket, és így sikerült néhány területen már évekkel a csatlakozás előtt ekvivalencia-megállapodásokat kötnünk: a borkereskedelmi és eredetvédelmi megállapodásban, az állat- és növényegészségügyi ekvivalencia megállapodásban, vagy a biotermelésről illetően (magyar bizonyítványok elfogadása). A piaci szabályozások és a vidékfejlesztés területén a csatlakozás előtt csak óvatosabb harmonizációs lépések történtek, tekintettel ezek jelentős pénzügyi és adminisztrációs vonzataira.

Az intézményi harmonizáció átfogta a minisztériumnak és a háttérintézményeinek az átalakítását, a Magyarország számára új kifizető ügynökség felállítását. Át kellett alakítani az állat- és a növényegészségügyi szervezetet, a minisztérium megyei és regionális szervezetét, a tanácsadói hálózatot. Egységes megyei vidékfejlesztési hivatal (MVH) jött létre, valamint az agrárintervenciók központja. Az egyik legnehezebb feladatnak az EU által megkövetelt kifizető ügynökség létrehozatala bizonyult. Ezt először a SAPARD Hivatal keretei között kellett akkreditáltatni⁸¹, majd a csatlakozást követően kifizető ügynökség kellett valamennyi EU-s I. és II. pilléres támogatásnak a kedvezményezettekhez történő eljuttatására. Az EU-s pénzek nem a magyar költségvetésbe érkeztek (érkeznek), hanem EU-s jogszabályok által meghatározott módon a – nemzeti költségvetésből létrehozott és működtetett – kifizető ügynökséghez.

A harmadik terület az emberi erőforrás harmonizációja volt, beleértve tisztviselőket, gazdálkodókat, önkormányzatokat, mindenkit, akinek a közös agrárpolitikához kapcsolódása van. Az agrárminisztériumban számos kiváló szakember dolgozott, jópáran hosszú évek vagy akár évtizedek óta, de a magyar agrárpolitika hagyományai szerint, és nyelvtudásuk is erősen hiányos volt. A korábban csatlakozott országok – pl. Ausztria – példája is mutatta, hogy a csatlakozás nemzedékváltást hoz a közhivatalokban, és új ismeretekre, új hozzáállásra van szükség a gazdálkodók részéről is. Ezt felismerve az Agrárminisztérium 1996-97 során mintegy 100 jelentkezőből kiválasztva először 16 fiatalt vett fel, majd további összesen 35 fiatalt, akiknek a feladata a csatlakozási tárgyalásokra való felkészülés és az azokon való részvétel volt, a napi munkában csak korlátozottan vettek részt. Mind idehaza, mind külföldön alapos képzést kaptak. Ez a tudástőke nagy segítséget nyújtott a KAP-ról szóló tárgyalások sikeres lebonyolításában, a hazai intézményi felkészülésben és a gazdálkodók felkészítésében is. A csatlakozást követő években közülük többen Brüsszelben és egyéb fővárosokban agrárattaséként, a minisztérium középvezetői pozícióiban, illetve a brüsszeli EU-intézményeknek az agrárgazdasághoz kötődő helyein dolgoztak. A közös agrárpolitikához kapcsolódó területeken a minisztériumban is többségében fiatal, legalább angolul jól beszélő kollégák dolgoztak, az idősebb munkatársak nyugdíjaztatásukig egyéb, a KAP-hoz nem kapcsolódó feladatokat kaptak. A csatlakozási tárgyalások

81 Vajda L. (2022): A vidékfejlesztés kezdetei Magyarországon – a SAPARD Program indulása Magyarországon. In: *Utunk az indulástól céljaink eléréséig*. Inform Kiadó, Budapest. pp. 75–77.

előtt, alatt és az utána következő években is a minisztériumban rendszeresek voltak a hetenkénti, információcserét és javaslatokat hozó EU-s értekezletek, valamint az évi 3-4 alkalommal tartott 2,5 napos (vidékre) kihelyezett EU-s továbbképzések.

A 2004. május 1-i csatlakozással még nem fejeződött be teljesen a felkészülés. Az intézményeknek és a gazdálkodóknak is további 2-3 évre szükségük volt, hogy a közös agrárpolitika, az egységes belső piac új feltételrendszeréhez igazodjanak. 2005. I. félévében csak több hónapos csúszással sikerült a közvetlen támogatásokat kifizetni. A csatlakozást követő két évben még nagyobb ütemben növekedett az élelmiszerek behozatala a többi tagállamból, mint az oda irányuló kivitel. A közvetlen támogatások 100%-os összegét Magyarország csak 9 év fokozatosság után kapta meg, mégpedig 25%-ról indulva. A magyar költségvetés nem tudta a 30%-os kiegészítési lehetőséget kihasználni, és a vidékfejlesztési támogatásoknál is csak a minimális társfinanszírozást adta. 2004–2006 között még 3 átmeneti év volt a vidékfejlesztés szempontjából, 2007–2013 és 2014–2020 között azonban Magyarország már teljes jogú tagként, aktívan vett részt a közös agrárpolitika formálásában, a vidékfejlesztési programok kidolgozásában.

4.5.2. A 2023–27-es KAP Stratégiai Terv

A jelenleg érvényes közös agrárpolitika az eredeti tervek szerint a 2021–27 évekre szólt volna, összhangban a többéves pénzügyi megállapodással. A bizottság 2018 júniusában előterjesztette javaslatát az Európai Unió Tanácsának és az Európai Parlamentnek, a két intézmény azonban csak 2021. december 2-án jutott el az új közös agrárpolitika véglegesítéséig. Az új KAP-rendeleteknek megfelelően Magyarország 2021. december 30-án benyújtotta a bizottságnak a stratégiai tervre vonatkozó javaslatát. A tervet 9 tematikus al munkacsoport bevonásával készítette el az Agrárminisztérium, és három ízben társadalmi egyeztetést tartott a tervezetről. A bizottságtól 2022. március 31-én 424 észrevétel érkezett. Ezeket 40 szakértői és két miniszteri szintű találkozón egyeztették. Az új, immár véglegesnek tekintett változatot július 25-én küldték ki, erről újból egyeztettek a szeptember 5-én történt lezárásig. A stratégiai tervet végül 2022. november 7-én hagyta jóvá a 27 biztosból álló kollégium, és ezzel hivatalossá vált a terv, és 2023 január 1-én életbe lépett. Az Agrárminisztérium még a jóváhagyás előtt megkezdte a magyar agrártársadalom tájékoztatását, valamint a magyar végrehajtási jogszabályok kidolgozását. A mintegy 1600 oldalas terv az Agrárminisztérium honlapján hozzáférhető.

4.6. Agrár diplomácia az EU-ban, a magyar érdekek érvényesítése az Európai Unió Tanácsában

Az Európai Unió Tanácsa a Lisszaboni Szerződésben foglaltak alapján társjogalkotó szereppel bír, így az együttdöntési eljárás szabályai szerint vesz részt az uniós jogalkotásban a másik társjogalkotó Európai Parlamenttel és a kizárólagos javaslatvételi joggal rendelkező Európai Bizottsággal együtt. A tanács, bár jogilag egy entitás, de tíz különböző formációból áll, amelyek közül a havi rendszerességgel ülésező Mezőgazdasági és Halászati Tanács tárgyalja meg a mezőgazdaságot és a halászatot érintő kérdéseket. A tanácsi döntéshozatal vertikálisan három szintre osztható. A tanácsi munkacsoportban jellemzően a tagállami minisztériumok szakértői vagy a tagállamok szakdiplomatái végzik a jogszabályi javaslatok technikai vizsgálatát a közös álláspont kialakítása érdekében. A döntéshozatal második szintje az Állandó Képviselők Bizottsága (COREPER I és II), ahol a tagállamok nagykövetei vitatják meg a politikailag kiemelt kérdéseket, és készítik elő a javaslatokat a tanácsülésre, ahol a tagállami miniszterek hozzák meg a végső döntést. A COREPER kizárólagos tanácselőkészítő szerepe alól egy kivétel van, a Mezőgazdasági Különbizottság (SCA), amely több mint 60 éve, 1962. óta látja el a Mezőgazdasági és Halászati Tanács előkészítését a hatáskörébe tartozó témákban. Ezek egyebek között a Közös Agrárpolitikára, az ökológiai gazdálkodásra vagy éppen a földrajzi árujelzőkre vonatkozó uniós javaslatok, valamint az agrárpiacok helyzete vagy a nemzetközi kereskedelmi megállapodások mezőgazdasági vonatkozásai. Az SCA tagjai az agrárminiszterek közvetlen irányítása alatt álló tagállami SCA-szóvivők, akik jellemzően magas rangú diplomaták vagy agrárminisztériumi tisztviselők, széles körű rálátással az uniós mezőgazdasági joganyagra. Az állat- és növényegészségügy, az élelmiszer, a halászat és az erdészet területén a COREPER I készíti elő a Mezőgazdasági és Halászati Tanács üléseit.

A tagállami álláspontok képviseletét ez Európai Unió mellett működő állandó képviseletekre kihelyezett diplomaták látják el.

4.6.1. Magyarország Európai Unió melletti Állandó Képviselete

A magyar állandó képviselet szervezeti struktúrája egyrészt a magyar minisztériumi struktúrához, másrészt az egyes tanácsi formációkhoz igazodik.

A képviseletet az állandó képviselő vezeti rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangban, aki a COREPER II üléseken képviseli Magyarországot. A COREPER II alá négy tanácsi formáció tartozik, így a bel- és igazságügy; az általános ügyek; a gazdasági és pénzügyek; valamint a kereskedelempolitika.

A helyettes állandó képviselő szintén rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangban képviseli Magyarországot a COREPER I üléseken. A COREPER I alá tartozó hat tanácsi formáció a mezőgazdaság és halászat; a környezetvédelem; a foglalkoztatás, szociális

ügyek, egészségügy és fogyasztóvédelem; a közlekedés, telekommunikáció és energia; az oktatás, ifjúság, kultúra és sport, valamint a versenyképesség.

Az Állandó Képviselő Mezőgazdasági Csoportja jelenleg hat diplomatából és egy koordinátorból áll. A csoport vezetője a csoportvezetői feladatok ellátása mellett SCA-szóvivőként képviseli Magyarországot a Mezőgazdasági Különbizottság ülésein. Munkáját két helyettes SCA-szóvivő segíti. A COREPER I alá tartozó mezőgazdasági témákban két mezőgazdasági szakdiplomata látja el a magyar álláspont képviseletét. Egyikük az élelmiszer-biztonságért és állategészségügyért, míg másikuk a növényegészségügyért, a vetőmagokért, a szaporítóanyagokért, a halászatért és az erdészetért felel. A csoport hatodik szakdiplomataja az agrár-kutatás-fejlesztés és innováció, valamint a biomassza-alapú gazdaság területén dolgozik a magyar érdekek előmozdításán. A csoport koordinátora a diplomaták segítése mellett koordinálja az Európai Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatósága és az Agrárminisztérium közötti levelezést, amely magában foglalja a Közös Agrárpolitika végrehajtásával kapcsolatos információcserét.

4.6.2. Érdekérvényesítés a Tanácsban

A Tanácsban a döntéshozatal fő szabály szerint minősített többségi szavazással történik. Eszerint a megtárgyalt szöveg elfogadásához a tagállamok 55%-ának (vagyis a 27 tagállamból legalább 15 tagállam) támogató szavazata szükséges akként, hogy a javaslatot támogató tagállamok kitegyék az EU teljes népességének legalább 65%-át. Tárgyalástechnikai szempontból fontos az úgynevezett blokkoló kisebbség, amely azt határozza meg, hogy minimálisan hány ellenszavazat szükséges egy javaslat leszavazásához. Az erre vonatkozó szabályok szerint legalább négy tagállam ellenzése szükséges úgy, hogy a javaslatot nem támogató tagállamok kitegyék az EU teljes népességének legalább 35%-át.

A tanácsi érdekérvényesítés első lépése a magyar álláspont kialakítása a bizottsági javaslatról. Ebben a folyamatban a kulcsszerep az Agrárminisztérium szakfőosztályaira hárul, amelyek beazonosítják a javaslattal kapcsolatos magyar érzékenységeket, és konkrét javaslatokat fogalmaznak meg a magyar érdekeknek megfelelően. Az induló tárgyalási álláspontot állami vezetői jóváhagyást követően az európai uniós ügyekért felelős minisztérium által működtetett Európai Koordinációs Tárcaközi Bizottság (EKTB) fogadja el. Ez az induló tárgyalási álláspont adja meg az általános keretet a későbbi tárgyalásokhoz, amelyek során a különböző szintű ülésekre külön tárgyalási mandátumok készülnek.

Az adott ülésre készült mandátumok az Agrárminisztérium EU Koordinációs Főosztályán keresztül jutnak el az Állandó Képviselő felelős szakdiplomataihoz.

A sikeres tárgyalás előfeltétele, hogy a tárgyaló világosan lássa az elérni kívánt célokat, a lehetséges engedmények határát és azokat a kérdéseket, amelyekből nem engedhet („red lines”). A diplomata alapvetően kötve van a mandátumban foglaltakhoz, azonban nagy szabadsága van a tekintetben, hogy milyen tárgyalástechnika mentén próbálja meg elérni a mandátumban foglaltakat. Ehhez fontos a javaslattal kapcsolatban felmerült aggályok és

elérendő célok prioritási sorrendjének meghatározása, amely egyértelmű iránymutatást ad a szakdiplomata számára a tárgyalások során elérendő eredmények fontossági sorrendjéről. Miután minősített többséget kell elérni a javaslat elfogadásához, ezért fontos feladata a diplomatának, hogy a magyar prioritásokat összevesse a többi tagállam álláspontjával. Ennek eredménye alakíthat a magyar állásponton, hiszen fontos, hogy olyan konstruktív javaslatok fogalmazódjanak meg, amelyeknek reálisan esélyük van arra, hogy a végső kompromisszum részei legyenek.

Ezt követően kerülhet sor a tagállamok közötti szövetségépítésre, amelyek történhetnek ad hoc módon egy-egy konkrét kérdés mentén, vagy hosszabb távon, témától függetlenül, szervezett formában. Előbbire jó példa a 2021-es KAP-reform során Ausztria vezetésével létrejött a „Vidékfejlesztés Barátai” csoport, amely számos vidékfejlesztési kérdésben tudta formálni a szabályozást a résztvevő tagállamok érdekeinek megfelelően. A szervezett keretek közötti együttműködés számunkra legfontosabb példája pedig kétségkívül a Lengyelország, Magyarország, Csehország és Szlovákia által életre hívott Visegrádi Négyek (V4) kezdeményezés, amely az évek során Bulgáriával, Romániával, Szlovéniával és Horvátországgal (V4+4) kiegészülve számos alkalommal tudta hatékonyan érvényesíteni a kelet-közép-európai gazdálkodók érdekeit a tanácsi tárgyalások során. A közös történelmi múlt és az EU-hoz történt későbbi csatlakozás okán ezen országok mezőgazdasági érdekei alapvetően nagyon hasonlóak, ami nagyban segíti az együttműködést és a közös álláspont kialakítását. Emellett több példát is találhatunk az egyes ágazati szakkérdésekben történő együttműködésre, például a borágazat esetében az EU nagy bortermelő tagállamaival, így Franciaországgal, Spanyolországgal, Olaszországgal, Portugáliával vagy éppen Görögországgal általában egyeznek az alapvető érdekek.

Egy adott javaslat tárgyalása során limitált azon kérdések száma, amelyet egy tagállam egyedül érvényesíteni tud. Ezért, ha egy magyar szempontból fontos kérdés más tagállam vagy tagállamok számára is prioritás, akkor elegendő lehet ezen tagállamok támogatása aktív szerepvállalás nélkül. Erre jó példa a 2013-as KAP-reform tárgyalásaiból a SAPS kifizetési rendszer továbbvitele, amelyet Lengyelország vezetésével sikerült kiharcolni, vagy a 2021-es KAP-reform során a termeléshez kötött támogatások 13+2%-os mértékének fenntartása, amelyet Csehország vezetésével és aktív szerepvállalásával sikerült elérni. Ez a tárgyalástechnika lehetőséget biztosít más, kevesebbek által támogatott magyarspecifikus kérdések aktív képviseletére.

A szövetségépítés intenzív diplomáciai háttérmunkát igényel a szakdiplomatóktól. Ennek során informális találkozókon kell elmagyarázni a magyar álláspontot a többi tagállam, az elnökség és az Európai Bizottság képviselőinek. Ez a háttérmunka elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy a formális üléseken eredményesen lehessen képviselni a magyar álláspontot. Ha sikerül több tagállammal közös álláspontot kialakítani, akkor az az esetek többségében írásban is megfogalmazódik. A tanácsi eljárásrend szerint a tagállamoknak lehetőségük van arra, hogy az úgynevezett egyebek napirendi pontok között kérjék a számukra fontos kérdések Mezőgazdasági és Halászati Tanácsülésen történő

megvitatását. A közös nyilatkozatok vagy pozíciós dokumentumok tanácsülésre történő benyújtását általában több napig tartó intenzív előkészítő munka előzi meg, amely során a kezdeményezésben érintett tagállamok diplomatái tárgyalják meg a benyújtandó szöveget, amelyet aztán a tanácsülésen a kezdeményező tagállam minisztere ismertet. Az ilyen közös, írásban is benyújtott kezdeményezések hatékony eszközei a tanácsi álláspont formálásának. Erre jó példa a legutóbbi KAP-reform, amelynek keretében a bizottság a bortermelő tagállamok érdekeivel ellentétesen javasolta megváltoztatni a direkttermő borszőlőfajtákra vonatkozó szabályozást. Többhetes előkészítő munka után sikerült a tanácsülésen egy olyan közös nyilatkozatot bemutatni, amelyben 12 bortermelő tagállam sikerrel kérte a javaslat megváltoztatását.

Egy-egy nagyobb jogalkotási javaslat tanácsi tárgyalásai sokszor akár több évig is eltarthatnak. A legutóbbi KAP-reform tanácsi tárgyalásai közel két és fél évig tartottak. Ezeknek a tárgyalásoknak a kicsúcsosodása az a tanácsülés, amelyen a tanácsi álláspontot rögzítő úgynevezett általános megközelítést elfogadják. Ezek az ülések jellemzően több napig tartanak, és éjszakába nyúlnak, és diplomáciai szempontból alapos és hosszan tartó felkészülést igényelnek. A megelőző hetekben a szakdiplomáták feltérképezik a többi tagállam álláspontját a főbb kérdésekben annak érdekében, hogy beazonosítható legyen a végső kompromisszum. Erre tekintettel alakítódik ki az ülésen képviselendő magyar álláspont. A minősített többségi döntéshozatal miatt kiemelten fontos tudni, hogy egy-egy kérdés mekkora támogatottságot élvez. A diplomaták az ülés során elhangzottak alapján számolják ki, hogy az éppen aktuális javaslat mögött megvan-e a szükséges minősített többségi támogatás. A tárgyalások véghajtásában is van lehetőség szövetségépítésre, különösen akkor, ha egy bizonyos kérdésben el lehet érni a blokkoló kisebbséget. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy egy-egy kérdésben a tárgyalások véghajtásában is eredményt lehessen elérni. Erre jó példa a legutóbbi KAP-reform esetében a tanácsi álláspontot elfogadó tanácsülés, amelyen az utolsó pillanatban került az asztalra egy olyan javaslat, amely megszüntette volna a legkisebb gazdálkodók mentességét a terménydiverzifikációra és vetésváltásra, valamint a nem termelő tájképi elemekre vonatkozó követelményeknek történő megfelelés alól. Az ülés margóján SCA-szóvivői körben lefolytatott egyeztetéseknek köszönhetően tizennégy tagállam kérte közös nyilatkozatban a kivételek fenntartását. Az erre vonatkozó tárgyalások lebonyolítása és a nyilatkozat megszövegezése gyors és hatékony diplomáciai munkát igényelt a résztvevő tagállamok diplomatáitól.

A tanácsban történő hatékony érdekképviselethez elengedhetetlenek a többi tagállam diplomatáival és az Európai Bizottság tisztségviselőivel kialakított személyes kapcsolatok. Ennek kialakítása érdekében jogalkotási dossziéktól függetlenül is kiemelten fontos a rendszeres kapcsolattartás és informális egyeztetés. Ez nemcsak jó munkakapcsolatot eredményez a szakdiplomáták között, de segít jobban megérteni egy-egy tagállam álláspontját a fontosabb mezőgazdasági kérdésekben. Ezek az ismeretek és a személyes kapcsolatok alapvető fontosságúak egy-egy jogszabályi javaslat tárgyalásai során.

4.7. Az Európai Unió Tanácsának elnöksége és ellátásához kapcsolódó menedzsmentfeladatok

4.7.1. Az elnökség főbb feladatai

A gyakran „EU-elnökség”-ként emlegetett fogalom valójában az Európai Unió Tanácsának (a tanács) elnökségét jelenti⁸². Az EU egyéb intézményei (pl. Európai Parlament, Európai Bizottság) elnökeit eltérő rendszerben és időtartamra választják meg. A tanács elnökének lenni is nagy megtiszteltetés és nagy feladat, hiszen a tanács az egyik döntéshozó szerve az uniónak, és az elnökségnek a harmadik intézmények felé történő képviselői szerep jut. Az elnökség 6 hónapját emlegetik úgy is, mint a tagállam „tűzpróbája” az EU-tagságra, mert ebben az időszakban az összes többi tagállam érdekeit figyelembevéve kell a tanács összesített érdekét kifejező módon tevékenykedni. A tanács feladatairól az Európai Szerződés (Treaty of Europe) 16. cikke (Art.16) rendelkezik. Működési szabályait (Rules of Procedure) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 1. címe (Institutional provisions) 1. fejezetének (Institutions) 3. része (A tanács - The Council) írja le. A tanács elnöki tisztét előre meghatározott sorrendben, féléves rotációban töltik be az egyes tagállamok. Magyarország első ízben 2011 I. félévében volt a tanács elnöke, legközelebb 2024 II. félévében végzi ezt a feladatot.

Az elnökség főbb feladatai részletesen:

- Tervezi, összehangolja és levezeti a tanács és a legtöbb előkészítő szerv (munkabizottságok) üléseit.
- Semleges kell legyen, a tagállamok összesített érdekeit kell képviselje („honest broker”). Az elnökséget adó tagállam nemzeti képviselői továbbra is ott ülnek az asztal körül, de a nemzeti érdekeket visszafogottabban, az elnökségi tisztségre tekintettel képviselik.
- Képviseli a tanácsot az Európai Parlament, az Európai Bizottság és más EU-intézmények felé, valamint külső intézmények rendezvényein (pl. FAO, OECD).
- A tagállamok az elnökségi programokat általában összehangolják két másik tagállammal egy „elnökségi trió” keretében az elnökségi munka folyamatossága érdekében. A jelenlegi trió (Franciaország, Csehország, Svédország) 27 oldalas közös munkaprogramot készített, amelyben azonban a mezőgazdasággal kapcsolatos célkitűzés csak igen szerényen található: „zöld és fenntartható növekedés”-t kívannak elősegíteni. Magyarország partnerei az előző és a jelenlegi elnökség során is Spanyolország és Belgium. Mindkét tagállam előttünk van a sorban, tehát a trió tevékenysége már 2022. II. félévben, a spanyol elnökséggel megkezdődik.

82 Európai Tanács (2023): A soros elnökség intézménye, <https://www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/presidency-council-eu/>

A munkaprogramot össze kell hangolni a bizottsággal és a többi tagállammal is. A program tehát nem lehet önkényes, de az elnökség élhet prioritásokkal a megtárgyalandó témákat és az ütemezést illetően.

Az elnökségnek a munkája végzése során számos segítőtje van. Mindenekelőtt meg kell említeni a tanács titkárságát (General Secretariat of the Council, GSC). Ők folyamatosan ott állnak az egymást követő elnökségek mellett, jól ismerik a témákat, az egyes tagállamok álláspontjait. Megszervezik az üléseket, előkészítő anyagokat írnak az elnökség számára, tanáccsal látják el az elnökséget betöltő személyeket. Az egyes üléseken általában közvetlenül az elnökség mellett foglalnak helyet. Nevezhetjük őket a tanács „szürke eminenciásainak”. A GSC-n mintegy 3000 fő dolgozik (az ő létszámukban van a tolmácsolószolgálat is), 7 főigazgatóság, a jogi szolgálat és 5, közvetlenül a GSC vezetőjének alárendelt részleg keretében végzik a munkájukat. A mezőgazdasági és a halászati miniszterek tanácsának segítői a LIFE főigazgatóságán belül tevékenykednek, hozzájuk tartoznak még a szociális ügyek és az egészségügy tanácsi formációknak a segítése is.

Az elnökségre történő felkészülést és annak sikeres végzését egy kézikönyvvel (Kézikönyv az Európai Unió Tanácsának elnökségéről), a tanács eljárási rendjéről (Rules of Procedure) szóló kiadvánnyal és egy honlappal („Delegates Portal”) segítik. Fontos segítőtje az elnökségnek az Európai Bizottság. Ők is az összeurópai érdekekért tevékenykednek, nagy tapasztalattal rendelkeznek mind az adott témákat, mind az egyes tagállamok álláspontjait illetően. Időnként előfordulnak eltérések a bizottság és a tanács megközelítése között, az elnökség ezek kisimításán is fáradozik. Ahhoz, hogy az elnökség eredményesen végezze a tevékenységét, rendszeres konzultáció szükséges a többi tagállammal. Az elnökség megkereséseire a többi tagállam általában gyorsan és konstruktívan reagál, a különböző vélemények egyeztetése azonban az elnökség feladata. A saját tagállam is jelentős segítséget tud nyújtani az elnökségi feladatokhoz széleskörű szakemberállománya segítségével. Elnökségi feladatot azonban csak a kormány alkalmazásában álló, minisztériumi személyek végezhetnek.

Az elnökségre való felkészülés során ki kell alakítani a külső kapcsolatrendszert, többnyire már jónéhány hónappal az elnökségi periódus megkezdése előtt. El kell készíteni a saját elnökség munkatervét, üléstervét. A tagállamban ki kell választani az elnökségben résztvevő személyeket, és fel kell készíteni őket az elnökségi feladatok szakszerű ellátására. Ki kell választani és fel kell készíteni azokat a személyeket is, akik az elnökségi feladatokat ellátó munkatársakat a munkahelyükön helyettesítik, illetve akik majd az üléseken Magyarország képviseletében vesznek részt. A felkészítés többnyire belföldön történik, esetenként külföldi elnökségben tapasztalt személyek meghívásával, vagy egy, az elnökségben a közelmúltban tapasztalatot szerzett tagállamban tett látogatással. A felkészülés része, hogy az előző elnökség felkészítő ülésein a kezdés előtti egy hónapban részt lehet venni.

Egy tagállam elnökségi tevékenységén belül az agrárágazat fontos szerep játszik, mivel nemcsak a közös költségvetésben, hanem az összes közösségi jogszabályon belül is jelentős hányadot tesz ki. A tanács tízféle formációban működik, ebből egy a mezőgazdasági és halászati tanács, amely azonban minden félévben általában öt formális és egy informális

(az elnökséget adó tagállamban) ülést tart. Az informális üléseknek is van egy „hivatalos” része, amelyen az elnökség által javasolt témát vitatják meg a résztvevő miniszterek, döntést azonban informális ülésen nem hoznak. A fő cél az adott tagállam mezőgazdaságának, kultúrájának bemutatása, kötetlen kapcsolatépítés a résztvevők között. A miniszteri szintű tanácsülések előtt a témákat úgynevezett tanácsi munkacsoportokban vitatják meg és készítik elő döntésre a tagállamok képviselői. Részben a COVID hatására és összevonások révén a korábbi 20-ról mára 9-re csökkent a munkacsoportok száma. Ezek közül a legfontosabb a mezőgazdasági különbizottság (Special Committee on Agriculture, SCA). Ehhez érkeznek be a bizottság javaslatai, az SCA dönti el a tárgyalások munkacsoportos menetét, törekszik a munkacsoportokban fennmaradó vitás kérdések tisztázására, és dönt arról, hogy melyik téma mikor kerüljön miniszteri találkozóra napirendjére. Közben a többi munkacsoport általában havi 1-2 ülést tart, az SCA egy hónapban 3-4 alkalommal is ülésezik (többnyire hétfői napon). Az állat- és növényegészségügyi, valamint a halászati témák a munkacsoportokban történt megvitátást követően a COREPER I-en (Comité des Représentants Permanents) keresztül jutnak a miniszterek elé. A COREPER I-ben a tagállamot képviselő nagykövet szoros kapcsolatot tart az SCA-képviselővel.

4.7.2. A 2011. I. félévi magyar elnökség tevékenysége

Magyarország a 2004. évi belépést követően első ízben 2011. I. félévében töltötte be az elnökségi tisztséget. Ezt nagyon alapos felkészülés előzte meg, és a többi tagállam az elnökségi periódus végeztével elismeréssel szólt a magyarok tevékenységéről. A magyar elnökségnek 4 fő prioritása volt:

- növekedés és foglalkoztatottság az Európai Szociális Modell megőrzésére,
- egy erősebb Európa,
- állampolgárbarát unió,
- a bővítési és szomszédsági politika előrevitele.

Ez utóbbival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az Európai Unió Tanácsában még a magyar elnökség utolsó napján, de megszületett a döntés Horvátország EU-belépéséről. A magyar elnökség alatt megtartott 43 formális tanácsülésből 7 mezőgazdasági és 2 környezetvédelmi tárgyú miniszteri találkozót az akkori Vidékfejlesztési Minisztérium szervezett. A minisztérium munkatársai több mint 300 tanácsi munkacsoport ülését készítették elő és vezették le. A két informális találkozóra Gödöllőn (környezetvédelmi miniszterek) és Debrecenben (mezőgazdasági miniszterek) került sor. Az összesen 33 magyarországi rendezvényen mintegy 2500 külföldi vendég fordult meg, akiknek – becslés szerint – egyharmada korábban sosem járt hazánkban. A tanácsot 2011. I. félévében számos nemzetközi rendezvényen is Magyarország képviselte. Ilyen volt pl. New Yorkban a fenntartható fejlődés bizottságának ülése, az ENSZ Erdészeti Bizottsága vagy a római FAO-konferencia és FAO-tanács ülése.

A gyakorlat teszi a mestert

Amikor Magyarország elnökségi időszaka következett, jómagam is megismerkedtem és hosszas beszélgetéseket folytattam a tanácsitkárság (General Secretariat of the Council) agrárszektorért felelős munkatársaival. Megemlítettem nekik, hogy számomra ez lesz az első elnökségi tevékenység, és meglehetősen izgulok, hogy minden jól sikerüljön. A titkárság angol osztályvezetőjének válasza az volt, hogy „Ne izgulj László, nekem már a 17. elnökségi félévem következik, a munkatársaim is tapasztaltak, mindenben segíteni fogunk neked.” És így is történt. Bármikor felhívhattam őket, és rövid időn belül rendelkezésre álltak személyes megbeszélésre is.

4.7.3. A magyar elnökség főbb eredményei az agrárgazdaság területén

- Elnökségi következtetések a 2014-2020 KAP-ról.
- Tanácsi következtetések a méhégészségügy javításáról.
- 2. olvasati lezárása a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról szóló rendeletnek.
- Trilógus megkezdése a 2014–2020 közötti KAP-ról az Európai Parlamenttel az Európai Bizottság közreműködésével.
- Közös nyilatkozat elfogadása az édesvízi akvakultúráról. Ennek hatására – a magyar érdekeknek megfelelően – a 2014–2020. évekre szóló közös halászati politikában az édesvízi akvakultúra jelentősége és támogatása megnőtt.
- Előrehaladási jelentés a mezőgazdasági termékek minőségrendszeréről.
- Előrehaladási jelentés az ökológiai termékek címkézéséről.
- Előrehaladási jelentés a „tejcsomagon” belül a tej és tejtermékek ágazati szerződéses kapcsolatairól.
- A németországi dioxin-szennyezés idején a sertés piac megmentése a készletek 3 havi intervenció tárolásának a megszavaztatásával.
- Az e-coli járvány idején rendkívüli tanácsülés összehívása, a termelők rendkívüli kártalanítási összegének megszavaztatása – a listára magyar kérésre a paprika felvétele.

4.7.4. Felkészülés a 2024. I. félévi magyar elnökségre

Az elnökségi felkészülés két évvel az elnökségi időszak előtt megkezdődött. A Kormány az 1350/2022 (VII. 21.) sz. kormányhatározatban rögzítette a 2024. II. félévi EU-elnökség előkészítésével kapcsolatos feladatokat. Ezek között szerepelt:

- a trió program (Spanyolország-Belgium-Magyarország) stratégiai irányainak a kidolgozása,

- az elnökség emberierőforrás-igényének a felmérése,
- a személyi állomány felkészülési és képzési terve,
- az informális ülések időpontja és rendezvényterve,
- a lebonyolítás részletes meghatározása, az elnökségi struktúra kialakítása.

Az ugyanezen a napon meghozott 1351/2022 (VII.21.) sz. kormányhatározat elrendelte az EU-elnökségi Kormánybizottság létrehozását. A kormánybizottság vezetője a miniszterelnök, tagjai az igazságügyminiszter, a miniszterelnökséget vezető miniszter, a miniszterelnöki kabinetirodát vezető miniszter, a külgazdasági és külügyminiszter, a területfejlesztésért felelős miniszter és a pénzügyminiszter. A titkársági feladatokról az Igazságügyi Minisztérium a Miniszterelnöki Kabinetirodával együttműködve gondoskodik. A kormánybizottság mellett szakértői munkacsoportot is létrehoztak, amelynek vezetőjét a miniszterelnök jelöli ki.

2022 novemberében kormánybiztosnak nevezték ki Kovács Zoltán nemzetközi kommunikációért és kapcsolatokért felelős államtitkárt. Új megbízatása 2025 márciusáig szól. Feladata 2024-re a magyar elnökség operatív feladatainak az előkészítése és lebonyolítása. A logisztikai feladatokon túl ő felel a magas szintű találkozók és az informális rendezvények lebonyolításáért, az EU-elnökség arculatáért és a kommunikációért. Ő felügyeli az EU-elnökség költségvetési tervezését is.

Az elnökséggel kapcsolatban ugyancsak fontos feladatot kapott Ballester-Bólya Boglárka, aki 2023. január 1-től az Igazságügyi Minisztériumban lett miniszteri biztos. Megbízatása az EU-elnökség lebonyolításában való közreműködésre, a résztvevő személyi állomány felkészülési és képzési tervének az összeállítására szól, valamint arra, hogy előmozdítsa a magyar tisztviselőknek az EU-s intézményeknél történő elhelyezkedését az EU-elnökség előkészítése, lebonyolítása és utánkövetése során. Az elnökségi felkészülésről naprakész tájékoztatást a témának az oktatási időszak során történő napirendre kerülésekor kapnak a hallgatók.

Ellenőrző kérdések

1. Mi volt a Marshall-terv?
2. Mik voltak a „közös piaci szervezetek”?
3. Mi a 2023-27. évi közös agrárpolitika három alaprendelete?
4. Mi az a „trilógus”?
5. Miért van az EU-nak közös kereskedelempolitikája?
6. Mely intézmények vesznek részt a nemzetközi kereskedelempolitikai tárgyalásokban?
7. Melyek voltak a magyar agrárium csatlakozására felkészülés 3 fő harmonizációs területei?
8. Melyek az EU-bővítés „koppenhágai kritériumai”?
9. Mit jelent valójában az „EU-elnökség”?
10. Mely EU-s szervezet az elnökség fő segítője?

Irodalom

- Baksa A., Vásáry. M. (2013): *A Közös Agrárpolitika Magyarországon*, Innosco Közhasznú Alapítvány, Budapest.
- European Organisation for Quality Magyar Nemzeti Bizottság (EOQ MNB) honlapja, <https://eoq.hu>
- Európai Tanács (2023): A soros elnökség intézménye, <https://www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/presidency-council-eu/>
- Gstöhl, S., De Bievre, D. (2018): *The Trade Policy of the European Union*, Palgrave, London.
- Halmi P. (szerk., 2007): *Az Európai Unió agrárrendszere*, Harmadik, bővített átdolgozott kiadás, Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Hargita Á-né (2012): *Vissza Európába – rögös úton*, Gondolat Kiadó, Budapest,
- Fehér I. (2002): *Az Európai Unió integrált vidékfejlesztési politikája*, SZIE, Gödöllő,
- Kurucz M., Jójárt L., Fazekas S.; Alvincz J. (2019): *Mindent a magyar vidék jövőjéért. Mezőgazdaságunk 2010–2018*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Molnár P. (2022): *Az EOQ MNB közhasznú egyesület 50 éve, 1972–2022*, <https://eoq.hu/emlek/eoq50.pdf>
- Negre, F. (2022): *A WTO Mezőgazdasági Megállapodása*, Európai Parlament, 2022. április
- Quelle politique agricole pour l'Union Européenne? Movement Européen- France, Janvier 1999
- Világkereskedelmi Szervezet, WTO honlapja (2023): www.wto.org
- Vajda L. (2014): *Elvárások-realitások-lehetőségek, A magyar agrárgazdaság 10 éve az EU-ban, Gazdálkodás, (3): 200–210.*
- Vajda L. (2022): *A vidékfejlesztés kezdetei Magyarországon – a SAPARD Program indulása Magyarországon*. In: *Utunk az indulástól céljaink eléréséig*. Inform Kiadó, Budapest. pp. 75–77.

5. Kommunikáció és tárgyalástechnika az agrárdiplomáciában

Zöldréti Attila, Juhász Anikó

A kapcsolattartás, az ahhoz tartozó tárgyalás életünk szerves része. Nem csak az üzleti, jogi vagy a diplomáciai aktivitás része, hanem mindennapjaink alakítója a tárgyalás – ha nem is minden esetben tudatosan használjuk –, ezért az alábbiakban áttekintést adunk a tárgyalástechnikai alapokról. A tárgyalás sikere befolyásolja a jövő alakulását, így ma már a leghíresebb egyetemeken⁸³ is önálló tudományterületként oktatják. Képzésünk célja a közvetített ismeretek gyakorlati használhatósága, így az elméleti iskolák említése mellett az alkalmazható praktikumra helyezzük a hangsúlyt.

5.1. A kommunikáció fejlődése a kezdetektől a digitális kommunikációig

Az előző fejezetekben megismertük, hogy a diplomáciai tevékenység egy állam külpolitikai céljainak és stratégiájának békés eszközökkel történő megvalósítása, elsősorban tárgyalások útján. A diplomáciai testület és benne a diplomata képviseli a küldő államot a fogadó államban, tárgyalásokat folytat a partnerállamok kormányaival, védelmezi a saját állampolgárainak érdekeit külföldön, minden megengedett módszerrel tájékozódik a partnerállamok viszonyairól, illetve tájékoztatja utóbbiakat saját országának viszonyairól, politikájáról, továbbá előmozdítja, építi a kapcsolatokat a partnerállammal különböző szakterületeken. Másként fogalmazva: a diplomácia az érintett államok külpolitikai, stratégiai céljainak elérését hivatott segíteni, és ennek, valamint funkcióiból fakadó feladatainak teljesítése érdekében szabályozott keretek között fenntartott kapcsolattartást jelent az érintett országok vonatkozásában. A kapcsolattartás formáit, eszközeit és módszereit alapvetően a diplomáciai protokoll határozza meg. A kapcsolattartás kiemelt célja a kommunikáció kiépítése, fejlesztése és működtetése. A digitalizáció hatására olyan fejlődés zajlik a kommunikáció területén, amely visszahat a diplomáciai tevékenységre, így azzal az agrárdiplomácia aspektusából külön is foglalkozunk.

83 A Harvard Egyetemen tárgyalástanhoz kapcsolódó oktatási programjának elérhetőségeit adjuk meg: Harvard Law Scholl (2023/a): Program On Negotiation, <https://www.pon.harvard.edu/> <https://www.pon.harvard.edu/tag/bargaining-table/>

A kommunikáció mai értelemben információcserét, közlést, tájékoztatást jelent, amely egy összefoglaló kifejezés a tudás, az ismeretek és a tapasztalatok közvetítésére, illetve cseréjére. Modellje szerint a kommunikációs folyamat egy olyan cselekménysorozat, amelynek során információáramlás, illetve információcsere történik. Ebben a feladó (adó) egy jelrendszer (kód) segítségével formába önti (kódolja) az információt (üzenetet), amely valamilyen csatornán keresztül közvetíti azt a vevőhöz (címezethez), aki az üzenetet dekódolja (értelmezi), és esetleg a feladó felé visszacsatol (választ küld). Az üzenet eljutását, értelmezését és a választ zavaró tényező a zaj (technikai vonalhiba, áramszünet stb.). Azt, hogy a kommunikációs folyamat mennyire lesz sikeres, a folyamatlemek mindegyike befolyásolja⁸⁴. Az elmúlt évszázadban a kommunikáció formája (csatornája) gyökeresen átalakult, és fejlődése ma is tart. Gondoljunk csak arra, hogy évezredekken keresztül az információ átadása csak verbális kommunikáció útján történt, hiszen a vésetek, az agyagtáblák, majd a kézírásos dokumentáció elsősorban a legfontosabb események és törvények rögzítését szolgálta a kezdetekben. Az írás és az olvasás kiváltságot jelentett. A kézírás térnyerését követően is a kézírásos, másolt kódexek – a rájuk fordított munka és igényes kivitelezés miatt – vagyonokba kerültek. A nyomdatechnológia 1448-as, Gutenbergtel meginduló forradalmi felfedezése azt jelentette, hogy a nyomtatott kódexek csaknem 50%-kal olcsóbbak lettek, mint a hagyományos módon, kézzel másolt példányok, így érthető módon vonzóvá váltak a vásárlók számára.

A fejlődés begyorsult. Megjelentek a távirók, majd a vezetékes telefon, aztán a rádióadások, a televízió megjelenése pedig már nagymértékben átalakította az emberek közötti mindennapos kommunikációt, az információ áramlását. Legalább ekkora jelentőséggel bír a digitalizáció megjelenése a számítástechnikában, a mobiltelefonok, az internet, az okostelefonok megjelenése. Mindegyikük újabb lehetőségek, kommunikációs formák (és csatornák) megjelenésével járt. Az online vagy digitális kommunikáció – amelyet az EU is nagy erővel folytat⁸⁵ – az információk digitális eszközökön keresztül történő cseréjét jelenti, amely az elmúlt néhány évben olyan méreteket ért el, hogy ma már sokan elképzelhetetlennek tartják a mindennapi életet online kommunikáció nélkül.

A kommunikáció⁸⁶ a tájékoztatás, a kifejezés, a figyelemfelhívó, a kapcsolattartó, az esztétikai, az értelmező és az identitásjelzés funkciójával⁸⁷ segíti életünket, amelyek közül gyakran egyszerre több is megjelenik egy-egy emberi megnyilvánulásban. A személyek közötti kommunikációt sokféle szempont szerint lehet csoportosítani. Az emberi kommunikáció célja szerinti csoportosítás során kiindulhatunk a Maslow-piramis vagy Maslow-szükségletshierarchia⁸⁸ szintjeihez kapcsolódó kommunikáció szerinti rendezésből;

84 Hansmann O. (2014): *Kommunikation. Praxis - Ästhetik - Logik - Kommunikations-management*. Logos Verlag, Berlin.

85 Az EU, agráriummal és vidékfejlesztéssel összefüggő legfrissebb tájékoztatásai itt érhetők el: European Commission (2023/a): CAP Strategic Plans, https://agriculture.ec.europa.eu/index_en

86 Több csoportosítási lehetőség közül az üzleti kommunikáció alapvetően 4 funkcióra fókuszál: információs (tájékoztató), érzelmi, motivációs és ellenőrzési funkcióra.

87 NAT (2020): Magyar nyelv, Kommunikáció, https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar_nyelv_9_nat2020/lecke_01_001

88 Maslow, A. H. (1943): A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4): 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>

de célja szerint megkülönböztethetjük azt mint személyek közötti szociális, társadalmi kommunikációt, üzleti kommunikációt⁸⁹ és államok által megnyilvánuló diplomáciai kommunikációt. Osztályozási szempont lehet például a kommunikáció iránya (egyirányú, kölcsönös), vagy a kommunikáló felek időbeli összehangolása szerinti csoportosítás. Ezen belül a szinkron (egyidejű) kommunikáció, amikor abban a felek egyszerre vesznek részt (beszélgetés, telefon), vagy az adást a vevő a lejátszáskor hallgatja (rádió, tévé). Az aszinkron, amikor az üzenetet a vevő később is olvashatja, hallgathatja, vagy nézheti (levél, e-mail, hangfelvétel, videó), és válaszolnia sem kell azonnal, hanem egy későbbi időpontban is adhat választ, akár egy másik csatornán, ha akar.

További szempont lehet például a verbális és nonverbális (testtartás, gesztusok, mimika, tekintet, térközsabályozás, személyiségjegyet kifejező és üzenetet hordozó kiegészítők mint öltözet, ékszerek, hajviselet stb.) kommunikáció megkülönböztetése, de ilyen lehet a kommunikáció nyelve szerinti csoportosítás vagy a kulturális kommunikáció. Ebben a kulturális jellemzők segítik az egy közösségbe tartozók kölcsönös tájékoztatását, illetve a közösség azonosítását, valamint a közösségek közötti kapcsolattartást és annak fejlesztését. Fontos szempont a kommunikáló személyek tulajdonságjegyei szerinti besorolás, amely alapján megkülönböztetünk passzív, agresszív, asszertív vagy manipulatív kommunikációt. Ezek a jellemzők a diplomáciai tárgyalások stratégiájában és lebonyolításában játszanak fontos szerepet. A mai digitalizációs világban pedig a mesterséges intelligenciával folytatott személyes kommunikációt, kapcsolattartást szintén külön csoportosíthatjuk (nem árt, ha tudunk róla).

5.2. A digitális diplomáciai kommunikáció

A diplomáciai kommunikáció eszközeit a protokoll fejezet tárgyalja. Tekintettel arra, hogy a digitális eredmények élenjáró hasznosításával az online digitális diplomáciát ma már külföldön és belföldön egyaránt intenzíven használják a diplomáciai kommunikációban, ennek súlya és kockázatai miatt elemzésére itt is kitérünk. A külpolitikai aktivitásban felismerték, hogy a digitális hírkezelés új módszerei segítik az országmárka népszerűsítését és ezzel az adott ország puha hatalmának kiépítésére és kivetítésére összpontosítanak. Mindezek hatására a nyilvánosság és az imázsépítés teret nyert a diplomáciai tevékenységben is. Az online kommunikáció lehetősége és költségtakarékossága átgondolásra készíti az egyes államokat külszolgálati tevékenységük formája és intézményrendszere tekintetében, hiszen az online kapcsolattartás új dimenziókat nyitott meg a kommunikációban.

89 Ennek egyik fajtája a B2B kommunikáció során olyan információközlésről és kapcsolattartásról van szó, ahol a hirdető nem fogyasztókkal (B2C, azaz business-to-consumer), hanem üzletfelekkel kommunikál. A B2C modellekhez képest itt jellemző a többirányú kommunikáció (van feedback, visszacsatolás vagy akár konkrét párbeszéd is).

A 21. századi diplomáciában a nemzetközi multinacionális intézményi rendszerek számának növekedése, a publicitás igénye és a digitalizáció új kihívásokat jelent⁹⁰, és ezek hatására a prioritásokban egyre nagyobb szerepet játszik a problémamegoldás intézményesített együttműködésre törekvés diplomáciája mellett az emberek közötti közvetlen kapcsolatok kezelésének diplomáciája. Az informatikai és technológiai fejlődés eredményeként a digitális eszközök elemzéssel is segítik a kormányzati munka megalapozását, és ezzel párhuzamosan annak társadalmi megismertetését is támogatják. A modern infokommunikációs technológiák fejlődése visszahat és közvetlenül befolyásolja a diplomáciai tevékenységet. Ezek megnyilvánulnak (1) a gyors döntésekből fakadó többletfelelősség, (2) a gyorsan beérkező információk felelősségteljes feldolgozása és (3) a közösségi médiának a diplomáciai munkába történő integrálása területén⁹¹.

(1) Az információátadás sebessége a külföldi képviselők és a központok, valamint a külügyminisztériumok és más kormányzati szervek (közte a kormányfővel való egyeztetés), illetve a külügyminisztériumok és más államok különböző szervei között lehetővé teszi, hogy a kormányok és szerveik gyorsan cselekedjenek, így csökken a mérlegelésre fordítható idő egy adott eseményhez kapcsolódó lépés és az általa kiváltott reakció, válaszlépés következményeinek számbavételére. Ebből a gyorsaságból adódóan egyre nagyobb teher nehezedik a hierarchia csúcán álló döntéshozó szereplőkre, valamint azokra, akik megfogalmazzák a cselekvési javaslatokat. Ez feszültséget teremt a gyorsaság és az átgondolt információk alapján történő felelősségteljes cselekvés igénye között. Ráadásul mindezt tovább fokozzák az olyan fizikai tényezők, mint például a késő éjszakai konferenciák, a hosszú távú repülőutak és az egyszerűen túlterhelt napirendek. A döntéshozatali folyamatokra nehezedő időprés enyhítésére eddig nem találtak megoldást. Így folyamatosan nő a téves döntések kockázata, és nem az ismert tények téves értelmezése miatt – hiszen ez a kockázat mindig együtt jár az emberi mivoltunkkal –, hanem azért, mert nincs elég idő a tények és a lehetőségek alapos mérlegelésére.

(2) A beérkező információtömeg feldolgozásának felelőssége növekszik. Az infokommunikációs technológia robbanásával és alkalmazásának általánossá válásával az információ a diplomáciai csatornáktól eltérő útvonalakon is ugyanolyan gyorsan vagy még gyorsabban terjedhet, lehetővé téve a versengő erők számára, hogy önállóan cselekedjenek, esetleg gyorsabban, mint egy kormány. Mindez mára azt a többletigényt eredményezte a diplomácia munkában, hogy nem elég pusztán az általános információgyűjtés. Ehelyett a diplomáciai információfeldolgozás módszere egyre inkább arra a törekszik, hogy a döntő fontosságú információkat időben felismerjék és kiválasszák. Minél jobban sikerül ez már a helyszínen a missziókban vagy a külföldi kiküldetéseken dolgozó információgyűjtők munkája alapján, annál könnyebb a központoknak az információkat olyan átgondolt érvekké szerkeszteni, amelyek a politikai döntéshozóknak szóló cselekvési javaslatokat támogatják.

90 Emrich R., Schulze D. (2017): *Diplomacy in the 21st Century - What Needs To Change?* Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) German Institute for International and Security Affairs, Berlin.

91 Volker Stanzel (2016): *Diplomacy in the 21st Century*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) German Institute for International and Security Affairs, Berlin.

Úgy tűnhet, hogy a gyorsaság a lényeg, de az információ minősége is az. A gyorsaság, az információból kinyert egyszerű „tudástermelés” az ellenőrzés és a feldolgozás gyengülése esetén magában hordozza a felszínesség kockázatát. Ezért szükség van az ismeretek „lepárlására”, amelynek célja az információk racionális és hatékony feldolgozása kell, hogy legyen a politikai javaslatok kidolgozásához, lehetővé téve a külpolitikai döntéshozók számára, hogy jól tájékozott döntéseket hozzanak. A modern, digitalizált diplomáciai kommunikáció a rugalmasság növelésével arra törekszik, hogy szinte valós időben reagálni tudjon az eseményekre, de valójában egyensúlyt kell teremteni a gyorsaság, a megalapozottság és a megbízhatóság között, mert az egyensúly teszi lehetővé, hogy a kapott információkhoz és ajánlásokhoz kapcsolódó bizalom alapján cselekedjenek a diplomaták vagy politikusok. Az információfeldolgozás során a felszínesség aláássa a megalapozottságra és megbízhatóságra épülő bizalom kiépülését.

(3) Napjainkban a nyilvánosság állandó figyelme ráirányul a kormányzati ügyekre, így a külpolitikára és a diplomáciára is. Az „ügyeket” nem feltétlenül a közösségi média (Facebook, Twitter, stb.) indítja el, de felkarolja, közvetíti és kiterjeszti azokat. Teret biztosítva a vélemények, megjegyzések, követelések és beszélgetések áramlatának. Ezzel párhuzamosan a közösségi média sok tekintetben a diplomáciai munka eszközévé is vált. Ma már nem csak egy irányba működik kormányzati „propagandaként”, mint a múltban, hanem „párbeszédet folytat” a nemzeti közönséggel. A modern diplomaták elkerülhetetlenül nyomás alatt állnak a közösségi média használatát illetően, ami azt jelenti, hogy ők is kénytelenek a nyilvánosság számára hozzáférhetővé válni és ezáltal sebezhetővé is tenni magukat.

A „sztárdiplomaták” számára (a maguk figyelmes közönségével) a kapcsolatok kiterjedt hálózatát hozza létre a közösségi médián keresztül folytatott kommunikáció. Ennek része a különböző érintkezés a hagyományos beszélgetőpartnerekkel és a nyilvánossággal, benne az ismert vagy ismeretlen érdeklődőkkel, a befolyásos vagy hatalom nélküli szereplőkkel. Mindennek az új média nyelvi és formai korlátai (pl. rövid szöveges üzenetek) szabnak keretet. Elmondható, hogy függetlenül attól, hogy a közösségi média milyen valódi hozzáadott értéket képvisel a modern diplomácia gyakorlatában, azt az érintett kérdésektől függően nagyon sajátos módon befolyásolja. A közösségi média nyilvánosságra gyakorolt hatása és a szenzációhajhászás által – gyakran kereskedelmi okokból – gerjesztett, a hagyományos médiától sem idegen, de attól nagyobb hatású álkriziseket is létrehozhat, amelyek még rövid időbeli érvényesülésük esetén is jelentős károkat okozhatnak, és ezek elhárítása komoly erőforrásokat emészt fel. Ez az egyik legnagyobb kockázata a közösségi média diplomáciára gyakorolt hatásának.

Egy másik, még mélyrehatóbb változás, amely a közvélemény gondolkodásában végbement a diplomaták munkájával és általában a külpolitikával összefüggésben: a közösségi média „valós idejű” célkitűzése miatt a diplomácia által végzett munka hatásának azonnalinak, sőt, előre láthatónak, illetve közérthetőnek kell lennie. A közösségi média a nyilvánosság figyelméért folyó verseny eszköze, emiatt a külpolitika az érthetőség

kedvéért – a komplexitás rovására – bizonyos döntéseket éppen azért hoz meg bizonyos módon, mert azok így lehetnek érthetőek és „eladhatók”. Az ebből fakadó kockázat a külpolitika bármely területét, de leginkább a válságkezelést érintheti. Itt ugyanis a külpolitikai intézkedések közvetlenül az emberi életetekhez kapcsolódnak.

5.3. A diplomáciai tárgyalások rendszere

A digitális diplomáciai kommunikáció érintése után a diplomáciai kommunikáció nagyon fontos elemére, a diplomáciai tárgyalás rendszerének ismertetésére térünk át. „A diplomáciai tárgyalás a diplomácia egyik funkciója, amelyet a bécsi szerződésekben rögzítettek. Célja lehet a felek közös, illetve eltérő érdekeinek feltárása, az álláspontok egyeztetése, közös eredmény elérése, a konfliktusok megelőzése, kezelése érvelés és meggyőzés útján. A diplomáciai tárgyalások – egyebek mellett – irányulhatnak a fennálló helyzet fenntartására vagy fejlesztésére (pl. kereskedelmi, közlekedési egyezmények, békefenntartó műveletek meghosszabbítása, kiterjesztése), a háborús vagy konfliktusos helyzet rendezésére (pl. békeszerződések), a status quo megváltoztatására (határkiigazítás, nemzetközi szervezetek tevékenységi körének, taglétszámának bővítése), illetve egyéb célokra (pl. bizonyos, korábban állami szintű feladatok, jogkörök átruházása nemzetközi intézményekre, illetve nem állami szereplőkre). A tárgyalások – egyes esetekben – szolgálhatják a felek sajátos, esetleg rejtett részérdekeit is, a kérdések tényleges megoldásának halogatását, a közvélemény megnyugtatását vagy figyelmének elterelését, propagandacélok elérését vagy a másik fél álláspontjának, esetleg gyengeségeinek kipuhítását.

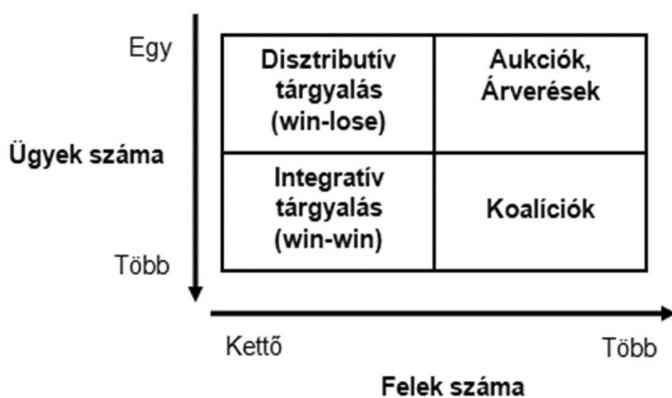
A diplomáciai tárgyalások szakaszokra tagolódnak. Az előkészítés a találkozó szintjének, helyszínének, napirendjének rögzítése, a felek felkészülése, álláspontjuk kialakítása. A megnyitó ülésen a tárgyalás céljának, a delegációk felhatalmazásának (mandátumának) és az eljárási-technikai feltételeknek a rögzítése történik meg. A tárgyalási folyamat lényege a nézetkülönbségek azonosítása, az egyetértéshez vezető kompromisszumok keresése. Ezt követi a megállapodás megformálása (egyezmény, közös nyilatkozat, egyetértési nyilatkozat stb.), aláírása, majd a nyilvánosság tájékoztatása.

A diplomáciai tárgyalások külön kategóriáját képezik a többoldalú (multilaterális) konferenciák. A multilaterális fórumok teljes részvételű, plenáris üléseken, valamint – a napirend sokrétűségének megfelelően – bizottsági, albizottsági munkacsoportüléseken végzik munkájukat. A határozatok, dokumentumok elfogadása az „egy ország – egy szavazat”, illetve a „súlyozott döntéshozatal” rendjét követi. Az utóbbi az államok közötti politikai, gazdasági különbséget szavazatuk súlyában tükrözteti⁹².

92 Bába I. (2021): *Új diplomáciai lexikon I-II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Buda-pest. pp. 73–74.

5.4. A tárgyalási stratégia, taktika és a tárgyalástechnika

A tárgyalás olyan tevékenység, amelynek célja a fennálló konfliktus megoldása vagy a gazdasági erőforrások békés eszközökkel történő elosztása két vagy több, egymástól kölcsönösen független szereplő között. Másként fogalmazva, a tárgyalás a kommunikáció segítségével előkészített döntés az eltérő érdekekkel és preferenciákkal rendelkező, független felek között, tehát a tárgyaló delegáció tárgyalás útján csak akkor éri el célját, ha megállapodást ér el a másik delegációval⁹³. A tárgyalási formák lehetnek kétoldalúak, háromoldalúak vagy többoldalúak. Kiterjedését tekintve megkülönböztethetjük a regionális, a nemzeti, a nemzetközi és a globális kontextusban lefolytatott tárgyalásokat. Tárgyalások számos kérdésben folyhatnak (kereskedelem, környezetvédelem, szabályozás, fegyverkezés, béke stb.). További fontos jellemzőjük, hogy a tárgyalások lehetnek formálisak vagy informálisak, illetve lehetnek nyíltak vagy titkosak. Az ügyleteket és a hozzájuk kapcsolódó tárgyalásokat a döntési helyzetek szerint – annak függvényében, hogy két vagy több fél ütközteti az érdekeit, illetve, hogy egy vagy több ügyről tárgyalnak – négy csoportba osztjuk, ahogy azt a következő mátrixban szemléltetjük.

2. ábra | A tárgyalások lehetséges osztályozása

Forrás: Harvard Law School (2023/a)

A tárgyalás egy döntéshozatali mód a sok közül, amelynek:

- Célja: a status quo megváltoztatása vagy elfogadtatása.
- Jellemzője: a tárgyaló felek kölcsönös függőségi helyzete – amire nekem szükségem van, az a másiktól függ és fordítva.

93 United Nations (2023): Model United Nations, The Process of Negotiation
<https://www.un.org/en/model-united-nations/process-negotiation>

Három lehetőséget hordoz magában, ezek:

- Eredményesség,
- Méltányosság,
- Fenntarthatóság.

Mindezek alátámasztják, hogy a tárgyalás miért fontos, és összetettsége miatt meg kell értenünk, hogyan hozzák meg a döntéseket a tárgyalók, hogyan határozzák meg a végeredményt, mi történik a folyamat során, és hogyan történik a megállapodás végrehajtása. A stratégia a célok és azok elérésére mozgósítható eszközök és módszerek összessége, így a tárgyalás stratégiájának meghatározása is ezekre a területekre irányul. A taktika a stratégia lebonyolítási folyamatának olyan szervezése, amely – a tárgyalópartner megnyilvánulásaira is számítva és azokat is figyelembe véve – a stratégiai elemek érvényesülését biztosítja. A tárgyalástechnika pedig az előzőek kivitelezésben való alkalmazásának módja, stílusa és színvonala. A tárgyalási stratégia kialakításában, de ugyanígy a lebonyolításban, a tárgyalás koordinációjában a tárgyaló felek alapproblémái a következők:

A „tárgyalási dilemma” (Zartman, 1976)⁹⁴:

- minél keményebb a tárgyaló fél, annál nagyobb a valószínűsége, hogy jobb részesedést kap, de annál kisebb a valószínűsége, hogy egyáltalán sikerül alkut kötni;
- minél puhább a tárgyaló fél, annál nagyobb a valószínűsége, hogy megegyezés születik, de annál kisebb a valószínűsége, hogy tisztességes részesedést kap.

A „két ellentétes stratégia dilemmája” (Nash, 1950)⁹⁵:

- a tárgyaló az együttműködés révén segít mindenkinek az egyezség elérésében, és a közös nagyobb érték megteremtésében (értékteremtés); integratív tárgyalási stratégia;
- verseny révén a tárgyaló az értékből jobb részesedést biztosít magának (értékelosztás), disztributív tárgyalási stratégia.

A tárgyalási stratégia kialakításában és a tárgyalás során ügyelni kell a pragmatizmus és a következetesség összehangolására.

A következetesség és az együttműködési hajlandóság kimutatásának szükségessége:

- egyértelmű jelzések,
- hosszútávú jövőkép,
- egyértelmű lépések,
- aktív tárgyalási stílus, kezdeményező szerepvállalás,
- a következetesség árának elfogadása a jövőbeli előnyökre való tekintettel.

94 Zartman, W. I. (1976): *Negotiation and Conflict Management Essays on Theory and Practice*, Published March 2 2009 by Routledge,

95 Nash, J. F. (1950): The Bargaining Problem, *The Econometric Society*, <https://doi.org/10.2307/1907266>

A másik oldalhoz való pragmatikus alkalmazkodás szükségessége:

- időben reagálni a másik fél stratégiájára,
- a nagy veszteségek elkerülése,
- az ideológiai korlátok feloldása,
- rugalmasan reagálni a másik félre.

A sikeres tárgyalások érdekében számos tudományterületen folytattak kutatásokat, amelyek eredményeit az üzletemberek, az ügyvédek, a diplomaták stb. a tárgyalások során igyekeznek a gyakorlatba átültetni. Ilyen tudományos területek:

- a játékelmélet – a játékosok közötti konfliktusok modelljeinek kidolgozása (a börtönőr és a foglyok dilemmája stb.) és ezek alkalmazása tárgyalási helyzetekre;
- a szociálpszichológia és alkuelemzés – laboratóriumi tanulmányok készítése az engedmények cseréjének dinamikájáról, az ellenállási pontokról, az alkupozícióról és ezek hatásáról a tárgyalási folyamatra és a tárgyalás kimenetelére;
- a szervezeti és vezetéseméleti tanulmányok – a szervezet és a bürokrácia szerepére összpontosítva a tárgyalásokban; a szervezeten belüli tárgyalások szerepe; a határ-szerepek dilemmája; megbízó-ügynök feszültségek;
- a nemzetközi kapcsolatok és politikatudomány – az intézményi struktúra, a (szakmai vagy nemzeti) kultúrák, a rendszer és a döntéshozatali szabályok, a tárgyalási kontextus szerepére összpontosítva.

A tárgyalás kontextusában tekintve a tárgyalási kutatások általában egy adott tárgyaláson belüli belső dinamika (pl. érdekek, pozíció, hatalom, stratégia) alapján magyarázzák a folyamatot és az eredményt. Ugyanakkor az is fontos tényező, hogy mi a helyzet a környezettel vagy kontextussal, amelyben egy adott tárgyalás zajlik? Fel vagyunk-e megfelelő stratégiával készülve a kontextusból, a környezetből fakadó hatások kezelésére?⁹⁶ A tárgyalási stratégia, taktika és technika részleteire még visszatérünk, de előbb áttekintjük a tárgyalás rendszerét.

5.4.1. A tárgyalási ciklus

A nemzetközi szinten a tárgyalások rendszere egymást követő hét elem logikailag meghatározott és összefüggő ciklusát alkotja, amely ciklus egyes elemei a következők:

1. Előzetes tárgyalás/előkészítés;
2. Napirend egyeztetése;
3. Tárgyalási forma meghatározása;
4. Tárgyalás a részletekről;
5. Egyezmény és annak rögzítése;
6. Megvalósítás;
7. Értékelés.

A tárgyalási ciklus egyes elemeinek tartalmát az alábbi pontokban bontjuk ki.

96 Crump, L. (2011): Negotiation Process and Negotiation Context, *International Negotiation*, 16 (2011): 197–227.

5.4.2. A tárgyalások három dimenziója

Minden tárgyalás három dimenziót foglal magába. Ki kivel tárgyal? Miről, milyen probléma megoldásáról tárgyalnak; és hogyan tárgyalnak?⁹⁷ Mint a 5.4.3. pont alatt látni fogjuk, mindhárom dimenzió összetevőit elemezni kell, és annak eredményei alapján lehet megkezdni a tárgyalásra való felkészülést és annak mindenre kiterjedő előkészítését. A tárgyalás, mint a fejezet elején utaltunk rá, életünk része, számos konfliktus megoldásának módja, amelyhez mediátorok is adhatnak segítséget.

KI KIVEL? emberek	kapcsolatok, kultúrák, identitások, érzelmek/ szenvedélyek, pszichológia/ego
MIRŐL? problémák	a lényeges kérdések, a megoldandó kérdések
HOGYAN? a lebonyolítás folyamata és helyszíne	szervezés, munkamódszerek, időzítés, napirend

3. ábra | A tárgyalások három dimenziója
Forrás: Harvard Law School (2023/b) alapján saját szerkesztés

5.4.3. A tárgyalások előkészítése

A jó előkészítés a tárgyalás sikerének egyik fontos biztosítója. A jól szervezett előkészítés a tervezett tárgyalás teljes ciklusára kiterjed, és ezáltal egy olyan pályát fektet le előre, amelyet a tárgyalás során tartva a tárgyaló felek tudják, mi fog következni, és előre ismerik az előrehaladás útját mind időben, mind tárgyban. Ez segíti a tárgyalás témakörének strukturált kezelését, és mindkét fél számára útmutatást ad az eljárási kérdések tekintetében⁹⁸.

KIK? emberek	kapcsolatok a tárgyalási asztalnál mandátumok érintett felek/stakeholderek
MIRŐL? problémák	motivációk/célok megoldások a tárgyalási asztalnál indoklások megoldások távol az asztaltól
HOGYAN? folyamat, helyszín	szervezés kommunikáció logisztika

4. ábra | A tárgyalások előkészítésének 10 pontja
Forrás: Harvard Law School (2023/b) alapján saját szerkesztés

97 Lempereur, A., Colson, A. (2010): *The First Move: A Negotiator's Companion*, John Wiley&Sons Ltd, West Sussex, UK.

98 Marchi F. (2006): *Politisisation of the Union: the case of the Services Directive*. Notre Europe, Jaques Delors Institute, Paris-France

1. Emberek közötti kapcsolat

- A tárgyaló felek közötti kapcsolat két típusa
 - a tárgyalások előtt létező,
 - hírnév/reputáció;
 - a tárgyalások során épül fel,
 - bizalom.
- Két szempont a felkészüléshez
 - a helyzet diagnózisa;
 - az állapot javításának módjai.
- „A tárgyalások folytatása”
- A találkozó előtt, alatt és után
- A „jövő árnyékának” hatása⁹⁹.

2. Mandátum

- A nekem, ill. a másik félnek adott utasítás.
 - a felhatalmazás szintje: teljes hatáskör vagy sem;
 - kisebb vagy nagyobb korlátozások (célok, eszközök, „vörös vonalak”).
- Koordinációs kihívás:
 - különösen a „több elven alapuló tárgyalások” esetén;
 - egy kérdésben két vagy több megbízót kell koordinálni;
 - két vagy több megbízót kell koordinálni két vagy több kérdésben.

3. A stakeholderek, érdekeltek térképe

- Az érdekeltek: olyan szereplők vagy intézmények, akik/amelyek:
 - a tárgyalóasztaltól távol vannak, de érdekeltek a tárgyalásban,
 - lehetnek velünk vagy a másik oldallal (szövetségépítés fontossága),
 - segíthetik vagy akadályozhatják az alku kialakítását és végrehajtását.
- Hogyan térképezzük fel az összes érdekelt felet:
 - forrás emberek/„spoilerek”,
 - barátok/ellenségek,
 - szövetségesek/versenytársak,
 - radikálisok/mérsékeltek.
- Hatalmi erőviszonyaik lehetnek:
 - elismerő, támogató,
 - befolyásolható,
 - ellenséges.

4. Motivációk, érdekek és pozíciók

- Mi az, ami igazán fontos egy személy számára:
 - szükségletek, érdekek, szenvedélyek.
- Általános/személyes.
- Racionális/érzelmi, logikai/szimbolikus.

99 Axelrod, R. (1984): *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, New York.

- Közvetlen/hosszútávú.
 - Hogyan lépünk túl a pozíción és azonosítsuk a valódi érdekeket és motivációkat (miért/miért nem?)
- A motivációk és érdekek releváns kategóriái
 - megosztott és összeegyeztethető,
 - hasonló és összeegyeztethetetlen,
 - különböző és egymást kiegészítő,
 - eltérő és ellentmondásos.

5. Megoldások az asztalnál

- Nem EGY megoldás, hanem több.
- Konkrét, többváltozós, megvalósítható.
 - A probléma különböző dimenzióinak kezelése.
 - Az érdekek kielégítése.
 - Válasz a motivációkra.
- Kreativitás kontra realizmus.

6. Az igazolás/indoklás kritériumai

- Mi segíthet egy megoldás indoklásában?
- Mivel lehet „objektíven” lehorgonyozni egy megoldást?
- Mi növeli a legitimitást a hatalmi harcra túl?
- Példák:
 - Benchmarkok, precedensek.
 - Törvények, szerződések, irányelvek, rendeletek, jogi precedensek.
 - Szakmai normák, jó kormányzati szabályok.
 - A piaci érték.
 - Szerződés, záradékok, hivatkozások a pályázatban.
 - Szakértői vagy közvetítői vélemény, választott bírói döntés.

7. Megoldások távol az asztaltól

- Az összes alternatív megoldás, amit én/az a másik meg tudok/tud valósítani, ha nincs megegyezés.
 - Mi segít az egyes feleknek megítélni az asztalnál minden lehetséges megoldást?
 - Mi növeli az én/az ő hatalmamat/hatalmát a tárgyaláson?
- Az összes alternatívák közül az egyik a B.A.T.N.A.
 - The Best Alternative to a Negotiated Agreement (B.A.T.N.A.).
 - A legjobb alternatíva a tárgyalásos megállapodáshoz = A menekülési megoldás, tartalék/visszalépési pozíció.
- Amellett tisztában kell lennie a másik fél BATNA-jával is.
- Ne becsljük túl a saját BATNA-nánk minőségét.

8. Az ülés felépítése és a napirend meghatározása

- Miért? – az ülés céljának meghatározása.
- Kik? – az ülésen résztvevő személyek kijelölése.

- Hogyan? – az ülésen alkalmazott eljárási módszerek összeállítása.
- Mikor? – tervezés, napirend (crescendo vagy decrescendo, emelkedik vagy süllyed?).
- Mi? – az ülés várt eredménye.

9. Kommunikáció

- A probléma megfogalmazása/keretezése
- Az információcsere feldolgozása
 - Mit kell megosztani?
 - Mit NEM szabad megosztani?
- Párbeszéd
 - Hallgatás és a helyes kérdések feltevése;
 - Beszélni és megfelelő válaszokat adni.

10. Logisztika

- Protokoll
- Hol kerül sor a találkozóra?
 - Milyen szempontok alapján választják ki a helyszínt (biztonság, kényelem stb.)?
 - Nyilvános? Zárt ajtók mögött? Titkos?
- Az asztal
 - A forma?
 - Az ülésrend?
- Milyen nyelv?
 - Tolmácsok?
- A háttéranyagok, eszközök
 - Számítógép? Flipchart?
- Szállítás, étkeztetés stb.

A mesterfokú „tárgyaló” felkészüléséhez szükséges elemek és ajánlások:

- Légy tisztában mandátumoddal, erőforrásaiddal és környezeteddel!
- Előre dolgozd ki részletesen a tárgyalási stratégiád, ehhez:
 - Ismerd meg a célotdat/inspirációs pontodat.
 - A pont, ahol a tárgyaló szeretné lezárni a tárgyalásokat.
 - Hol fogod kezdeni? Határozd meg a nyitó ajánlatodat.
 - Az első ajánlatod legyen magasabb (ha eladó vagy) vagy alacsonyabb (ha vevő vagy), mint a célpont, hogy biztosítsd az alkupozíciót és az engedményeket.
 - Ismerd a távozási pontod/piros vonal/ellenállási pont
 - A tárgyaló alsó határa, ahol legszívesebben megszakítod a tárgyalásokat.
 - Tartsd titokban v. a tárgyalás során próbáld meg felmérni, hogy hol van ez a pont a tárgyalópartner esetében.
- Alternatívák/BATNA

- Alternatívák, amelyeket ettől a konkrét tárgyalástól függetlenül is elérhetsz.
 - Ezeket a stratégia részeként kezeld.
- Gondolj a tárgyalás lezárásának alternatíváira.
 - Rövid- és hosszútávon is gondolkodj, mindig biztosíts utat a folytatáshoz.

A tárgyalás sikere az alapos felkészülésben és a meggyőző végrehajtáson múlik. Ennek nagyon fontos eleme az aktív odafigyelés és a koncentráció, amelynek elemei:

- az üzenet meghallása,
- összpontosítás az üzenetre,
- a hallottak megértése és értelmezése,
- visszajelzések adása: nonverbális (szemkontaktus, arckifejezés, fejmozgások, érintés) és verbális visszajelzés.

A tárgyalás minden fázisában – még akkor is, ha éppen látszólag nem a tárgyalás központi témája a pillanatnyi beszélgetés tárgya – arra kell koncentrálni, amiért sor került a tárgyalásra!

5.4.4. A tárgyalás folyamatának szerkezeti elemei és feladatai¹⁰⁰

TÁRGYALÁSI FOLYAMAT					
Összekapcsolni az embereket	Napirend meghatározása	Információcsere	Lehetőségek feltalálása	Lehetőségek kiértékelése	Döntések és kötelezettségvállalások

5. ábra | A tárgyalási folyamat lépései és a kezelt feladatok

Forrás: Saját szerkesztés

1. Emberek: kapcsolatteremtés (az esetleges kezdeti „izommutogatáson” túl).
Feladat: jégtörés.
2. Folyamat: szervezés.
Feladat: a napirend egyeztetése.
3. Kezelt probléma: információcsere kialakítása és biztosítása.
Feladat: KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK
Feladat: kétoldalú, informális, megbeszélések folytatása.
4. Kezelt probléma: megoldás(ok) kitalálása.
Feladat: formázás, majd a részletek.
5. Kezelt probléma: a megoldások értékelése.
Feladat: hatásvizsgálat/mandátum-ellenőrzés.

100 Marchi F. (2006): Politisation of the Union: the case of the Services Directive. Notre Europe, Jaques Delors Institute, Paris–France

6. Folyamat: döntés.

Feladat: megállapodás és kötelezettségvállalás.

7. Emberek: a tárgyalás lezárása.

Feladat: a jó kapcsolat fenntartása a tárgyalás után is.

Bill Scott magyarul „A tárgyalás fortélyai” címen megjelent „The Skill Of Negotiation” című művében megfogalmazottak szerint a tárgyalás két fél – mi és a partner – találkozásának egyik módja. A legtöbb tárgyalás abból a célból jön létre, hogy megegyezés szülessen. A kreatív tárgyalás sikerét a jó légkörben látja, amelyet meg kell teremteni. A tárgyalási szakaszokban megkülönbözteti: a felderítés, az ajánlattétel, az alku, a megállapodás és a ratifikálás szakaszait. A tárgyalás során a hatalom a tárgyalás uralásának képességét jelenti, amely egyrészt a gazdasági, katonai tényleges hatalmi pozícióból, másrészt a tárgyaló domináns személyiségéből fakadhat¹⁰¹. Ez alapján a tárgyalás során felhasználható erő összefügg a mandátummal, illetve a tárgyalásra megbízást adó külpolitikai aktivitását alátámasztó hatalmával, valamint a tárgyaló személy egyéniségével, felkészültségével. Ezzel függ össze Bartolomeo De Felice véleménye – aki olasz születésű, de a svájci oktatás úttörőjeként és az európai felvilágosodás meghatározó szereplőjeként tartják számon –, miszerint a „Hatalom nélkül a tárgyalás tompa és hatástalan eszköz marad; tárgyalás nélkül a hatalom túl kemény eszköz, amely összetörik azok kezében, akik használják”. A sikeres tárgyaláshoz az erő mellett a teljes ciklus valamennyi elemének jó előkészítése és a folyamat menedzselése szükséges.

5.4.4.1. Alkudozás és/vagy problémamegoldás a tárgyalási folyamatban

A külpolitikai tevékenység elvi osztályozási lehetőségeit az agrárdiplomácia történeti fejlődését bemutató fejezetben ismertettük. Az elvi megközelítés alapján a fejlődés során elkülönültek a realizmusra és a liberalizmusra épülő iskolák és az azokat a gyakorlatban követő irányzatok. Az irányzatok alapjellemezői a tárgyalásokban is érvényesülnek, amelyeket az alábbiak szerint lehet összefoglalni. Az elvi kiinduló alapok mellett más szempontok szerint is lehet minősíteni a tárgyalások jellemzőit. Ilyen a taktikához kapcsolódó, a tárgyalási folyamatban alkalmazott stílusjegyekhez kapcsolódó minősítés. Ezek sorában megkülönböztethetjük az alkudozásalapú és a problémamegoldás-alapú gyakorlatokat. Ezek jellemzőit az alábbiakban hasonlítjuk össze.

Más értelmezések magát a tárgyalás (negotiation) és az alku (bargain) fogalmait és különbségeit tárják fel. A tárgyalás erőforrások (értékek) elosztása az érdekkülönbségek kezelésével. A tárgyalás során a felek olyan döntésre törekszenek, amely saját érdeküket maximalizálja. Az alku némileg szűkebb értelmű fogalom, mint a tárgyalás: míg a tárgyalás értelmezésének része az értékteremtés (aminek elosztásáról szól a tárgyalás), az alku fogalmilag inkább az (adott) értékből való részesedés iránti igény és ennek tényleges megszerzése¹⁰².

101 Scott, B. (1988): A tárgyalás fortélyai, Novotrade Rt., Budapest.

102 Bakacsi Gy. (2017): Mitől erős az alkupozíció, Vezetéstudomány / Budapest Management Review, 48 (10): <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.10.01>

<p>Realizmus</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Anarchia ▪ Szkeptikus az együttműködéssel szemben ▪ Az állam, mint egységes szereplő ▪ Relatív nyereségek ▪ Biztonsági célok ▪ Központban a képességek ▪ Negatív szerepe a nemzetközi intézményeknek 	<p>Liberalizmus</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Közös döntéshozatal ▪ Bízik az együttműködésben ▪ Az állam mint tagolt szervezet ▪ Abszolút nyereség ▪ Nagyobb célok ▪ Központban a szándékok ▪ Pozitív szerepe a nemzetközi intézményeknek
<p>Alkudozás</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Önérdek ▪ Érték állítása ▪ Pozicionalizmus ▪ Legalacsonyabb közös nevező ▪ Zéróösszegű játék ▪ Konfliktus ▪ Fenyegetések ▪ Vétő fenyegetés 	<p>Problémamegoldás</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Közös érdeklődési kör ▪ Értéktéremtés ▪ Rugalmasság ▪ Innováció ▪ Pozitív összegző játék ▪ Szövetkezet ▪ Információmegosztás ▪ Konszenzusos döntéshozatal

6. ábra | A különböző iskolák és a tárgyalástechnikák összefüggései
 Forrás: Hopmann (1995) alapján saját szerkesztés

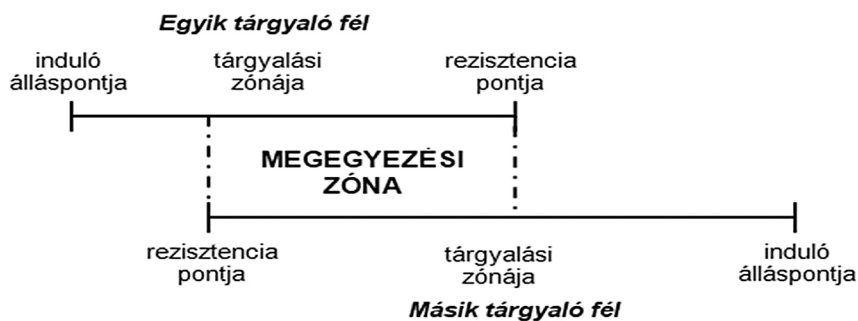
5.4.4.2. Disztributív és integratív tárgyalások

A tárgyalásokban nagy szerepet játszanak mind az egymásnak ellentmondó, mind az együttműködést igénylő érdekek. Az amerikai kutatók előszeretettel hasonlítják a tárgyalások kimenetelét egy kerek tortához. A disztributív tárgyalások során a felek a torta méretét adottnak veszik, így arra törekednek, hogy minél nagyobb szeletet hasítsanak le a tortából, és ezzel ők győzzenek, a másik fél pedig veszítsen az osztozkodásban. A játékelméletben ezeket zéró összegű játékoknak („zero sum game”) nevezik. Ezzel szemben az integratív tárgyalások jellemzője az, hogy a felek megpróbálják növelni, szétnyújtani a tortát („extending the pie”) annak érdekében, hogy mindketten olyan darab birtokosai lehessenek, amely alapján mindkét fél győztesnek érezheti magát („win-win outcome”). A disztributív tárgyalást – a kooperatív előnyök érvényesítésére utalva – kompetitív vagy „win-lose” tárgyalásnak is szokták nevezni. A disztributív tárgyalási helyzetben az egyik fél céljai alapvetően eltérnek a másiktól, amely általában direkt konfliktus fennállásával áll összefüggésben. Ebben a helyzetben, egy adott volumenű és értékű tényezőre vonatkozó megszerzés tekintetében, az egyik fél nyeresége a másik fél vesztesége. Ilyen esetben a legjobb megoldás, ha a korlátozott tényező többségének megszerzésére fókuszálnak, azaz disztributív tárgyalási szituációra készülnek fel. Ha a felek közötti kapcsolat minősége függvényében jöhet létre az üzlet, és lehetőség van arra, hogy mindkét fél számára értéket teremtsenek a tárgyalás során, integratív tárgyalásba érdemes bocsátkozni¹⁰³.

103 Fűrjes B. (s.d.): *Tárgyalások tervezése, Tárgyalástechnika*, NKE Közigazgatási Vezetői Akadémia, Budapest. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/100197/468.pdf?sequence=2>

A disztributív tárgyalás esetében a felek egy-egy induló ajánlattal kezdik az alkut, amelyet a továbbiakban *induló álláspontnak* (pozíciónak) nevezünk. Ezek a kinyilvánított preferenciák igen ritkán esnek egybe. A tárgyalás célja ezek egymáshoz való közelítése. Saját induló álláspontunk sem esik egybe célunkkal, azzal, amit még hajlandók vagyunk elfogadni úgy, hogy elégedetten kelhessünk fel a tárgyalóasztal mellől. Ezt a számunkra még elfogadható végső értéket nevezzük *rezisztenciapontnak* (a szakirodalomban *walk-away* pontnak is hívják, vagyis ha ezt nem érjük el, felállunk és elmegyünk a tárgyalóasztaltól). Az induló álláspontunk és a rezisztenciapontunk közötti tartományt tárgyalási zónának nevezük. Eredményes tárgyalás és megegyezés csak akkor jöhet létre, ha a két fél tárgyalási zónájának van átfedő része, ez a megegyezési zóna: ezen belül valamennyi pont mindkét fél számára elfogadható, amely összefüggést az alábbi ábra mutatja szemléletesen.

1. Minden tárgyalás az alábbi szakaszokra bontható:
2. saját rezisztenciapont meghatározása és rögzítése;
3. induló álláspontok, első ajánlat (pozíciók) rögzítése;
4. a tárgyalófél rezisztenciapontjának kitapogatása;
5. megegyezési zóna feltérképezése;
6. a tárgyalás során a zónán belüli legkedvezőbb pozíció elérése.

7. ábra | A tárgyalás lehetséges megegyezési zónája
 Forrás: Bakacsi (2017)

Saját érdekünk, hogy előre tisztában legyünk saját rezisztenciapontunkkal. Ha ez nincsen meg előre, akkor a tárgyalás közben próbáljuk kitalálni, hogy meddig menjünk el, ebben az esetben nagy a hibás, megalapozatlan döntés kockázata. Általában a felkészülés legalább annyira fontos, mint maga a tárgyalás. Ha ezt elmulasztjuk, akkor biztos, hogy rossz üzleteket fogunk kötni. Rossz üzletet jelent az is, ha kihagyjuk a kedvezőbb lehetőséget. A tárgyaló felek a saját rezisztenciapontjukat általában nem fedik fel, azt igyekeznek titokban tartani. Az induló ajánlatok megtételét követően a tárgyalás arra irányul, hogy

feltérképezzük, kitapogassuk a másik fél rezisztenciapontját. Vajon mennyit hajlandó engedni az induló álláspontjából. A tárgyalás alatt az adott visszajelzések alapján és ellenére erről nem fogunk egyértelmű, biztos visszajelzést kapni, hiszen azt a tárgyaló partner is titokban tartja. A másik fél tárgyalási zónájára viszont kell becslést tennünk, és fel kell mérni, hogy van-e ebben átfedés az általunk kidogozott tárgyalási zónára vonatkozóan. Ebben azonban mindig lehet bizonytalanság. Ha azt feltételezzük, hogy van megegyezési zóna, akkor a tárgyalás végső szakaszában megkíséreljük a tárgyalási zónán belül a számunkra legkedvezőbb pozíciót elérni.

A közös erőfeszítéssel végzett problémamegoldás az integratív stratégia központi eleme. Ennek első taktikája a probléma gyakorlatias és átfogó meghatározása úgy, hogy mindkét fél szükségleteit és prioritásait tükrözze. A problémának a tárgyalók személyétől való elvonatkoztatása az objektív tények alapján történő mérlegelés alapja. A második taktika alternatív megoldások létrehozása a probléma vagy a problémacsomag ismételt meghatározásával. Végül az alternatívákat értékeli és rangsorolja. A tárgyalás célja a felosztásra kerülő „torta” megnagyobbítása újabb lehetőségek, források hozzákapcsolásával¹⁰⁴.

Az egyik tárgyaló fél erős alkupozíciója egy tárgyalás során nagyobb értékelsajátítás lehetőségét teremti meg számára. Az erős alkupozíció két alappilléren nyugszik: erős BATNA és a másik fél rezisztenciapontjára vonatkozó megalapozott becslés. Előbbi a felosztható torta egy részét teszi a másik fél számára hozzáférhetetlenné, utóbbi csökkenti a kemény nyitójánlat kockázatait. Az alkupozíció egyértelműen erős, ha mindkét pillér erős, és egyértelműen gyenge, ha mindkettő gyenge. Az egyik-erős-másik-gyenge (közép-erős) helyzetek eltérő tárgyalási taktikákat igényelnek. A gyenge pozíciók közötti alku kimenetele a felek kommunikációs (taktikai) ügyességének eredőjén múlik¹⁰⁵.

Általánosan megerősíthető cél, hogy a tárgyalás tárgyilagos és nem emocionális megközelítése érdekében a személyt és a problémát válasszuk külön, és az érdekek valamilyen szintű közös érvényesítése mentén törekedjük a megállapodás elérésére. A tárgyalásra való felkészülésben a saját rezisztenciapont meghatározása és a másik fél rezisztenciapontjának előzetes becslése és az azt befolyásoló tényezők számbavétele a feladat, hiszen a tárgyalás alatt a tárgyalópartner rezisztenciapontjának megalapozott érvekkel történő befolyásolása a cél! A tárgyalás menetében a magasra vagy alacsonyra célzás (a pozíció függvényében), a disztributív taktikák nyitó lépése. Ha két fő együtt alkotja az egyik tárgyalási oldalt, köztük meg lehet osztani a kemény, illetve puha szerepeket, (az egyik héja, a másik galamb) és a kemény-puha alternatívákkal lehet befolyásolni a másik felet. A „héja” által a nyitásnál felállított magas követelményből a tárgyalás végén megszólaló „galamb” még engedhet. A rossz és még rosszabb megközelítés alapján a tárgyaló félnek a még elfogadható megoldás felé lehet tolni az álláspontját. Nagyon sokszor használt elem

104 Fűrjes B. (s.d.): *Tárgyalások tervezése, Tárgyalástechnika*, NKE Közigazgatási Vezetői Akadémia, Budapest. <https://nke.repo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/100197/468.pdf?sequence=2>

105 Bakacsi Gy. (2017): Mitől erős az alkupozíció, *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 48 (10): <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.10.01>

a különbség elfelezésére tett ajánlat. Itt nagyon kell figyelni, milyen álláspontokhoz képest kerül a különbség meghatározásra. Hasonló elem a lehetőségek határára való hivatkozás (erőforrás, mandátum korlátozottsága és az utolsó lehetőség emlegetése). A tárgyalási pozíció erősítésének nagyon gyakran használt eszköze olyan – egyébként nem döntő fontosságú – elem gyengeségére, hiányára fókuszálni, azt túldimenzionálni, amellyel az összérték drámai csökkenését próbáljuk igazolni. (Ingatlan adás-vétel esetén például arra, hogy túl sok vagy kevés a növényzet, ennek ritkítása, ill. pótlása micsoda költségeket jelent.) Az „igen, de” taktika a megegyezésre utal, amelynél az arányosság mértéke a döntő. A szerep- és pókerjáték, az erőfölény hangoztatása, a fenyegetés (például menjünk a bíróságra), a blöff az élet valamennyi tárgyalási szituációjában ismert taktikák¹⁰⁶.

Csoportosítás szerint beszélhetünk „általános taktikákról”, (mint hazugság, jóhiszeműség, bizalom, ígéret, fenyegetés, megtevesztés, kivárás), „harci taktikákról” (tárgyalófelek cseréltetése, az időprés alkalmazása, szalámi-taktika, amely az ajánlat ízekre szedését jelenti), vagy „időhúzási taktikákról” (több dokumentáció kérése; időkérés arra hivatkozva, hogy nincs jelen a döntéshozó; további hatósági engedély bekérése, új alternatíva bemutatása, szünet kérése belső megbeszélésre).

Az integratív megközelítés az együttműködésre a „tortaszlet” növelését, vagyis a tárgyaló felek közös gyarapodását célozza meg. A torta növelése általában közös többleterőforrás bevonását igényli. A másik jellemzője ennek a megközelítésnek a viszonyosság érvényesítése. Ha az egyik félnek kielégítették a legfőbb prioritását, automatikusan a másik félnek is ki kell elégíteni a legfőbb igényét, vagy az azt kompenzáló prioritását. Az integratív megközelítést összetett problémakör tárgyalása esetében alkalmazzák, és megfelelő együttműködéssel meg lehet találni a win-win megoldásokat. A már hivatkozott Harvard Law School Program on Negotiation Intézet a 2023. január 19. napi blogjában¹⁰⁷ „Hat stratégia az értékteremtéshez a tárgyalóasztalnál” címmel az alábbi stratégiai mixet ajánlja a következő tárgyalásokon a legnagyobb nyereség elérése érdekében:

- Vizsgáld meg az alternatívákat (és ismerd meg a tárgyalásos megállapodás legjobb alternatíváját, azaz a BATNA-t).
- Értékelj alternatívákat.
- Teremtsetd meg a siker színterét.
- Tedd meg az első ajánlatot.
- Ragaszkodj a viszonzáshoz.
- Tárd fel mélyebben az érdekeket.

Általánosan is mondható, de a diplomáciai tárgyalások folyamatára jellemző, hogy a disztributív és integratív tárgyalási módszerek a tárgyalási folyamat során felváltva is alkalmazásra kerülnek a téma tartalma és az elérni kívánt cél függvényében! Látni kell, hogy a történelem legnagyobb stratégiái is ezt alkalmazták a gyakorlatban. Nagy Sándor,

106 Fürjes B. (s.d.): *Tárgyalások tervezése, Tárgyalástechnika*, NKE Közigazgatási Vezetői Akadémia, Budapest. <https://nkerpo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/100197/468.pdf?sequence=2>

107 Harvard Law Scholl (2023/b): Program On Negotiation, Daily Blog <https://www.pon.harvard.edu/daily/dealmaking-daily/dealmaking-six-strategies-for-creating-value-or-claiming-value-through-haggling/>

Attila és Napóleon is arra használta fel a győzelmeit, hogy irányításuk alatt nagy erőforrásokkal rendelkező szövetségeket hozzanak létre. Ebbe a folyamatba bevont érdekeltségek erőforrásaik cseréjébe különböző viszonyosságokat kaptak, és a kialakított érdekkommisszum adta a szövetség alapját.

Nonverbális kommunikáció a tárgyalás alatt

Az előre kidolgozott tárgyalási stratégia lebonyolításában ismét szerepet kap a kommunikáció, azon belül a verbalitás mellett nagyon fontos, mondhatni döntő szerepet játszik a nonverbális kommunikáció. Ez azért döntő elem, mert a nonverbális kommunikáció üzeneteit a tárgyaló felek még az első megszólalás előtt közvetítik, érzékelik és feldolgozzák! Az emberekre nagy hatást gyakorol az első benyomás! Súlya miatt, a protokollban keretet adnak a nonverbalitásnak (viselkedés, Dress Code, távolságtartási szabályok stb.).

A nonverbális kommunikáció jelentőségét az az eset is szemlélteti, amely a SAPARD Hivatal akkreditációs folyamatának megkezdéséhez kapcsolódó DG AGRI-ellenőrzést megelőző estén tartott bemutatkozáshoz kapcsolódott. A programnak nem volt kötelező eleme ez a bemutatkozás, de a SAPARD Hivatal új elnöke élt ezzel a lehetőséggel. A Bizottság Magyarországi Képviselője, amely akkor az EU-nagykövetség feladatait látta el – hiszen Magyarország akkor még tagjelölt ország volt – szervezte az akkreditációs bizottság érkezését, programját. Azt a tájékoztatást adták az akkreditációs bizottságról, hogy tagjai nagyon szigorú, puritán kommunikációt folytatnak. A bemutatkozó találkozás és az annak keretet adó vacsora ennek ismeretében zajlott le. A bemutatkozó kézfogás és helyfoglalás után az akkreditációs bizottság vezetője, átmenet nélkül, rögtön ismertette a követelményeket, elvárásokat. Ezt a SAPARD Hivatal elnöke és elnökhelyettese aktív odafigyeléssel, mindennemű nonverbális kommunikáció nélkül tudomásul vette. Csak arról adtak rövid tájékoztatást, hogy készek a követelmények 100%-os teljesítésére, és bíznak benne, hogy az ellenőrzés ezt meggyőzően fogja bizonyítani.

Ezt az ellenőrzést – magának az akkreditációs folyamatnak a kétlépcsős szigorú rendszere miatt – még további ellenőrzések követték, de a bemutatkozás, a fokozott figyelem és koncentráció, a nonverbális kommunikációnak, csak a figyelemre utaló eszközeinek alkalmazása (szemkontaktus, egyetértő bólintás, de nem bólogatás!) mindkét felet megnyugtatta az ellátandó, akkreditálandó feladat sikeres végrehajtásában való kölcsönös elkötelezettségről.

5.4.4.3. Az érdekeltek feltárása és a konfliktusok kezelése

Már a felkészülést tárgyaló fejezetben, illetve az előző, már a tárgyalás során alkalmazandó hatékonyságot javító ajánlások között hangsúlyosan szerepel a stakeholderek, vagyis az érdekeltek, érintettek előzetes feltérképezése és pozicionálása a céljainkhoz kapcsolódó szándékaik szerint. Eredetileg az üzleti világban kialakult értelmezés szerint stakeholderek alatt azon személyek, csoportok, szervezetek összességét értjük, amelyek – saját

érdekeik érvényesítése érdekében, adottságaik függvényében és mértékében – különböző módon befolyásolják az adott üzlet kimenetelét. A befolyásuk lehet ellenséges vagy támogató, amely megnyilvánulhat közvetlen vagy közvetett módon, és ezek erősségében az érdekelttek hatalma nagy szerepet játszik. Befolyásuk és az üzletre gyakorolt hatások alapján relatív fontossági hierarchiát képeznek, amellyel az üzletmenet érdekében a menedzsmentnek tisztában kell lenni, és kezelésükre stratégiát kell kialakítani¹⁰⁸.

Az European Commission és azon belül az agráriumért és a vidékfejlesztésért felelős DG AGRI is folyamatosan szem előtt tartja a stakeholderekkel a kapcsolattartást. 2022. december 6-án Brüsszelben csúcstalálkozót és konferenciát szerveztek „Stakeholder event on Future Challenges of Agriculture” címmel. Az esemény¹⁰⁹ lehetőséget biztosított arra, hogy az érdekelt felek, köztük a gazdálkodók és termelők képviselői, az Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériuma (US Department of Agriculture, USDA) és az EU Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Főigazgatóság (Directorate-General of Agriculture and Rural Development, DG ADRI) képviselőinek jelenlétében elmélkedjenek a mezőgazdaság jövőjéről és az előttünk álló kihívásokról. A rendezvény a stakeholdereknek, az érdekelt feleknek lehetőséget adott arra, hogy megosszák egymással tudásukat és tapasztalataikat, valamint kifejtsek véleményüket a jelenlegi és jövőbeli mezőgazdasági kérdésekről. Emellett visszajelzést adhattak a 2022-es Mezőgazdasági Együttműködési Platform (Collaboration Platform on Agriculture, CPA) üléseiről, és értékelték azok relevanciáját a jelenlegi és jövőbeli mezőgazdasági kérdésekben. A lábjegyzetben megadott linkre kattintva az EU-USA agrárgazdasági együttműködés helyzetébe is bepillantást kaphatunk. Az együttműködési platform az EU és az Egyesült Államok közös kezdeményezése, amelynek célja a párbeszéd megerősítése és az együttműködés fokozása a mezőgazdasági kérdésekben.

A rendezvénynek 3 fő célja volt:

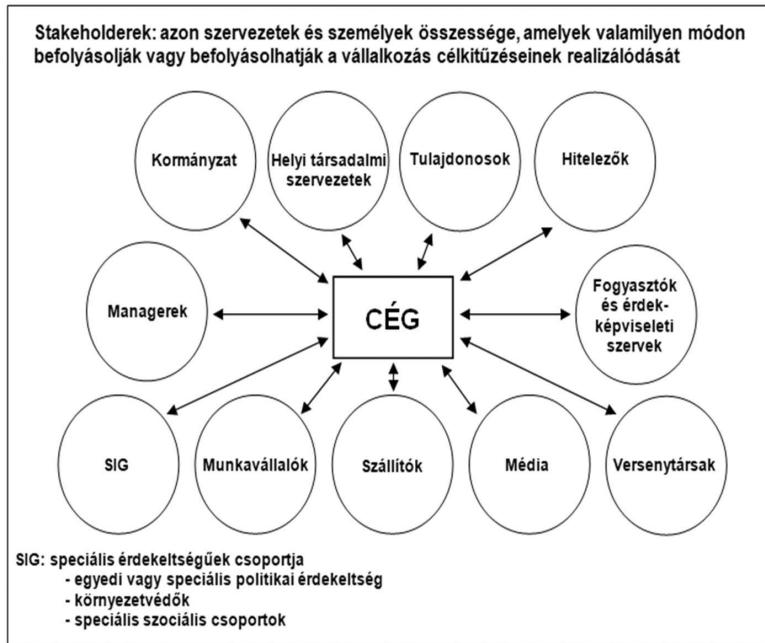
1. Kérje ki az érdekelt felek véleményét a CPA munkaprogramjáról a közelgő 2023-as eseményekre vonatkozóan.
2. Az érdekelt felek, valamint az USDA és a bizottság képviselői közötti megbeszélések előmozdítása a résztvevők közötti tartós kapcsolatok kialakítása érdekében.
3. Járuljon hozzá, hogy az érdekelt felek megosszák egymással a mezőgazdasági bevált gyakorlatokat.

Az üzleti élet esetében lehetséges stakeholdereket szemlélteti az alábbi ábra, amelyet természetesen minden területre, így külpolitikai tevékenységhez és az ahhoz kapcsolódó diplomáciához értelemszerűen aktualizálni kell! A stakeholderek azonosításának szükséges előfeltétele a felismerésük. Ehhez a különböző üzletekre vonatkozó számos checklistát kidolgoztak már, de a mai digitalizált világban már számos, akár a mesterséges

108 Zöldréti A. (1993): Hogyan ismerjük fel stakeholdereinket a 3K (kockázat, konfliktus, krízis) helyzetekben? *Ipar-Gazdaság*, 45 (5): 13–18.

109 European Commission (2023/b): Agriculture and rural development, Stakeholder event on Future Challenges of Agriculture https://agriculture.ec.europa.eu/events/stakeholder-event-future-challenges-agriculture-2022-12-06_en

intelligencián alapuló elemzések segítségével is dolgoznak feltárásukon. A folyamatos információgyűjtés és -elemzés ad esélyt minden érintett időben történő beazonosításához. Befolyásuk jellege szerinti tipologizálásukat, valamint az azonosításuk és elemzésük folyamatát egészen a kezelésükre vonatkozó stratégia kialakításáig a következő ábrák szemléltetik. Külön kitérünk a speciális érdekeltségűek csoportjának (SIG) bemutatására.

8. ábra | Az üzleti világ stakeholderei
Forrás: Zöldréti (1993)

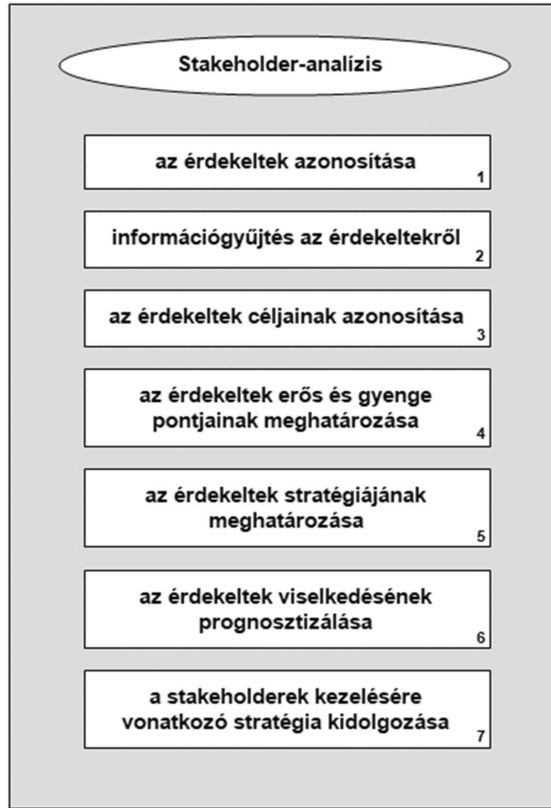
A piacgazdaság alapeleme a vállalkozói nyereség érdekében kifejtett felelős kockázatvállalás, amely természetéből adódóan a stakeholderekkel kapcsolatban konfliktushelyzeteket eredményez. Annak függvényében, hogy a külső és belső konfliktusokat milyen eredménnyel tudja a menedzser feltárni és kezelni, élvezve az üzlet és a kapcsolódó vállalkozás a kockázati haszon formájában megtérülő sikert, vagy jut el a kockázatvállalás negatív kudarcaihoz, amely adott esetben a krízis különböző formáiban nyilvánulhat meg.

Tehát a kockázat-, konfliktus- és krízishelyzetek egyrészt egymásból származtathatóak, másrészt kölcsönhatásaik révén egymást indukálják. A siker a kockázatvállalással járó konfliktusok (érdekellentétek, ütköztetések) feloldásának függvényében, az érdek- és célkompromisszumok által biztosított célokhoz az eredeti célokhoz való viszonyától függ. Ha a kompromisszumokkal a stakeholderekkel kialakított koalíció a realizálási folyamat

során is fenntartható, akkor jut el az üzlet a megdicsőülés állapotába, de a koalíció felbomlása vagy új stakeholder/ek belépése vagy relatív befolyási sorrendjük változása akár a létrehozott érdek- és célkompromisszumon alapuló koalíció felbomlását jelentheti, és ez az eredeti célok megváltoztatását kényszerítheti ki, de minimum a koalíció és a kompromisszum újjászervezését váltja ki. Válságból pedig csak ismételt kockázatvállalás útján lehet elindulni a felemelkedés útján. A témakört részletesen tárgyalja Zöldréti Attila (1994) tanulmánya.

9. ábra | A stakeholderek tipológiája befolyásuk szerint
 Forrás: Zöldréti (1993)

10. ábra | A stakeholderek analízis folyamata
Forrás: Zöldréti (1993)

Az előzőek is alátámasztják a stakeholder-elemzés fontosságát. A stakeholder-analízis hozzásegít a partnerek, illetve ellenfelek részletes megismeréséhez. Kezelésük egyik eszköze a kommunikáció, amelynek stratégiáját a stakeholder befolyásának jellege függvényében kell kialakítani. Szerencsés, ha már a kommunikációt is az előzőekben érintett érdek- és célkompromisszumra épülő koalíció mentén alakítjuk ki, figyelembe véve az analízis eredményét, amely alapján meghatározzuk a stakeholder relatív befolyásolási helyzetét, potenciáját, feltérképezzük befolyásának céljainkhoz kapcsolódó irányát (ellességes vagy támogató), és ez alapján kialakítjuk a követendő stratégiát.

A következő ábra az üzlet érdekeltjeit szemlélteti, a befolyásuk „súlya”, illetve a „célkitűzésekhez való viszony” szerint történő elrendezésben. Az ábra szemléletesen vázolja az amúgy „kézenfekvő” stratégiát, hogy az erős befolyással bíró ellenséges magatartású érdekelteket a hasonló befolyással bíró támogatókkal kell megpróbálni közömbösíteni. Vagyis konfliktus, illetve válság esetén a stratégiai szövetségesekkel kell azokat az érdekelteket

céljainknak megnyerni, akik az alaphelyzetben ellentétes érdeket képviselnek. Ennek az elméletben egyszerű, de a gyakorlatban annál bonyolultabb feladatnak fontos eszköze a kommunikáció¹¹⁰. Az előzőekben bemutatott stakeholder-elemzést és konfliktuskezelést már a tárgyalási folyamatra felkészülés fázisában, az előkészítésében kell kialakítani. Ugyanakkor magán a tárgyaláson is lehet azt – a helyzet alakulásának megfelelően – igazítani, aktualizálni. Erre jó alkalmat adnak a tárgyalási szünetek, amelyek alatt a koalíciókat akár újjá lehet szervezni.

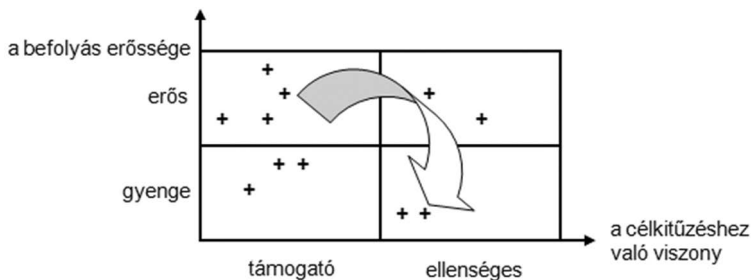
SIG, Special Interest Group (speciális érdekeltségűek csoportja)

Ők azok, akik fokozott figyelmet igényelnek, mert annak elmulasztása jelentős kockázatot és kárt hordoz magában. Önmagában a saját maguk által hirdetett küldetésük szerint nagyon nehéz a megítélésük. Nehéz szétválasztani a valóban összetársadalmi érdeket hordozó speciális érdekeltségűeket a megtévesztő és önös érdekeket képviselőktől. Mindenképpen hasznos munkát végeznek az emberi tudatosság és felelősség felébresztésére és fejlesztésére irányuló kezdeményezések terén. További nagyon fontos dolog például a méhek szükség-szerű védelmének ismertetése, mert az emberek nem ismerik a beporzás jelentőségét és a méhek abban játszott szerepét. Sajnálatos módon az ő hasznos munkájukat is beárnyékolja néhány csoport magatartása.

Az orvostudomány gyakorlatában szükség van az állatkísérletekre. A napokban volt a magyar vesetranszplantáció megindításának évfordulója. Az első emberi beavatkozás előtt a sebész 40 kutyán hajtott végre veseátültetést, és ezzel a gyakorlattal felkészülve hajtotta végre sikeresen az emberi beavatkozást, a vesetranszplantációs műtétet. Mindezt nem tudják vagy nem akarják tudni, akik mindennemű állatkísérlet betiltását követelik.

Vannak az állattartás területén olyan technológiák, amelyek évszázadok óta állnak alkalmazásban. Nagyon rossz megítélést eredményez a jó szándékúakra, amikor kiderül, hogy bizonyos csoportokat a hirdetett küldetésük háttérben vagyoni gyarapodásuk motiválja, és ezért képesek piacbefolyásoló szerepet játszani. Sajnos erre a közelmúlt hazai eseményei is mutattak példát a víziszárnnyasok területén. Régebbi, de a jelenséget jól szemléltető eset, hogy a műselyem megjelenésekor komoly kampány indult a selyemhernyó „védelméért”. Csak megjegyzésként szúrjuk ide, hogy a tücsökliszt engedélyezése és terjesztése kapcsán nem értjük, hogy miért nem indult ilyen, a védelmükre szervezett kampány.

110 Zöldréti A. (1994): Kommunikáció szerepe válsághelyzetek kezelésében, *Vezetéstudomány*, 25 (7): 32–36.

11. ábra | A koalíciószervezés célja és iránya
 Forrás: Zöldréti (1994)

5.4.5. A különböző kulturális sajátosságok a tárgyalás során

A tárgyalások, leginkább a nemzetközi tárgyalások a különböző kultúrák találkozását is jelentik. A kulturális jegyet befolyásolhatja a vallás, a nyelv, az értékek és attitűdök, az esztétika, az oktatás, a képviselt fél társadalmi berendezkedése, technikai és anyagi adottságai, rendszerük jogi-politikai státusza stb. Mint azt valamennyien tudjuk, egyenlőek vagyunk, de nem vagyunk egyformák. A tárgyalás során kölcsönösen tiszteltben kell tartani egymás kulturális sajátosságait, és azokra is tekintettel kell lenni¹¹¹. Ugyanakkor vigyázni kell, hogy a kulturális elemek esetleges túlhangsúlyozása és annak a tárgyalás céljait meghaladó módon való érvényesítése ne válhasson egyik fél befolyásolási eszközévé sem a tárgyalás során. A tárgyalás három dimenziója bekezdésben a „WHO”, tehát a „ki tárgyal”-részben rámutattunk már ennek fontosságára, és ebből adódóan a tárgyalás előkészítési fázisában a kulturális jegyek tárgyaláson való megjelenítésében és annak mértékében is meg kell előzetesen állapodni a későbbi félreértések megelőzése érdekében.

5.4.6. Ha elmarad a megállapodás

Ha a felkészülés és tárgyalásvezetés ellenére sem sikerül megállapodni, gondolni kell arra, milyen alternatívák kerültek kidolgozásra a felkészülés során ilyen helyzetre, és elő kell venni ezen alternatívákat. A rövid táv mellett már a lezárásnál is gondolni kell a jövőre, és mindig biztosítani kell az utat a kapcsolat fenntartásához és a folytatáshoz. Majd el kell végezni az elemzést, és annak eredményeit hasznosítani kell a következő tárgyalások során.

- Ha nincs megállapodás az asztalon, hátra kell lépni egy pillanatra, és végig kell gondolni, az erőfeszítések ellenére miért nincs megállapodás?
- Lehet, hogy „jó oka” van:

111 A kulturális elemek megjelenítését a globalizáció és az azzal együtt járó nemzetközi tárgyalások számának robbanása a tárgyalási helyszín kulturális jegyeinek harmonizációját hozta magával. Minden minősítés nélkül mondhatjuk, hogy például az ázsiai kulturális jegyekhez tartozó köpöcsésze a tudósításokból látható módon ma már nem képezi szerves részét a díszletnek.

- a megbízások nem fedik egymást: nincs ZOPA;
- a motivációk nem fedik egymást: nincs ZOPA;
- a SAFT(ok) jobb(ok), mint a SAT.

SAFT = Solution Away From the Table (alternative plan if the deal not made)

SAT = Solution At the Table

ZOPA = The Zone of Possible Agreement

BATNA = The Best Alternative to a Negotiated Agreement

A „rossz okok”	Mit kell tenned
A kapcsolat sérült.	Cserélni kell a játékosokat, ha szükséges.
Egy kulcsjátékos hiányzik.	Meg kell hívni az érintett felet.
A motiváció nincs pontosan meghatározva.	Készíteni kell egy motivációs tervet.
Nem kielégítő megoldási javaslatok (SAT-ok) vannak a tárgyalási „asztalon”.	Kreatívabb megoldásban kell gondolkodni.
Túlzott lehorgonyzás.	Objektív kritériumok alapján kell a helyzetet elemezni.
A folyamat kaotikus.	Meg kell állni, és a folyamatot újra egyeztetni szükséges.
Időzavar, elfogyott az idő.	A határidők jobb tervezése szükséges.
Az információcseré hiánya.	További kérdéseket kell feltenni, és a válaszokban is több tartalmat kell adni.
Kifogyott a gőz.	Össze kell szedni az energiákat a jobb tárgyaláshoz. Szünetet kell tartani.
A környezet kényelmetlen.	Jobb környezeti feltételekről kell gondoskodni.

12. ábra | A szokásos „rossz okok” a megállapodás elmaradására, és mit kell tenni ilyenkor

Forrás: Harvard Law School (2023/c)

Ha a tárgyalás megállapodással ért véget, a tárgyalási ciklust a megvalósítással, majd az értékeléssel kell folytatni. Ha nem született megállapodás a tárgyaláson, akkor a tartalom újratervezésével és a tárgyalási ciklus első pontjára ugorva folytatódik a munka!

5.5. A stílus

„A stílus maga az ember” – mondta Georges-Louis Leclerc de Buffon 1753-ban, az akadémiai székfoglalójában. A francia természettudós szerint „a stílus nem más, mint a rend és a lendület, melyet az ember gondolataiba belevisz”¹¹². Coco Chanel szerint pedig: „A divat változik, a stílus örök”. A diplomácia célja a konfliktusok békés rendezésének elősegítése. A diplomata legyen ember, és stílusosan szolgálja a békét. Ennek követendő példája lehet

112 Jeki G. (2022): Aki szerint a stílus maga az ember. *National Geographic*, <https://ng.24.hu/kultura/2022/04/16/aki-szerint-a-stilus-maga-az-ember/>

a Gentlemen's Agreement. Köznyelvi értelemben „úriemberek közötti megállapodás”, ami a felek közismert tisztességén és kölcsönös megbecsülésén alapul, és amit az egyezséget megsértő partner elveszíthet. A nemzetközi kapcsolatokban a Gentlemen's Agreement nem formalizált, az adott szóra épülő, általában államközi szintű megállapodás, egyetértés két vagy több partner között. Rendszerint szóbeli egyezség, de írásban, pl. nem nyilvános levélváltás formájában is megvalósulhat. Betartásának biztosítéka a megállapodás kölcsönösen előnyös volta, valamint a felek egymás iránti tisztelete, nem pedig a vállalt kötelezettségek jogi kikényszeríthetősége. Létrejöttét motiválhatják sajátos kormányérdekek, beleértve a belföldi vagy nemzetközi jogrend megkerülésének, illetve a köznyilvánosság mellőzésének szándékát. A fogalom a brit parlamenti gyakorlatban, illetve az Egyesült Államok üzleti életében a 19. századtól használatos, a nemzetközi kapcsolatokban való megjelenését a 20. század elejétől, az Egyesült Államok és Japán között 1907–1908-ban létrejött, a japán bevándorlás megfékezésére irányuló hallgatólagos megállapodástól számítják. Közismert példája az első világháború harcban álló tábornokainak megegyezése a sebesültek kölcsönös elszállítását szolgáló 1914. karácsonyi tűzszünetről. Egyes források ilyen megállapodásokként említik a Nyikita Hruscsov és John F. Kennedy között az 1962. évi kubai válság idején létrejött, írásba nem foglalt „kölcsönös kötelezettségvállalásokat”¹¹³.

5.6. Esetleírás: A tárgyalások menete a magyar KAP Stratégiai Terv elfogadása folyamatában

Az alábbi esetleírás a EU27-tagállam közül sorrendben a kiemelkedő 13. helyen elfogadott stratégia – magyar KAP Stratégiai Terv – elfogadásának konkrét lépéseit mutatja be, benne az egyeztetendő szakmai kérdések sorával. Mindez gyakorlati példa a hazai agrárdiplomáciai feladatok összetettségére, valamint az írásbeli és szóbeli tárgyalási folyamatokra.

5.6.1. Vezetői összefoglaló a magyar KAP Stratégiai Terv elfogadásáról

- 1. *A magyar KAP Stratégiai Terv tagállami elkészítése és benyújtása (2021. 09. – 2021. 12. 31.)*

A hazai KAP Stratégiai Tervet 9 tematikus al munkacsoport készítette elő, amelyet többkörös, széleskörű társadalmasítás után, a Vidékfejlesztési Kormánybizottság jóváhagyásával és kormányhatározati felhatalmazással töltöttünk fel a bizottság által kezelt online felületre a jogszabály által előírt határidőn belül, 2021. december 30-án (17 tagállam együtt).

113 Bába I. (2021): Új diplomáciai lexikon I-II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve, Kairosz, Buda-pest.

- 2. *A benyújtott KAP Stratégiai Terv bizottsági értékelése (2022. 01. 01. – 2022. 03. 31.)*

A magyar KAP Stratégiai Terv értékelése egy 424 észrevételt tartalmazó bizottsági levél megküldésével zárult (Observation Letter) 2022. március 31-én.

- 3. *A benyújtott KAP Stratégiai Terv fejlesztését szolgáló tárgyalások (2022. 04. 01. – 2022. 07. 25.)*

Összesen csaknem 40 szakértői szintű tárgyalásra került sor az Európai Bizottsággal, amelyet 4 felsővezetői és 2 miniszteri tárgyalás egészített ki. A tárgyalásokat július végén közel lezártnak tekintettük, ennek ellenére az újbóli benyújtás előtti utolsó négy hét, azaz az augusztus vége és szeptember közepe közötti időszak hozta a legerősebb tárgyalási szakaszt.

- 4. *Az újrabenyújtás-közeli KAP Stratégiai Terv online feltöltése (2022. 07. 25. – 2022. 09. 06.)*

A július végéig közel véglegesnek tekintett magyar KAP Stratégiai Terv bizottsági online rendszerbe történő felvezetése után elindulhatott a terv technikai javítása. A magyar terv szeptember első hetében (09. 09.) beadható állapotban, azaz hibáüzenet-mentes volt.

- 5. *Az újrabenyújtás-közeli KAP Stratégiai Terv bizottsági értékelése (2022. 07. 25. – 2022. 08. 31.)*

A magyar részről kitárgyaltnak tekintett magyar stratégiai tervet július 25-én elküldtük az összes érintett bizottsági szakértőnek. Erre augusztus első hetében 5 bizottsági főigazgatóságtól (környezetvédelmi; éghajlat-politika; regionális és várospolitikai; digitális; foglalkoztatás, szociális ügyek és társadalmi befogadás főigazgatóság) 91 észrevétel érkezett, amelyekre augusztus végéig válaszoltunk.

- 6. *A KAP Stratégiai Terv újra benyújtása előtti utolsó egyeztetések (2022. 09. 01. – 2022. 09. 22.)*

Ezután kértünk főigazgató-helyettes szintű egyeztetést, amelyre 2022. 09. 05-én került sor. Itt megerősítették, hogy néhány fennmaradó kérdés tisztázása után a magyar terv alkalmas arra, hogy a szeptember 14. és 19. közötti bizottsági értékelő eljárásra be lehessen terjeszteni. Ennek ellenére a szeptember 5-i megbeszéléstől szeptember 20-ig további 74 észrevétel érkezett, amely 80 megállapítást érintett, és amelyeket szeptember 22-ig mind kezeltünk.

- 7. *Az újra benyújtott KAP Stratégiai Terv elfogadása (2022. 09. 26. – 2022. 11. 07.)*

Eddig 7 tagállam (PT, ES, FR, PL, DK, FI és IE) fejezte be a tárgyalásokat, és nyújtotta be újra stratégiai tervét július közepén, majd további 2 tagállam (AT és LU) július végén. Ezeket a KAP ST-eket hivatalosan augusztus 31-én és szeptember 13-án fogadták el. A magyar terv újrabenyújtását jóváhagyó bizottsági levél szeptember 22-én érkezett meg, ezután a bizottságon belüli formális visszamutatási folyamatot követően a biztosok kollégiuma november 7-én hagyta jóvá a magyar tervet.

5.6.2. Részletes háttéranyag a KAP Stratégiai Terv elfogadásának folyamatáról

A hazai KAP Stratégiai Tervvel kapcsolatos bizottsági észrevételek

A bizottságtól 41 általános érvényű, ún. kulcsmegállapítás és 383 részletes, azaz összesen 424 észrevétel érkezett. Az észrevételek közül 5 súlyos, nem megfeleléségi (non-compliance), 61 ambíció szintet érintő, 252 tartalmi és 106 technikai és módosítást igénylő észrevétel érkezett.

Az augusztus végéig tartó tárgyalási szakasz során összesen 224 megállapításra adott válaszukat fogadta el a bizottság, 17 nem elfogadott, 107 egyeztetés alatti, valamint legnagyobb bizonytalansági tényezőként 76 olyan válaszuk is volt, amelyeket még egyáltalán nem értékelt a bizottság, akkor már hónapok óta. Ezért kértünk főigazgató-helyettesi egyeztetést, amely szeptember 5-én azzal az eredménnyel zárult, hogy a magyar terv alkalmas a szeptemberi beadásra.

Ezután az uniós koordinátorok (09. 06.) kiküldték a szakértőiknek ezeket a kérdéseket azzal, hogy péntek estig (09. 09.) lehet róluk nyilatkozni, az ezután is értékelés nélkül maradt válaszainkat elfogadottnak tekintik. Ezután egy utolsó, rendkívül intenzív bizottsági véleményezés indult el, amely három szakaszban összesen még 80 fennmaradó észrevételt eredményezett, ezekkel kapcsolatban az újra benyújtás előtti utolsó 2 hétben kellett tárgyalnunk, válaszolnunk vagy változtatnunk a terven.

A hazai KAP Stratégiai Terv online technikai ellenőrzése

Az uniós online KAP Stratégiai Terv benyújtó felületén (továbbiakban: SFC) kifejlesztettek egy olyan beépített figyelmeztető rendszert, amely technikai ellenőrzést végez a benyújtott terveken. Ez a rendszerelem a decemberi benyújtáskor még nem működött, így erre a technikai javításra nem tudtunk akkor időt és erőforrást tervezni. A rendszer egy bármikor lekérdezhető üzenetben kategorizálja, hogy hány darab a már „lezárt” technikai probléma, hány „figyelmeztetés” van, ami nem feltétlenül hiba és javítandó, és hány „hiba” van, amit viszont mindenképp javítani kell még a felületen. Az első lekérdezéskor (2022. 08. 15.) a magyar tervnek 1934 db lezártnak tekinthető javítása, 87 db figyelmeztetése és 59 db hibás, mindeképp javítandó pontja volt. Keddre (09.06.) lezártuk a javításokat, 2020 db lezárt, 70 db figyelmeztetés (amit már nem tervezünk javítani) és 0 hiba üzenettel.

A hazai KAP Stratégiai Terv külső szakértői értékelése

A KAP Stratégiai Terveket a tagállamoknak kötelező az elfogadás előtt külső szakértőkkel folyamatba építetten értékeltetni, és az értékelők által megfogalmazott javaslatokat figyelembe venni a véglegesítés során. Ezen értékelések közül az ex-ante, vagy más néven előzetes értékelés a terv egészére kiterjed, és a tervezés elejétől kíséri a folyamatot. A stratégiai környezeti vizsgálat (továbbiakban: SKV) az elkészült tervet célzottan a természet- és környezetvédelmi céloknak megfelelően vizsgálja.

Az SKV értékelések elkészültek, több egyeztetés után véglegesítették azokat az értékelők, és a KAP ST megfelelő helyére feltöltésre kerültek. Úgy véljük, hogy végül olyan dokumentum született, amely – amellet, hogy megfelel a legszigorúbb zöld szempontnak – ajánlásai nem veszélyeztetik a KAP ST ágazati céljait sem. A SKV kötelező széleskörű társadalmi egyeztetése is elkezdődött augusztus végén, és október 3-áig tart. Ezután tekinthető a KAP ST külső értékelői folyamata teljesen lezártnak. Ez a pont megjelent a bizottság azon levelében is, amely a magyar terv tárgyalásának lezárásaként az újra benyújtást jóváhagyta (1. melléklet).

A hazai KAP Stratégiai Terv elfogadása érdekében végrehajtott fontosabb módosítások

GAEC 7: Vetésváltásra vonatkozó végső magyar kompromisszumos javaslat

A legfontosabb változások a következők:

- az eredetileg tervezett ún. hibrid modell (amiben együttesen alkalmaztuk volna a vetésváltás egy enyhébb formáját és a terménydiverzifikációt) helyett kizárólag vetésváltást fogunk alkalmazni;
- az éves vetésváltás alól általános mentességet kizárólag a hibridkukorica-vetőmag előállítás kaphat, méghozzá 4 évre (bármilyen más kukorica nem kaphat mentességet, még 2 évre sem);
- új elemként bekerül az üzemi szintű rugalmasság, ez azt jelenti, hogy a termelőnek nem muszáj minden tábláját minden évben forgatnia; elegendő, ha egy adott évben a szántóinak 1/3-án hajt végre vetésváltást; ugyanakkor minden szántóterületének sorra kell kerülnie a vetésváltásban legkésőbb 3 évente;
- a növény- és talajvédelmi minimumot a rugalmassággal élőknek is be kell tartaniuk, tehát burgonyát, napraforgót, káposztarepcét, szójababot, cukorrépat, olajtököt, valamint dinnyét egyáltalán nem termeszthetnek önmaga után, ahogy eddig sem.

A követelmény leírása, ahogy azt a KAP Stratégiai Tervben rögzíteni kívánjuk: fő szabály az éves vetésváltás szántóterületeken. Két főnövény között megfelelően vetett másodvetés úgy tekintendő, hogy azzal a vetésváltás teljesül.

Az alapjogi aktus 13. cikke szerinti rugalmasság keretében a gazdálkodónak lehetősége van arra, hogy:

- tárgyévben csupán szántóterületének 1/3-án cseréli le a növénykultúrát az előző évhez képest, de
- gondoskodik róla, hogy minden szántóterületén megvalósuljon a vetésváltás legfeljebb 3 éven belül.

Önmaga után akkor sem vethetők a következő növények, ha a gazdálkodó él a fent nevezett rugalmassággal: burgonya, napraforgó, káposztarepce, szójabab, cukorrépa, olajtök, valamint dinnye. Egymás után legfeljebb 4 évig termesztethető a vetőmagtermesztés céljából vetett hibridkukorica.

Kivételek:

- a 10 hektárnál kevesebb szántót művelő gazdaságok;
- azok a gazdaságok, amelyek esetében a támogatható mezőgazdasági terület több mint 75 %-a állandó gyepterület, és azt gyep vagy egyéb egynyári takarmánynövény termesztésére vagy az év, illetve a növénytermesztési ciklus jelentős részében elárasztott növények termesztésére vagy ezek kombinációjára használják;
- azok a gazdaságok, amelyek esetében a szántóterület több mint 75 %-át gyep vagy egyéb egynyári takarmánynövény termesztésére, parlagon hagyott földterületként, hüvelyes növények termesztésére vagy e célok közül többre is használják;
- élő szántóföldi kultúrák;
- parlagon hagyott terület.

Redisztribúciós támogatás fontosabb változásai

- A gazdaságok újraelosztási támogatásban részesülhetnek azzal a feltétellel, hogy legfeljebb 1200 hektárt művelnek.
- Az újraelosztási támogatások felső küszöbértéke 300 hektár helyett 150 hektár lesz. Fontos azonban kiemelni, hogy a bizottság 50 hektáros értéket akart, és ehhez képest sikerült 150 hektárban megállapodni, amely a legmagasabb érték a tagállamok között.
- Az újraelosztási támogatás összege az első 10 hektáron 54,83 euró/ha helyett 79,99 euró/ha, 11 és 150 hektár között 27,44 euró/ha helyett 40 euró/hektár lesz.
- Ennek következtében a közvetlen kifizetési keretünknek a 10 százaléka helyett 14,04 százalékát fordítjuk majd újraelosztó kifizetésekre. Így az alap területalapú támogatás (BISS) kerete 4,04 százalékponttal csökkent, így az egy hektárra jutó támogatás értéke várhatóan 157,94 euró/ha helyett 147,06 euró/ha lesz.

Termeléshez kötött támogatás és az öntözésfejlesztés vízkeretirányelvnek történő megfelelése

A termeléstől függő jövedelemtámogatások (CIS) talán a magyar KAP Stratégiai Terv egyik legtöbbet tárgyalt eleme volt, és már nyár elejére a teljes CIS-csomag lezárható és újra benyújtható állapotban van. Ez alól csak a vízkeretirányelvvel bemutatandó összhang képez kivételt, hiszen a DG AGRI által javasolt és elfogadott magyar megközelítést a bizottság két másik főigazgatósága (DG ENV, DG CLIMA) egyelőre nem fogadta el.

Végső kompromisszumként egy új ellenőrzési réteg bevezetését írtuk elő, ahol azt vizsgáljuk majd, hogy a kérelmezők a vízjogi engedéllyel összhangban végeznek-e öntözési tevékenységet. Negatív eredmény esetében a termelők elesnének az aktuális termeléshez kötött támogatástól. Ezen túlmenően, az új KAP bemutatására irányuló kommunikációs kampányunk részeként felhívnánk a termelők figyelmét a „vízkészletek megfelelő használatára”, különös tekintettel a jogszabályok legfontosabb elemeire (pl. vízkivételi monitoring).

Az öntözési beruházások területén több, a terv újbóli benyújtását hátráltató kérdés is fennmaradt nyár végére, ezek egy részét sikerült magyarázattal és tárgyalással elsimítani.

Ugyanakkor az öntözési beruházások támogatása kapcsán további, a vízvédelmet és környezeti megfelelést garantáló biztosítékot kellett beépíteni a tervbe:

- A vízjogi engedélyezési eljárás során további, akár évenkénti többletellenőrzéseket is megvalósít a víztestek állapotát illetően, és a jónál rosszabb víztestek esetén ellenőrizhető és felülvizsgálható lesz az öntözésfejlesztési tilalom betartása is.
- Az engedélyek felülvizsgálata mellett azokon a területeken, ahol súlyosbodnak a vízhiány és/vagy az aszály okozta nehézségek, a vízgyűjtő-gazdálkodási tervekben előírt vízhatékonysági intézkedéseket fogantatosítunk.
- A mezőgazdasági utak olyan típusú fejlesztését kívánjuk majd támogatni, amelyekkel ellenállóbbá tehetőek a villámárvizekkel, csapadékvizekkel szemben és egy újabb kiválasztási kritériummal biztosítjuk, hogy előnyben részesüljenek azok a projektek, melyek hozzájárulnak a vizes élőhelyek megőrzéséhez, helyreállításához, valamint hozzájárulnak a talaj szénttartalmának növeléséhez.
- Víz tározók létesítése esetén a támogathatóság feltétele a környezeti körzeti terv elkészítése abban az esetben is, ha a projekt nem eredményezi az öntözött terület növekedését, és függetlenül a projekt által érintett terület méretétől. Továbbá a tározók felszíni vagy felszín alatti víztestekből történő feltöltése tilos lesz, azokban kizárólag csapadékvíz tárolható.

Natura 2000 fenntartási tervek és kompenzációs intézkedések felülvizsgálata

A Natura 2000 fenntartási terveknek a jogszabályba foglalása és kötelező termelői betartása ellen kellett a legtovább küzdenünk a tárgyalások során. A Natura 2000 fenntartási tervek magukban foglalják mind a gyep-, mind a szántóterületeket, továbbá nem tartalmaznak gazdaságszintre automatikusan lebontható ajánlásokat, nem ez a céljuk és funkciójuk, ez nem egy gazdálkodási, hanem egy természetvédelmi dokumentum. Ezt a funkciójukat el is látják, hiszen a bennük megjelenő ajánlások egy jelentős részét használtuk fel az AKG zonális tematikus előírásaihoz (pl. MTÉT, túzok stb.) mind a gyep, mind a szántóterületek esetében.

A Natura 2000 gyepkompenzációs kifizetés előírásainak a meghatározásához is természetesen használtuk a fenntartási terveket, de azokból összesen 4 olyan előírást választottunk, foglaltunk jogszabályba (15! éve), amelyet az egész ország területén egységesen lehet alkalmazni, kötelezővé tenni, és így kompenzációt fizetni rá!

A Natura-tárgyalások végső kompromisszumaként a Natura 2000 szántókompenzációs kifizetés 2025-ig történő bevezetését írásban kellett rögzítenünk a KAP Stratégiai Tervünkben. Mivel a szántóterületen ennek az országos szinten előírható és kötelezővé tehető előírásnak a meghatározása szakmailag sokkal nehezebb, és jóval nagyobb lehet az érdekellentétet a gazdálkodók és a természetvédelem között ezért először megvárjuk, amíg elkészül az összes fenntartási terv, majd egy komoly szakmai és társadalmi egyeztetéssel ebből a rengeteg előírásból választjuk ki azt a néhányat, amit egy igen jelentős szántóterületen kötelezővé teszünk, és kompenzációs kifizetést vezetünk be rá.

Állatjóléti intézkedések felülvizsgálata

Bár a húsmarha és sertésállatjóléti támogatásokra vonatkozó javaslatát Magyarország visszavonta, azonban a tervben továbbra is szerepel:

- „RD29_G12_AWC_70 – Állatjóléti támogatások a kiskérődző-ágazatban”, amely a juh- és kecskeágazatnak szól;
- „RD30_G13_AWC_70 – Állatjóléti támogatások a szarvasmarha-ágazatban”, amely így már csak a tejhasznú állatok számára szól;
- „RD32_G15_AWC_70 – Állatjóléti támogatások a baromfi-ágazatban”;
- „RD33_G16_ANB_70 – Állatjóléti támogatás a méhészeti ágazatban”;
- „RD_33b_G17_AMR_70 – Antimikrobiális rezisztencia elleni küzdelem kompenzációs kifizetése” beavatkozások is szerepelnek a magyar tervben.

A húsmarha és a sertés állatjóléti intézkedés törlése miatt és a bizottság kérésének megfelelően az SO9 specifikus célkitűzéshez egy új beruházási beavatkozást vezettünk be az „RD01e_E01_FRM_73 – Állattartó telepek járványvédelmi beruházásai” néven. A beavatkozás azt helyezi előtérbe, hogy a beruházások támogatására nem csak a versenyképesség növelésének alapvető eszközeként lehet tekinteni, hanem olyan lehetőségként, amelyek révén az állattartók képesek napjaink egyik legégetőbb problémakörére, az állategészségügyi kockázatokra ésszerű válaszokat adni. A beavatkozásnak két célterületet alakítottunk ki:

- A célterület: állattartó telepek járványvédelmi beruházásainak támogatása;
- B célterület: sertéstartó telepek fejlesztése a farokkurtítás visszaszorítása céljából.

„A” célterület esetében támogatott tevékenység egyebek között az építéssel járó, a járványvédelemhez kapcsolódó tevékenységek (pl. fertőtlenítőkapu, hullatároló, kerék-, kéz- és lábfertőtlenítő, összekötő zárt folyosók, kerítésrendszer és állatrakodó). Továbbá az állatbetegségek kockázatát csökkentő eszközök, gépek beszerzése, a többi között hullaégető, fertőtlenítő permetező, ózonos fertőtlenítő, mosóberendezések, tisztítógépek, ködképző berendezések, UV-lámpák, légfüggönyök beszerzése.

„B” célterület esetében támogatott tevékenység a sertés mozgási szabadságának növelése karámok építésével vagy átépítésével, amellyel nagyobb férőhely biztosítható. A sertések védelmére vonatkozó minimumkövetelményekben előírthoz képest legalább 20%-kal nagyobb férőhelyet biztosít, vagy 15%-kal nagyobb férőhelyet biztosít a következő kötelezettségvállalások legalább egyikével együtt: a) többlétszalma biztosítása; b) levegőminőség és hőmérséklet szabályozására alkalmas készülék kiépítése; c) a takarmány összetételének és az ellátásának módjában változtatás; d) egészségi állapot monitorozása; e) részben tömör padlózat biztosítása.

Továbbá a baromfiágazat számára létrehozott állatjóléti intézkedés esetében is további szigorításokat kellett bevezetni a tojótyúktartás esetében, és a kötelezettségvállalások között kellett elhelyezni a ketreces tartás kivezetését: „A támogatást igénylő tenyészetében

alkalmaz nem ketreces tartási módot, vagy a kötelezettségvállalás megkezdését követő 4. év végére vállalja, hogy tenyésztésében alkalmazni fog nem ketreces tartási módot.”

További fontosabb tartalmi változtatások

- AÖP választható gyakorlatainak bővítése (ammóniakibocsátás; állandó gyep) és „zöldítése”
- Ökológiai gazdálkodás forráskeretét meg kellett emelni.
- Mezőgazdasági üzemek és az élelmiszer-feldolgozás beruházása beavatkozásokból le kellett választani elkülönített beavatkozásokat a zöld (energiahatékony, ammóniakibocsátás-csökkentés), valamint a fiatalgazda célokra.
- Ágazati zöldség-gyümölcs beavatkozás (TÉSZ) esetében több régiót kellett megjelölni.
- Ágazati méhészeti beavatkozások esetében az intézkedéseket az uniós rendelet szerinti kategóriákba kellett átsorolni, és néhány jelenleg nemzeti méhészeti programba tartozó intézkedés a továbbiakban nem lesz támogatható.

Ellenőrző kérdések

1. Milyen elemeket tartalmaz a kommunikáció modellje?
2. A kommunikációnak milyen fajta rendezését jelenti a Maslow-féle piramis szerinti osztályozás?
3. Milyen új típusú kockázatok jelentek meg a diplomáciában a digitális kommunikációs technológia robbanásának hatására?
4. Mit értünk a diplomáciai tárgyalások rendszere alatt?
5. Milyen tárgyalási dilemmák hatnak a diplomáciai tárgyalások alatt?
6. Milyen elemeket tartalmaz a tárgyalási ciklus?
7. Milyen pontokat foglal magába a tárgyalás előkészítésének 10 pontja?
8. Milyen jellemzői vannak a disztributív és az integratív tárgyalásoknak?
9. Mit jelent a referenciapont és a tárgyalási zóna fogalma?
10. Milyen kockázatokat jelentenek a stakeholderek, hogyan lehet őket a konfliktuskezelésben mégis javunkra fordítani?

Irodalom

- Axelrod, R. (1984): *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, New York. Bába I. (2021): *Új diplomáciai lexikon I-II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest.
- Bakacsi Gy. (2017): Mitől erős az alkupozíció, *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 48 (10): <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2017.10.01>
- Crump, L. (2011): Negotiation Process and Negotiation Context, *International Negotiation*, 16 (2011): 197–227.

- Emrich R., Schulze D. (2017): *Diplomacy in the 21st Century - What Needs To Change?* Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
- European Commission (2023/a): *CAP Strategic Plans*, https://agriculture.ec.europa.eu/index_en
- European Commission (2023/b): *Agriculture and rural development, Stakeholder event on Future Challenges of Agriculture* https://agriculture.ec.europa.eu/events/stakeholder-event-future-challenges-agriculture-2022-12-06_en
- Fürjes B. (s.d.): *Tárgyalások tervezése, Tárgyalástechnika*, NKE Közigazgatási Vezetői Akadémia, Budapest. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/100197/468.pdf?sequence=2>
- Hansmann O. (2014): *Kommunikation. Praxis - Ästhetik - Logik - Kommunikationsmanagement*. Logos Verlag, Berlin.
- Harvard Law School (2023/a): *Program On Negotiation*, <https://www.pon.harvard.edu/> <https://www.pon.harvard.edu/tag/bargaining-table/>
- Harvard Law School (2023/b): *Program On Negotiation, Daily Blog* <https://www.pon.harvard.edu/daily/dealmaking-daily/dealmaking-six-strategies-for-creating-value-or-claiming-value-through-haggling/>
- Harvard Law School (2023/c): *Program On Negotiation, BATNA Basics: Boost Your Power at the Bargaining Table, Management Report*, <https://www.pon.harvard.edu/>
- Harvard Law School (2023/d): *Program On Negotiation, Daily Blog*, <https://www.pon.harvard.edu/daily/dealmaking-daily/dealmaking-six-strategies-for-creating-value-or-claiming-value-through-haggling/>
- Hopmann T. P. (1995): *Two Paradigms of Negotiation: Bargaining and Problem Solving*, AAPSS, 1995
<https://doi.org/10.1177/0002716295542001003>
- Jeki G. (2022): *Aki szerint a stílus maga az ember*. *National Geographic*, <https://ng.24.hu/kultura/2022/04/16/aki-szerint-a-stilus-maga-az-ember/>
- Lempereur, A., Colson. A. (2010): *The First Move: A Negotiator's Companion*, John Wiley&Sons Ltd, West Sussex, UK.
- Maslow, A. H. (1943): *A theory of human motivation*. *Psychological Review*, 50 (4): 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Maslow, A. H. (1943). *A theory of human motivation*. *Psychological Review*, 50 (4): 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Marchi F. (2006): *Politisation of the Union: the case of the Services Directive*. *Notre Europe*, Jaques Delors Institute, Paris–France
- Nash, J. F. (1950): *The Bargaining Problem*, *The Econometric Society*, <http://doi.org/10.2307/1907266>
- Oktatási Hivatal (2020): *NAT. Magyar nyelv, Kommunikáció*, https://www.nkp.hu/tankonyv/magyar_nyelv_9_nat2020/lecke_01_001
- Scott, B. (1988): *A tárgyalás fortélyai*, Novotrade Rt., Budapest.

- Stanzel, V. (2016): *Diplomacy in the 21st Century*, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
- United Nations (2023): *Model United Nations, The Process of Negotiation*, <https://www.un.org/en/model-united-nations/process-negotiation>
- Zartman, W. I. (1976): *Negotiation and Conflict Management Essays on Theory and Practice*, Published March 2 2009 by Routledge.
- Zöldréti A. (1993): Hogyan ismerjük fel stakeholdereinket a 3K (kockázat, konfliktus, krízis) helyzetekben? *Ipar-Gazdaság*, 45 (5): 13–18.
- Zöldréti A. (1994): Kommunikáció szerepe válsághelyzetek kezelésében, *Vezetéstudomány*, 25 (7): 32–36.

6. A diplomáciai protokoll az agrárdiplomáciában

Zöldréti Attila

Egyes szerzők szerint a protokoll a diplomácia ereje, mások pedig azt egyenesen művészetnek tartják. A nemzetközi politikában a protokoll a diplomácia és az államügyek etikettje. A „protokoll” szónak alapvetően két jelentése van a nemzetközi kapcsolatok kontextusában.¹¹⁴ Egyrészt, jogi megközelítésben, olyan nemzetközi jegyzőkönyvet értenek alatta, amely kiegészíti vagy módosítja a nemzetközi szerződést; másrészt, diplomáciai értelemben, a kifejezés az államok közötti kapcsolatokra vonatkozó szabályok, eljárások, egyezmények és szertartások összességét jelenti. Általában véve a protokoll a nemzetközi udvariasság elismert és általánosan elfogadott rendszerét képviseli. A diplomáciai protokoll egy szabályrendszer, amely leírja, hogyan kell egy tevékenységet a diplomácia területén az emberi kapcsolattartás rendszerében végrehajtani. Ezek a szabályok általános érvényűek a diplomáciában, így azok az agrárszakdiplomáciára is maradéktalanul vonatkoznak, ezért az elemeire az alábbiak szerint mutatunk rá.

Az alapfogalmak jelentése

A magyar nyelv értelmező szótára szerint:

- Illem: a társadalmi érintkezés, a másokkal való viselkedés szabályainak koronként változó összessége.
- Etikett: a társadalmi érintkezés, viselkedés formáinak, illemszabályainak előkelő v. előkelőszerű körökben, a diplomáciában stb. megszabott s rendsz. megmerevedett rendszere.
- Protokoll: 1. Nemzetközi tárgyalásokról felvett jegyzőkönyv. 2. Azoknak a szabályoknak az összessége, amelyek megszabják a diplomáciai képviselők egymással való hivatalos érintkezésének módját.

A definíció szerint az illem vagy viselkedéskultúra általános célja az emberek közötti kapcsolatok, az együttélés, a társadalmi élet normáinak, szabályainak összessége, amely gyakran változik, mert minden kornak, generációnak, vallásnak, népcsoportnak, sőt, családnak is megvannak a saját illemszabályai. Az etikett, a francia eredetű (etiquette) szóból ered, amely címkét jelentő szó, és azt a feljegyzést jelentette, amelyre a neveket, rangokat, a különböző szertartások rendjét rögzítették. Ezt a szót használták a francia királyi paloták vendégeinek kiosztott kártyákra is. Ezeken a kártyákon utasítások voltak, amelyeket

¹¹⁴ Egyre gyakrabban használt fogalom az „eljárási protokoll”, amely egyes tudományterületeken, (pl. orvostudomány) az alkalmazandó eljárások szabályozott folyamatának leírását jelenti, amelyet a folyamat ellátása során kötelező betartani.

be kell tartani, amikor találkoznak a királlyal és a palota más kulcsfiguráival, például hercegekkel és miniszterekkel. Az etikett a társadalmi viselkedési szabályok egy korra és nemzeti kultúrára jellemző összessége. A diplomáciai protokoll az általános illemből és az etikettből származtatható. Együttesen foglalja magába a diplomáciai kapcsolattartásra vonatkozó viselkedéskultúra, a szertartásrend és a rendezvényszervezés elemeit belföldön és külföldön egyaránt. Elemeire bontva a diplomaták közti hivatalos szóbeli és írásbeli kapcsolattartás, a szertartások, az ünnepélyes alkalmak esetében a résztvevők elhelyezésének rendje, amelyekhez kapcsolódik az etikett a viselkedés és az öltözködés normarendszerével. A viselkedés maga a jó modor, a magatartás, az önfegyelem; sőt a protokoll idesorolja a jellemet, a megjelenést, az öltözködést, a fellépést, az illedelmességet, az udvariasságot, az előzékenységet, a figyelmességet, a tapintatot, a pontosságot, a szerénységet és a türelmet. Az ehhez tartozó viselkedéstechnika elemei pedig magukba foglalják az öltözködés, a modor, a kommunikáció és a botrány kezelésének a képességét.

A diplomáciai protokoll a diplomácia fő feladatainak ellátását, azon belül a konfliktuskezelést, a bizalomépítést és az együttműködés ösztönzését hivatott segíteni a közvetlen, elsősorban szóbeli és írásbeli kommunikációs, illetve szimbolikus eszközei segítségével. A protokoll a diplomácia elengedhetetlen eszköze, segítségével anélkül fogalmazhatóak meg a gondolatok, hogy bárki megbántódna. Szimbolikája pedig szavak nélkül is segíti a kommunikációt, az üzenet célba juttatását¹¹⁵. A diplomáciai szolgálatokban és a kormányzati tevékenység területein a protokollnak vannak nemzetközi és adott országokra érvényes írott szabályai, amelyek meghatározzák az államhatalmat képviselő hivatalos személyiségek egymással való érintkezésének módját, bel- és külföldön az államot képviselő személyiségeknek és a diplomatáknak az egymással való hivatalos érintkezési formáit. A protokoll alapja az elsőbbségeket rögzítő rangsorolás és az elsőbbségeket láthatóvá, felfoghatóvá tevő szertartásrend¹¹⁶. Az írott szabályozáson túl a protokollra vonatkozóan vannak gyakran íratlan iránymutatások is. A protokollok meghatározzák a megfelelő és általánosan elfogadott magatartást állam- és diplomáciai kérdésekben. A protokollt általában nemzetközi udvariassági szabályok összességéként is meghatározhatjuk. A protokollban kialakult és a gyakorlatban jól bevált szabályok megkönnyítették, illetve megkönnyítik a nemzetek és az emberek együttélését és együttműködését, mivel ahhoz segítségként egy lebonyolítási keretrendszer kínál.

A diplomáciai érintkezés alább felsorolt főbb szóbeli formáiban is érvényesül a protokoll. Ez megnyilvánul a kapcsolatfelvételen, egymás köszöntésében, a kézfogásban, a beszélgetés indításában, annak lefolytatásában, a tiszteletadásban, a tárgyilagosságban, a modorban, a beszélgetés zárásában és az elköszönésben. A szóbeli kommunikáció fajtái lehetnek:

- A telefonbeszélgetés.
- Az udvariassági látogatás (15-20 min.).

115 Iránymutatást ad az UN Protocol and Liaison Service az alábbi elérhetőségen:

<https://www.un.org/dgacm/content/protocol>

116 Bába I. (2022): *Új diplomáciai lexikon I-II. kötet - A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest.

- A tárgyalás: a tárgyaló vezetője beszél, nem nyilvános, míg nincs egyezmény. Szakértő előtte felkészíti a tárgyaló felet.
- A találkozás protokolláris alkalmakkor (fogadások, ünnepek).
- A rövid találkozók követelménye: pontosság, tárgyszerűség, időbeni távozás.

Az írásbeli diplomáciai kapcsolattartásban a protokoll még nagyobb szerepet játszik. A használt formai szimbolikát az egyes országok előre rögzítik (címeres levélpapír, boríték, pecsét stb.), és azt következetesen egységesen jelenítik meg a diplomáciai írásos dokumentumokon. Sőt, az állami szintű dokumentumok csak akkor nyernek hatalmat, ha zászló és címer képét viselik, hivatalos pecséttel vannak ellátva.¹¹⁷ Ez a szimbolika az írásszerkesztés formai világát is előre rögzíti (nyelvhasználat, megszólítás, tárgyalás, elköszönés formai elemei, de kiterjed a betűtípusra is). Nem térünk itt ki az írásos digitális kommunikáció etikettjére, amelyben általános elvárás lenne az írásos eszközökre vonatkozó protokoll érvényesítése. A digitális diplomácia térhódítására és kockázataira a kommunikáció fejezetben térünk ki. Az írásos kommunikáció eszközei lehetnek:

- jegyzék (már nem nagyon fordul elő);
- szóbeli jegyzék (Note Verbale): személyesen adják át, az érintkezés 90%-a ebben a formában zajlik, fél oldal; udvariassági formulák, érdemi tartalmi rész, fejléc, E/3. vagy T/3. személy használata végig az anyagon;
- hivatalos levél, amely politikai ügyekben ritka, inkább jegyzék;
- memorandum;
- emlékeztető;
- non paper – fel lehet mérni a reakciót, nem hivatalos papír;
- jegyzék vagy levél visszautasítása;
- meghívók.

A protokoll további értéke annak szimbolikus erejében található. Ez az adott ország értékeit hivatott szimbolizálni az események és rituálék alkalmával, mint például a parlamenti év hivatalos kezdete, vagy az államfők beszéde az újév köszöntése alkalmából. Ez a szimbolizmus minden olyan szertartásnál érvényesül, amely többé-kevésbé ugyanazt a mintát követi, mint például a gyűrűk és fogadalmak cseréje az esküvőn vagy az oklevél átvétele a diplomaosztó ünnepségen. A szimbólumok értelmet adnak a közösség értékeinek, ugyanakkor hitelességet, erőt és gyakran szépséget is közvetítenek. A szimbolika része a zászlóhasználat is. A BDSZ 20. cikk szabályozza ezt. A képviselő épületére, illetve vezetőjének lakására és közlekedési eszközére kitűzheti a küldő állam lobogóját és címerét.

117 Toshpulatov. S. S. (2021): Diplomatic Protocol: Theoretical And Legal Approaches To Its Study, *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, August 31. 2021, 55–63, <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue08-10>

Az ajándékok szimbolizmusa a protokollban

A protokollban az egyik legerősebb szimbolikai eszköz az ajándék, amely a kezdetektől fontos szerepet játszott a diplomáciában. Az arany és drágakövek mellett az ajándék szimbolikai jelentése legalább ennyire fontos. Például, ha Jézus születésére és a háromkirályok ajándékára gondolunk, ismernünk kell az ajándékok szimbolikus tartalmát is. A háromkirályok ajándékának szimbólumai a következők:

- Az arany a királyokat megillető nemesfém, a nap szimbóluma és Jézus napszerűségére utal.
- A mirha balzsamfából előállított szirup. Már előre mutat, és Jézus halálának áldozatvállalására utal.
- A tömjén a tömjénfák kérgéből kinyert gyanta, füstje a megtisztulást jelképezi, és itt Jézus tisztaságának szimbóluma.

Az előző szimbolikus tartalommal bíró példán túl a diplomáciai ajándékok között az agrártermékek sorát lehet említeni, amelyeket ma is gyakran szerepeltetnek a nagy jelentőségű ajándékok között. Igaz ez az élő állatok ajándékozására is. Számos esetben kerül sor mai is lovak, kutyák vagy sólymok mint kiemelkedő luxusajándékok átadására. Ezek a luxusállatok tulajdonságaikkal összefüggő szimbólumukat is megjelenítik a megajándékozott irányába.

6.1. Történelmi áttekintés a protokoll és a diplomácia szabályozásának fejlődéséről

6.1.1. A protokoll történelmi fejlődése

A protokoll a diplomáciai kapcsolattartásban folyamatosan fejlődött az emberiséggel, a különböző civilizációk között folytatott kapcsolatok fejlődésével együtt. Általánosan elfogadott tény az ókori nemzetek közötti nemzetközi kapcsolatokról szóló tanulmányokban, hogy hagyományokon alapuló protokollt követtek a gyakorlatban, amelyek a diplomáciai üzenetváltásra kiküldöttek által vezetett tárgyalások eredményeként jöttek létre, szabályokat, elveket és normákat összesítve a következő tárgyalások számára. A különböző civilizációk sokféle adalékkal járultak a normákhoz¹¹⁸:

- Az Egyiptom és Babilon között fennálló diplomáciai kapcsolatok, amelyek i. e. 1450-ben kezdődtek, kiemelt pontokat tartalmaztak a jegyzőkönyv és az etikett normáinak alkalmazásáról, amelyek vonatkoztak mind a *diplomáciai mentességekre*, mind a fogadásokra és szertartásokra.

118 United Arab Emirates (s.d): Protocol Department – Dubai: Protocol History, <https://www.protocol.dubai.ae/About/Protocol-History>

- Az Amarna-táblák, amelyeket 1887-ben fedeztek fel Egyiptomban, az ősi nemzetközi rendszer legkorábbi ismert feljegyzései. A diplomáciai leveleket ékírással írták akkád nyelven, „az ókori Közel-Kelet diplomáciai nyelvén”. A levelek a fáraók és Szíria-Palesztina, Babilónia, Asszíria, Kánaán, Hatti és Mitanni királyai, valamint más kisebb közel-keleti királyságok közötti diplomáciai kommunikációt rögzítették a Kr. e. 14. század körül. A levelek témája a barátság és a kereskedelem volt. Az Kr. e. 1274-ben lezajlott kadesi csata után a fáraó és a Hettita Birodalom uralkodója békeszerződést írt alá egy kőtáblán, amelynek töredékei a legkorábbi ismert nemzetközi béke-megállapodás bizonyítékának tekinthetők¹¹⁹.
- Indiában és Kínában is érvényesültek – mindenhol a saját történelmi, kulturális jegyeikkel kiegészítve – a diplomáciai kapcsolattartás előírásai és azon belül a protokollra vonatkozó szabályozások. Az Kr. e. 2-3. évezred indiai jogrendszert rögzítő Manu törvényeiben, vagyis a jogban már lefektették az erkölcs, az illem és az államférfiak követendő viselkedési szabályait.
- Görögország ókori városaiban jelentős mértékben elterjedtek a protokollszabványok, amelyek különösen a nagykövetek mentelmi jogával és ügyeik intézésének vezetőivel kapcsolatosak voltak. A Kr. e. hatodik században a görög városállamok kölcsönös kereskedelmi függése és politikai összetettsége fokozódott. Ez a kapcsolat diplomáciai szempontból létfontosságú volt. A modern diplomáciával ellentétben az ókori görögök diplomáciaprotokolljának fő jellemzője a nyilvános tárgyalás volt. Ünnepléses nyilvános eskütelletel ratifikálták a szerződéseket is.
- A rómaiak átvették a görög városállamok diplomáciai hagyományát. Hivatásos diplomatákat is képeztek, ami egészen más megközelítést jelentett a korábbi görög gyakorlathoz képest. Professzionális diplomaták működtek a Kelet-Római (Bizánci) Birodalomban is, ahol a császársághoz fűződő kapcsolataik szerint különböző kategóriába sorolták az államokat. Ebben történelmi hagyományok alapján első helyen Perzsia állt, majd az arab kalifák, és csak őket követték a nyugati fejedelemségek. A pogányokkal szemben hármass diplomáciát alkalmaztak: „elősegíteni a rivalizálást a barbárok között, a határ menti törzsek barátságát hízelgással és megvesztegetésekkel biztosítva, és a lehető legtöbb pogányt a keresztény hitre téríteni”. Felismerték, hogy az erő önmagában nem tudja távol tartani a „barbárokat”. Az ilyen ravasz gyakorlat még mindig nyilvánvaló a modern diplomáciában a külföldi segélyek, kereskedelem és kölcsönök formájában. VII. Konstantin Ceremóniakönyve 912-ben íródott, ebben mindenre kiterjedő leírást adtak a császári udvar szertartásrendjéről a felkeléstől a lefekvésig, beleértve a fürdés, lovaglás, étkezés, kinevezés, követszolgálat stb. eseményeket.

119 Ruey T. D. (2017): The history of Diplomacy, Diplomatic World Institute, <https://www.diplomatic-world-institute.com/en/history/>

- A régi olasz diplomácia Velence-központú volt. Velence városállam a középkori Európa kereskedelmi központja volt, és bár diplomáciáját a különleges megbízottak jellemezték, átvette a bizánci diplomáciai hagyományt. A pápai egyházi állam mindig is kiemelt diplomáciai szerepet játszott nagyon erős protokollal.
- Bizánccal és az olasz városállamokkal párhuzamosan a 11–13. századi Európa történetében a római katolikus egyház és a korra jellemző lovagi kultúra volt nagy hatással a protokollra. A Vatikán által meghatározott egyházi szertartásrend határozta meg a világi élet rendjét. Itt rögzítették írásban először azt az elvet, miszerint a nagyobb fejedelem követe előzze meg a kisebbikét. A lovagi kultúra az udvariasság, a mértéktartás, a nők tisztelete, a párbajkódex területeire hozott be új gyakorlatot és viselkedési, protokoll normákat.
- A 15. században a klasszikus etikett fénykora Burgundiában véglegesül. Az erősödő hatalmakban, mint a spanyol, az osztrák és a francia udvarokban teret nyert az udvari etikett, amely az uralkodó és környezete dicsőítésével, annak a közép és alsóbb rétegektől való elkülönülésének hangsúlyozásával is segíteni kívánta sérthetlenségét.
- A 16. században lefektetik a modern nemzetközi jog alapjait. Ebben megerősítik, hogy azt, aki állami megbízást lát el, a fogadó államban bűncselekmény vádjával nem lehet vádolni (mentelmi jog), persona non gratának lehet nyilvánítani, és ki lehet utasítani.
- A franciák a 17–18. században átvették az olasz diplomáciai hagyományt, de a kidolgozott szertartások, a titkos tárgyalások és a diplomácia fokozatos professzionalizálódása a diplomáciai rendszer francia változatát testesítette meg. A franciák bevezették a titoktartást az információgyűjtéssel, a diplomáciai testület munkájával kapcsolatban, amely a titkos tárgyalások protokolljára is kihatott.
- A napóleoni háborúk megerősítették, hogy a korábbi ceremóniákhoz se pénz, se idő nincs, ezért egyszerűsödés és új egységes szabályozás indult el az 1815. évi szerződéshez kapcsolódóan, majd az 1961. és 1963. évi Bécsi Egyezmények nyújtják a jelenlegi szabályozás alapját.
- A diplomáciai és a társadalmi kapcsolatok javítása érdekében a protokoll a közelmúltban az egyszerűséget és gyakorlatiasságot vette át, lazítva a régi, merev és túlfeszített szokásokon, miközben továbbra is megtartja az alapvető szabályokat és az udvariasságot. Ezek a gyakorlatias protokollszabványok már nem korlátozódnak a diplomatákra, hanem az kisugárzik az üzleti és a normál élet területeire is.

6.1.2. Az egységes szabályozás kialakulása

Számunkra, helyzetünkben adódóan, Európa történelme a legismertebb, így innen ismerjük, hogy az európai hatalmak mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a protokollszabályoknak, és energiát fordítottak a szabványok kidolgozására, fejlesztésére. A napóleoni háborúkat követően, 1815-ben megalkotott, a diplomáciai kapcsolatokról

szóló bécsi egyezmény és az 1818-ban megszületett Aacheni Jegyzőkönyv gyakorlatilag már tartalmazta a területre vonatkozó összes szabályt. Az 1961-es Bécsi Egyezmény megerősítette az 1815-ös első bécsi egyezményben foglaltakat. 1963-ban létrehozták a Bécsi Konzuli Egyezményt a konzuli képviselők országok közötti cseréjének megszervezésére, valamint a kötelezettségekre, jogokra, elsőbbségekre, kiváltságokra és a konzuli küldöttek mentességére. A Bécsi Egyezmények (1961-1963) jelentős elmozdulást jelentettek a diplomáciai és konzuli szektor munkájában, különösen az országok közötti kapcsolatok szervezése tekintetében. Az egyezmények világos alapelveket határoztak meg ezekre a kapcsolatokra, így meghaladták az 1815. évi bécsi egyezményben korábban megfogalmazottakat. Meghatározták a politikai küldöttek és diplomáciai képviselők rangját és státuszát. A diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi Bécsi Egyezmény biztosítja a lehetőségét, hogy a diplomáciai képviselők a legjobb teljesítményt nyújtsák országaik képviselőiként.

6.1.3. A nyelv a diplomáciai protokollban

A protokoll történelmi ívének áttekintése során ki kell térni a kommunikációt közvetítő nyelv szerepére és változására. Mint a történelmi áttekintésben láthattuk, az ókori Közel-Kelet diplomáciai nyelve az akkád volt. Nagy Sándor és az érintett birodalom és utódállamai tekintetében a hellenizmus korában a fejlődő görög, majd a rómaiaktól kezdve a latin lett a diplomáciai protokoll nyelve. A Bizánci Birodalom diplomáciai nyelve a görög volt. India és Kína, majd az arab világ is járta a saját útját, de a protokoll segítségével ezen nagy birodalmak is megértették egymást. A középkori Oszmán Birodalom önálló protokollt és nyelvet jelentett, amelynek használata szélesedett a török birodalom terjeszkedésével. A reformáció és a hozzájuk kapcsolódó háborúk a latin nyelv európai hegemóniáját kikezdték, és a kialakult kavalkádban a francia befolyás erősödésével párhuzamosan a francia nyelvhasználat terjedt el általánosan, és a francia lett a külügy és a hozzá tartozó diplomácia egységes nyelve. A francia nyelv protokolláris és szimbolikus jellegére utal, hogy az uralkodóházak (porosz, orosz, osztrák, bajor stb.), országuktól függetlenül, franciául társalogtak, és nem is volt biztos, hogy jártasak voltak országuk nyelvhasználatában. Az angol teljes térhódítása a 20. században kezdődött, és a II. világháborút követően a gyakorlatban beteljesedett, de a francia az európai diplomáciában továbbra is jelen van. A diplomáciai konfliktuskezelésben, a közös nyelv és hangnem megtalálásában nem csak az általánosan használt nyelveknek van szerepük. Az alábbi példa a magyar nyelv közvetítő szerepét mutatja be egy történelmi szituációban.

Magyarok a nagyvilágban

Esetleg meglepő, de a magyar nyelv is sokszor játszott fontos szerepet a diplomáciában. Csak egy kiragadott példa: Szentmártonyi Ignác, jezsuita földrajztudós, térképész és csillagász 1749-ben V. János, portugál király által kapott megbízást – mint portugál királyi csillagász és tanácsos – Brazíliában a spanyolok és portugálok között per alatt álló határok felmérésére. Peru, Bolívia, az Amazonas térképezése során spanyolokba ütköztek, akikkel a találkozás heves, már-már fegyveres konfliktusba torkollott. Ebben a válsághelyzetben Ignác magyarul átkiáltott a másik hajón levő jezsuita papnak, akiről kiderült, hogy szintén magyar volt. Magyarul tárgyalásba kezdtek és megegyeztek! A határok ma is ott állnak békében, ahol ők kijelölték azokat.

6.2. A diplomáciai protokoll tervezése, szervezése és végrehajtása

Az egyes államok külpolitikai stratégiáját az államok vezetői közvetítik. A külpolitikához kapcsolódó diplomáciai protokoll szervezését általában és elsősorban az ország külügyminisztériuma (Ministry of Foreign Affairs, MFA) irányítja és koordinálja az adott ország képviselőit ellátó vezető intézmények összességére vonatkozóan is (elnöki hivatal, kancellári hivatal, kormányfői hivatal, parlament, bírósági hivatal stb.). Az állami kapcsolattartáshoz tartozó protokolleseményeket a külügy illetékes területe hangolja össze és készíti elő szoros együttműködésben az érintett intézményekkel, valamint az adott országba akkreditált és az esemény függvényében érintett nagykövetségekkel, illetve a saját külföldre akkreditált diplomáciai képviselőivel együtt. Az általános diplomáciai protokollban ki lehet emelni az állami protokollt, amely elsősorban az államfő és más közjogi méltóságok protokolláris ügyeivel és így elsősorban a kiutazásokkal foglalkozik. A diplomáciai protokoll ezen kiemelés esetén elsősorban a külföldről az adott országba akkreditált nagyköveteit és az általuk közvetített ügyek programjairól gondoskodik.

A történelem színpadán gyakran úgy tűnik, hogy az nagy gesztusokból és drámai fordulatokból áll. De minden egyes aláírt békeszerződéshez valaki előkészítette a színpadot, és rejtett befolyását felhasználva hatást gyakorol az eredményre. Az USA elnökének protokollfőnöke például nyilván nem csak tanúja a történelemnek, hanem elősegíti a folyamatok zökkenőmentes lebonyolítását. A terem rendezésének megszervezésétől kezdve a résztvevőkre gyakorolt kívánt hatás eléréséig, egészen addig, hogy tudja azt is, milyen kulturális gesztusok érdemelnek bizalmat. A színpad mögötti előkészületek megalapozták a világ államfői közötti sikeres diplomáciát, és a játéktér kialakítása is hozzájárul a

csapat sikeréhez. A protokollban a részletekben és árnyalatokban rejlik az erő¹²⁰ – a mikro-mozdulatokban, amelyek hatással vannak a makro-változásokra. Ha egy megbeszélés látszólag apró szempontjai hiányoznak vagy elromlanak – egy elrontott üdvözlés vagy akár egy rosszul megválasztott menü –, az megváltoztatja az érzelmeket és a beszélgetés hangulatát, és inkább akadályokat gördít ahelyett, hogy megnyitná az utat előre. Bizonyos esetekben a mulasztás az egész vállalkozást veszélybe sodorhatja.

6.2.1. A diplomáciai protokollhoz tartozó szertartásrendek

A 1961-es Bécsi Diplomáciai Szerződés (BDSZ) a diplomáciai ceremóniákhoz is útmutatást ad. Ezek egységes lebonyolítása érdekében a legtöbb állam helyi szertartásrendet ad ki, amely a legfontosabb diplomáciai események szertartásrendjét szabályozza, így ezek általában kiterjednek:

- a nagykövet megbízólevelének átadására, búcsúztatására;
- a nemzetközi szerződések, közös nyilatkozatok aláírására;
- a diplomáciai testület (DT) hivatalos eseményeken való részvételére;
- az államfő által tartott fogadásokra (Cercle¹²¹) és a DT-k újévi fogadására az államfőnél;
- a kitüntetések átadására.

A szertartásrend elkészítésénél figyelembe kell venni az alkalom jellegét, elő kell írni az eseményen viselendő öltözéket és a kitüntetések viselését. Amennyiben az esemény katonai tiszteletadással jár együtt, a szertartásrend katonai és diplomáciai mozzanatait is össze kell hangolni.

6.2.2. A sikeres protokoll-tisztviselő jellemzői

A protokoll betartása és alkalmazása egyrészt a diplomaták feladata tevékenységük ellátása során, másrészt annak érvényesítéséhez, alkalmazásának előkészítéséhez és feltételeinek biztosításához protokollspecialista tisztviselőket alkalmaznak, akiknek nemcsak a protokollszabályok tudásával, hanem megfelelő végzettséggel, erős személyiséggel, szellemi jelenléttel és minden, az országgal kapcsolatos kérdésben (pl. történelem) felkészült ismeretekkel kell rendelkezniük¹²². Ezekon túl még az alábbi jellemzők is fontosak személyére vonatkozóan.

120 Marshall C. P. (2020): Protocol: The Power of Diplomacy and How to Make It Work for You; Hopper Collins Publishers, June 23 2020. <https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/protocol-power-diplomacy-and-how-make-it-work-you>

121 A „Cercle” a fogadás különleges formája, amelyet államfők tartanak. Előfordul, hogy az államfő egy másik ország államfőjét fogadja és az ő társaságában együtt tart Cercle-t a Diplomáciai Testület tagjai és más fontos személyiségek részére.

122 Súlyukat mutatja, hogy nemzetközi szervezetük is van: Protocol & Diplomacy International, Protocol Officers Association (2023): Building bridges of peace, goodwill, and cooperation across the globe, <https://www.protocolinternational.org/>

- Megjelenése kellemes és barátságos legyen.
- Reprezentatívnak és ápoltnak kell lennie, mivel ez befolyásolja mások első benyomását.
- Udvarias magatartás és modor a másokkal való kapcsolattartás során; megfelelő bókákat használva a túlzások elkerülése mellett.
- Idegen nyelv/ek tudása (vagy legalább angol nyelv), elsajátítása.
- Legyen érzéke a tudás és az oktatás bővítéséhez.
- Csapatszellem.
- Folyamatos nyomonkövetési képesség.
- Képes felkészülni és előre megtervezni a különböző alkalmakat.
- Kiemelt figyelem a VIP-listák frissítésére, beleértve a minisztereket, nagyköveteket és köztisztviselőket.
- Képesség a gyakorlati munkában az adminisztratív és beosztási rangok és hierarchiák betartására és érvényesítésére.

6.3. Protokoll a diplomáciai kapcsolatok felvételében, a nagykövetek fogadása, búcsúztatása

A bécsi szerződés a diplomáciai kapcsolatokról – amelyet Magyarországon az 1965. évi 22. törvényerejű rendelettel hirdettek ki (BDSZ) – 2. cikke kimondja, hogy „az államok között diplomáciai kapcsolatok felvétele és állandó diplomáciai képviseltek létesítése kölcsönös megegyezéssel történik”. Az egyeztetés a kölcsönösségre irányul, területei alapján általában kiterjed és tartalmazza az alábbi szempontokat.

- A kapcsolatlétesítés feltétele a kölcsönös elismerés.
- A kapcsolatlétesítés az államok közötti megállapodás alapján történik.
- A diplomáciai képviselővezető személyének kiválasztása és megbízása akkreditációval történik, ez lehet közös akkreditálás, esetleg többes akkreditálás is.
- A megbízatás feltétele az agrément, az előzetes jóváhagyás megérkezése.
- A megbízatás kezdetét a megbízólevél átadása jelenti.
- A mentességek, kiváltságok egyértelműsítése, a *persona non grata* kategória tisztázása.
- A diplomáciai kapcsolatok megszűnésének módját tartalmazza.
- A diplomáciai kapcsolatok felfüggesztésének kritériumait tisztázza.

Az államok kölcsönös elismerése a jogi hatály kinyilvánítása mellett önmagában is protokolláris esemény, amely – tartalmára tekintettel – előkészítő előzetes együttműködés nélkül nem lenne lehetséges, tehát a diplomáciai együttműködés kezdete a formalizált együttműködést megelőzi. A megállapodáshoz, majd az azt követő együttműködés részleteihez kapcsolódva a BDSZ 4. cikke egyrészt útmutatást ad arra vonatkozóan, hogy

a küldő állam a fogadó államban levő képviselete vezetőjének csak azt a személyt akkreditálhatja, akinek a fogadó fél előzetesen már megadta az agrément nyilatkozatot, másrészt azt is tartalmazza, hogy a fogadó állam nem köteles a küldő állammal az agrément megtagadásának indokát közölni.

A diplomáciai protokoll írásos eszközeinek része, amikor a küldő állam újonnan kiküldött misszióvezetője működéséhez előzetes hozzájárulást, agrément-t kér a fogadó államtól. A képviselet vezetőjének és a képviselet diplomáciai személyzetének mandátumára és az ezzel összefüggő protokollra vonatkozóan a BDSZ 13., 16. és 17. cikkelyei adnak iránymutatást. Az előzők alapján, amíg az agrément meg nem érkezik, a misszióvezető jelölését mindkét fél bizalmasan kezeli. Az agrément megadásával a fogadó állam kormánya biztosítja a küldő állam kormányát, hogy a diplomáciai képviselőjét „persona grata”-nak tekinti, vagyis hogy személye ellen nem emel kifogást, valamint hogy a kijelölt misszióvezető a fogadóállam jogszabályi feltételeinek teljes körűen megfelel. Az agrément hivatalos megérkezése alapján készül a küldő állam államfője által a kiküldött nagykövet és a követ részére kiállított, aláírt és pecséttel ellátott megbízólevél (lettre de créance). A nagykövet első, bemutatkozó látogatása alkalmával adja át megbízólevelének másolatát a fogadó állam külügyminiszterének. A hivatalba helyezés az előd távozásától és a megbízólevelnek az államfő részére történő átadásától hatályos. Ez történhet egy rendezvény vagy fogadás keretében is.

A nagykövet megbízólevelének átadása Magyarország esetében

Magyarországon akkreditált nagykövetek érkezéséhez és távozásához kapcsolódó teendők egy részét a KKM kijelölt főosztálya/osztálya bonyolítja. A küldő fél nagykövetsége ezt a főosztályt/osztályt értesíti az új kijelölt nagykövet személyéről, illetve, ha a nagykövet elhagyja állomáshelyét.

A KKM írásban értesíti a Köztársasági Elnöki Hivatal Külügyi Főosztályát a korábbi nagykövet távozásáról vagy a kijelölt nagykövet érkezéséről. A távozó nagykövetet a köztársasági elnök rövid búcsúlátogatáson fogadja. Magyarországon a nagykövetek egyenként adják át megbízólevelüket a Sándor Palotában. A gyakorlat szerint egy napon több megbízólevelet is átvesz a köztársasági elnök. Az előkészítés során emiatt általában 4-5 nagykövetváltás bejelentése után van időpont-egyeztetés a Köztársasági Elnöki Hivatallal a megbízólevelek átadása tárgyában. A kijelölt nagykövet hivatali feladatkörében csak akkor léphet a fogadó állam területére, ha elődje már elhagyta azt.

Ha egy nap több megbízólevél-átadásra kerül sor, az első megbízólevelet azon ország nagykövete adja át, melynek távozó nagykövete legkorábban adta át saját megbízólevelét. A további megbízólevelek átadásának sorrendjét is ez a kronológiai sorrend határozza meg. Magyarországon nincs előírás a nagykövet számára ünnepélyes viseletben (zsakett) való megjelenésre. A kijelölt nagykövet legtöbbször sötét öltönyben érkezik, de gyakori – főképp afrikai és ázsiai országokból érkező nagykövetek esetében – a nemzeti viseletben való megjelenés is.

A diplomáciai képviselők protokolláris, hivatalos és társadalmi érintkezései között a személyes bemutatkozás az első lépések közé tartozik, amely a megbízólevél átadása előtt a külügyminisztériumban, majd a megbízólevél átadása után az állami és kormányzati vezetők irányában történik. Beosztott diplomaták esetében is nagyon fontos a bemutatkozás és a meglévő, „örökölt kapcsolatok” felkeresése, kölcsönös megismerése. Inkább a beosztott diplomatákra kiterjedően valósul meg a személytelen bemutatkozás, amelynek az eszköze írásos tájékoztatás (pl.: szóbeli jegyzék, személyes levél stb.). Az alábbi boxban a nagykövetek fogadásának hazai példáját mutatjuk be¹²³.

6.4. A diplomáciai aktivitás és a kapcsolódó protokoll

Az országok külpolitikai aktivitási indexét a diplomáciatörténeti fejezetben ismertettük. Ez az intenzitás egyebek mellett megmutatja, hány másik állammal tartanak fenn állandó kapcsolatot¹²⁴. A nagykövetségek útján fennálló kapcsolatok külpolitikai aktivitása lehet bilaterális vagy multilaterális, amely események a hozzájuk tartozó protokoll biztosítását is szükségessé teszik. A protokollfeladatok szempontjából kiemelt feladatot jelentenek a magas rangú közjogi méltóságok diplomáciai munkájához kapcsolódó protokollok előkészítései, de nem csak ezeken, hanem a diplomáciai munka egészében érvényesül a protokoll, ezért azok megszervezésekor számos részletet kell figyelembe venni.

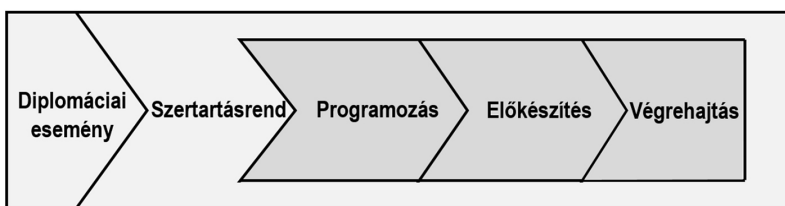
Vezetni kell az eseménynaptárt, amelynek naprakészségét biztosítani kell. A tárgyalás fejezetben az események előkészítésének hangsúlyozásához kapcsolódóan már felhívtuk a figyelmet a feltételek biztosítására, amely fontos eleme a sikeres rendezésnek. A protokollmunka fontos eleme a kapcsolattartás az érintettekkel, amely irányul

- a képviselt területre (államfő, kormányfő, minisztériumok és kabinetjeik stb.),
- az érintett kapcsolódó intézményekre (pl. parlament),
- a tudományos és a közélet aktuális témához kapcsolódó képviselőire (akadémia, egyetemek, tudományos intézetek),
- az eseményt biztosító egészségügyi és rendőri szervekre,
- a saját és a külföldi nagykövetségekre,
- a sajtó képviselőire,
- a külső szolgáltatókra (szállodák, éttermek, tolmácsok stb.).

123 Hossó N., Elbert G. (2014): *ETIKETT – PROTOKOLL*, Budapest-Pécs. <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejleszes/etikett-protokoll#tartalom>

124 Az EU különleges helyzetben van, mind a diplomáciai, mind a kapcsolódó protokoll tekintetében., hiszen az EU mellett az egyes tagállamok is önálló diplomáciát folytatnak. Az EU-ról szóló Lisszaboni Szerződés 13. cikke szerint az Unió intézményei: az Európai Parlament, az Európai Tanács, a Tanács, az Európai Bizottság (a továbbiakban: a Bizottság), az Európai Unió Bírósága, az Európai Központi Bank, a Számvevőszék.

Össze kell állítani és egyeztetni kell az érintettekkel a részletes programot. A program természetesen az adott esemény szertartásrendjét is felöleli, de az a kapcsolódó nyitó, kísérő és záró eseményekkel együtt átfogóan kezeli a protokolláris eseményt. A program lényeges lépése az érkezés, a reptéri és/vagy helyszíni fogadás, majd a távozás és búcsúztatás. A programban a négyszemközti/plenáris tárgyalás/ok, sajtótájékoztató, fotózás feltételei mellett biztosítani kell az elhelyezés (a látogatás, tanácskozás helyszíne, de a szállás is ide tartozik), az ellátás, a kiegészítő, kísérő események (kulturális program, kísérő személy programja – feleség/férj program) protokolláris szempontoknak megfelelő ellátását. Össze kell állítani a résztvevők listáját, és meg kell határozni, melyik eseményen ki vesz részt. Biztosítani kell a szükséges regisztrációs, beléptetési, egészségügyi, biztonsági és védelmi intézkedéseket. Nagy teret kell szentelni a sajtó munkájának támogatására az eseményhez kapcsolódó tudósításaikban. A tervező és szervező munkához ma már részletes checklisteket használnak, hogy valamely részlet ki ne maradjon.

13. ábra | A diplomáciai esemény, a szerartásrend és a programozás összefüggései
 Forrás: Saját szerkesztés

6.4.1. A rangsorolás szerepe

A rangsorolás a protokoll egyik legmeghatározóbb tényezője, azaz egy ország méltóságainak, vezető tisztségviselőinek és diplomatáinak meghatározott sorrendje, amely kijelöli az egymás közötti *rangelsőségüket* és helyüket nemzetközi rendezvényeken és diplomáciai szertartásokon. Tehát a rangsorolás olyan rendezési elv és az annak megfelelő gyakorlat, amely a szereplők egymás közti viszonyát teszi egyértelművé. A rangsor készítésekor alapvetően a „hármasszabály” a mérvadó, vagyis a *rang, nem, kor* alapján történő rangsorolás. A rangsorkülönbséget a BDSZ 14. cikke rögzíti. Ez kimondja, hogy a képviselvek vezetői három osztályba tartoznak: a) államfőhöz akkreditált nagykövetek; b) államfőhöz akkreditált követek; c) külügyminiszterhez akkreditált ügyvivők. Rögzíti, hogy az osztályba sorolásuk alapján nem tehető megkülönböztetés közöttük – kivéve a rangsorkülönbséget és a szertartásbeli kérdéseket.

A protokoll nemcsak a magasabb-alacsonyabb rang között tesz különbséget, hanem az azonos rangúak között is, ahol az *ancienitást*, a *rangidősséget* veszik alapul. (Több nagykövet esetében például a magasabb rangú az, aki régebben adta át megbízólevelét az adott országban, vagy két államfő közül az az első, akit hamarabb iktattak be vagy

lépett trónra). A doyen a diplomáciai testület legidősebb vagy rangidős tagja, s ennél fogva tiszteletbeli előljárója. A rangsorolási alapelvek a következők:

- az azonos funkciót régebben betöltő személy rangsorol előbb (BDSZ 16. cikk),
- a polgári személy – azonos rang vagy beosztás esetén előzi a katonai személyt,
- a külföldiek irányába előzékenységet kell mutatni, tehát rangegyezőség esetén övék az elsőbbség,
- nemzetközi eseményeken a külügyminiszter előz más kormánytagot.

A rangsorolás a diplomáciai kezdetek óta olyan előjog, amely alapján egyik hivatalos személyiség, testület megelőzi a másikat. Alapvető szabály, hogy egy eseményen a magasabb rangú áll vagy halad a sorban előbb vagy ül feljebb, a kiemelt főhelyen. A rangsorolás szerepet játszik az álló (fogadás, „cercle”, repülőtéren, pályaudvari fogadtatás, megjelenés dísztribünön, szerződés ünnepélyes aláírása stb.) és ültetett rendezvények (ebéd, vacsora, tárgyalások, díszünnepségek, színházi előadás stb.) protokolljában is. A belföldi és külföldi személyek külön, de vegyesen is rangsorolhatók. Ilyenkor a két rangsor egybeolvastatódik, figyelembe véve, hogy a külföldi személyé az elsőbbség. A külföldi delegáció rangsorát az adott nagykövetségnek kell megadnia. Külföldön a küldő ország képviselője által szervezett rendezvényeken a rangsoroláshoz a fogadó ország protokolllistáját kell használni. A házastársak a rangsorolás szempontjából férjük vagy feleségük rangját követik, ha csak nincs külön hivatali tisztségük, illetve nem kiemelt személyiségek (művészek, kitüntetettek). A rendezés szempontjából saját háznak minősül a rendezvény helyszíne, ha a vendéglátó saját tulajdonú (akár külföldön is) vagy saját bérletű helyszínen szervezi azt, és idegen háznak minősül, ha a vendéglátó külföldi tulajdonában vagy bérletében kerül sor a rendezvényre. A rangsorolás tekintetében az 1961. Bécsi Diplomáciai Szerződés megerősítette az 1815-ben lefektetett korábbi alapelveket. A misszióvezetők egymás közti sorrendje tekintetében – mint jeleztük – a megbízólevél átadásának időpontja (nap/óra) a meghatározó. Az egyéni rangsorolás rendje a következő:

- apostoli nuncius (BDSZ 16. cikk);
- rendkívüli és meghatalmazott nagykövetek, nunciusok, főbiztosok;
- az államfők mellé akkreditált rendkívüli követek és meghatalmazott miniszterek és az internuncius (tehát a nagykövetek, bár osztályvezetői besorolásúak, a diplomáciai rendezvényeken előrébb rangsorolnak, mint a miniszterek);
- a külügyminiszter mellé akkreditált állandó ügyvivők;
- a nagykövetségek ideiglenes ügyvivői hivatalba lépésük dátuma szerint;
- a nemzetközi szervezetek képviselővezetői;
- tiszteletbeli konzulok, érdekképviseleti hivatalvezetők;
- nagykövetségi tanácsosok/titkárok/attasék.

Az egyéni rangsor jelentősége a gyakorlatban leginkább abban nyilvánul meg, hogy a protokoll szerint a legmagasabb rangú személy utolsóként érkezik, és elsőként távozik egy rendezvényről. A rendezvény akkor kezdődhet el, ha a legmagasabb rangú személy is megérkezett. A beszédek elhangzásakor a legmagasabb rangú személy szól utoljára. Rendezvényen rangot vagy protokolláris helyet helyettesítés esetén általában nem lehet átadni (államfő képviselőjével tehetünk kivételt, ill. a miniszterelnököt helyettesítő kormánytag és a házelnököt helyettesítő országgyűlési alelnök kerülhet saját rangjánál eggyel feljebb). A protokollnak mindig is a részét képezte egy adott eseményen az összes jelenlévő hierarchikus helyzetének elismerése¹²⁵.

A hatalom ereje a protokollra

Attila hun király protokollja Leo pápa fogadásán még Raffaello ábrázolásában is érvényesül. Attila a 451-es catalaunumi csata után, ereje teljében 452-ben Itália ellen vonult. Ostrommal bevette az addig még soha el nem foglalt Aquileiát. A fővárosból, Ravennából elűzte III. Valentinianus nyugatrómai császárt. Róma város követségét vezető I. Leo pápa – akinek Attilával való találkozását és szerepét a legendák később felnagyították – Róma elpusztításának elkerülését kérte Attilától, amely tényszerűen el is maradt. A történészek álláspontja megoszlik az okok magyarázatáról, de okkal feltételezhető, hogy a béke ára Attila igényeit kielégítette. Az esetet Raffaello is megörökítette. A festmény azt az eseményt mutatja be, amikor Attila fogadja Leót. A festmény hűen tükrözi, kinek a protokollját követték az eseményen, és ez megmutatja az erőviszonyokat is. Bár Raffaello festményén az egyház szentjei kivont karddal támogatják Leo küldetését, de a találkozás ceremóniáját még Raffaello sem tudta megváltoztatni. A lovas hun nemzet királya Attila, a saját protokollját követve ugyanis lóháton fogadta Leót. A pápa életében nemigen ült lovon, hogy mégis méltó legyen a tárgyalásra, kénytelen volt a fogadásra lóháton érkezni. A fogadás után a tárgyalás már természetesen Attila protokollja szerint sem lóháton folyt.

A nemzetközi szervezetekre is vonatkozik rangsorolás. Az egyéni rangsoroláshoz hasonlóan ez is nagyon kényes feladat, hiszen ebben meghatározó lehet a szervezet által betöltött fontos szerep és az alapítás időpontja is. Az általános rangsor:

- A nagy nemzetközi (globális) szervezetek (általános feladatkörrel, az egész világra kiterjedő tevékenységi területtel) – ilyen az ENSZ.
- A regionális politikai és katonai szervezetek (NATO, Európa Tanács, Európai Unió – főbb intézményeinek belső rangsora: Európai Parlament, EU Tanács, EU Bizottság, Európai Bíróság, Európai Számvevőszék).

125 Hossó N., Elbert G. (2014): *ETIKETT – PROTOKOLL*, Budapest-Pécs. <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejlesztes/etikett-protokoll#tartalom>

- A nagy nemzetközi közigazgatási, gazdasági, társadalmi, kulturális jellegű szervezetek (pl. ENSZ szakosított szervezetei: UNESCO, FAO, WHO, IMF, UNICEF stb.).
- Egyéb regionális szervezetek (Afrikai Unió, Délkelet-ázsiai Nemzetek Tanácsa – ASEAN stb.).
- A nem kormányzati szervezetek, nonprofit civil szervezetek (NGO-k, pl.: Greenpeace, WWF, Transparency International, Amnesty International).

A nemzetközi szervezetek képviseleti sorrendjét a szervezet belső szabályzata határozza meg, de az általános sorrend:

- közgyűlés vagy tanács elnöke,
- szervezet állandó vezetője (főtitkár, főigazgató),
- alelnökök és a titkárság tagjai.

6.4.2. A diplomáciai események csoportosítása jellegük szerint

A diplomáciai tevékenység jellege szerint lehet hivatalos vagy társadalmi, illetve formális vagy informális, ezekben az alapelvek mellett érvényesülhetnek más-más kiegészítő protokollszabályok. Az adott rendezvényt a protokollt szervezőre vonatkozó alapszabályként értelmezve mindig tekintsük magunkénak függetlenül attól, hogy az itthon vagy külföldön van, és az összes érintettet féllal előzetesen egyeztessük, fektessük le a rendezvény forgatókönyvét a protokoll részleteivel együtt.

A diplomáciai események csoportosítása jellegük szerint	
Formális	Informális
<p>Hivatalos – formális:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Magas szintű delegációk fogadása ▪ Megbízólevél átadása ▪ Kítüntetés ▪ Emlékműavatás ▪ Koszorúzás ▪ Beiktatás-eskütétel 	<p>Hivatalos – informális:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Értekezletek ▪ Látogatások ▪ Tárgyalások ▪ Konferenciák ▪ Munkaebédek
<p>Társadalmi – formális:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Díszétkezések ▪ Magas szintű fogadás ▪ Gálaműsor ▪ Ünneplés megnyitó 	<p>Társadalmi – informális:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Fogadások ▪ Koktélok ▪ Bálók ▪ Ebédek ▪ Vacsorák ▪ Szabadidős tevékenység

14. ábra | A diplomáciai események lehetséges csoportosítása

Forrás: Saját szerkesztés

A protokoll szerint megkülönböztethetünk álló és ültetett részvétellel rendezett diplomáciai eseményt, amelyek típusait a 15. ábra mutatja.

Álló és ültetett diplomáciai rendezvények	
<p>Álló alkalmak:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Fogadások, koktélparkik ▪ Garden-party ▪ Egy pohár pezsgő ▪ Buffet-dinner („ültetett állófogadás”) 	<p>Ültetett alkalmak:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Villásreggeli, ebédek, vacsorák ▪ Munkareggeli, munkaebéd ▪ Díszebéd, díszvacsora ▪ Buffet-dinner („ültetett állófogadás”) ▪ Teadélután ▪ Pohárköszöntő

15. ábra | A diplomáciai rendezvények lehetséges tipológiája

Forrás: Saját szerkesztés

6.4.3. Az állófogadás protokolljának alapjai

A fogadóterem bejáratánál az érkező vendéget (külképviselő esetében) a misszióvezető és házastársa üdvözlí (a fogadósorba beállhat például az első beosztott, kereskedelmi és/vagy kulturális intézet vezetője, katonai attasé) – hosszas beszélgetésre itt nincs mód.

- A fogadás időpontja: késő délután, kora este.
- A vendég számára nem előírás a pontos érkezés (ellentétben az ültetett eseményekkel), de (!) 15-20 percig illik jelen lenni.
- A fővendég érkezése után, illetve bizonyos idő elteltével a bejáratnál a misszióvezetőt felválthatja az első beosztott.
- A vendéglátó rövid beszédet mond az esemény alkalmából (himnuszok is elhangozhatnak).
- Állva is fogyasztható ételeket szokás felszolgálni – inkább apró falatokat, kézzel, vilálával fogyasztható, pálcikára szúrt ételeket érdemes kínálni.
- Távozáskor illik elköszönni.

6.4.4. Az ültetett rendezvények protokolljának alapjai

Az ültetett rendezvények előkészítése során gondoskodni kell:

- A meghívóról – ma már ez sok esetben elektronikus formában készül.
- Előtérben *ültetőtablót/táblát* kell kihelyezni a vendégek tájékoztatására.
- A vendégek helyét az asztalon ültetőkártya jelzi.
- Az asztalra menükártya is kerül mindenki számára.

Az ültetésnél a legalapvetőbb rendezőelv, hogy a legmagasabb rangú személy foglalja el a díshelyet, és a csökkenő rangok egyenesen távolodnak ettől a helytől¹²⁶.

126 Zsigmond E. (2017): Diplomáciai protokoll, <http://hdl.handle.net/20.500.12944/100085>

Általános protokollevek az ültetett rendezvény szertartásrendjének kialakítása során:

- A bejáratnál a vendégeket a házigazda fogadja.
- Ebéd, vacsora esetén először aperitifet szolgálnak fel, ez történhet még állva, az előtérben.
- A házigazda/háziasszony invitálja a vendégeket az asztalhoz.
- Formális étkezéseknél sor kerülhet pohárköszöntők elmondására is (először a vendéglátó, majd a fő vendég beszél).
- Magas szintű díszétkezéseknél a pohárköszöntőt mondók anyanyelvükön szólalnak meg, ilyenkor a pohárköszöntő írott változata elegánsan kinyomtatva a menüvel együtt az asztalon helyezhető el.
- Szintén magasabb szintű vendéglátás alkalmával az étkezés hangulatát zene is emelheti, de ez nem lehet gépzene (inkább: vonósnégyes, hárfamuzsika, bizonyos esetekben népi együttes).
- Ha a kávé, desszert felszolgálása ugyanannál az asztalnál történik, ahol az étkezés folyt, amennyiben a vendéglátó és a fő vendég azonos rangú, a vendég kezd el búcsúzkodni, amennyiben nagy rangkülönbség van közöttük (államfő–nagykövet), a vendéglátó bonthat asztalt.
- Egyszerűbb forma: a büféebéd/vacsora (részben önkiszolgálással, általában ültetés nélkül).

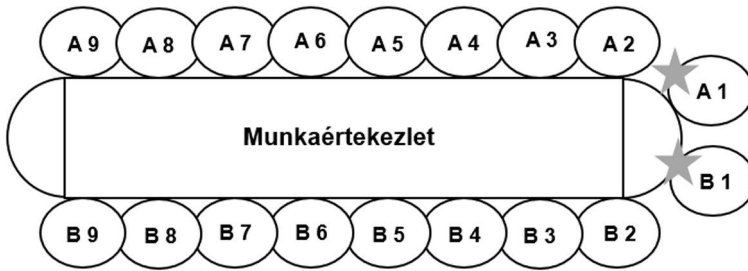
6.4.5. Lehetséges ültetési rendek

Az ültetés kialakításánál a terem adottságainak természetes figyelembevétele mellett is érvényesíteni kell a protokollrangsort. Az esetleges tolmácsnál figyelembe kell venni, hogy a tolmács helye soha nem számít bele a rangsorba (a vendéglátó, ill. a vendég balján helyezkedik el, de étkezéskor ülhet mögötte is). Az ültetésnél a nemzeti sajátosságokat is lehet érvényesíteni. A francia házigazda és háziasszony egymással szemben, az asztal középső részén ülnek, az angolok esetében ők az asztal két végén ülnek. Ismert típusok még az U alakú asztal, a fésű alakú asztal, a kerek asztal. Ebben az esetben a fővendégtől jobbra és balra csökkenő rangban helyezkednek el a meghívottak. Az asztalok és ültetés kialakításakor ügyelni kell arra is, hogy ha lehet, a férfiak és nők felváltva üljenek. Az egymás mellett ülőknek lehetőleg legyen közös nyelve a társalgás elősegítése érdekében. A rendezvény célját szolgálja az ültetés is¹²⁷. Nem az ültetett rendezvényhez kapcsolódik, de fontossága miatt meg kell említeni a gépkocsiban alkalmazandó ültetési rendet. A gépkocsi jobb hátsó ülése a főhely, a bal hátsó a 2. számú hely, jobb oldalt elől a 3. számú hely, illetve ezen a helyen ül a tolmács, ha van.

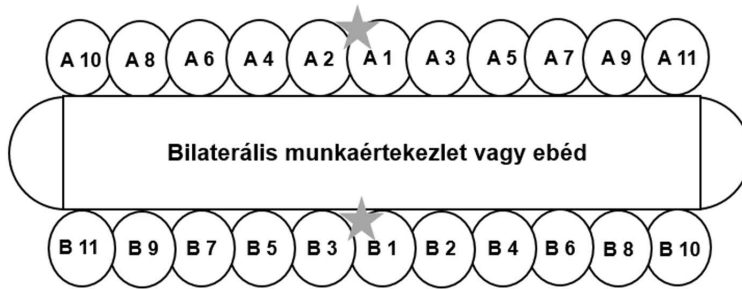
Példák ültetési rendre:

Kétoldalú tárgyalás vagy munkaebéd alkalmával a téglalap alakú asztal lehetséges formális ültetési rendjét mutatják az alábbi ábrák.

127 Bába I. (2021): *Új diplomáciai lexikon I–II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest.

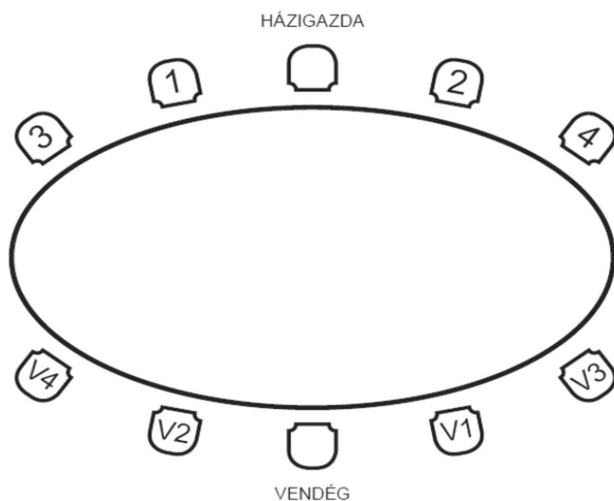

15. ábra | Kétoldalú tárgyalás lehetséges ülésrendje
Forrás: Saját szerkesztés

16. ábra | Kétoldalú munkaértekezlet vagy ebéd lehetséges ülésrendje
Forrás: Saját szerkesztés

Tárgyalás esetén a formális ülésrendet ovális vagy kerek asztal esetében mutatja a következő ábra. Vendéglátás esetére a körasztal ülésrendje az alapelvek érvényesítése mellett alakítható. Az ültetőablót nagyobb, több asztalos rendezvények esetében ajánlatos megtekinteni, míg az ültetőkártya az adott asztal elrendezésében ad iránymutatást.

17. ábra | Formális ülésrend kerek vagy ovális asztalnál
 Forrás: Bába (2022)

Nagyobb rendezvény esetében általában a margaréta elvet érvényesítik az asztalok elhelyezésének kialakításában, ezt szemlélteti a következő elrendezés, de ezt is befolyásolhatja, hogy kötődik-e színpadhoz kötött műsor a vacsorához kapcsolódóan.

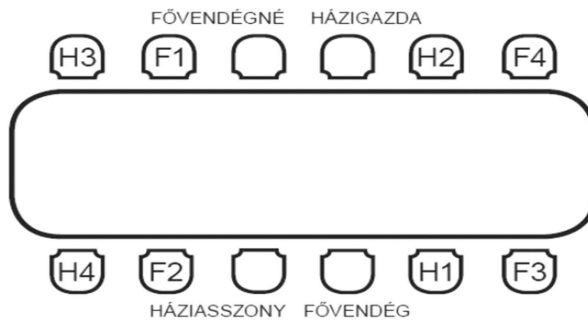
A figyelmes házigazda ültetési rendje

A 2003 márciusában, egy hónappal a csatlakozási szerződés aláírása előtt, szintén Athénban rendezett, mezőgazdasági és vidékfejlesztési EU-támogatási források kifizetéseit intéző Kifizető Ügynökségek Éves Találkozására (Annual Meeting of Paying Agencies), az EU15 tagállam mellett már meghívást kapott a 10 új, csatlakozás előtt álló, tagjelölt ország kapcsolódó intézménye is. Az eseményről, annak protokollt érintő mozzanataiból emelünk ki részleteket.

A rendezvényen a tagjelölt országok intézményei még nem a tárgyalóasztalnál kaptak helyet, hanem elhelyezésük az azt körülvevő körívben elhelyezett asztaloknál volt kialakítva, névre szóló ülésrend szerint. A tagjelölt országok megkapták a lehetőséget a felszólalásra, és ennek szándékát még a konferencia előtt írásban, a részvételi regisztráció mellett jelezni kellett. Mint utóbb kiderült, a tagjelölt országok intézményei közül egyedül a magyar SÁPARD Hivatal elnöke jelezte hozzászólási szándékát. Erre a rendezvény napirendje szerint sor is került. A segédszemélyzet 10 perccel a hozzászólás előtt felszerelte a mikrofont és az előadónak járó frissítőt is elhelyezte. Az előadás lement, udvarias taps, kérdés nem, csak két tagország nagyon rövid udvariassági kommentje hangzott el, majd a konferencia áttért a következő napirendi pont tárgyalására.

A konferencia este díszvacsorával folytatódott. Az elhelyezés körasztaloknál, az ültetőtábla névre szóló útmutatása szerint történt. A magyar SAPARD Hivatal elnöke a VIP-asztalnál kapott helyet. Neki jobbról a német társintézmény vezetője volt elhelyezve, balról az ültetőtábla szerint egy üres hely volt. Ezen a helyen az asztalnál ültetőkártya sem volt, de a hely terített volt. Csúszás után elkezdődött a kulturális program, amely kb. 15 perc után megszakadt, és bejelentették a görög agrárminiszter érkezését, akit a VIP-asztal üresen fenntartott helyére, vagyis a magyar SAPARD Hivatal elnöke mellé vezettek. Ekkor és ebből derült ki, hogy a tagjelölt országokból egyedül felszólaló magyar elnököt, az aktivitásáért cserébe a rendező házigazda főhelye mellé helyezték el az ülésrendben. Ez, a többi tagjelölt országhoz képest, akik közül a magyar elnökön kívül senki sem ült a VIP-asztalnál, a házigazdák fokozott figyelmét mutatta az aktív szereplésért cserébe. Az agrárium mellett a foci és benne az aktív futballt követően Görögországban is nagyon sikeres edzőként is dolgozó és ezért nagy népszerűségnek örvendő Puskás említését követően azonnal kialakult a közös beszélgetés fonala.

Az alábbi, téglalap alakú asztalnál a házigazda és a fő vendég egymással szemben ül, a házigazda jobbján a fő vendég házasársa, a fő vendég balján a házigazda házasársa. A többiek a fő vendég házasársa, illetve a fő vendég jobbján kezdve nemek szerint váltakozva, egyesével váltakozva két oldalon jobbra-balra csökkenő rangsor szerint ülnek az asztalvégek felé haladva.

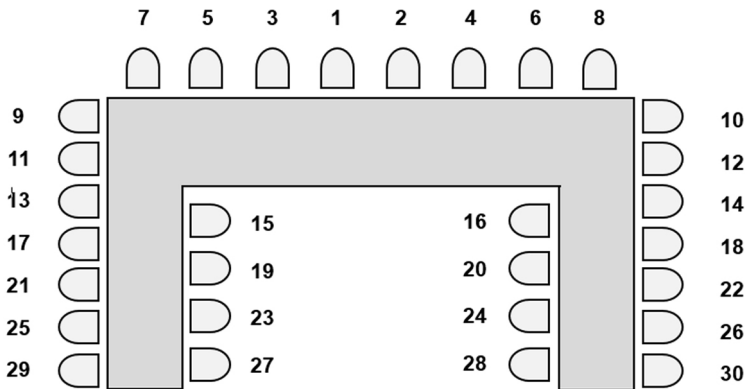
18. ábra | Téglalap alakú asztal ültetési rendje
 Forrás: Bába (2022)

Ha a fő vendég egyedül érkezik, magas rangú vagy idős, az alábbi téglalap alakú asztal rendje szerint a fő vendég és a háziasszony egymással szemben ül, így a házigazda átengedi a helyét a fő vendégnek és az asztal végére ül. Ez az ültetés a vendéglátó részéről nagy figyelmességre vall.

19. ábra | Lehetséges ültetési rend „egyedül” érkező fővendég esetén
Forrás: Bába (2022)

Patkó- vagy U-alakú asztal esetében az ültetési rend lehet az alábbi, amely esetben is érvényesül a nemek szerinti váltás, illetve a fővendégtől csökkenő rangban történő elhelyezése a meghívottaknak:

20. ábra | Patkó vagy U alakú asztal ültetési rendje
Forrás: Saját szerkesztés

Államfő esetében ez a leginkább használt változat. Ebben az esetben érvényesül az az elv, hogy a legmagasabb beosztású személlyel szemben (államfő) senki sem ül.

A „nagy” asztal esete

Az általános szabályok mellett sok tényező együttesen befolyásolja az ültetést. Magát a kialakítást a rendezvénynek helyet adó méretek, de még az egészségügyi figyelmesség, az ahhoz tartozó távolságtartás is befolyásolhatja. A „hírgyártásból” fakadó vakvágányokra és az abból fakadó kockázatokra a kommunikációs fejezetben mutattunk rá. A hírgyártás nemrég történt hazai példája a Putyin–Orbán-találkozón használt, az általánostól nagyobb tárgyalóasztal esete volt. Több „szakértő” következtetéseket vont le annak méretéből a kapcsolatok alakulására. A szemmel láthatóan érvényesülő protokoll tekintetében asztal méretével kapcsolatban valószínű azonban, hogy nem a kapcsolat milyensége, hanem más szempontok játszottak szerepet. Tekintettel a járványos időszakra, akár egészségügyi szempontok is szerepet játszottak ebben.

6.5. A protokoll, az öltözködés és a stílus

A diplomatáknak szigorúan tiszteletben kell tartaniuk az öltözködésre vonatkozó szabályokat. Megkülönböztetjük a hivatali és a ceremoniális öltözetet. Az előírásokat az adott alkalom jellege határozza meg, és a meghívó személy dönti el. Sem a hivatali ügyintézés, sem a ceremoniális megjelenés a diplomaták esetében nem magánügy, hanem elvárt a méltó megjelenés, hiszen a diplomata munkája során szolgálatot lát el.

Ez a külszolgálaton még inkább igaz, hiszen a diplomata munkahelyén kívül is, éjjel-nappal szolgálatban van, képviseli, híret viszi a küldő államnak. A hivatali megjelenés alapvetően nők és férfiak esetében is az, hogy az segítse a kompetencia, a profizmus ki-sugárzását.

A nőknél az egybeszabott ruha – a „business robe” – a hivatali öltözködés klasszikus darabja, de a kosztüm vagy a blúz-szoknya is általános. A nadrágkosztüm korábban az északi országokban, de ma már általánosan elterjedtté vált. Egyenlőek vagyunk, de nem vagyunk egyformák, ez tény, és az ajánlások mellett a diplomáciai protokoll sem ír elő kötelező uniformist.

Férfiak esetében a hivatali megjelenés öltönyt jelent, világos tónusú inggel, nyakken-dővel, a nadrágnál árnyalattal sötétebb zoknival. A nadrág és a zokni hosszát úgy kell alakítani, hogy a lábszár még keresztbe tett lábaknál se látszódjon ki. A cipő pedig legyen bőrcipő. Régi megállapítás, hogy a cipő és annak ápoltsága alapján meg lehet azonnal állapítani, kivel áll szemben az ember! Ez a hölgyekre is érvényes.

Már a tárgyalási fejezetben is említettük a nemzeti viselet lehetőségét. Ennek a pro-tokoll keretében még nagyobb a jelentősége, hiszen a nemzeti viselet része a nemzeti

szimbólumrendszernek. A diplomáciai rendezvény célját szolgálja maga az azt kiszolgáló protokoll is, így a nemzeti sajátosságok kifejezése mellett a nemzeti viseletnek célt kell szolgálnia, és abban a praktikus arányosságot is szem előtt kell tartani. Ugyanez az arányosság kell, hogy érvényesüljön a nemzeti kulturális sajátosságok megjelenítésében, illetve elfogadásában.

A jó diplomata igényes munkájával, környezetével és saját magával szemben is. Ezzel az igényességgel követendő példát mutat környezetének. A megjelenéshez hozzátartozik az ápoltság, a haj, a körmök és a fogak ápoltsága, tisztasága hölgyek és a férfiak esetében is. Az első benyomáshoz, majd a tartós tapasztaláshoz tartozó részletek egy tárgyaláson vagy a nemzetközi megítélésben óriási szerepet kaphatnak. Az egyéni igényesség mellett az öltözködési ajánlások segítik a tárgyaló feleket az ezen a területen is érvényesítendő egyensúly érdekében.

A ceremoniális megjelenés az elvárt dress code-hoz kötött. Az öltözködés stílusa itt is jellemzi az embert, tehát megjelenésben is adni kell a stílusra a nőknek és a férfiaknak egyaránt!

Alkalmom	Dress Code	Női öltözet	Férfi öltözet
állami látogatás alkalmából tartandó ünnepélyes díszvacsora, operaelőadás	White tie (Formal) – ünnepélyes	elegáns, alkalmi öltözék, este: nagystélyi	frakk, fehér csokornyakkendő
bál esti koncert	Black tie (Semi-formal) – félünnepélyes	kisestélyi	szmoking, fekete csokornyakkendő
esti koktél hivatalos vacsora	Dark suit – alkalmi	esti alkalmi ruha	sötét öltöny
hivatalos tárgyalás hivatalos ebéd kora esti fogadás	Informal – alkalmi öltözet legalsó foka, vezetői szinten a hivatali öltözet	kosztüm vagy egybeszabott ruha blézerral	középtónusú öltöny (kék, szürke, barna)
hétköznapi hivatali viselet	Business attire – hivatali	kosztüm vagy ruha, színben eltérő is lehet az alsó és felső rész	öltöny (esetleg nadrág, zakó)
a diplomáciai testület kirándulása	Smart Casual – köznapi	elegánsabb köznapi viselet	köznapi viselet, de nem farmer, hanem élre vasalt nadrág, akár egy eltérő színű zakóval

21. ábra | A különböző diplomáciai alkalmakhoz ajánlott Dress Code-ok
Forrás: United Nations (2023) alapján saját szerkesztés

6.6. A protokoll változó küldetése

A protokoll küldetése a 21. században változási folyamat alatt áll. A lovagkor eszmeiségének térhódításához hasonlóan a demokráciában teret nyer a kompromisszumos megoldások és a közös boldogulás elve, és ez kihat a protokollra is. A protokoll már nem az egyik eszköze a vezető réteg elkülönülését és sérthetetlenségét biztosító intézményeknek, hanem követendő minta a szabályozott, megoldáskereső és stílusos együttműködésre. Kiterjesztésükben a diplomaták jó példával járnak az élen.

A 21. századi protokoll a szabályok, a szimbólumok és a bizalom alapjain a kapcsolat-teremtésre épít. A szabályok garantálják a kiszámíthatóságot, ezért lehetőséget kínálnak a közösségteremtésre. A protokoll szimbolikus oldala a történet, így mindannyian, akik részt veszünk az eseményen, képesek vagyunk megérteni annak tágabb kontextusát, hogy miért vagyunk ott. Ha mind a kettőt helyesen alkalmazzuk, a protokoll elősegíti a bizalmat, a kapcsolatot és a jó kapcsolatok megerősítését. A protokoll mai küldetése az, hogy segítse a hagyományokat felhasználva szolgálni a modernitást és a jövőt. Identitásunk megőrzése mellett olyan élet- és stílusmintát kell mutatnia a kiterjesztett protokollnak, amely segíti az emberiség valós értékrendjének érvényesülését és annak vonzóvá tételét a fiatalok számára a 21. században.

Ellenőrző kérdések

1. Mít jelent a diplomáciai protokoll, és mi a fő feladata?
2. Hogyan, milyen mértékben érvényesül az agrárdiplomáciában a protokoll?
3. Milyen példát ismer az ókori, középkori és újkori protokoll szabályozására?
4. Milyen szerepe van az ajándéknak a protokollban?
5. Melyik Bécsi Egyezmény határoz meg iránymutatást a rangsorolás tekintetében?
6. Milyen szerepet játszanak a szertartásrendek a protokollban?
7. Milyen protokollok vonatkoznak az írásbeli diplomáciai kapcsolattartásra?
8. Milyen csoportosítási szempontjai lehetnek protokoll szempontjából a diplomáciai eseményeknek?
9. Hogyan érvényesül a rangsorolás az ültetett események során?
10. A diplomaták milyen jellemzőinek kisugárzását kell segítenie az öltözködés protokolljának?

Irodalom

- Bába I. (2022): *Új diplomáciai lexikon I–II. kötet – A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*, Kairosz, Budapest.
- Hossó N., Elbert G. (2014): *ETIKETT – PROTOKOLL*, Budapest-Pécs. <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejlesztes/etikett-protokoll#tartalom>
- Marshall C. P. (2020): *Protocol: The Power of Diplomacy and How to Make It Work for You*; Harper Collins Publishers. <https://global.upenn.edu/perryworldhouse/news/protocol-power-diplomacy-and-how-make-it-work-you>
- Protocol & Diplomacy International, Protocol Officers Association: *Building bridges of peace, go-odwill, and cooperation across the globe*, <https://www.protocolinternational.org/>
- Ruey T. D. (2017): *The history of Diplomacy*, Diplomatic World Institute, <https://www.diplomatic-world-institute.com/en/history/>
- Toshpulatov. S. S. (2021): Diplomatic Protocol: Theoretical And Legal Approaches To Its Study, *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, August 31, 2021, 55–63, <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue08-10>
- United Nations (EN SZ, 2023): *Protocol and Liaison Service*, <https://www.un.org/dgacm/content/protocol>
- United Arab Emirates (s.d.): *Protocol Department – Dubai: Protocol History*, <https://www.protocol.dubai.ae/About/Protocol-History>
- Zsigmond E. (2017): *Diplomáciai protokoll*, <http://hdl.handle.net/20.500.12944/100085>

A kötet szerzői

Dr. Benkő Péter

Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, SCA szóvivő, csoportvezető; Magyarország Állandó Képvisellete az Európai Unió mellett; e-mail: peter.benko@mfa.gov.hu

Dr. Grafjodi István

Külgazdasági szakdiplomata; Magyarország Nagykövetsége Izlámábád; e-mail: istvan.grafjodi@gmail.com

Prof. Dr. Gyuricza Csaba

Rektor; Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem; e-mail -cím: rector@uni-mate.hu

Dr. Juhász Anikó

Agrárgazdaságért felelős helyettes államtitkár; Agrárminisztérium; e-mail-cím: aniko.juhasz@am.gov.hu

Kálmán Zoltán

Nagykövet, Magyarország volt Állandó Képviselője (FAO, WFP és IFAD); e-mail: oltan5kalman@gmail.com

Dr. Maác Miklós

Volt mezőgazdasági és környezetügyi szakdiplomata, Magyarország Nagykövetsége, Madrid; e-mail cím: miklos.maacz@am.gov.hu

Magyar Enikő

Mezőgazdasági és környezetügyi szakdiplomata, Magyarország Nagykövetsége, London; e-mail-cím: eniko.magyar@mfa.gov.hu

Dr. Ökrös Oszkár

Nemzetközi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár, Agrárminisztérium; e-mail: oszkar.okros@am.gov.hu

Tóth Péter

Ügyvezető, Olmos és Tóth Kft.; e-mail: toth.peter@olmocestoth.hu

Dr. Vajda László Sándor

Nyugalmazott agrárminisztériumi főcsoportfőnök; e-mail: vajda.laszloeu@gmail.com

Dr. Zöldréti Attila

SAPARD Hivatal volt elnöke, az MKT Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakosztályának elnöke; e-mail: zoldretia@gmail.com

Dr. Zöldréti Szabolcs

Farm Europe – projektmenedzser; e-mail: zoldretiszabolcs@gmail.com

AJÁNLÁS

Az élelmezés és az ahhoz kapcsolódó mezőgazdaság a kezdetektől fogva szerves, stratégiai elemét képezi a diplomáciának. Mindez a 21. században kiemelt stratégiai fontosságú területté vált, hiszen egyik oldalról, mint az az ENSZ 2022. november 15-én, a népesedési világnapon közzétett információja alapján ismert, a Föld lakosságának száma átlépte a 8 milliárd főt. Másik oldalról pedig a klímaváltozás, a Föld természeti kapacitáskorlátjai, a környezetrombolás, a művelés alá vonható szántóföldi területek csökkenése, a globális élelmiszerellátást veszélyeztető háborúk, a humán-, állat- és növényegészségügyi járványok ráirányítják a figyelmet a lokális és globális élelmezésbiztonsági kérdések kulcsszerrepére.

Jelen kötet összeállítását az a felismerés vezette, hogy a diplomácia komplex rendszerében az agrárdiplomáciai szakismeretek összefoglalása adjon segítséget, iránytűt a diplomácia szakmai részleteinek megalkotásához. Nyújtson támpontot az agrár-szakdiplomácia elméleti és módszertani ismereteinek közvetítése mellett a gyakorlatorientált agrárdiplomáciai menedzsment folyamatáról, segítve és támogatva ezzel a szakterület után érdeklődők és az azzal foglalkozók munkáját. A kötet számos új, hiánypótló tudásanyag átadása mellett több, gyakorlatban alkalmazható technikát is tartalmaz.

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem rektoraként örömmel ajánlom a kötetet. Célunk az egyetemi képzés keretei között hozzájárulni az agrárdiplomáciai ismeretek elsajátításához. A kötet átfogó és a hazai agrárdiplomáciai gyakorlatot segítő úttörő és útjelző szerepét az is jól mutatja, hogy szerzői a hazai agrárdiplomácia alkotó szereplői. Vegyék kézbe, tanulmányozzák és az abban foglaltakat hasznosítsák a hazai agrárdiplomácia sikere érdekében!

Dr. Gyuricza Csaba
rektor

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

